De jeugd van een dichter

Uit het leven van Albert Verwey

Maurits Uyldert

bron
Maurits Uyldert, *De jeugd van een dichter. Uit het leven van Albert Verwey*. Allert de Lange, Amsterdam 1948

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/uyld002albe01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

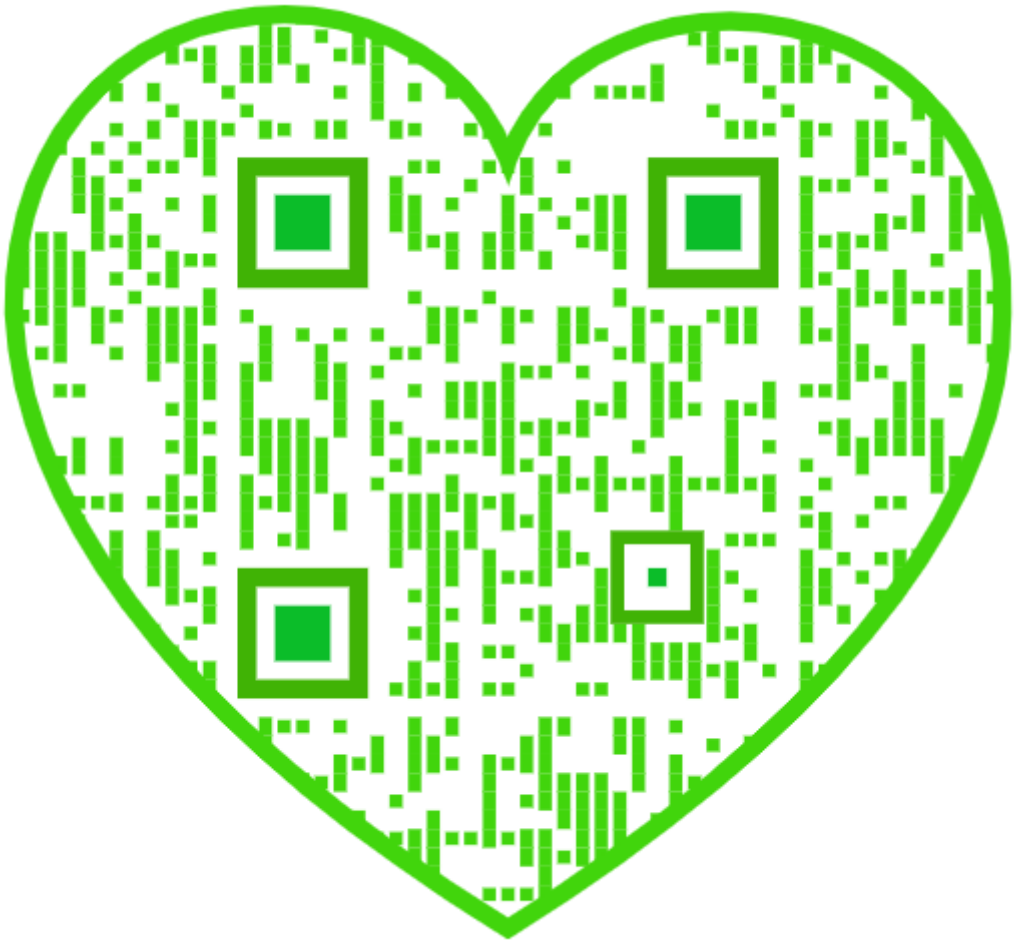

t.o. 3

Albert Verwey (1888)

‘*In zijn wezen de belichaming, in zijn leven het voorbeeld van de beste eigenschappen van ons volk, heeft hij ook zijn scherpsten tegenstander zelfs de gelegenheid niet gegeven ooit aan de gaafheid van zijn persoon te twijfelen*’.
Prof. dr. J. Huizinga.

Ter inleiding

Toen mij, deze maand juist een jaar geleden, van de zijde eener uitgeverij, het verzoek werd overgebracht, een biografie over Albert Verwey te schrijven, heb ik dit plan onmiddellijk als onuitvoerbaar verworpen.

Men kan geen levensbeschrijving geven van een dichter over wiens werkzaamheid en over wiens handelingen tal van documenten bestaan, welke zeker nog een tiental jaren, zoo niet verscheidene tientallen, ontoegankelijk zullen blijven.

Er bestaan natuurlijk vele dossiers van brieven- correspondentie met verwanten, vrienden, medewerkers en leerlingen, pas zeven jaar geleden door den plotselingen dood van den dichter afgesloten - die omtrent tal van belangrijke levensmomenten opheldering kunnen geven en die voor het oogenblik buiten het bereik van den biograaf vallen, met hoeveel volharding deze ook trachten mag ze op te sporen en ze in handen te krijgen. Bovendien voelde ik mij tot dit opsporingswerk in geen enkel opzicht aangetrokken. Een ander zal, over twintig, dertig jaar, deze documenten ongetwijfeld kunnen schiften en bestudeeren en dit met grootere objectiviteit kunnen doen dan het een van Verwey's tijdgenooten en persoonlijke vrienden mogelijk is.

Doch toen ik het plan met de weduwe van den dichter en met enkele zijner kinderen en vrienden besprak, bleek mij spoedig dat ik mij aan de eerst zoo spontaan verworpen taak bezwaarlijk onttrekken kon, want dat tegenover het ontbreken van belangrijk schriftelijk materiaal persoonlijke herinneringen stonden, welke te groote beteekenis hebben dan dat ik ze verwaarloozen mocht.

Ik vond mevrouw Verwey-van Vloten na eenig overleg bereid mij uit hetgeen zij door persoonlijke ervaring en overlevering weet, en uit de papieren welke zich onder haar berusting bevinden, gegevens te verstrekken welke voor een juiste kennis

van Verwey's levensgang van onberekenbare beteekenis zijn, en die voor een groot deel verloren zouden gaan wanneer ik mij niet tot taak stelde ze in het kader van een levensbeschrijving te verwerken. En vóór ik er mij ten volle van bewust was had ik reeds aanteekeningen bijeen voor een boek, dat ik te schrijven eerst ondoenlijk had geacht.

Dit boek, waarin ik mij beperkt heb tot de geschiedenis der jeugdjaren, en niet verder gegaan ben dan tot het tijdstip waarop Verwey zich, na zijn huwelijk, te Noordwijk gevestigd had en zich voorbereidde op zijn eigenlijke levenstaak - een jeugd-periode waaromtrent het aan documenten niet ontbreekt - is thans gereed en ik bied het mijn lezers aan.

Zij zullen bemerken dat het zeer vele gegevens bevat over Verwey's persoonlijke verhouding tot zijn tijdgenooten in die jaren van zijn jeugd, maar ook dat de geschiedenis van die jeugdjaren, zooals ik die hier heb geschetst, voor een groot deel op mededeelingen uit het geheugen zijner nabestaanden berust. Daardoor was het wel onvermijdelijk dat dit werk een eenigszins tweeslachtig karakter krijgen zou. Het ontbeert de volledigheid der documentatie en, voor een deel, de wetenschappelijke objectiviteit, maar het heeft aan den anderen kant de bekoring van de persoonlijke ervaring, het persoonlijk medeleven, een bekoring welke geen latere levensbeschrijver ooit aan zijn werk geven kan.

Wat dit boek *niet* wil zijn is een critisch-beschouwende studie over Verwey's poëzie. Het is een *levens*-beschrijving waarin uit het werk van den dichter en denker juist zóóveel wordt aangehaald en besproken als dienstig kan zijn om het beeld van zijn persoonlijkheid in de hier behandelde levensperiode duidelijk te laten uitkomen.

Ik heb getracht mijn bronnen te vermelden, zooveel als het mij mogelijk was. Waar ik geen bronnen noem heb ik mijn stof geput uit, zooals ik reeds heb gezegd, persoonlijke mededeelingen, uit eigen ervaring en uit het deel van het Verwey-archief dat mij door mevrouw Verwey-van Vloten ter inzage gegeven werd.

Ik kan mevrouw Verwey-van Vloten slechts dank weten voor

het vertrouwen dat zij in mijn werk heeft gesteld en verder de hoop uitspreken dat Verwey's latere biograaf, die zich ongetwijfeld eens tot schrijven zetten zal, bij zijn uitvoeriger en vollediger-gedocumenteerde levensbeschrijving baat vinden zal bij de gegevens welke in dit boek verzameld zijn.

Evenals in mijn vroeger uitgegeven werk ‘Over de Poëzie van Albert Verwey’ heb ik, onder de overgenomen gedichten de plaats aangewezen waar men deze verzen in Verwey's ‘Oorspronkelijk Dichtwerk’ vinden kan.

Amsterdam, 17 Maart 1944.

Eerste hoofdstuk
De stad van de drie kruizen

De eerste Verwey, omtrent wiens leven bizonderheden bekend zijn, werd omstreeks 1681 te Gorkum geboren. Hij verwierf spoedig de rechten van Amsterdamsch poorter - 19 Januani 1707 werd hij als zodanig ingeschreven - en oefende in de Amstelstad het beroep van schrijnwerker uit. Het jaar tevoren, 5 September 1706, was deze Martinus Verwey in het huwelijk getreden met Trijntje Hamers, en in 1709 werd den jonggehuwden een zoon geboren, die 17 Februari van dat jaar in de Noorderkerk met den naam Jacobus werd gedoopt en die als nijver Amsterdammer hetzelfde beroep als zijn vader uitgeoefend heeft. De achterkleinzoon van dezen Jacobus zou de grootvader worden van den dichter. Hij heette Christoffel, een naam welke in het geslacht Verwey vaak voorgekomen is, leefde van 30 Juni 1813 tot 11 Mei 1896 en was gehuwd met Anna Maria Hardenberg.

Als meubelmaker heeft deze Christoffel klaarblijkelijk groote verdiensten gehad. Hij heeft tenminste kans gezien een talrijk gezin in welstand groot te brengen. Hij liet zijn oudsten zoon Jan een meubelmakerszaak na welke aan een talrijk personeel - tusschen de twintig en dertig knechts - werk verschaffen kon. Deze Jan Verwey, 24 Januari 1838 geboren, trouwde 13 Maart 1862 met Wilhelmina Frederika van der Vijgh, en uit dit huwelijk werd ruim drie jaar later, 15 Mei 1865, een zoon geboren die, naar vader van der Vijgh, met een in de familie Verwey ongebruikelijken naam, dien van Albert, werd genoemd.

Het gezin bewoonde toen het huis Prinsenstraat 6, indertijd door Christoffel Verwey aangekocht, boven winkel en werk-

plaats; een woning nabij het hart van het toenmalig Amsterdam.

Het Amsterdam waar Albert Verwey op dien 15den van Meimaand geboren werd geleek al heel weinig op de groote, roezige stad zooals wij die heden ten dage kennen. Wie eenig begrip omtrent de gesteldheid van voorheen krijgen wil moet zich verdiepen in de geschriften van een oudere generatie; hij kan er zich, door een aandachtige beschouwing van Breitners warmkleurige stadstafreelen misschien eenigszins een voorstelling van maken.

Tijdens de tachtig jaren tusschen den dag van Verwey's geboorte en het moment waarop ik deze regels schrijf, heeft Amsterdam, innerlijk en uiterlijk, een gedaanteverwisseling ondergaan welke haar oorsprong heeft gevonden, niet slechts in den snellen vooruitgang der techniek en in de uitbreiding van het steeds intensiever geworden verkeer, maar ook in de verbetering van sociale verhoudingen en maatschappelijke levensvoorwaarden, en, vooral, in een geestelijke ontwikkeling op steeds ruimer schaal, een bewustworden, een ontwaken, waartoe juist de generatie van Albert Verwey, en meer in het bizonder de groep kunstenaars in wier midden hij zich, als een der belangrijksten, gelden liet, het wek-signaal gegeven heeft. Daarom houdt het leven van dezen dichter, en de ontwikkeling van dit leven, met de ontwikkeling van zijn geboortestad nauw verband.

De stad van Verwey's kinderjaren werd begrensd door het IJ en de Singelgracht - Nassaukade en Stadhouderskade -. Hier en daar, doch zeer sporadisch, breidde zij zich uit buiten dien grens. De bevolking, die bij het uitbreken van den grooten oorlog uit ruim achthonderdduizend zielen bestond - in April 1940 telde Amsterdam 801049 inwoners - kon in 1860 slechts rekenen met ruim 241000 en met nauwelijks 275000 in 1870.

De bebouwing van de Amsteldijk reikte niet verder dan het eerste huizenblok, n.l. tot De Berebijt. Op den anderen oever van de rivier, thans de Weesperzijde, stonden nog slechts enkele woonhuizen. In 1875 waren van de nieuwe buurt beoosten

de Wetering en ten westen van de Amstel, de zoogenaamde ‘Pijp’, slechts drie straten afgebouwd. De Vondelstraat strekte zich nog niet verder uit dan tot de kerk, de P.C. Hooftstraat tot waar thans de Van Baerlestraat ligt, en liep daar dood in het groene gras der braakliggende weilanden waaruit zich, tusschen de genoemde straten, het nog schrale geboomte verhief van het kort te voren aangelegde Vondelspark - men gaf dien naam toen nog een s meer dan thans - waarvan het voorste gedeelte 15 Juni '63 was opengesteld voor het publiek.

Twee jaar later zou in dien jongen tuin Vondels beeld - een ontwerp van Royer, waarvoor de architect Cuypers het voetstuk geteekend had - feestelijk worden onthuld.

Wie het park betrad kon zich de illusie maken ‘buiten’ te zijn, ver van de stad, op het platte land. Het tegenwoordige ‘oude zuid’. Rijksmuseum, Stedelijk museum en Concertgebouw, bestonden nog niet. De peripherie van de stad was hier trouwens haast onbewoonbaar; zij werd op hinderlijke wijze bezwangerd, en tot het begin van de twintigste eeuw, door de onwelriekende geuren die de Waskaarsenfabriek aan de Boerenwetering verspreidde.

Wat nu Centrum en Noord betreft, op den Dam prijkte, sinds 1856, tusschen Jacob van Campens Raadhuis en het zoogenaamde Kommandantshuis waar de Spoorwegen kantoor hielden, een gedenkteeken dat nog lang de ergernis van vele met goeden smaak begiftigde Amsterdammers wezen zou, n.l. het ‘Gedenkteeken aan den Volksgeest van 1830 en 1831’, door Royer gebeiteld en in de wandeling ‘Juffrouw Eendracht’ genoemd. Op den hoek van de Kalverstraat en de Kromelboogsteeg was in 1869 het gebouw ‘Zeemanshoop’ opgetrokken - thans met alle belendende perceelen, mitsgaders de steeg, opgeslokt door een heerenmode-magazijn - en aan den anderen kant van de Kalverstraat stond, evenals nu, het gebouw van de ‘Groote Club’, dat in '72 in gebruik genomen werd en sindsdien weliswaar werd gemoderniseerd, maar helaas geen architectonisch sieraad worden mocht.

Aan de noordzijde van het Damplein verrees de pilarenrijke

Beurs, Zochers schepping, opgetrokken naar overgeleverde vormen, stijlvol maar koud. Wie aan de Beurs voorbij - de doorgang was toentertijd vrij smal - het Damrak bereikte, bevond zich onmiddellijk in de sfeer van de haven. Want achter de Beurs stond men aan open water dat uitmondde in het IJ en tusschen stad en IJ was nog geen muur opgericht. Wie de stad dan ook naderde langs den waterweg en het IJ opvoer had nog vrij uitzicht op het ritmisch-gesilhouetteerde havenfront van de oude stad, al werd, waar nu Stationsplein en De Ruyterkade zijn, in dien tijd reeds druk gewerkt aan het leggen van de grondslagen voor het Centraalstation. Een Fransch tourist, Henry Havard, die in die jaren een reis heeft gemaakt langs de doode steden aan de Zuiderzee, beschrijft ook den aanblik die de stad hem, van het IJ af, bood, en zegt o.a.: ‘De lange en magere huizen, opeengehoopt, tegen elkaar gedrongen, richten hun bruine gevels op en het is alsof zij, iets voorovergebogen, met hun duizend witomlijste vensters nieuwsgierig uitzien over dien breede baai waaraan de stad haar fortuin te danken heeft. De kruinen der groote boomen, die de hardsteenen stoepen met hun schaduwen bedekken, strekken zich als een borstwering voor hen uit en aan de voet daarvan beweegt zich de menigte van voetgangers, matrozen, kooplieden en havenarbeiders in dagelijksche bedrijvigheid.’

Zoolang het Centraalstation dezen prachtigen aanblik van den waterkant nog niet bedorven had moest men zich nog blijven behelpen met drie afzonderlijke stations, die vrij ver van elkaar verwijderd lagen: aan den Haarlemmerweg bevond zich het eindpunt van den Hollandschen spoorweg; bij het Oosterdok dat van den Ooster spoorweg en buiten de Weesperpoort had de Rijnspoor zijn station.

Uitermate belangrijk voor handel en verkeer waren toen als nu natuurlijk ook de havenkaden. Maar deze waren destijds bij lange na niet wat zij later geworden zijn. De Handelskade dateert van na 1875, om van de overige kaden in Oost en West maar niet eens te spreken. De stoffelijke groei van Amsterdam in de jaren dat de burgemeesters Den Tex en Van Tienhoven aan het hoofd der gemeente stonden, dus van 1868 tot 1891,

was zeer aanzienlijk en evenredig aan de geestelijke opleving dier jaren.

Men stelle zich evenwel niet voor dat Amsterdam destijds, al was het dan ook veel kleiner dan thans, een gemoedelijk karakter gedragen heeft of ook maar in het minst op een stille provinciestad geleek. Hoewel de handel op overzeesche landen toen nog gering was in verhouding tot de ontplooiing welke hij in de twintigste eeuw krijgen zou - het Noordzee-kanaal was nauwelijks ingewijd - droeg Amsterdam toch het rumoerig karakter van een havenstad, druk door gerij en geros en rijk aan kleurige en roezige elementen. De Amsterdamsche straatjongen was berucht en de tuchteloosheid beperkte zich niet tot de jeugd. De politie-agent. in de wandeling ‘diender’ genoemd, om van min-lieflijke namen maar niet te spreken, droeg wel een vervaarlijke helm met koperbeslag en een sabel op zij. maar was niet buitengewoon strijdvaardig. De dienders - zij waren omstreeks 1870 slechts 250 man in aantal - waren niet getraind of gehard, veelal van middelbaren leeftijd en zij schuwden elk conflict. Zag de diender in de verte den schijn van een samenscholing, of van een opstootje, dan ging hij er niet, als zijn Londenschen ambtgenoot, met de looppas op af, maar hij nam de wijk, achteloos drentelend, in zijstraat of steeg. En dit was hem in vele gevallen geraden, want het gevaar van ‘in de gracht gedrongen’ te worden was niet denkbeeldig. 's Nachts liet de bewaking alles te wenschen zoodat het de lezers van het gemengd nieuws der dagbladen zelden aan sensatie ontbrak. Met den onbeholpen uitgerusten diender, die geen boeien maar wel touwtjes heeft en vooral de kunst verstaat om met een air van gewichtigheid zijn handschoenen dicht te knoopen - een der kostelijkste figuren uit Verwey's ‘Kinderversjes’ - wordt de politie-agent uit de stad van 's dichters jeugd raak getypeerd.

Een havenstad met het geraas van het vracht-vervoer. Over de hobbelige keien daverden tot in de avond-uren de zware sleeperskarren, nog niet van rubberbanden voorzien. Het geluiddempend asphalt bestond nog niet en de boogbruggen waren

hoog en steil, zoodat de karren wel hard moesten rijden om de hoogten te nemen en, bij het dalen, weer daverend vaart verkregen. Ook het venten van koopwaar, op tallooze handkarren door de stad verspreid, en begeleid door de vroolijke of sentimenteele muziek der draaiorgels, geschiedde luidkeels en onbeperkt. Geraas, geschreeuw, getier vervulde de lucht in niet mindere mate als dit later het geloei van de claxon en het knallen van de motoren zouden doen.

Niettemin, van deze rumoerige bedrijvigheid ging iets verfrisschends en opwekkends uit. De kleurige stad leefde, had haar bloedklop, haar hartstocht, en dit kwam te meer uit bij de Oranje-feesten, op Hartjesdag of in de kermisweek. Of als er brand was en de terecht bewonderde brandweer in actie kwam. De driftige, vurige paardjes door de stad te zien draven voor de glimmend-gepoetst koperen stoomspuiten en onder het voortdurend alarmeerend luiden van de bel was voor de Amsterdamsche jeugd een opwindende sensatie.

Zeker, de stad had ook haar rustige, idyllische buurten. De voorname grachten, toen nog de woonwijken der patriciërs, werden door den stroom van het druk en luidruchtig verkeer nauwelijks beroerd. Men kon er 's morgens de dienstmeisjes in haar propere, blauwe katoentjes en met de coquette tulle plooimutsjes op het gladgestreken haar, de rok onder de banden van de werkschort opgesjord, de hardsteenen stoepen zien schrobben, of, over de werkemmer gebogen bezig om met de glanzend-koperen glazenspuit de paarse ruitjes der hooge vensters met helder water te beplensen. Natuurlijk was schelden en kijven ook hier aan de orde van den dag als een straatjongen, tuk op baldadigheid, de emmer omschopte; en menige snedige scherts werd gewisseld met den schipper die de zwarte zolderschuit, of de diep-groen geschilderde, met turf beladen tjalk door de gracht loodste, en den vaarboom een oogenblik op het water drijven liet als hij de jonge, frissche bezigheid aan den wal waarnam.

's Middags stonden voor de hooge stoepen de sierlijke équipage's of deftige coupé'tjes, met hoog-opgetoomde glanzende

paarden bespannen; koetsier en palfrenier in hun grijze of donker-groene livrei recht en statig op de bok. Dan reden zij, meesterlijk bestuurd, door nauwe straten, over hooge bruggen, naar andere wijken, waar de dames visite's aflegden of uit winkelen gingen, en zij verwekten bewondering en nijd.

Wie deftig was, wandelde liefst zoo weinig mogelijk. De hobbelige keisteenen maakten het loopen op elegante, hooggehakte schoentjes ook welhaast ondoenlijk, en bovendien, een dame kon zich zonder mannelijke begeleiding ook bezwaarlijk op straat begeven wilde zij haar goeden naam niet in gevaar brengen. Iedereen kende iedereen en er werd veel gepraat. De tijd dat de vrouw uit den gegoeden stand maatschappelijk werkzaam kon zijn, zelfstandig en onafhankelijk optreden kon, begon pas te dagen.

Kon men niet over eigen rijtuig beschikken dan huurde men bij den stalhouder een vigilante, en natuurlijk was er... de omnibus, na 1876 geleidelijk door de tram vervangen. De Amsterdamsche Omnibus Maatschappij, ruim dertig jaar te voren opgericht, zorgde voor het vervoer van Jan-en-Alleman door middel van ruime wagens met twee of drie paarden bespannen, die binnen-in en bovenop aan dertig à veertig personen plaats konden bieden. De centra van dit omnibus-verkeer waren Dam, Vondelstraat, Frederiksplein - waar sinds Maart '74 tweemaal 's jaars paardenmarkt gehouden werd - en Plantage. In 1876 werden er rails gelegd en werd een ‘paardenspoor’ in werking gesteld, die het Leidscheplein langs Weteringschans, Weesper- en Kerkstraat met de Plantage verbond, en geleidelijk werd het tramnet uitgebreid.

De tram met de stevige, stoere paarden, de keurige, bruingelakte wagens en het beleefd, gemoedelijk personeel werd spoedig zeer populair. Vaste halte-plaatsen waren er niet; de wagens stopten overal op verzoek en het moet voorgekomen zijn dat een dienstmeisje bij het naderen van de tram het huis uitsnellen kwam en den koetsier verzocht een oogenblik te wachten, daar haar mevrouw zoo dadelijk komen zou. En dan *rverd* er gewacht. Wie de tram nam, niet uit gemakzucht, maar omdat zijn tijd kostbaar was, moest vaak geduld oefenen. Daar

staat tegenover dat verkeersstoornissen, zooals tegenwoordig aan de orde van den dag zijn, toen weinig voorkwamen.

Wat 's avonds en 's nachts de straatverlichting betreft, men moest zich, vergeleken bij thans, erg behelpen. Eenige particuliere gasfabrieken - gemeentelijk bedrijf was nog niet uitgevonden - zorgden ervoor. De gaspitten, pas veel later door gloeikousjes vervangen, verleenden straten en grachten wel stemming en sfeer, maar waren als verlichting weinig bevredigend. De lantaarnopsteker met zijn lange staf en zijn laddertje, die 's avonds bij het vallen der duisternis en 's morgens vroeg door de straten snelde, was een figuur welke bij het stadsbeeld behoorde.

De telefoon is voor den Amsterdammer lang een zeldzame luxe gebleven. Hij kon er pas van genieten na 1880 toen de International Bell Telephon Company te New York concessie tot de exploitatie verkreeg. Men bediende zich voor spoedboodschappen van den kruier, door den eens populairen novellist Justus van Maurik zoo goed getypeerd. Ware de telefoon vroeger in zwang geweest, dan zouden wij zeker de talrijke briefjes missen die tusschen de jonge kunstenaars dier dagen werden gewisseld, briefjes over afspraken, conflicten, meeningsverschillen en beginselen, documenten die voor den historieschrijver kostbaar materiaal opleveren. Na '80 verrezen overal in de stad de torenhooge telefoonpalen met de wit-porceleinen potjes bekroond, die de sierlijk zwevende reeksen kabels droegen van het bovengrondsche net.

Tot de z.g. straattypen, de zonderlingen die de stad natuurlijk ook hedentendage in haar midden heeft, maar die toen niet, zooals nu, door het druk verkeer onopgemerkt bleven, mag men misschien ook den ‘schutter’ rekenen, den vreedzamen burger die gedoemd was zoo nu en dan, gewapend en in uniform, dienst te doen, meer tot vermaak van de jeugd dan tot beveiliging der gemeenschap.

Ook ten aanzien van de instellingen ten behoeve van het cultureele leven moest men zich vóór en omstreeks '80 nog in vele opzichten behelpen.

Daar was bijv. de Universiteit. Het Athenaeum, in 1632 gesticht, en dat zijn zetel had behouden in de kapel van het Agnietenklooster, was in een geest van wetenschappelijk idealisme met zijn tijd meegegaan, zoodat de vakken van onderwijs vermeerderd waren en het aantal studenten hand over hand toegenomen was. Toen het Agnietenkerkje ze niet meer bergen kon richtte men, in 1864, de oude Garnalendoelen aan het Singel bij het Spui tot gehoorzaal in.[1)] Maar een innerlijk euvel bleef. Namelijk dat het Athenaeum geen recht van promotie had. Pas bij de herziening van de wet op het hooger onderwijs in 1876 werd dit kwaad verholpen en werd het Athenaeum de Universiteit waarop de gemeente Amsterdam trotsch kan zijn. Het corps der hoogleeraren werd meer dan verdubbeld, de laboratoria werden verbeterd en vele nieuwe werden ingericht. Amsterdam was niet meer uitsluitend een stad van kooplieden, industrieelen en reeders; zij werd centrum van wetenschap en meer dan ooit... studentenstad. En jonge lieden, die weliswaar niet tot de studenten gerekend konden worden maar zich toch voor geestelijke problemen interesseerden, moesten onder de academische jeugd wel spoedig vrienden maken. Verwey, de latere Leidsche hoogleeraar, heeft in zijn jonge jaren met de Universiteit als zoodanig geen contact gehad. ‘De practijk en de denkbeelden van '80’ - zei hij in zijn afscheidscollege[2)] - ‘stonden in maar gering verband met de universiteiten. De lekenwereld wist er veel meer van dan de geleerde’. Niettemin is het voor hem een voorrecht geweest op te groeien in een stad waar een bloeiende Universiteit het geestelijk leven, zij het dan niet op literair dan toch op wetenschappelijk gebied, stimuleerde, en hij heeft onder de studenten vrienden gevonden die, als hij, in meer of mindere mate door dichterlijke, in ieder geval door géestelijke aandriften, werden bezield; zooals Willem Kloos, Frederik van Eeden, Charles van Deventer.

Liet dus het academisch leven sinds 1876 minder te wenschen

1) Men zie: Prof. dr. H. Brugmans: ‘Het nieuwe Amsterdam’, aan welk boek vele hier verwerkte data zijn ontleend.
2) Albert Verwey: ‘Het lezen en schatten van Gedichten’, blz. 6.

dan voorheen, met instellingen op artistiek gebied moest men zich nog in veel opzichten behelpen. De schilderijen-collectie van het Rijk was sinds 1815 in het Trippenhuis ondergebracht en het duurde zeventig jaar eer de schilderkunst een centrum gevonden had dat haar groote meesters waardig was. Pas in Juli 1885 werd Cuypers' Rijksmuseum-gebouw door minister Heemskerk geopend en voor het publiek toegankelijk gesteld. Weer tien jaar later, in September '95, kwam Amsterdam in het bezit van een eigen, een stedelijk museum.

Overigens, al vormde het ontbreken van goed-verlichte en gesmakkelijk bereikbare toonzalen een belemmering voor het contact tusschen beeldende kunst en publiek, die kunst zelf was tot nieuwe bloei geraakt. De vernieuwing onzer schilderkunst, omstreeks 1870 in Den Haag aangevangen met Weissenbruch, Bosboom, de drie broeders Maris, met Israëls, Mauve en Mesdag, had tegen '80 haar centrum te Amsterdam gekregen. Men kon dan ook spoedig spreken van een Amsterdamsche school al werkten en woonden sommige schilders uit die groep niet te Amsterdam. Ik noem als toonaangevende kunstenaars, impressionistisch van aanleg en voor het meerendeel arbeidende onder den invloed van geestelijke problemen: Suze Robertson, Breitner, Witsen, Karsen, Van der Valk, Veth, Derkinderen, Van Looy. ‘In Amsterdam werken al spoedig’ - zegt dr. G. Knuttel, als hij in zijn werk over ‘De Nederlandsche Schilderkunst van Van Eyck tot van Gogh’ deze groepsbeweging bespreekt-‘Breitner en Isaac Israëls, Veth en Derkinderen. Bauer en Dijsselhof, van de Haagsche Academie afkomstig, zullen er zich op den duur vestigen. Witsen heeft aan die stad zijn meeste motieven ontleend. Toorop is er met Derkinderen, Veth, van Looy, Haverman, Witsen, op de Academie; de school van de nauwgezette, ordelijke en zorgvuldige Allebé viert haar triomfen; Breitner komt er, als reeds gevormd kunstenaar, nog eens heen om grondiger het vak te leeren. Dan wordt er Berlage's nieuwe Beurs het monument, niet alleen van een nieuwe bouwkunst, maar ook van een herleving der monumentale decoratieve kunst.’

Ook het muziekleven moest zich, in de jaren vóór '80, wat be-

huizing betreft, nog behelpen. En hetzelfde geldt voor de kunst van het tooneel. Eigenlijk is daarin, ook nà '80, niet de verbetering gekomen die bevredigen kan. Schouwburgen, een groote stad waardig, bezit Amsterdam ook nu nog niet. Een Operagebouw en een fraaie concertzaal evenmin.

Is Amsterdam, wat musea, concertzalen en schouwburgen betreft, gedurende de laatste decenniën van de vorige eeuw stiefmoederlijk bedeeld geweest, in architectonisch opzicht is de stad tijdens Verwey's kinderjaren jammerlijk geschonden. Geschonden, eerst al door de afsluiting van het IJ ten behoeve van het Centraal-station. Dan door het dempen van vele grachten, een onvergeeflijke stedenschennis. De Goudsbloemgracht verdween en werd Willemsstraat, de Anjeliersgracht werd Westerstraat. Na 1870 werden achtereenvolgens Rozengracht en Elandsgracht gedempt. Dit wat de schilderachtige Jordaan betreft. Maar in het centrum is het niet anders. Het Spui en de Nieuwezijds Achterburgwal worden aan de dempingswoede geofferd. Dan volgt de Nieuwezijds Voorburgwal, die dank zij de beplanting nog iets aantrekkelijks behouden heeft, maar toch... het blijft een betreurenswaardig verlies. In de Jodenbuurt werden nog de Houtgracht en de Leprozengracht gedempt; het Waterlooplein werd het onaanzienlijk resultaat. Wij noemen dan nog de Warmoesgracht en de Overtoomsche vaart en zijn daarmee het jaar '80 al ver voorbij. Want de dempings-hartstocht der stadsverminkers schijnt niet tot bedaren te kunnen komen. In latere jaren is er zelfs sprake van geweest dat een van de schoonste Amsterdamsche waterwegen, de Reguliersgracht, aan de z.g. eischen van het verkeer geofferd zou worden. Gelukkig heeft men dit vandalisme nog kunnen tegengaan. Intusschen is sindsdien een deel van het Rokin dichtgegooid. Wie weet hoe een volgende generatie zal moeten vechten voor het behoud van de Leidschegracht!

Ook door nieuwbouw heeft men de schoonheid der stad op bedroevende wijze afbreuk gedaan, door nieuwbouw zonder stijlbegrip of smaak.

Bij den uitleg der stad na 1870 werd het bouwen overgelaten

aan ondernemers die zich om de eischen van stijl en schoonheid niet in het minst hebben bekommerd. Zij zouden vermoedelijk ook hoogst verwonderd zijn geweest als men er hen van gesproken had, want een bouwkunst met een persoonlijk karakter bestond in die dagen niet. De nieuwbouw in de Jordaan en de nieuwe buurt tusschen Stadhouderskade, Amstel en Boerenwetering, getuigt van de jammerlijke wansmaak dier dagen. Het zou nog vele jaren duren eer Berlage, met zijn koopmansbeurs, een nieuw tijdperk inluidde. Dat deze baanbrekende architect daarbij, voor het aanbrengen van spreuken, en in het algemeen van versieringen, de medewerking inriep van Verwey en deze medewerking ook onmiddellijk verkreeg, bewijst hoezeer de herleving van het architectonische stadsschoon den Amsterdamschen dichter ter harte ging. Verwey's naam is, ook om andere redenen, onverbrekelijk verbonden met de opleving van de Nederlandsche architectuur.

Toch was Amsterdam, ondanks den wansmakelijken nieuwbouw en ondanks het ontbreken van tal van instellingen die de kunst dienen, in de jaren vóór '80 schilderachtiger dan thans. Het dwalen langs de lommerrijke grachten met de nog hoog-geboogde bruggen moet, vooral in de avondschemering, een genot geweest zijn. De grauw-gele tint van de hefboomen der toen nog talrijke ophaalbruggen gaf aan menig perspectief iets fijns en zachts. Weinige schilders hebben dit zoo zuiver gezien en met zoo diepe innigheid weergegeven als Eduard Karsen. Het egaal-grijze asphalt vervlakte nog niet het aanzien van straat, kade of plein. Het aantal oude geveltjes was talrijker dan nu. De rijkdom der burgerij kwam nog niet op opdringerige wijze tot uitdrukking in monumentale bankgebouwen. Het aanzien van de stad was ongetwijfeld eenvoudiger en de teekenen van verval waren nog talrijk, maar hoeveel kleurrijker waren armoede en wanorde dan de monotone welverzorgdheid van thans. Hoeveel meer afwisseling boden de talrijke smalle winkelvensters in de oude trapgeveltjes dan, nu, de breede spiegelruiten voor de étalages van Kalverstraat en Nieuwendijk. Paard en handkar pasten beter in het stads-

beeld dan vrachtauto en bakfiets en menige steeg of slop opende een fantastisch verschiet.

Doch schilder en dichter mochten dan genieten van kleur, toon, sfeer en stemming, onverzorgdheid en armoede zijn weinig aantrekkelijk voor wie er het ongerief van ondergaat.

Hoe mooi Amsterdam ook in die jaren voor '80 geweest mag zijn - de stad heeft de schilders dier dagen inderdaad voortdurend geïnspireerd - de sociale misstanden waren hemeltergend. De schilderachtige sloppen en stegen in het oude stadscentrum en in de Jordaan waren begrensd door vervallen krotten waarin wel regen en gootwater maar nimmer een straaltje zon drong, krotten waarin menschen leefden en werkten, kinderen geboren werden, opgroeiden of snel stierven aan de voortwoekerende tuberculose.*) Het pauperisme tierde welig, zij het dan verborgen voor den gegoeden burger, die hoogstens eenige malen per dag aanstoot kon nemen aan den over straat waggelenden dronkaard - in het stadsbeeld geen zeldzame figuur - den opdringerigen bedelaar of het klagelijk huilende bedelkind. Drankmisbruik en prostitutie drongen zich schaamteloos op, en niet slechts in de havenwijken maar ook in de binnenstad.

Van sociale wetgeving was in die jaren niet of nauwelijks sprake. De arbeidstijd was voor den werkman en zelfs voor het arbeiderskind aan geenerlei beperking onderworpen en de loonen waren erbarmelijk. Het idealistisch liberalisme verwachtte alles van het particulier initiatief, dat inderdaad op velerlei gebied groote dingen tot stand heeft gebracht, maar dat zich op maatschappelijk terrein tegen alle inmenging der

*) Martin Kalff, schrijvende over de Jordaan in ‘Amsterdam in praatjes en plaatjes’, vermeldt een raadsbesluit waarbij de bouw van een reeks woningen voor den arbeidenden stand werd vergemakkelijkt. Een onderzoek vanwege het Dagelijksch Bestuur bracht toen aan het licht: dat Amsterdam 1315 woningen telde met altijd vochtige muren; 1404 die anderhalf of twee meter onder den beganen grond lagen, en meer dan 1000 waarin de bewoners, bij middelbare lengte, niet rechtop konden staan; 1989 zonder zekere plaats; 1829 met zinkputten ter uitschepping van vuil- en grondwater, voortdurende bronnen van luchtbederf; ‘terwijl in 977 nimmer een lichtstraal het menschelijk gelaat kwam opvroolijken’.

overheid kanten bleef. En juist wat sociale bemoeiïngen betreft nam het liberalisme nog vaak het woord voor de daad en was het particulier initiatief niet veel meer dan een schoone droom. Aan het openbaar onderwijs, aan de bevordering van de algemeene welvaart door den aanleg van kanalen en den bouw van spoorwegen enz. werd zeker aandacht gewijd en zorg besteed, maar de voordeelen hiervan kwamen vooral de burgerij ten goede voorzoover deze tot de bezittende klasse gerekend kon worden; de loontrekkende arbeider, die op de grens van het pauperisme leefde, bemerkte er nauwelijks iets van.

Een reactie hierop kon niet uitblijven.

In 1878 hadden de sociaal-democraten te Amsterdam hun eerste vereeniging opgericht en het jaar daarop verscheen hun propaganda- en strijd-orgaan dat ‘Recht voor Allen’ heette, door den revolutionairen demagoog Domela Nieuwenhuis geredigeerd, en waarmede luidkeels langs de Amsterdamsche straten werd gecolporteerd. De grondwetsherziening van 1887 bracht een uitbreiding van het kiesrecht en Domela Nieuwenhuis, dientengevolge tot lid van de Tweede Kamer gekozen, kon den politieken strijd in het parlement brengen.

Intusschen had het radicalisme, dat evenals Domela Nieuwenhuis' socialisme, naar maatschappelijke reorganisatie en sociale hervorming streefde, maar gematigder en vooral systematischer te werk wilde gaan, zijn centrum gevonden in de kiesvereeniging ‘Amsterdam’, welke in 1888 opgericht werd. Treub, C.V. Gerritsen, mr Biederlack waren daarin prominente figuren. Terzelfder tijd zien wij dan de opkomst van de wetenschappelijk georienteerde sociaal-democratie, die in de plaats van demagogische hartstocht den bezonnen-opbouwenden socialen arbeid stelt.

Tot de leidende mannen dezer sociaal-democratische beweging te Amsterdam zou ook Frank van der Goes behooren, een man wiens invloed, tenminste in zijn jeugd, voor het leven van Albert Verwey van beteekenis is geweest.

Tweede hoofdstuk
Het huis in de Prinsenstraat

Wij zijn met deze schets van Amsterdam ver vooruitgeloopen op een gebeurtenis die op 15 Mei 1865 de woning van den ernstigen en ingetogen meubelmaker Jan Verwey in beroering bracht: de geboorte van een tweede kind, een zoon.

> Hij is in 't midden van de Mei
> Geboren en een dichter zei:
> Dit is een kind dat zingen zal,
> Dat de mensen 't horen óveral;
> O, wat een zeldzaam Mei-geval:
> Hij is in 't midden van de Mei
> Geboren.
>
> *(I. 72.)*

De dichter zong dit eens naar aanleiding van een geboortefeest in een verwant gezin; maar deze verzen dragen een autobiografisch karakter, al zijn zij allicht niet als zoodanig bedoeld. Hij werd in 't midden van de Mei geboren.

De vader was, op 24 Januari van dat jaar, zevenentwintig geworden en drie jaar tevoren, 13 Maart '62, in het huwelijk getreden met de toen een-en-twintigjarige Wilhelmina Frederika van der Vijgh, dochter van Albert van der Vijgh, die op de wallen van de stad een houtzaagmolen bezat. Den 24en September '63 had de jonge vrouw het leven aan een dochtertje geschonken; nu, een kleine twee jaar later, volgde een zoon. Zij hadden het eerste kind naar de grootmoeder van vaderszijde Anna Maria genoemd, het lag voor de hand dat de naam van den grootvader van moederszijde, Albert, die van den oudsten zoon worden zou.

Het is niet onwaarschijnlijk dat de geluksdroom van een groot

gezin den vader voor den geest gezweefd heeft. Zijn ouders hadden aan tien kinderen het leven geschonken; zes waren in leven gebleven. Met zijn drie zusters en twee broers had hij in het vaderhuis een roezige jeugd beleefd en hij zal allicht eveneens naar een groot gezin hebben verlangd. Bovendien, daar hij tot den welvarenden middenstand behoorde kon hij vele monden voeden. Zijn vader Christoffel had hem in het huis in de Prinsenstraat woning en werkplaats verschaft. Hij had in Johannes Gerrit van Dillewijn, de man van zijn eenige jaren jongere zuster Christina, een deugdelijken en betrouwbaren compagnon, en beider bedrijf - dat van zwager Dillewijn was gevestigd in de naburige Heerenstraat, no. 8, - bloeide. Jans vier jaar jongere broer Christoffel stond aan het hoofd van een zaak in without-meubelen, een novum in die dagen, en kon het bedrijf van zijn broeder steunen zonder dat er sprake van concurrentie behoefde te zijn. En ook de jongste broer, Dirk Jacobus kon, als houthandelaar, de broers diensten bewijzen, zoodat zij wederkeerig voordeel konden trekken uit hun bedrijf. Het geslacht Verwey zat hecht gevoegd in elkaar als een deugdelijk, uit de hand vervaardigd meubel, en voor zoover dit uit de familiepapieren, uit nagelaten brieven en uit de herinnering van nabestaanden valt op te maken kwamen ernstige familie-veeten niet voor. De verhouding tusschen de broers en zusters is steeds vriendschappelijk geweest en zij bezaten zeer sterk het gevoel bijeen te behooren.

Een groot gezin zal dus wel een van Jans hartewenschen zijn geweest en nog vóór het jaar waarin Albert geboren werd zijn einde nam verkeerde Wilhelmina Frederika weer in blijde verwachting. In het voorjaar van 1866 echter, één dag voor den eersten verjaardag van Albert en drie maanden voor de tweede zoon, - naar grootvader Verwey Christoffel genoemd - ter wereld kwam, stierf, nog geen drie jaar oud, Anna Maria, de eerstgeborene. De dood had zijn onafwendbare aanwezigheid aan de jonge ouders voelbaar gemaakt en hoewel zij met het memento mori ongetwijfeld niet vermaand behoefden te worden, toen de slag hun op het hart viel werd een theoretische waarschijnlijkheid schrijnende realiteit, en tusschen deze bei-

den blijft het verschil gevoelig-groot. De dood zou Jan Verwey's gezin vaker en heviger treffen, maar reeds deze eerste slag was zwaar genoeg. Zeker heeft het geluk dat met de geboorte van Christoffel, 16 Augustus '66 samenviel, veel leed verzacht. Maar het merk van den diepen ernst was gezet en het behoeft niet te bevreemden dat Jan Verwey, als hij, van de werkplaats beneden, in de woning boven terugkeerde, zich, gezien zijn aanleg, aan religieuze overpeinzingen en wijsgeerige droomerijen overgaf en meer dan eens zijn toevlucht nam tot ontboezemingen in den vorm van poëzie.

Ruim een jaar na de geboorte van Christoffel werd het gezin met een dochtertje verrijkt, Margaretha, een kind dat het verlies van Anna Maria eenigszins vergoeden kon.

Jan Verwey, zei ik, was, ondanks zijn jeugd, een ernstig man, stil en bezonnen. Zoo treedt hij tenminste uit de herinneringen die zijn zoon te boek stelde te voorschijn. Een slank en bleek man, die zich devotelijk overgeven kon aan het gebed; die de ernst van het leven geen oogenblik uit het oog verloor; die, gevoelig, voor het leed open stond, maar daarom zijn huis nog niet tot een wijkplaats van versombering maakte. Zijn ernst was geen droefgeestigheid; zijn vroomheid was te oprecht dan dat zij in levensafkeer tot uiting komen kon. Ongetwijfeld heeft het zwakke gestel van zijn jonge vrouw tot zijn levensernst en ingetogenheid bijgedragen. Beiden, man en vrouw, droegen de kiemen van een vroegtijdig sterven in zich om. Is het wonder dat zij, hoewel hiervan natuurlijk onbewust, kracht zochten in hun godsgeloof, dat zij steun zochten in het innig gebed?

Jan Verwey behoorde tot de Nederlandsch Hervormde Kerk. Zijn huwelijk was door ds. Hasebroek, den bekenden schrijver van ‘Waarheid en Droomen’, ingezegend. Zijn geloof had zich gericht naar het Réveil dat, binnen de grenzen van het calvinisme, aan de persoonlijkheid veel vrijheid het. De naam van den dichter Isaac da Costa, een der mannen van het Réveil, zal in het huis van Jan Verwey met eerbied zijn genoemd. Vader Verwey bezat, zooals de zoon later getuigen zou, de zeldzame deugd ‘van ongewoon zijn in gewonen schijn’. Hij

had een aangeboren ziele-adel en een wellevendheid die hem dwong, zoodra hij in contact met anderen kwam, eigen leed op den achtergrond te dringen of onder scherts te verbergen.

> Maar dóór dat leed had hij - wat niemand prijst
> Die 't niet doorgrond heeft - de onbevangenheid
> Voor álle leven en dat stil beleid
> Dat boven allen strijd zich vredig houdt
> *(I. 561.)*

Deze onbevangenheid voor álle leven, die hem ruimheid van levens-inzicht schonk, zou, het bleek later, den zoon ten goede komen, een zoon die het met dankbaarheid gedacht. Het gedicht ‘In Memoriam Patris’, dat zijn eersten bundel siert, getuigt van de dringende behoefte tot dankbaar herdenken van den man dien hij tot de ‘goeden en grooten’ rekent; voor wien hij van eerbied vervuld bleef; uit wiens eenvoudige pogingen om zijn innerlijke bewogenheid in verzen uit te spreken, hij enkele woorden in een zijner gedichten verwerkt en vereeuwigd heeft:

> ‘Geen hart kan ooit het hart eens mensen toebehoren:
> Wie aan zichzelf ontviel bezit een andre niet.’
> *(I. 30.)*

Verwey noemt dit, in de volgende verzen van het gedicht: ‘wetenschap van wie veel leden’ en:

> Wijsheid waar weingen worden heen geleid,
> Dan die altijd langs duistre trappen treden
> En proeven 't brood der bitterheid.
> *(I. 30.)*

In de herinnering van den jongeling die deze verzen, even twintig jaar oud, schreef, zullen de indrukken uit de laatste levensjaren van zijn vader, die toen inderdaad, door de harde slagen van den dood, menige bittere ervaring heeft gehad, vroegere indrukken van huiselijk geluk hebben verdrongen of verzwakt. Wanneer hij in ‘Het Duinpad’ uit den bundel ‘Goden en Grenzen’, zijn jeugd kenschetst als:

> Een grijze idylle die zich niet verstaat
> En waarin leed aldoor het licht doordringt.
> *(II. 96.)*

geeft hij een totaal-indruk weer, die ongetwijfeld waar en zuiver is, maar het leed dat hier herdacht wordt is toch niet van

dien aard geweest, dat het op het gezinsleven een al te drukkende versombering heeft gelegd. De volwassene pleegt de gebeurtenissen anders te overdenken dan het kind ze ervoer. Uit elders neergeschreven jeugdherinneringen blijkt wel, dat de gezonde levenslust bij de kinderen zooal besnoeid, dan toch niet geknot werd en in levensblijheid heeft kunnen uitgroeien. De kinderen vormden een opgewekte, innerlijk aanhankelijke groep. De ernst in het geloof van den vader en zijn ruim levensinzicht waren er borg voor dat de levenslust der kinderen niet werd onderdrukt. Trouwens wanneer de dichter getuigt dat het leed ‘aldoor het licht doordringt’ erkent hij de aanwezigheid van het licht.

De waarneming van den volwassen dichter - ik zinspeelde er reeds op - is echter allicht een andere geweest dan die van het kind. Wat op het kind een, in den loop van de jaren der groei vervagenden indruk heeft gemaakt, werd door den gerijpten dichter gepeild, overdacht en doorgrond. Het kind kon met broer en zusters in levensblijheid opgroeien, de volwassen zoon, die zich later op het leed van den vader bezon, begreep diepte en oorsprong ervan.

Het karakter van Wilhelmina Frederika is van geringeren invloed op de kinderen geweest, en voor zooverre er van invloed sprake geweest kan zijn gold deze toch voornamelijk den oudsten zoon. Zij stierf toen Albert nog geen zes jaar oud was en de jongeren zullen zich de figuur der moeder nauwelijks voor den geest hebben kunnen brengen. Ook zij, dit blijkt wel uit het weinige dat de dichter in latere jaren over zijn moeder te boek stelde, leefde in een geest van innige vroomheid en trachtte daarin haar kinderen groot te brengen. In een der kleine gedichten waarmede hij zijn bundel ‘Rondom mijn werk’ inleidt, vertelt Verwey ons dat zijn moeder in het geloof hartstochtelijk en vooral verkondend was.

> Mijn vader was graag dichter,
> Graag priesteres mijn moeder,
> Hij in het leven lichter,
> Zij in 't geloof verwoeder.
> *(II. 593)*

Uit de verzen over de moeder mogen wij opmaken, dat zij haar kinderen in strenge tucht hoopte groot te brengen. Het is haar niet vergund geweest. Zij, die zich de navolging van Christus tot ideaal stelde en veel in Thomas à Kempis las, heeft ze een kindergebed kunnen bijbrengen, dat misschien voor den oudste eenige vormende beteekenis heeft gehad; ze heeft dien oudste de herinnering nagelaten aan de vermaningen van haar strengen, geloovigen geest. Dat die vormende beteekenis op andere wijze gewerkt heeft dan als onderbewuste kiem, is moeilijk aan te nemen. Tot in latere jaren bleef Albert Verwey een vage herinnering bij aan zulk een les in het gebed. Hij zal drie jaar zijn geweest. Zijn moeder zat met hem in de stemmige 'mooie kamer', op de canapé, en terwijl hij tuurde naar de witte antimacassers waarvan de figuren zich scherp afteekenden tegen het rood trijp der bekleeding en zijn moeder met opgeheven vinger hem de dreun der woorden in het geheugen poogde te griffen, werd zijn aandacht volkomen afgeleid door het verschijnen van een verlokkende heerlijke krakeling, die een juist binnentredende vriendelijke vriendin voor de begeerig grijpende handjes ophield. Het was een der krakelingen van een beroemden krakelingen-bakker buiten de Raampoort en het laat zich denken dat de moeder haar pogingen op het gebied van het godsdienst-onderwijs met een zucht heeft gestaakt. Bij een driejarig kind houdt geen gebed het tegen een krakeling uit.

En wat merkt een kind van drie, vier, ja vijf jaar van de zorg en het leed dat door den naderenden dood berokkend wordt en de harten der lijdenden aftrekt van het aarsch bestel! Toen Albert vijf jaar was moest zijn moeder reeds het bed houden, dat van de slaapkamer naar de ontvangkamer was gebracht. Daar, tusschen die fraaie, zorgvuldig opgewreven meubelen, die altijd een beetje buiten het eigenlijke leven hadden gestaan, die alleen hadden gediend om bewonderd te worden als er bij feestelijke gelegenheden gasten waren, heeft de jonge, verzwakte vrouw haar leven voelen weg-ebben; daar is haar vroomheid op de proef gesteld - want het is zwaar ten op-

zichte van God ootmoedig en dankbaar gestemd te blijven als men jong sterven moet; daar heeft zij afscheid moeten nemen van man en kinderen na den oudste, den eenige bij wien zij eenig begrip verwachten mocht, haar laatste vermaningen te hebben ingeprent. Aan den vooravond van haar sterven bracht de vader het jongske aan haar bed. 'Albert', zei ze, 'als je stout geweest bent, zul je dan altijd naar boven kijken? Want daar moet de vergeving vandaan komen'. De woorden moeten op den vijfjarige wel diepen indruk hebben gemaakt, dat hij ze zich als volwassen man herinneren kon. Toen hij den volgenden dag spelend door het huis dolde kreeg hij reeds gelegenheid de vermaning van zijn moeder in practijk te brengen. Als straf voor een ongehoorzaamheid moest hij, toen de avond inviel, in den schemer van de achterkamer zitten, en toen herinnerde hij zich de woorden van zijn moeder. Hij ging naar het venster, trok het gordijn van voor het raam opzij en keek naar boven in den bestarden hemel van den Januariavond. En onmiddellijk werd hij door een gevoel van groot geluk vervuld; hij wist dat zijn wangedrag hem vergeven was.

Intusschen, vóór Jans vrouw bedlegerig werd heeft het zeker aan huiselijke gezelligheid niet ontbroken. Familieleden en vrienden waren geregelde bezoekers aan het huis in de Prinsenstraat waar de mooie kamer dan dienst deed, die kamer waar een pendule op den schoorsteenmantel haar zacht getiktak hooren liet, een buffetkastje Zondagsche versnaperingen borg en een stemmige zwart-en-zilveren inktkoker op de ronde tafel prijkte, en waar, bij gasvlam of lampenschijn, menige goede sigaar of gouwenaar gerookt en menig ernstig gesprek gevoerd werd. Ik zei reeds dat het familie-gevoel hecht was. Grootvader Christoffel, die met zijn tweeden zoon en naamgenoot eerst Prinsenstraat 11, later Singel 330 woonde, de vader als rentenier in het benedenhuis, de zoon boven, was een geregeld bezoeker in de woning van zijn oudste en genoot van zijn tierige kleinkinderen. Tante Kaatje en tante van Dillewijn waren eveneens vaste gasten en zullen in Albert ongetwijfeld smaak voor de krakelingen van den bakker-

buiten-de-Raampoort - wij zullen nog meer over dezen weldoener der kinderen hooren - hebben opgewekt. En natuurlijk liepen 's avonds ook andere ooms en tante's aan. De gesprekken over zaken of over familie-aangelegenheden werden allicht gevolgd door gedachtewisselingen over politieke, gemeentelijke of kerkelijke vraagstukken. De vrouwen droegen dan haar zwart zijden japonnen met de wijd uitplooiende rokken onder het nauwsluitende keurs, dat op de borst door een das van witte kant werd opgefleurd; de mannen de stemmige zwart-lakensche pakken met het smalle zwarte das-strikje dat uitwipte onder de liggende boord. Tusschen de gesprekken werden psalmen gezongen, en Albert herinnerde zich later nog hoe zijn moeder, in het glanzend zwart van haar zijden kleed, zingende naast den stoel van zijn vader stond. Dat moet kort voor haar dood geweest zijn.

Ook de predikant was een trouw bezoeker, die in den huize Verwey gezelligheid zocht en stichting bracht. ‘Als mijn vader niet in de kerk kwam bij de kleine vurige dominee van Ronkel, de vader van onze professor’ - schreef Verwey later, toen hij zelf hoogleeraar was, aan een oud-leerling en vriend - ‘dan kwam die predikant na de dienst bij ons aan de koffietafel en zei: als meneer Verwey niet in de kerk komt, dan komt de kerk bij hem. Daarna droeg hij zijn heele preek voor’.

Natuurlijk was Nieuwjaarsdag bij uitnemendheid de dag waarop de familie-verknochtheid genoten werd. Oudejaarsavond werd veelal op de werkplaats gevierd. Het was een goede en oude gewoonte dat het werkvolk op dien avond de werkplaats niet verliet zonder met den patroon een handdruk gewisseld te hebben en zeker zal het in den huize Verwey bij een handdruk niet gebleven zijn. De oude wensch die heil en zegen inhield zal uit menige mond van harte geklonken hebben. Dien dag en ook den volgende werden huis aan huis de berijmde prenten aangereikt, waarmee nachtwacht, vuilnisman, lantaarnopsteker, enz. hun wenschen overbrachten en de kinderen werden, met rijm en prent verblijd. Op Nieuwjaarsmorgen ging het dan, door vorst, wind of sneeuwbui, over de hobbelige keien op stap naar de familie, waarbij de eenigszins

teruggetrokken, weinig toeschietelijke grootvader van der Vijgh niet vergeten werd, al was het voor kinderbeentjes een lange wandeling. Dan werden oliebollen gegeten, werd met neefjes en nichtjes gespeeld, maar onder vermaningen tegen uitbundigheid, want de Zondagsche kleeren moesten worden ontzien; tegen luidruchtigheid, want het gesprek der ouderen mocht niet gestoord worden en Nieuwjaarsdag was een ernstige dag. Als de Nieuwjaarsdag naar den avond nijgde werd grootvader Christoffel opgezocht en legden de kinderen hun kleine knuistjes in zijn groote en grove hand die, hoe hard ze ook aanvoelen mocht, toch zooveel goeds vermocht te doen.

Tot Verwey's vroegste herinneringen behoort het geschenk van een kinderbijbel, rondom goud-op-snêe, in blauwen band, rijkelijk met goudstempels versierd en de tekst met fraaie gravures verlucht: Isaac zegent Jacob, David als herdersknaap, De geboorte van Jezus, De Bergrede, enz. Deze kinderbijbel, levenslang als reliquie bewaard, was dan het eerste boek van den man die later een bibliotheek zou bezitten waarvoor in zijn toch zeer ruim woonhuis nauwelijks plaats te vinden was en die zelf een eerbiedwekkende reeks boekwerken schrijven zou. ‘Mijn vader’, schreef hij in ‘De laatste Snaar’ uit den bundel ‘De Maker’:

> Mijn vader schonk me een boek met bijbelse verhalen
> En platen: David als een herdersknaap
> Met kudde en harp, en Jezus met de stralen
> Van 't hemelvaren wassende om zijn slaap.
> Ik las en schreef.
> *(II. 256.)*

‘Ik las en schreef’. Verwey leerde zichzelf, met behulp van dien kinderbijbel, lezen, al zal het bij menig woord nog wel spellen zijn geweest. Toen hij, zes jaar geworden, naar de ‘groote’ school ging verbaasde hij den ondermeester over de vlugheid waarmede hij de woorden verwerkte. Zijn reputatie als knap in taal was zoo groot, dat hij op zijn achtste jaar in de hoogste klas werd geroepen om een der leerlingen daar duidelijk te maken dat men régenen las en niet regénen.

In schrijven had hij zich geoefend op een lei, ook een geschenk dat voor den lateren dichter van beteekenis zou zijn en waar-

op hij toen zijn hart reeds probeerde uit te storten. Zijn eerste volzin gold de verzorgster die zich tijdens de bedlegerigheid van de moeder met de kinderen bezig hield, Gepke Helder, een Groningsche dienstbode. Zij stond in de achterkamer, bedrijvig bezig aan de strijkplank en de jeugdige beoefenaar van de orthographie schreef de ontboezeming neer: ‘Gepke is een lieve meid’.

Zij zal zeker lieve eigenschappen hebben gehad en de warme lof van het jonge hart hebben verdiend. Want toen de moeder 29 Januari 1871 aan de kwaal, die haar gestel sloopte, bezweken was en Jan zijn nauwelijks dertigjarige vrouw ten grave gedragen had, hield de vader haar bij zich als onmisbare verzorgster van het gezin, dat kort te voren ten tweeden male door een verlies aan den dood was beproefd. Het jongste dochtertje, Wilhelmina Frederika, 26 Februari '70 geboren, was 4 Juni van datzelfde jaar gestorven en ging evenals het oudste dochtertje Anna Maria haar moeder vóór in het graf.

Driemaal had de dood dus het huis van Jan Verwey getroffen en eerst kort te voren had hij zijn dertigste levensjaar voleind. Is het wonder dat hij zich veel op den dood bezon, dat hij in gebed troost vond en diep doordrongen werd van het besef der menschelijke vereenzaming? Dat hij de versregels schreef waarvan zijn zoon eenige in zijn gedicht ‘In Memoriam Patris’ verwerken zou? Dat hij zijn hart opdroeg aan God:

> Aan U mijn hart en zinnen, mijn lichaam, ziel en geest,
> Aan U die ik beminne en liefheb allermeest,
> Aan U mijn leed en leven, mijn gaven en mijn kracht,
> Aan U mijn bee en streven, mijn loflied en mijn klacht.

In een stijgend-hartstochtelijke toon voleindde hij dit gedicht, dat een belijdenis inhoudt, die op den rijpenden geest van den zoon wel diepen indruk maken moest.[*)]

*) Uit een brief van prof. Ph.S. van Ronkel aan Albert Verwey, geschreven 15 November '24, naar aanleiding van Verwey's benoeming tot hoogleeraar: ‘Ik herinner mij dat, toen U kort na 1882 als dichter optrad, mijn vader, predikant te Amsterdam, zeide dat dit hem niet verbaasde, daar hij Uwen vader, den ouderling (of diaken) Verwey had leeren kennen als een bij uitstek dichterlijk man.’

Vooralsnog leefde die zoon in zijn kinderdroom en in de gevoelloosheid van dien droom, gevoelloos voor de harde realiteit. Op een vijfjarige maakt de dood geen anderen indruk dan dien van een merkwaardig geval. De consequenties van het sterven, het gemis, de ontberingen, een kind is zich daarvan geen oogenblik bewust. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de kleine Albert, toen hij na het sterven van zijn moeder, door Willem, de loopknecht, naar de bewaarschool op de Noordermarkt werd gebracht, zich haastte het belangrijke nieuwtje van moeders dood aan de juffrouw te vertellen, en dat zijn spijt niet gering was toen Willem het hem toch nog afsnoepte. In latere jaren heeft hij over die kinderlijke gevoelloosheid klaarblijkelijk nagedacht en heeft hij getracht voor dit psychologisch verschijnsel een verklaring te vinden. In een cahier met gedichten, geschreven in zijn zestiende jaar, komen ook in proza opgestelde ‘gedachten’ voor, die klaarblijkelijk hun oorsprong vinden in een herinnering aan die gebeurtenis. Hij zet in die gedachten uiteen dat een kind, anders dan men vaak onderstelt, in den regel niet teergevoelig is. ‘Een onrijpe vrucht is hard; eerst op rijpen leeftijd rijpt het hart en daarmee het gevoel’.

Op den eersten Mei 1871, kort voor zijn zesden verjaardag, brak voor Albert een nieuw tijdperk aan. Zijn vader bracht hem naar meester Hesta, hoofd van een school-met-den-Bijbel, op de Lindengracht, die zijn vormende kracht op den kleinen maar vluggen jongen beproeven zou. Dien zomer kreeg het kind echter een buitenkansje: niet drie maar zes weken vacantie. Want de weduwnaar Verwey had besloten zijn kinderen een tweede moeder te geven, een die de genegenheid der kinderen bezat en die getoond had een goede verzorgster te zijn. Dat was dezelfde Gepke Helder, aan wie Albert, met griffel en lei, zijn eersten blief geschreven had, en het huwelijk, dat den 24en Augustus van dat jaar in haar geboortestad Groningen voltrokken werd, maakte voor het gezin een tijdelijk verblijf in die stad gewenscht.

Ook dit huwelijk werd spoedig door den dood verstoord. Den 15-den Juni '72 had Gepke het leven aan een dochtertje ge-

schonken, dat, evenals Jan Verwey's overleden eerste kind, Anna Maria werd genoemd. Van den korten tijd dat zij van haar moederschap genieten kon zijn niet veel herinneringen overgebleven. Gepke Helder stierf reeds 4 Augustus van datzelfde jaar en opnieuw stond Jan voor de zware taak om tegelijk zijn meubelmakerij en zijn gezin te besturen.

Zijn ongetrouwde zuster Catharina - door de kinderen van haar broer vertrouwelijk tante Kaatje genoemd - en Jan's één jaar jongere zuster Christina, met Johannes Gerrit van Dillewijn getrouwd, hebben al het mogelijke gedaan om den weduwnaar met raad en daad bij te staan en hebben zich het lot der verweesde kinderen ter harte genomen. Ik heb reeds gezegd dat het familie-gevoel bij de Verwey's sterk ontwikkeld was. Toen oom van Dillewijn in Februari 1909 zijn tachtigsten verjaardag vierde heeft Verwey hem gehuldigd met verzen die men onder den titel ‘Het oude Huis’ in zijn dichtwerk aantreft. Hij herdenkt daarin de liefderijke zorgen die hij, als ‘halve of hele wees’, in het gezin van tante Christina genoten heeft.

> En lekkerder was, op bezoek, alle eten
> Dan thuis, en tante, die zelf moeder was
> Van zoveel kindren, had mij nooit vergeten:
> De bootram was gesmeerd, de melk in 't glas.
> *(II. 698.)*

Intusschen kwamen en gingen de gehuurde krachten zooals deze plegen te komen en te gaan en volgden drie huishoudsters elkaar binnen enkele jaren op.

Dat de kinderen van vaders huiselijke zorgen weinig bemerkten ligt voor de hand. Het kind heeft zijn eigen wereld en die neemt al zijn aandacht in beslag. Geen wereld is zoo boeiend en zoo rijk aan wonderen.

Een wonderlijke aanblik leverde zeker de werkplaats op van oom van Dillewijns buurman, in de Heerenstraat. Die buurman was slager en had achter zijn zaak een opslagplaats voor het geslachte vee, dat daar, gehalveerd, aan haken hing. Wanneer de kinderen op de stapels hout klauterden die op de binnenplaats achter ooms woning lagen, konden zij, door een

klein dakvenster, in die berg- en werkplaats van den buurman zien. Griezelig of huiveringwekkend vonden zij die uitstalling van doode dieren niet; het kinderhart is inderdaad niet zoo teergevoelig als menige volwassene wel meent; het geniet van gruwelsprookjes en is op griezelen en huiveren verzot. Wat den aanblik van de slagerij buitengewoon belangwekkend en fantastisch maakte was de wijze waarop de slager, als de avond viel, bij kaarslicht te werk ging. Hij droeg dan een hoogen hoed en had boven op dien hoed een brandend stompje kaars bevestigd. Zoo had hij de handen vrij om met zijn scherp mes zijn werk te verrichten. Maar de kinderen buiten, op den houtstapel saamgedrongen, volgden ademloos het spookachtig spel van licht en schaduw. Die slager genoot overigens, doch meer als vader van een beroemden zoon dan als slachter, een zekere vermaardheid te Amsterdam. Hij heette Mezger en de zoon was ver buiten de grenzen beroemd als geneesheer en masseur, die zijn werk niet in een obscure schuur met behulp van een kaarsje pleegde te verrichten doch, behalve zijn landgenooten, vele aanzienlijke en vorstelijke vreemdelingen, die zich aan zijn zorgen toevertrouwden, in het Amstel Hôtel, waar hij verblijf hield, gehoor verleende en behandelde.

De werkplaats in de Prinsenstraat bood overigens gelegenheid tot vermaak in overvloed. Er was bij het zagen, schaven en timmeren altijd wel iets te zien, en de stapels planken vormden een prachtige gelegenheid tot wippen, klimmen en springen. En met mooi weer werden de kinderen ook wel naar de houtzaagmolen van grootvader Van der Vijgh gebracht. Naast grootvader woonde de molenbouwer Verloop, wiens zoontje Jan dolblij was als bij Albert en Chris naderen zag. De vreugde was wederkeerig en Jan Verloop is nog vele jaren een goede vriend van den huize Verwey geweest.

Er was ook gelegenheid te over voor vertier met schoolvriendjes, en Albert, die dan menigmaal de bekoring van een bloemrijk stadstuintje ervoer, een weelde die men zich in de Prinsenstraat niet veroorloven kon, want waar tuin had kunnen zijn was werkplaats gekomen, poogde een miniatuur-tuintje op de vensterbank aan te leggen. De plantjes die hij daar, op

een zonnig plekje opstellen mocht, werden met zorg opgekweekt.

En dan was er zijn groote liefde: het boek! Spelen en stoeien, bloemenverzorgen en wandelen, en alle gebeurtenissen van de werkelijke wereld, het was alles heel mooi en goed, maar niets kon die andere wereld evenaren die uit het boek te voorschijn kwam, de wereld van de verbeelding, van den droom. Wanneer Albert een boek bemachtigen kon, bestond er geen uiterlijke wereld meer. Hij trok zich dan, als een schildpad onder zijn schild, in een eigen domein terug waar hij, onaantastbaar, tegen alle stoornis beveiligd, zijn fantasie uitvieren kon. Veelal trok hij naar zolder en vond daar een rustige wijkplaats hoog in de lucht, tusschen de hanebalken.

De oude meesterknecht, die door die leeswoede niet weinig geimponeerd was, waagde zich eens aan de voorspelling, dat de jongeheer ongetwijfeld ‘perfester’ worden zou. In een in portefeuille gehouden dichtbundel, in de eerste jaren van zijn huwelijk geschreven en ‘De Dingen’ getiteld, heeft Verwey deze jeugdherinnering vastgelegd:

> Toen ik een kind was vroeg me een werkman aan
> Ons werkplaats thuis: wat wordt de jongeneer?
> Ik weet niet, zei 'k. Dominee? vroeg de man.
> Neen. Dokter? Neen. Geleerde? Ook niet. Perfester?
> Ik talmd'; perfester was heel hoog. Op 't eind:
> 'k Weet niet: is dat het hoogst? En 't werkvolk riep
> Juichend: Perfester wordt ons jongeneer.

Overigens was de lectuur van Albert Verwey toentertijd nog niet van dien aard dat zij den weg naar een professoraat banen kon. ‘De Zwitsersche Robinson’ en ‘De Pelsjagers van de Arkansas’, ziedaar de eerste werken die, naast den kinderbijbel, de grondslagen hebben gelegd voor de latere hoogleeraars-bibliotheek. Oltmans en Andriessen werden eveneens verslonden; verder de romantische werken van Jacob van Lennep en mevrouw Bosboom-Toussaint. Zijn geestelijke ontwikkeling ging zeer snel. Vóór zijn twaalfde jaar las hij Schillers Wilhelm Tell reeds in het Duitsch. Een ‘catalogus’ van zijn boekerij, vermoedelijk tusschen zijn tiende en twaalfde

jaar opgesteld, bevat werken van bovengenoemde auteurs, maar naast kinderboeken van Cooper, Gouverneur en Jules Verne vindt men er vermeld: Ter Haar's ‘Geschiedenis der Kerkhervorming’, een werk over het leven van Luther, ‘De Dageraad der Volksvrijheid’ van Streckfuss, enz. Zijn liefde voor het lezen benam hem evenwel niet de liefde voor het leven, dat vooralsnog ook uit wandelen, stoeien en spelen bestond.

Als het zomerweer ertoe uitlokte, ging de huishoudster met de kinderen den geheelen dag naar een der thee- of roomtuintjes aan den rand van de stad. Verwey herinnerde zich later nog zeer goed een bezoek aan den thee-tuin ‘De Vriendschap’, op een heeten zomerdag. Men bereikte dien tuin langs een pad achter den ouden Buitensingel, een pad langs een vuil slootje waarover een ophaalbrug, die toegang gaf tot een oud huisje met gebroken dakpannen en een stukje koolland met een geit. ‘Die ophaalbrug met zijn roestige kettingen’ - vertelt Verwey in zijn jeugdherinneringen - ‘had iets romantisch voor mij. De herinneringen van mijn jongensboeken rammelden in de schakels en kleefden geheimzinnig in het spinrag van de stijlen. Als ik, op een mooien herfstavond, bij donker uit den tuin ging en het gele lichtje uit de lantaarn die boven den uitgang bungelde voorbij was, dan keek ik met een prettige huivering naar de deur aan het eind van het bruggetje, dat in het donker grooter leek, en ik ging eenigszins teleurgesteld heen omdat er geen groote man in een donker harnas uit die deur was gekomen. Eens zag ik er een klein meisje met ordelooze gele haren en een gescheurd flets jurkje binnengaan; ik werd toen boos en had haar wel willen vragen waaròm ze er nu juist zoo heelemaal als een gewoon arm meisje uitzag.’

De herinneringen uit de ridderverhalen van zijn bibliotheek werkten, zooals men ziet, na. De wandelingen met de zusjes onder de hoede van de huishoudster, meestal op Woensdagmiddagen, hadden ook hun romantische zijde, maar het was een meer moderne romantiek, die in de werkelijkheid, niet in de verbeelding, haar oorsprong vond. Het aankleeden of opknappen der kinderen, met de ‘knorren’ die bij dit werk behoorden, vormde de gebruikelijke prelude. Als oudste was

Albert het eerst opgetuigd; hij liep dan met zijn schoone, stijve boord om ongeduldig door het huis of ging met zijn gezicht tegen een ruit staan, want zitten dorst hij niet, uit vrees voor de zoo netjes gladgetrokken hes. Ook was hij bang dat zijn haar - hij droeg toen een kuif waarop de huishoudster heel trotsch was - in de war raken zou. ‘Als we eindelijk uit huis waren liep ik met mijn broertje vooruit, de Nieuwe Leliestraat door. Juf kwam achter ons met twee zusjes. Juf was een klein menschje met groote groene oogen en geen taille. Ze droeg een donkere japon en een zwart stoffen boezelaartje, een hoed met groote bloemen op haar groot hoofd. Juf vond zichzelf, als ze die hoed ophad, heel deftig.’ Zij hield aan iedere hand een van de zusjes, waarvan een al zoo groot was - ze droeg een kam in het haar - dat ze de zorg voor het spoormandje op zich kon nemen, het mandje waarin de boezelaars en de versnaperingen, o.a. krentebroodjes, zaten. Maar het andere zusje was toentertijd bijna niets en had haast geen beentjes. Zoo ging de wandeltocht voor de oudsten wel heel traag, maar in de winkeltjes was altijd veel te zien. ‘Aan het eind van de straat zag men donkere, opgelapte loodsen en daarachter wieken van een molen. Het was net of de stad daar dood ging.’

De tocht ging dan aan op de Raampoort en bijna steeds in de heete zon. Op de brug was het om te blakeren. Verder langs kleine huisjes met voortuintjes vol groote zonnebloemen en bonte Oost-Indische kers. ‘Men kon er de zon ruiken; stoffig, droog, warm; de zolen van de schoenen klopten dof langs den grond. Ik heb van kind af aan stille woede gehad tegen dat soort warmte.’ Wie op de brug over den Singel stond had vlak voor zich de molenbuurt met paden, schuttingen, witte brugleuningen, huizen weggedoken onder zwaar geboomte. Alom het groen van de boomen langs de Singelgracht, molenwieken tegen de wijde lucht, kleine huisjes en werven, waar de honden blaften.

Daar buiten de Raampoort was ook het bakkerswinkeltje waar de lekkerste krakelingen gebakken werden - ik heb er reeds gewag van gemaakt - die men te Amsterdam krijgen kon. ‘Men zag ze in allerlei grootte, de kleine in flesschen, voor de

kleine ruitjes staan. De bakker zelf was een klein, schraal mannetje, dien men ook wel bij zijn krakelingen in een fleschje had kunnen zetten. Maar hij was heel goedig en gaf altijd wat toe als er kinderen bij hem kwamen. Het huisje is nu weg. Maar ik zie het nog met het bankje langs de deur die met een stoepje opging. Alles smal en klein. Men kon zoo zien dat men bij een specialiteit in krakelingetjes kwam.' De wandeling ging dan nog langs vele bezienswaardigheden, langs een zwemschool, langs het kerkhof De Liefde, over eenige bruggetjes, en dan was je op het pad van den tuin.

'Vooraan in den tuin stond het hobbelpaard. Daar had ik veel minachting voor omdat het van hout was. Ik las toen de boeken van Aimard en zag mezelf het liefst als toekomstig Indianen-hoofd. Ik was toen acht jaar, denk ik, en had evenveel aanleg om een Don Juan als om een roover te worden. Voor rooftochten was de tuin wat klein. Maar erachter waren heesters en boomen door elkaar gegroeid en er lagen stapels planken en takken bij een klein houten huisje. Daarin bewaarden we onze gevangenen. Vooraf hielden wij beraadslaging en benoemden den reiziger die moest overvallen worden, het barmhartige Indianen-meisje en andere functionarissen. Dat was dolprettig.'

'Soms werden we geroepen naar het prieeltje waar juf met de thee zat. Dan ging de spoormand open en kregen we koekjes en krentebroodjes en knorren "dat we der zoo uitzagen". Ook moesten we "vooral oppassen met de wip". Want er waren wippen en schommels in den tuin. Daar hield ik veel van. In zoo'n schommel heb ik mijn eerste verliefdheid gehad. Mijn beminde was een klein meisje, die niets zei, maar blauwe oogen had en blonde haren. Ik had haar gunst gewonnen door haar iets van mijn koekje te geven en de helft van mijn krentebroodje. Dat was een groote opoffering. Vooral omdat mijn kleine Dulcinea boe noch ba ervoor zei maar alles met een tevreden gezichtje opat. Ik had een medeminnaar maar die had geen koekjes en at zijn krentebroodje zelf op. Ik stond achter op de schommel als zij erin zat en ik zei telkens dat ze maar niet bang moest wezen want dat *ik* oppaste. Toen we

uit den schommel waren liet ik haar zien welk gezicht een Indiaan zette als hij gemarteld werd; en wat hij dan zei. Dat vond ze erg ernstig. En het speet me bijna, dat ik niet gemarteld werd omdat ik het dan nòg natuurlijker had kunnen nadoen. Ik was daar nog mee bezig toen de moeder van mijn vriendinnetje kwam aanloopen - in groote haast, als alle burgermoeders die hun kinderen zoeken in een thee-tuin. ‘Gut kind, waar bin je toch - we moeten al lang naar huis - is me dat zoeken voor een mensch - gauw, we zitten al allemaal te wachten.’ En mèt liep ze weg, met haar kind aan een hand, terwijl ze onder het loopen haar boezelaartje glad streek. - Ik zag mijn aangebedene wegtrippelen en heb haar nooit weergezien.’

Ik heb het bovenstaande relaas zoo uitvoerig weergegeven, niet omdat het op zichzelf zoo belangrijk is, maar omdat het, ten deele met de woorden van den dichter, een scherp omlijnd beeld geeft van het kind-leven in dien prillen tijd. De geprikkelde verbeeldingskracht van den achtjarige zocht op dien leeftijd allerwege een uitlaat. Op school, tijdens en tusschen de lessen, werden de spannendste verhalen bedacht en gefluisterd. 's Avonds in bed, vóór het slapen gaan, luisterde het broertje ademloos naar de fantastische vertellingen die in het duister met gedempte stem werden voorgedragen, verhalen over de vrouw van Loth en de zoutpilaar; over een tocht door de kratergangen van de Vesuvius; over een zeeslag, gewonnen door een denkbeeldigen oom die vlootvoogd was, maar die een smadelijke nederlaag geleden zou hebben als Albert hem niet te hulp was gesneld met een eskader van vijfduizend schepen. De geestdrift van den verteller bedaarde pas, als, op een of andere vraag, geen antwoord meer kwam.

Het moet den gewetensvollen vader intusschen vaak angstig te moede zijn geweest als hij aan zijn vier kinderen dacht, die zonder moederlijke zorg opgroeiden. Misschien ook voelde hij wel, dat hij ze niet meer zoo heel lang leiding zou kunnen geven. Hij kende Alberts onderwijzer, Hesta, en de familie. Menschen met strenge, degelijke opvattingen waren de Hes-

ta's, broeder en zuster, en zij wisten, zonder hardheid, hun gezag te laten gelden. Zeker voelde de vier-en-dertig jarige Leentje Hesta veel voor den ernstigen man en voor zijn kinderen, en zal de genegenheid bij Jan Verwey, die toen ruim acht en dertig jaren telde, wederkeerig geweest zijn. Den 12den October '76 - Albert was toen ruim elf jaar - werd het huwelijk tusschen Jan Verwey en Leentje Hesta voltrokken en daarmede begon voor de kinderen... een moeilijke tijd, die met de jaren steeds moeilijker worden zou. Leentje Hesta was een wel degelijke en ernstige, maar ook zeer prikkelbare vrouw, met een karakter dat voor haar omgeving, en ook voor haarzelf, verre van gemakkelijk was. Licht-geraakt en kwalijk-nemend als zij was, droeg zij er niet toe bij om de stemming in den huiselijken kring op te fleuren.

Zij is, de weinige jaren dat dit haar vergund werd, een goede vrouw voor den vader geweest; en de vele jaren dat zij, na zijn dood, de zorg voor de kinderen dragen moest, een nauwgezette moeder. Maar vermoedelijk niet eene van wie hartelijkheid uitging, om van teederheid maar niet te spreken. Haar zorg bepaalde zich tot strenge godsdienstige tucht, tot ordelievendheid en tot regelen der materieele belangen. Misschien werd haar ongestadig humeur in niet geringe mate beïnvloed door een minder goede gezondheid. Zij klaagde veel over hoofdpijn. Hoe het zij, de ongestadigheid was er en de kinderen hadden er rekening mede te houden. Zij deden het met de volgzaamheid en de ruimte van begrip die hun eigen was. Zij hebben met geduld de moeilijke buien der moeder verdragen en zijn haar steeds met kinderlijke hartelijkheid tegemoet getreden, wel doordrongen van het besef, dat deze vrouw, hoe stug en gesloten zij ook mocht zijn, goed van bedoeling was. Zij zouden trouwens niet licht in respect te kort hebben kunnen schieten jegens de vrouw die door hun vereerden vader tot levensgezellin gekozen was.

Toen Albert zijn dertiende levensjaar had voltooid, legde Jan Verwey zijn oudsten zoon de vraag voor wat deze wilde worden. Hij had ingezien dat de leer- en leesgrage jongen voor meubelmaker niet geschikt zou zijn. Alberts belangstelling

ging een andere richting uit. Het pleit voor den vader dat hij de uitzonderlijke geaardheid van zijn oudsten zoon opgemerkt en er rekening mede gehouden heeft. Aan academische studie werd evenwel niet gedacht. Het kwam in dien tijd hoogst zelden voor dat een kind uit den gegoeden middenstand een wetenschappelijke opleiding kreeg. Jan Verwey heeft de gedachte geopperd dat zijn jongen horlogemaker worden zou. Alberts goed geschoold, nauwkeurig werkend verstand is allicht aanleiding tot dit plan geweest. Er is een beroep genoemd dat toen groote toekomst scheen te hebben: dat van telegraphist. In afwachting werd Albert naar de H.B.S. met 3-jarigen cursus gestuurd die in den beginne in de Oudemanhuissteeg gevestigd was. ‘Een bizonderheid waardoor ik al vroeg’, heeft Verwey verteld, ‘met de oude boekenstalletjes, die daar waren opgeslagen, vertrouwd werd’. Ook daar bleek hij een goed en bevattelijk leerling te zijn en een goed kameraad der andere scholieren. Tot zijn vijftiende jaar had men nu tijd om voor hem een beroep te kiezen dat strookte met zijn aard.

Zijn liefhebberijen boden voor die keuze weinig houvast. Hij teekende graag, en niet onverdienstelijk, zooals kinderen dat doen, naar gegeven voorbeelden. Hij verzamelde postzegels en ook daarin verschilde hij niet van zijn leeftijdgenooten. In zijn eerste H.B.S.-jaar kweekte hij zijwormen en gaf daar veel aandacht aan. Hij kon uren bezig zijn met zijn kleine menagerie. 't Uitkomen van de eitjes; 't op slablaadjes leggen van de jonge wormen; het halen van moerbeibladen; 't zien inspinnen; 't uithangen van de cocons; het was een boeiende liefhebberij, en bovendien een voordeelige, want met de verkoop van zijdewormen werd, zooals met de handel in postzegels, het zoo noode ontbeerde zakgeld verdiend. Dan stortte hij zich ook weer met vernieuwde woede op zijn lectuur en droomde hij zich weg in een romantische wereld, waarin zijn dagen van daden vervuld zouden zijn, waarin hij de held wezen kon van menig ridderlijk avontuur. Zijn hart hield, zooals hij dat later in een gedicht uitdrukken zou, ‘met gedroomde grootheid stil beraad’.

Uit boeken voedde ik in mij het geloof
Dat ik zo was, zo zijn won, als diè held,
Diè heilge, en niet de lust aan woorden riep,
Wel minst aan verzen, 't vuur dat in mij sliep
Tot vonken, maar de wil, voor woorden doof,
Werklijk te worden wat als droom zich spelt.
(II. 96.)

'Diè held, diè heilge', schreef hij. Held en heilge worden in één adem genoemd. Inderdaad, de behoefte om als held uit te blinken had bij dezen jongen van den beginne een sterk geestelijken inslag. Verlangen naar heldendaad sloot vroomheid niet uit. De invloed van den kinderbijbel, allicht na weinige jaren reeds door den Statenbijbel vervangen, is niet oppervlakkig geweest. De invloed van het gebed evenzoo. Het voorbeeld door den vader gegeven had op de verbeelding van het kind diepen indruk gemaakt.

's Morgens vroeg
En 's nachts in donker zag ik naast de stoel
Die voor zijn bed stond, met gebogen hoofd,
Mijn vader knielen, en wij kindren deden
Als hij.
(II. 595.)

lezen wij in 'Het Jeugdhuis' uit den bundel 'Rondom mijn Werk'. De bijbel-verhalen bleven in zijn geheugen gehecht, sterk en onvervreemdbaar.

Dat Boek, die Wereld, is het beeld gebleven
Dat mij beheerste: ik ken geen andere aard
Dan waar profeten gaan, geen ander leven
Dan waar de wijze aan bron of in kantoor
De toekomst draagt voor 't onverwend gehoor,
Geen tijd dan stormtijd die geen tempels spaart.
(II. 96.)

'Geen tijd dan stormtijd...' Het strijdbaar dichterschap, door Verwey levenslang beleden en verwezenlijkt wordt in de versregels van dit, hier uit 'Goden en Grenzen' overgenomen gedicht, geformuleerd. Van geestelijke strijdbaarheid had het kind reeds een steeds weerkeerend spel zijner droomen gemaakt. Dat wat door de lectuur van Oud- en Nieuw-Testament was opgewekt bleef werkzaam. Zoo omstreeks zijn der-

tiende jaar maakte hij dan ook een periode van vroomheid door, die bij de ouders allicht wel eenige verwondering zal hebben gewekt. ‘Ik las toen’ - vertelde hij later - ‘Thomas à Kempis en een boekje met kruisteksten, een Passie-boekje voor de zeven Lijdensweken. Ik bad er de gebeden uit op mijn knieën en leefde in een heerlijk-vriendelijke gehoorzaamheid en nederigheid van hart.’ Spoedig begon hij er zich echter over te verwonderen dat vader en moeder zijn grootere deugdzaamheid en vroom gedragen niet schenen te bemerken. En die verwondering verbrak den ban waarin hij leefde, verstoorde de illusie. Want hij begon zich onmiddellijk af te vragen: ben ik zoo vroom uit deugdzaamheid, of omdat ik op deze wijze in de oogen van mijn vader een goed figuur maken wil? Later leefde die vroomheids-bevlieging nog een keer op; toen hij zijn eerste verzen probeerde te schrijven en daarvoor vormen zocht. Hij vond geen andere dan die in zijn geheugen gereed lagen, maar die natuurlijk, door de godsdienstige traditie waarin hij was opgegroeid, beïnvloed moesten zijn.

Het heeft dan ook niet lang geduurd of de twijfeltijd brak voor den schoolknaap aan, toen hij met zijn kameraden van gedachten wisselde. Hij was wel heel verbaasd toen een ervan, een zekere Brand, hem zei, dat hij den Bijbel nooit gelezen had. Dat was, meende hij, dan toch wel een groot gebrek aan beschaving. Niettemin, al had men den Bijbel van kindsaf gelezén, daarom behoefde men nog niet alles te aanvaarden wat in het boek der boeken opgeteekend stond. Overigens was er in dit geval van eigenlijk twijfelen nauwelijks sprake. De burgerscholier verviel, met de hartstochtelijkheid die hem eigen was, in een ander uiterste. De onwaarheid van de Christelijke kerkleer van zijn tijd leek hem, bij de eerste critische aanmerkingen die hij erop hoorde, zoo evident, dat hij haar dadelijk voor zijn vrienden demonstreeren ging.

Trouwens, een zekere onverschilligheid voor geloofszaken had zich reeds jaren te voren geopenbaard en was bij den strenggodsdienstigen vader natuurlijk niet onopgemerkt gebleven. Deze zal de oorzaak van die onverschilligheid misschien wel eens gezocht hebben bij de leeswoede, het hartstochtelijk ver-

slinden van boeken waarvan de geest wel niet ondeugdzaam, maar toch ook niet steeds godsdienstig was. Die leeswoede liet zich niet temperen. Op school hield hij het boek onder de bank, en tijdens de maaltijden lag de roman op zijn knie, eenigszins verborgen onder het neerhangend tafellaken. Natuurlijk ontbrak het niet aan berisping en verbod, maar waarschuwing noch straf kon baten. Als hij in bed lag en het in huis stil geworden was, stak hij stilletjes het gaslicht aan en haalde hij het boek te voorschijn van de plaats waar het gereed was gelegd.

Aimard behoorde tot de lievelingsschrijvers van den schoolknaap. In een aankondiging van jongensboeken heeft hij later herinneringen aan die lectuur opgehaald. Men vindt ze in ‘Een Boekenschouw’, opgenomen in den proza-bundel ‘De oude Strijd’.

‘Ik herinner me nog best, als mijn schoolwerk af was, dat ik, 's avonds in de huiskamer, zat te lezen in zoo'n Aimard-roman, met een gloeienden kop, tot over mijn ooren erin. Eindelijk zei mijn vader, naast me: Albert, het is tijd om naar bed te gaan. Dan moest ik natuurlijk eerst nog een zin of een bladzij of een hoofdstuk uitlezen, en dan stond ik op, maar hield het boek stijf onder mijn arm: daar sliep ik mee. Ik weet nog best hoe ik dan als verdwaasd met vaag-starende oogen in een warm gezicht door de kamer ging en nachtzoenen gaf aan de huisgenooten. Ik deed dat heelemaal werktuigelijk. Eéns, herinner ik me, gebeurde het, - ik was toen al een beetje een opgeschoten jongen, die niet meer zoo aan iedereen zoenen gaf, - dat ik, zoo de ronde doende een zoen gaf aan de vriendin van een jonge tante van me, die meê op visite was. Die juffrouw werd er heelemaal verlegen van en een van 't gezelschap vroeg of ik zooveel hield van die juffrouw. Ik zei ja, maar het goede mensch had moeten weten dat ik Og, den Koning van Basan, ook zou gezoend hebben als hij bij toeval op haar stoel gezeten had. Ik zag dan niets van wat er was omdat ik zooveel zag dat er niet was. Want de hoeken van de kamer zag ik vol met getomahawkte roodhuiden, met dobbelende mestiezen, met woudloopende blanken. Als ik in bed

lag, verbeeldde ik me aan een boschrand te liggen luisteren, het groote bosch stond naast me en de donker-blauwe nachthemel van het verre Westen strekte zich boven me; 't roepen van een jakhals uit de boomen in de verte ging ik hooren, heel duidelijk, dat was mijn roode broeder de Jaguar, die aankwam door de takken en aanstonds zijn roode lijf in den lichtkring zou laten neervallen, met geen sterker geluidsschok dan die van een vallende peer. Straks reden wij, ik en de Jaguar, op lichte snelle paarden, in op een bende Apachen.'

Verwey spint de droom verder uit en vervolgt dan:

'Ik heb nooit zoo gerild van ontzag en bewondering als toen ik zóó in bed lag te droomen van mijn Aimard-lectuur. Al het verdriet dat ik had als klein jong kindje, dat pijnlijk groeien moest tusschen de oude omstandigheden en de groote menschen, dat dagelijks zijn lichaam stooten moest tegen allerlei donkere onverzettelijkheden in zijn zoeken naar de gelukkige plaats waar hij vrij staan kon, ónder de zon en midden in de wereld, - al dat verdriet van zijn wording dat het eene kind zich meer bewust maakt dan het andere, ging weg als een strand onder den vloed onder de groote deiningen van gelukkige ontroering, waar het dán door werd overgolfd.'

Hij kon zich niet voorstellen dat men *niet* las; lezen sprak van zelf, zooals eten, drinken, ademen. Het ligt voor de hand dat die leeswoede het leeren geen goed deed. De rapporten van school waren soms verre van schitterend, en zijn zachtzinnige maar verstandige vader trachtte hem tot rede te brengen, waarschuwde hem, sprak over zijn toekomst en het kwaad dat hij zichzelf berokkenen zou. Lezen, zei hij, was goed, maar zooals alles wat men onmatig doet kon ook lezen schadelijk zijn. Bij het aanhooren van een dier vermaningen brak spijtigheid in den hartstochtelijken knaap los; 'matiging' bij het lezen leek hem het onredelijkste wat men verlangen kon. Matig lezen? Dan liever in het gehéél niét lezen! en in drift greep hij de kaarten van de Leesbibliotheek en verscheurde ze.

Een berisping volgde en voor den zoon bleef het daarbij. De vader zal over die ongetemde leeswoede en die drift zijn gedachten hebben gehad en zeker zijn die niet zonder zorgelijk-

heid geweest. Maar het is óók zeker dat deze man, die zelf veel gelezen had, die zelf verzen schreef, voor de hartstocht van het kind begrip heeft getoond.

'Mijn groote genot bij dat lezen' - vertelde Verwey later - 'was niet het onthouden van verhalen, maar het voeden van mijn verbeelding, zoolang ik las. Ik las met mijn verbeelding, niet met mijn geheugen, zonder gedachten. 't Was of ik dronk, zooals men drinkt òm te drinken, om het gevoel van het water in den mond.'

Dit was een wijze van lezen waartegenover de vader allicht vreemd heeft gestaan. Zeker is het dat hij in den zoon de afwijking van de eigen geaardheid heeft opgemerkt en dat hij deze afwijking heeft geëerbiedigd en ontzien, al zal de vrome man niet zonder verborgen leed de afwezigheid van het geloofsorgaan bij zijn oudsten zoon hebben opgemerkt. Die afwezigheid werd o.a. duidelijk, toen Albert zich de Heidelbergsche catechismus in het hoofd prenten moest. Hij was als leerling over het algemeen vlug van begrip. Op zijn elfde jaar had hij reeds Duitsch geleerd. Op zijn eigen verzoek had zijn vader hem daarin door een hulponderwijzer les laten geven. Fransch leerde hij omstreeks dienzelfden tijd op de avondschool. Maar de Heidelbergsche catechismus!! Zaterdags werd Albert aan de studie gezet en voor alle zekerheid werd de kamer waarin hij werkte afgesloten. Maar hij kon de leerstof niet meester worden, ondanks alle goede wil.

De vader zal zich soms toch ook weer voldaan hebben gevoeld als hij op Zondagavond in de benedenkamer onder de gasvlam met de kinderen den grooten bijbel met platen bekeek en bij iedere plaat vertelde. Dan ontbrak het ook zijn oudste niet aan aandacht, niet aan eerbied, en luisterde hij met groote oogen, diep verzonken in dien bijbel-droom.

Ook dit zal den vader hebben bewogen de afwijking van eigen geaardheid te eerbiedigen en te ontzien. Dat de jongen een degelijke inborst had en ondanks het ontbreken van een geloofsorgaan ernstig en gewetensvol was, moet hem hebben gerustgesteld. Hij heeft die afwijking niet slechts geëerbiedigd en ontzien maar beschermd tot na zijn dood.

Derde hoofdstuk
Dichters dageraad

Den 7den December 1878 stierf Jan Verwey, en voor de vijfde maal binnen zestien jaar trok uit het huis in de Prinsenstraat een rouwstoet weg. Hij stierf aan dezelfde kwaal die het leven van Wilhelmina Frederika, zijn eerste vrouw, langzaam had ondermijnd, de kwaal die men destijds ‘de tering’ noemde en waar geen kruid voor gewassen scheen. Het zou nog vier jaar duren eer Robert Koch de tuberkelbacil ontdekte; en van een systematische bestrijding der tuberculose kon nog geen sprake zijn. Leven na leven werd door de sluipende ziekte, die juist zooveel levenshonger en levenslust wekt, verraderlijk gesloopt.

Jan Verwey had twee dochtertjes verloren en twee vrouwen grafwaarts zien dragen. Nu was hij zelf, pas veertig jaar oud, heengegaan. Hij liet een weduwe en vier onmondige kinderen achter in, zooal niet zorgelijke dan toch moeilijke omstandigheden.

Zijn vijfenzestigjarige vader Christoffel Verwey en zijn schoonvader Albert van der Vijgh waren met de voogdij der kinderen belast en zij hadden daarbij zorg te dragen voor een geestelijke nalatenschap, die in het bizonder voor den oudsten zoon, Albert, was bestemd.

Jan Verwey moet het karakter van dien zoon wel met groote opmerkzaamheid hebben gadegeslagen, hij moet wel met ruim begrip hebben opengestaan voor de uitzonderlijke geaardheid van dit karakter, om deze geestelijke nalatenschap te formuleeren zooals hij het heeft gedaan.

Hij drong zijn vader Christoffel en ook zijn schoonvader op het hart, er vooral tegen te waken, dat Albert in geloofszaken

ooit eenigerlei dwang zou worden opgelegd. Hij wilde het geestesleven van zijn zoon in geen enkel opzicht belemmerd weten. In ‘De Gestalten van mijn Levenstijd’ heeft de dichter deze inzichtige beschikking van zijn vader dankbaar herdacht. ‘Ik had, maar wist het niet,’ - zegt hij:

> Mijn Vader lief die mij zacht leven liet
> En die, kort voor zijn dood, beval: als *hij*
> Anders dan wij zal zijn, laat hem dan vrij.
> Die hij was ik. Drie, vier jaar later eerst -
> Ik haast een jongling - kwam dat laatst en teerst
> Bevel, gelijk een schild, door goeden Voogd
> Geboden, weren wat Hij niet gedoogd
> En vroeg voorzien had: dwang die mij niet leek.
> *(I. 561.)*

Het eert den vader dat hij voor deze bescherming van geloofsvrijheid openstond; het eert ook grootvader Verwey, dat hij de opdracht van zijn zoon zoo gewetensvol ter harte genomen heeft en het ‘schild’ ook jaren later tegen geloofsdwang opgeheven hield. Menig vader en menig grootvader zou, in de overtuiging het alleenzaligmakend geloof deelachtig te zijn, juist anders hebben gehandeld en de domme-kracht van de domme dwang als plicht hebben gevoeld.

Dwang zou, men mag het gerust aannemen, ook in geen enkel opzicht vruchtbaar zijn geweest en onnoemelijk veel leed hebben berokkend. In het vorig hoofdstuk heb ik reeds verteld hoe onmogelijk het voor Albert was zich de Heidelbergsche catechismus in het hoofd te prenten. Zijn critische geestesaanleg maakte later ook de catechisatie tot een hem steeds weerkeerende kwelling. Ook voor den predikant, ds. Reynier, die met den lastigen knaap geen weg wist. Lastig, niet door onbehoorlijk gedrag, maar door onbedaarlijk gevraag. De weethonger kende geen grenzen; het strookte toen niet, en nooit, met Alberts aard om met bloot beweren genoegen te nemen; hij ervoer graag het onomstootelijk bewijs. Het is daarom niet te verwonderen dat dominee naar grootvader Van der Vijgh stapte, een grootvader die niet slechts voogd maar ook ouderling was, en dat hij tegen den waardigen man de wanhoopsverzuchting

slaakte: ‘Neem dien jongen in 's hemelsnaam van de catechisatie, want hij stuurt bij mij alles in de war.’ En dit was dan het einde van Alberts godsdienstonderwijs.

Men krijgt overigens den indruk dat grootvader Van der Vijgh zich met zaken betreffende de voogdij minder bezig hield dan grootvader Verwey, die dan ook door den dichter in latere poëzie meer dan eens is herdacht. Eén plaats uit zijn dichtwerk heb ik reeds aangehaald. Christoffel Verwey is inderdaad een ‘goede voogd’ geweest die de genegenheid van het kind wist te verwerven en wist te behouden en die den loopbaan van den uitzonderlijken kleinzoon tot in de jaren van zijn jonge roem met stille voldoening zal hebben gevolgd. Christoffel Verwey moet in veel opzichten een man van helder oordeel zijn geweest en die ook in zaken doorzicht en vindingrijkheid heeft getoond. Op wandelingen langs de Amsterdamsche havens, die in zijn tijd nog niet door een spoorwegemplacement van de stad afgesloten waren, merkte hij de kisten en kratten op waarin koopwaar, uit Indië afkomstig, was verpakt, en die tropische houtsoorten prikkelden zijn ondernemingslust. Kisten en kratten werden door hem aan de dokken opgekocht en weldra werden zijn afnemers met meubelen verrast van een exotisch materiaal. Ook de verdeeling van zijn zaak, nog bij zijn leven, onder zijn drie zoons Jan, Christoffel en Dirk,

> Zijn kinderen die hij eerst het leven, later
> Al wat ze in 't leven hield heeft meegegeven,
> *(I. 256.)*

en de splitsing van het bedrijf in meubelmakerij voor Jan, withandel voor Christoffel en houthandel voor Dirk, getuigt van beleid want op deze wijze werd alle rivaliteit tusschen de broeders voorkomen en konden zij elkaars belangen gemakkelijk bevorderen.

Alberts grootvader was een persoonlijkheid die de verbeelding van den dichter bij herhaling heeft bezig gehouden, wiens eenvoudige wijsheid hem heel zijn leven heeft geïntrigeerd. Wat hij zijn kleinkinderen voor oogen hield was onder anderen de waarheid: ‘dat we afzien moeten van onszelf’. Wij mogen ons dan,

Zoals een rups omsponnen
Door uit haarzelf getrokken draad

levenslang met onszelf bezig houden, en omweven zijn

Door de uit onszelf geschapen nacht,

ééns ontpopt de rups zich als de vlinder:

Bereid om op te zweven
In de ongeschapen dag die wacht.
(II. 77.)

Dit is de wijsheid, het gezonde levensinzicht dat de kleinzoon leerde van den grootvader. Dat deze wijsheid, dit levensinzicht door den kleinzoon als een kleinood werd gehoed bewijst hoe hoog hij het karakter hield van den ouden vader van zijn vader van wien hij reeds vroeger had getuigd:

Hij schreef zijn naam in harten, niet in water.
(I. 256.)

Van zichzelf afzien, maar naar anderen zien, en op die anderen, tenminste wat de kinderen en kleinkinderen betrof, een wakend oog houden, was de groote deugd van grootvader Christoffel en zijn kleinzoon Albert genoot er alle voorrechten van.

Toen Jan Verwey gestorven was ging de zaak in de Prinsenstraat over in handen van diens compagnon en zwager J.G. van Dillewijn en het lag voor de hand dat nu ook het woonhuis boven winkel en werkplaats ontruimd worden zou. De weduwe betrok een nieuw verblijf, Noordermarkt 42 bij de Westerstraat, woonplaats gekozen omdat de school der jongste kinderen daar in de buurt was. Het gezin bleef aan de Noordermarkt wonen tot den zomer van 1882. Toen verhuisde het naar het bovenhuis Nassaukade 74. Maar al trok Leentje Verwey-Hesta met haar vier stiefkinderen ook uit het oude familiecentrum weg, zij onttrok zich daarmee geenszins aan het familieverband, dat hecht gesloten bleef. Aan verjaardagen en andere familie-feesten nam de weduwe met haar kinderen deel, juist als voorheen.

Voor Albert waren er dan nog de vrienden. De vriendschap

met Jan Verloop, in de prille kinderjaren begonnen, duurde voort. Jan Verloop verstond uitnemend de zeldzame kunst van het luisteren. Daardoor was hij een zeer begeerd gezelschap voor Albert, die een wild-woelende chaos van gedachten vorm had te geven en daartoe niet slechts behoefte had aan het vormende woord, maar ook aan het ontvankelijk oor, en aan het verstand, dat dit woord verwerken kon. Jan Verloop nu kon aan deze behoeften voldoen; hij was niet slechts een aandachtig maar ook een intelligent toehoorder.

Een andere jeugdmakker, en die nog vele jaren een vertrouwd vriend blijven zou, was Willem van Hell, die later voor medicus studeerde en als officier van gezondheid naar Indië ging. Met Willem van Hell wandelde Albert 's zomers bij goed weer, welhaast iederen Zondagochtend, langs de weilanden en de vijvers onder het nog jonge hout van het Vondelpark. ‘Reeds lang is 't mijn gewoonte’ - schreef hij in een schoolopstel toen hij in de derde klas van de driejarige zat - ‘den vroegen Zondagmorgen in 't Vondelpark door te brengen, als eenige plaats waar de Amsterdammer de genietingen der vrije natuur kan smaken, en altijd weer zie ik met verlangen 't einde tegemoet dier zes etmalen welke mij scheiden van die uren van ongestoord geluk.’

Ook Willem van Hell bleek een goed luisteraar te zijn. Tot de onderwerpen der gesprekken behoorde natuurlijk ook de ontleding van het eigen gemoedsleven, want de ziel van het rijpende kind, zoo tusschen de twaalf en vijftien jaar, is een zoekende ziel. Albert moest nog omtrent veel dat in geest en gemoed werkte en woelde tot klaarheid komen en al spoedig zou blijken dat de gedachten en het gevoel, zoo woelig in hem werkzaam, van zeer bizonder gehalte waren. In een gedicht uit een onuitgegeven bundel vinden wij een herinnering uit die jaren, in enkele verzen, die hier mogen volgen. De eerste verzen van dit gedicht - ‘Wie ben ik’ getiteld - heb ik reeds op blz. 37 aangehaald. Daarop volgen dan deze regels:

> Later een vriend: wat wor-je? Ik weet niet, zei 'k.
> Nu ja, wat doe je liefst? Wat ben je liefst?
> 'k Zat op een bankje in 't Vondelpark: ik tuurde

Naar fijne lentlucht; daar bewogen voor
Taaige zwieptakke', uit harsge botten sproot
Teêre lichtgroen: 't pad jeugdde in 't zonnetje: -
'k Zag 't en zei: Voelen wil 'k. En vlak daarna:
Voelen - elk mensch voelt wat; alles voel *ik*.
Mijn vriend lachte, werd boos, zei: je bent mal.

Het is begrijpelijk dat de bescheiden jongeling, die daar in het Vondelpark een zoo zelfbewuste ontboezeming te hooren kreeg, en die zelf niet gewend was tastenderwijs om te gaan in de schemerige spelonken van het eigen gemoedsleven, eenigszins vervaard heeft opgezien en lichtelijk geprikkeld heeft gereageerd. Voor het karakter van den spreker is de ontboezeming echter opmerkelijk. De jongen, die later een groot dichter worden zou, moest wel door een vloed van gevoelsindrukken en gewaarwordingen besprongen worden, en in zóó hevige mate, dat ‘het gevoel’ voor hem een allesomvattende beteekenis verkreeg en dat hij in de uitbeelding van dit gevoelsleven zijn levensdoel zag. De ontboezeming: ‘elk mensch voelt wat; alles voel *ik*’, of, zooals hij het later, in ‘De Gestalten van mijn Levenstijd’ formuleeren zou: ‘ieder voelt iets, alles voel ik’, was geen uiting van hoovaardigheid, van zelfverheffing. Het was een resultaat van zelfonderzoek dat den toekomstigen dichter misschien wel meer heeft verward, om niet te zeggen vervaard, dan den vriend die luisterde. ‘Het was geen waanbeeld’, schreef Verwey in laatstgenoemd gedicht:

Het was geen waanbeeld, en nog minder spon
Mijn geest zich ijdelheid, die thans de tiend
Van zijn aards koninkrijk voor 't eerst bezag
En in zo levens-zwaren ogenblik
Aan zijn klein zelf zeker niet denken kon,
Maar 't was een droom, meer dan wat waken heet,
Een droom die 't leven van den dromer vormt
Naar zich, zodat het eens-voor-al zijn aard
Verandert om voortaan die droom te zijn,
Een droom zo vast, zo zeker dat al smeet
Hem 't leed, al groef wat stormt en vormt
Door kroon en wortel, zijn volgroeid geblaart
Zo schoon als ooit staat en in groenen schijn
Het eeuwge zonlicht kleurt. Mijn laatsten snik
Zegent hij nog; dan is hij eeuwig mijn.
(I. 562.)

Geen ijdel waanbeeld, maar een droom die richting aan zijn leven gaf. Het moet ook in die dagen geweest zijn, en op een van die morgenwandelingen door het park, waar hij somtijds ook onverzeld ronddwaalde en zich aan zijn mijmeringen over gaf, dat hij zichzelf beloofde zich met hart en ziel te wijden aan het dichterschap en zich steeds aan Vondel te spiegelen. In ‘Goden en Grenzen’ lezen wij:

> Toen ik een kind was stond ik vóór het dagen
> Waar Vondels standbeeld rijst tussen de heesters,
> En dankbaarheid als nooit mijn schoolse meesters
> In mij verwekten, welde in mij. De hagen
> Verborgen hoe op mijn ineengeslagen
> Handen mijn tranen stroomden, en mijn woorden
> Verklonken die alleen de lovers hoorden,
> Wijl ik beloofde dat ik al mijn dagen
> Zou pogen zo te zijn als hij, zo open
> Voor aarde en hemel, van gemoed zo vurig,
> Van geest zo scherp en klaar, van taal zo zuiver.
> En met het denken overviel me een huiver
> Van hoge zegen, van verblijdend hopen,
> En toekomst, ver en schoon, scheen mij naburig.
> *(II. 79.)*

Albert, op de drie-jarige H.B.S. gekomen, zou, na beëindiging van de cursus, even vijftien jaar oud, en anderhalf jaar na den dood van zijn vader, zijn weg in de maatschappij moeten vinden. Het vooruitzicht trok hem niet aan. Zijn leeslust had zich, zonder aan intensiteit in te boeten, tot leerlust uitgebreid. En hij leerde niet slechts graag, hij leerde gemakkelijk. Aan grootvader Christoffel kon dit niet onopgemerkt voorbij gaan en toen de kleinzoon daartoe de wensch te kennen gaf stemde hij erin toe dat de leertijd zou worden verlengd; aan het einde van het derde schooljaar zou Albert over gaan naar de vierde klasse van de vijfjarige. Het was een sprong waarover zij, die op dit gebied eenige ervaring hadden, het hoofd schudden.

De directeur van de H.B.S. met driejarige cursus, de heer Posthumus, was echter overtuigd dat Albert het wagen kon en gaf hem zijn moreelen steun toen hij zich op weg begaf naar den directeur van de vijfjarige, de heer Van Lankeren Matthes, Doctor Philosophiae, om dezen voor zijn plan te winnen.

In een brief aan een zijner vriendjes - vermoedelijk aan Jan Verloop - heeft de ondernemende scholier op teekenachtige wijze verslag uitgebracht over het gesprek met laatstgenoemden directeur. Helaas zijn van dezen brief slechts enkele fragmenten bewaard gebleven.

De directeur - vertelt Albert - ontving hem en informeerde naar zijn begeeren.

> ‘Ik zeide hem, dat ik met goed gevolg mijn eindexamen van de driejarige cursus had gedaan en nu gaarne in de vierde klasse zou geplaatst worden.
>
> - Vierde klas! Vierde! was de uitroep van den edelgeboren Heer. Hoe oud ben je?
> - Vijftien jaar, mijnheer!
> - Vierde klas!? Ga zitten. Ik raad het je af.
> - Ik zou toch gaarne geplaatst worden, mijnheer.
> - Wat zou je eraan hebben; je blijft toch twee jaar in de vierde ziften.
> - Daar zullen we het dan op wagen, mijnheer. Overigens ken ik iemand die niet is blijven zitten.
> De goudgebrilde mijnheer werd bijzonder zenuwachtig, trommelde hevig op de tafel die het toch niet kon helpen.
> - Ja, daar zijn enkelen, was 't antwoord, maar die komen dan niet door 't eindexamen. Neen, ik zou je raden in de derde klas te gaan, zooals bijv. Van Hell die nu pas in de vierde komt.
> - En dus een jaar achteruit is, was mijn intermezzo.
> - Achteruit? neen, vooruit, een jaar vooruit.
> Ik zweeg, daar ik wel begreep dat de mathematicus me dat wel zou kunnen voorrekenen.
> - Maar ik heb in de vacantie ook reeds geleerd, mijnheer, en in wisen scheikunde vrij wat bijgewerkt. Ook dierkunde heb ik bijgeleerd.
> - Zoo, en bij wien heb je dat geleerd?
> - Bij mijzelf en mijn boeken, mijnheer, geholpen door jongenheer Verloop.
>
> Dit idee scheen den heer v.L.M. zoo bespottelijk dat hij zijn best deed te kuchen.
> - Ja, ja, hm, hm. Weet je wat, ik zou 't na tweeën eens wagen.
> Ingevolge dien raad stond ik te halfdrie reeds weder op stoep en belde. Weer kwam de meid en verblijdde mij met het bericht dat meneer niet te spreken was. Ik drong er echter op aan den directeur te zien, zoodat de meid heenging en na eenigen tijd vervangen werd door den wandelende bierton, alias Pil. Nu werd ik in een kaal vertrek gelaten.

> Ik slaagde hierin vrijwel en ik wachtte tot zijn lachlust voorbij was, waarop ik van de gelegenheid gebruik maakte hem mijn diploma aan te bieden. Hij zag de cijfers en scheen tot inkeer te komen.
> - Zou je je aan een examen willen onderwerpen? vroeg hij mij plotseling.
>
> - Daar zou ik niets op tegen hebben, antwoordde ik bedaard, als ik niet wist dat het vorige jaar door den gemeenteraad een wet is vastgesteld teneinde zulk een examen onnoodig te maken.
> Dat was veel gewaagd en de gevolgen bleven niet uit. Vuurrood van drift klonk het:
> - Wie heeft die wet vastgesteld? Mijnheer Posthumus? Ik niet!
> - Ik meen te weten dat mijnheer Posthumus geen lid van den gemeenteraad is, mijnheer.
> Het antwoord was stout, maar ik begreep op hem te winnen. De zenuwen schenen nog sterker te werken want een pennehouder werd opgenomen en de stop van den inktkoker geworpen. Nu scheen de wind echter te gaan liggen. Ik moest eenige inlichtingen geven over boeken die ik op de drie-jarige cursus had gebruikt en toen kon ik vertrekken met de toezegging in de vierde klasse te worden geplaatst. Den 17den Augustus moeten we weer op school zijn. De directeur was nu zeer vriendelijk, schudde mij goedhartig de hand en liet mij zelf de straatdeur uit.

Er spreekt uit deze brieffragmenten begrijpelijkerwijs een onverholen triomf. Begrijpelijkerwijs, want men bedenke, dit was voor den vijftienjarige een moeilijke strijd en een overwinning waarop hij wel trotsch wezen mocht. Een die voor zijn toekomst onschatbare voordeelen opleveren kon.

De sombere voorspellingen van den heer Van Lankeren Matthes zijn niet uitgekomen. De vierde klasse heeft zijn nieuwen leerling niet langer geherbergd dan het reglementaire jaar en Albert heeft zijn studie aan de H.B.S. met 5-jarigen cursus zonder hapering voltooid.

Op deze H.B.S. heeft Verwey contact gekregen met mannen die voor zijn latere ontwikkeling van onschatbaren invloed zijn geweest. Hij vond er den mentor, wiens wijze van doceeren bezielend was; die, enkele jaren te voren, onder zijn gehoor begaafde leerlingen had geteld welke, hoe jeugdig zij ook nog waren, reeds van zich deden spreken; voor wiens scherp-critische opmerkingsgave de uitzonderlijke begaafdheid van den nieuwen leerling niet verborgen blijven kon.

Deze leeraar, dr. Willem Doorenbos - zijn naam zal in deze bladzijden nog herhaaldelijk worden genoemd - wist de liefde voor de schoonheid der klassieke oudheid bij den jongere te wekken, opende voor hem een nieuwe en zonnige, van levensglans vervulde wereld en vermocht de genegenheid en het vertrouwen van zijn jeugdige leerling te winnen. ‘Ik was een kind, en wist niet wat ik wilde’ - aldus Verwey enkele jaren later in een van zijn eerste sonnetten -*)

Ik was een kind en wist niet wat ik wilde,
Maar zocht naar één ziel onder al die velen,
Met wie'k, als met een kind, mijn droom kon deelen,
Zonder de vrees, dat ik dien droom verspilde.
En gij waart mij de goede, rijke, milde,
Die mij begreep en mijn verlangen stilde.

De scholier overwon de natuurlijke schroomvalligheid van den droomer en sprak zich tegen den bewonderden leeraar uit. Hij vond in hem, blijkens de hier aangehaalde versregels, iemand aan wien hij zijn droom toevertrouwen kon. Die droom was geleidelijk in zijn bewustzijn ontwaakt. Het was de droom die hem levenslang vervuld heeft en waarin hij de vervulling van een rijk leven vinden zou, de droom van het dichterschap. Verwey had de springbron der poëzie in eigen hart ontdekt; de drang en de drift om zich te uiten in ritme en klank, om zijn verbeeldingsleven in ritmische klankbeweging uit te storten.

Omstreeks zijn vijftiende jaar was hij zijn eerste gedichten gaan schrijven. ‘Mijn Lentebloemen’ luidt de titel op de cahiers waarin hij zijn dichtproeven verzamelde en waarvan het eerste 1880 gedateerd is. Hij had ze, in de spanning en de roes van de scheppingsdrang, eerst neergeworpen op ieder stukje papier, dat hem maar in handen viel. Dol op papier is Verwey van kindsaf geweest en is het levenslang gebleven. Hij gebruikte ieder vel dat plaats bood voor schrift: rouwbrieven, circulaires, de achterkant van prenten. Geen onbeschreven blad was veilig voor zijn werkzame pen. De achterzijde van de platen van Braakensiek - wekelijksche bijlagen van de ‘Groe-

*) ‘Persephone en andere Gedichten’ blz. 51.

ne’ - lokte die activiteit van de pen onweerstaanbaar uit en menig manuscript is daarop ontstaan. In de eerste jaren van zijn dichterschap benutte hij de lesroosters van de H.B.S. aan de achterkant waarvan hij proeven van poëzie, ‘ten halven afgewrocht’, haastig neergeworpen heeft.

Het ‘blanke blad’ heeft hem steeds aangelokt, trok hem in zijn ban. Misschien wel omdat hij het zag als symbool van de dichterziel, die, blank blad van onstoffelijken aard, beschreven wordt door een bovenzinnelijke macht. Voor die macht heeft de dichter, van jongsaf, een blank blad willen zijn.

> Het blanke blad te zijn dat volbeschreven
> Een wereld draagt niet wichtiger dan een droom
> Maar waarin alle zielen levend bleven
> Die ooit in vormen uit den wereldstroom
> Het blinkend voorhoofd hebben opgeheven,
> Het strand bevolkten van den levenszoom.
>
> *(II. 699.)*

Uit de cahiers die ‘Lentebloemen’ heeten leert men den dichter kennen die zijn instrument stemt, die zijn weg zoekt in werkelijkheid en in droom. Tot het stemmen van het instrument behoorde ook het maken van vertalingen. De cahiers staan vol vertalingen van groot en klein werk. Over het schrijven van die jeugdverzen vertelde Verwey later: ‘'t Allereerste was een vertaling van Coleridge's “Chamouni”. 't Was in de vacantie van 't jaar 1880. Daarna schreef ik een paar prozaopstelletjes en allerlei versjes. Ik liet ze mijn moeder en nichtjes zien en ging me al gauw inbeelden dat ik niet achterstond bij Ten Kate. Daar was ook iets van aan. 't Was heelemaal een aardigheid met de gedachte: kom, dat kan ik ook wel. Ik werd al gauw heel knap in een soort rhetoriek, maar de aanleiding lag altijd in de indrukken van buiten. Ik gaf mezelf ook onderwerpen op.’

Maar vooral vertalingen hielden hem bezig. Van Byron ‘The Bride of Abydos’, ‘The Prisoner of Chillon’, stanza's uit ‘Childe Harold’ en groote fragmenten uit ‘Manfred’. Lyrische gedichten van Shelley en van dezen dichter ook ‘The

Daemon of the World’. Fragmenten uit Racine's ‘Esther’ en eenige balladen van Goethe.

Het ligt voor de hand dat deze voorbeelden invloed oefenden. Van Byrons invloed is de jonge dichter zich bewust geweest. ‘Is het uw geest, o, Byron, uw gloeiende Geest’ - vraagt hij in een der gedichten uit deze periode -:

> Die de ruste me rooft die eerst mijn is geweest,
> Die de beelden doet warlen in 't brein dat ze schept
> En de wiekslag verlamt die zoo machteloos klept.
> Is uw vlucht als een stem die mij roept en mij dringt
> ‘O kom mee!’ wijl het stof mij tot matiging dwingt.

De onthulling van Byrons standbeeld, 6 November '81, inspireerde tot het schrijven van een lang gedicht in alexandrijnen, door andere versvormen afgewisseld. In den zomer van dat jaar had hij vele gedichten van Shelley vertaald en, klaarblijkelijk onder Shelley's invloed, een groot poëem geschreven, dat ‘De Storm’ heet en waarin hij de Aarde, de Bloemen, de Mensch en de Heer der Stormen in strofe na strofe aan het woord laat.

Evenwel, het waren niet uitsluitend dichters uit den vreemde welke hij zich tot voorbeeld koos. Hij gaat ‘Van Shelley's gaard naar Vondels hof’. En, roept hij uit: ‘Ga gij dan, ga mij allen voor.’ Waarbij hij zich overigens ten volle bewust is van zijn betrekkelijke onmacht. Hetgeen duidelijk blijkt uit een verzuchting, welke in de slotverzen tot uiting komt: ‘O worde ik van de banden vrij / Die 't stof geslagen heeft om mij / Opdat ik zonder keten / Mijn krachten moge meten / In 't eeuwig hemelsch rijk der heilige Poëzy!’

In ‘Regels bij Vondels Standbeeld’ roept hij den geest van den grooten dichter aan en spreekt hij de smeekbede uit iets van diens ‘englentoon’ in zijn gemoed te mogen ontvangen. ‘Bij het derde eeuwfeest der geboorte van P.C. Hooft’ schrijft hij, onder dezen titel, een jubelzang.

Uit deze ‘Lentebloemen’ blijkt duidelijk, niet slechts hoe hartstochtelijk deze zestienjarige zijn indrukken, gedachten en gewaarwordingen op ritmische wijze tracht uit te storten;

niet slechts hoe algeheel hij zich overgeven wil aan de zoete lust en de verrukkingen van het dichterschap; maar ook hoe hij meeleeft met de gebeurtenissen van zijn tijd, tenminste voorzoover die gebeurtenissen dan binnen de cirkel van zijn belangstelling vallen. Het hierboven genoemde gedicht: ‘Bij het derde eeuwfeest...’ is gedateerd 16 Maart '81. Het werd dus geschreven op den tweeden dag der Hooft-feesten (15 en 16 Maart 1881) welke Perk inspireerden tot zijn terzinen: ‘De Schim van P.C. Hooft’. Natuurlijk heeft de naar poëzie hongerige burgerscholier dit gedicht, aan zijn vereerden leeraar dr. W. Doorenbos opgedragen, en in de ‘Spectator’ van 26 Maart afgedrukt, hartstochtelijk genoten.

Ook met de politieke gebeurtenissen zijner dagen leeft de jonge dichter mee. In Januari '81 schrijft hij een ‘Wapenkreet voor de Transvaalsche Boeren’ en twee maanden later, 24 Maart, jubelt hij: ‘Transvalen is vrij!’ Multatuli's ‘Max Havelaar’ ontsteekt zijn geestdrift en inspireert hem tot verzen over Insulinde en over dien bewonderden auteur.

In de Kerstvacantie van '80 waagt hij zich aan een breed-opgezet dichtwerk: ‘Ruth, een dramatische dichtproeve’, geschreven in drie bedrijven. In September van het volgend jaar heeft hij het voltooid. De hexameters van de dialoog, door Reizangen in andere metrische vormen afgewisseld, worden ingeleid door een ‘Toewijding’ waarin de dichter zegt dat zijn leven, na deze ‘eerstlingsarbeid’, geheel aan ‘de reine kunst gewijd’ zal zijn.

Het is duidelijk dat de jongeling zich van zijn roeping bewust geworden is, of liever, dat hij de behoefte heeft zich opnieuw over die roeping uit te spreken. Hij zal het nog vele malen doen.

Natuurlijk stond hij in dezen tijd sterk onder invloed van dichters die in zijn jeugd met bewondering werden gelezen; o.a. van Da Costa. Van den laatste heeft hij met zwart krijt een groot portret geteekend, naar een litho van A.J. Ehnle*)

*) Deze lithografie wordt genoemd, en is door H.P. Bremmer gereproduceerd, in het tijdschrift ‘Beeldende Kunst’, jaargang 1928, aflevering 8.

en hij schreef daarbij, in zijn cahier der ‘Lentebloemen’, eenige puntdichten. O.a. dit, van 26 Augustus '81:

> Vondt gij Da Costa schoon, zoo waren 't vast zijn woorden
> En niet zijn trekken die u troffen en bekoorden.

Aan de teekening zou men overigens niet zeggen dat de trekken van Da Costa den jongen kunstenaar onverschillig zijn geweest. Integendeel. Het werk is ongemeen nauwkeurig en gewetensvol verricht en de uitdrukking van het gelaat heeft in de teekening haar licht en haar leven behouden.

Dat ook Verwey's zin voor humor in zijn poëzie tot uiting kwam blijkt, behalve uit deze puntdichten, uit menig langer werk waarin hij zijn speelsch vernuft op geestige wijze uitviert. Zoo schreef hij, in niet minder dan negenendertig achtregelige stanza's, een ‘Roemruchtig Epos, genaamd Jetje’. Hij zal er zich kostelijk mee hebben vermaakt en in ieder geval is het schrijven van dit omvangrijk gedicht voor den lateren medewerker aan het Julia-poëem een goede oefening geweest.

‘Mijn eerste verzen waren vroom, maar niet omdat ik het was’, heeft Verwey in zijn jeugdherinneringen gezegd. Inderdaad bevat het eerste cahier der jeugdgedichten godsdienstige poëzie. Zij is uit den zomer van '80 en zij roemt de grootheid van het Opperwezen en de zaligheid van vroom ontzag. Maar het is duidelijk dat de hier uitgesproken vroomheid het conventioneele niet te boven gaat.

Onder de leerlingen van de H.B.S. maakte de levendige jongen, wiens belangstelling veelzijdig en wiens behoefte aan geestelijk contact en gedachtenwisseling groot was, spoedig goede vrienden. Een zekere Spakler behoorde tot den engeren kring der goede kameraadschap en de vriendschapsbanden met Willem van Hell, wiens ouders te Wageningen woonden en bij wien hij in den vacantie-tijd graag logeeren ging, werden hechter op den duur. Daar in het heuvelachtige en boschrijke land tusschen Wageningen en Bennekom en door de uitgestrekte weilanden van de uiterwaarden werden dan lange wandelingen gemaakt; of Van Hell nam zijn vriend mee naar

zolder en leerde hem dansen, een vaardigheid die hij graag meester worden wou. Hij had het dansen gade geslagen na afloop van een genootschapsuitvoering en hij had zich, over zijn onthouding aan den dans verontschuldigd met te zeggen, dat hij het liet om zijn gezondheid. Maar toen hij eenmaal belust geworden was op dergelijke ‘partijtjes met dames’ voelde hij voor zulke uitvluchten niet meer.

Verwey hield veel van Van Hell, die hem op school altijd trouw terzijde stond en moeilijkheden, als zij zich voordeden, op hartelijke wijze uit den weg wist te ruimen. ‘Ik zat op school zo vaak tegen u aan, mijn vriend’, verzucht hij vele jaren later, na Van Hell's dood.

> Ik zat op school zo vaak tegen u aan,
> Mijn vriend, - een moede knaap, omdat ik graag
> Den dag lang dichtte en in dat saai lokaal
> Me een land schiep als een tuin, waarin ik vrij
> En vrolijk gaan kon, met als wachter u.
> Gij de eenge die bevroedde en graag vergaf
> Dat ik een poort sloot en als wachter gij
> Daarbuiten zorg droeg voor den moeden knaap
> Die moe maar scheen. Want in mijn paradijs
> Zaagt ge mij nauw, maar wist mij, vlug en sterk,
> Waagzieker dan van de rumoerge bent
> De stoutste en sterkste dien met krachtge vuist
> Gij ophieldt en terugsloegt en verdreeft
> Als hij op stoornis zon van uw poëet.
> Gij ligt nu lang - zoals ik eenmaal schreef -
> ‘In de aard van dat warm eiland’, maar somtijds
> Spreekt gij met mij in mijn gesloten tuin.
>
> *(I. 537.)*

Het gebeurde eens na de Engelsche les, dat Verwey door de klank en het ritme van Shelley's verzen zoo hevig aangegrepen werd dat hij zich duizelig voelde worden en een flauwte kreeg. ‘Ik stond naast Van Hell in een Shelley te bladeren’ - schreef hij jaren later, 23 Juli '89, aan Kitty van Vloten - ‘en las de bekende Serenade: I arise from dreams of thee. Ik las die drie keer en bij de derde keer viel ik flauw, tegen Van Hell aan, die me, als een dronkeman de trap afbracht en mijn handen on-

der de kraan op de plaats hield'. Een dergelijke flauwte, een physieke weerloosheid tegen de in hem opgolvende psychische ontroering, veroorzaakt door de ritmische schoonheid van het vers, heeft hij vaker ervaren. Men vindt een herinnering daaraan in de verzen van 'Jeugd' uit den bundel 'De Ring van Leed en Geluk'. De gedichten die hij als schoolknaap schreef kenschetst hij daar als een 'kinderlijk vacantiespel':

> Het was een kinderlijk vacantie-spel,
> Vulling van vrije dagen. Maar 't gespeel
> Werd wonderlijke noodzaak. Toen de school
> Weer aanging was hij langer niet de knaap
> Die lessen leerde. Liedren en romancen
> Verzon hij, boeken die hem boeiden waren
> Coleridge (zijn hymne in Chamounix), van Byron
> The Prisoner of Chillon, Shelley's jeugdwerk,
> Drama's van Vondel, - Bijbelse verhalen,
> Dante's Commedia, de Ilias, de Odyssee -
> Hoe dankbaar was hij Voss en Streckfuss - vulden
> Een jaar en langer hem met beeld en taal.
> Zijn oor werd dronken van gezang, zijn geest
> Bedwelmd door onverwachte ontroering: somtijds
> Duizelde hem en stortte hij bezwijmd
> Tussen de banken van de klas of 's avonds
> Op donkre markt. Zijn vriend bracht hem op 't schoolplein
> Onder de pomp of hij ontwaakte en zag
> De sterren boven hem en liep naar huis.
>
> *(II. 451.)*

De vriendschap met Van Hell bleef onverflauwd, ook na het verlaten van de H.B.S., na beider huwelijk, gevolgd door Van Hells vertrek naar Indië. Willem van Hell stierf kort na zijn aankomst op Ambon in November 1893 en Verwey heeft hem herdacht in een sonnet dat men in den bundel 'Aarde' vindt en dat aanvangt: 'Wie voer naar Ambon op een zomerzee?' (I. 219.) een dier gedichten waarin de diepe toon van het meegevoel natrillen blijft; verzen die men, eenmaal gelezen, moeilijk vergeten kan.

In het laatste jaar van den cursus werd Verwey lid van de debating-club 'Eloquentia', 1 December '81 opgericht. Tenminste, op dien datum werd het reglement in werking gesteld.

De vereeniging waarvan een zekere Henriques Pimentel voorzitter en J. Jessurun de Mesquita secretaris was, stelde zich ten doel: het beoefenen der fraaie letteren en der welsprekendheid, hetzij door voordrachten, hetzij door voorlezingen over wetenschappelijke en letterkundige onderwerpen. Verwey toonde zich spoedig een ijverig en stimuleerend lid. Hij hield voordrachten over de dichters die zijn bewondering hadden - o.a. over Byron - en men mag aannemen dat dr. Doorenbos deze geestessport zijner leerlingen met aanmoedigende belangstelling heeft gevolgd. De jongelui hielden hun bijeenkomsten om beurten bij elkaar aan huis, soms ook in café Willemsen aan de Heiligenweg en de voordrachten en lezingen werden ook door dames bijgewoond. Op de vergadering van 14 April '82 werd Verwey tot vice-voorzitter gekozen.

De jongelui hebben het zich niet gemakkelijk gemaakt. De voordrachten droegen zeker geen oppervlakkig karakter. Behalve over Byron las Verwey Ten Kate's vertaling van Moore's ‘Paradise and the Peri’ en hij hield een voordracht over ‘Het Fatsoen’ waaruit enkele fragmenten bewaard gebleven zijn. ‘Laten wij onszelve niet te jeugdig achten te spreken van zaken als deze’ - aldus de spreker - ‘Laten wij in het oog houden dat de toekomst op ons wacht’ en hij kiest tot thema Goethe's woord uit ‘Tasso’: ‘Erlaubt ist was sich ziemt’. Ernst en jong idealisme klinken op uit een passage als: ‘Lokt het u niet aan, mijne hoorders, zooals het mij aanlokt, de knieën te buigen voor de schoonheid, de schoonheid der ziel, en tot haar op te zien met een lach om de lippen, en een bede in het oog: Kom gij en help ons?’ Uit deze voordracht blijkt hoe de jonge redenaar front maakt tegen schijn-fatsoen, sociaal onrecht en standsvooroordeel. Opmerkelijk voor den lateren dichter, voor den voorvechter van een geestelijke kunst is, dat hij reeds in deze toespraak een poging doet om het terrein waarop de kunstenaar werkzaam moet zijn af te bakenen. Hij verwerpt realisme en naturalisme in de kunst, voorzoover dit geen diepere geestesgesteldheid openbaart. De kunst moet zich, betoogt hij, tot taak stellen ‘den mensch te verheffen door hem in háár tenminste voor eenigen tijd een reine schoonheidsbron te

doen vinden, waarbij hij de wereld vergeet om op te gaan in de almacht der schoonheid'.

Over Byron sprak Verwey ook in anderen kring. Dit blijkt uit een aanteekening, gedateerd 'Mei 1882', op het schutblad van een exemplaar van 'Max Havelaar' (vijfde druk, van 1881), onderteekend: Albert Verwey, en welke luidt: 'Den 19den Mei 1882 ontving ik dit werk van de vereeniging "Volharding" wegens een voordracht over Byrons leven van 1812-1816 en die van mijne vertaling van de "Prisoner of Chillon".'

Multatuli's werk werd hem namens het bestuur der vereeniging met het volgend schrijven van den secretaris, J.C. Spakler Fz., vereerd: 'Den jeugdigen dichter Albert Verwey hulde brengend voor zijn schoone voordracht van Zaterdag 6 Mei 1882, biedt de Vereeniging "Volharding" hem, ter herinnering tevens, dit boek aan.'

De werkzaamheid voor en in de vereeniging 'Eloquentia' is begrijpelijkerwijs slechts van korten duur geweest; zij moest eindigen kort nadat hij de schoolbanken had verlaten. Maar wij kunnen ons een voorstelling maken van den jongen dichter, denker en droomer, zooals hij zich in die periode van zijn leven door Amsterdam bewoog, dwalend door de lanen van het park of langs de statige grachten, verdiept in zijn lievelingsschrijvers, en gevangen in den droom van een bovenwereldsche schoonheid, die hij eens in woorden hoopte uit te beelden.

Verwey heeft die voorstelling later vastgelegd in de beide strofen van 'Gracht-wandeling':

> De grachten van mijn deftge stad
> Zie 'k weer en zie wat 'k ben geweest:
> Een knaap, die in het ochtendlicht
> Onder de bomen loopt en leest; -
>
> Leest in een boekje en voelt aldoor:
> Wat ben 'k gelukkig dat ik leef;
> En leest dat stille en wijze vers
> Van Tassoos ramp, dat Goethe schreef.
> *(I. 97.)*

Bewondering voor poëzie vervulde hem tijdens die laatste jaren van de school. Ook geestdrift voor mannelijke daad en

voor strijdbaarheid. Wij zagen reeds hoe hartstochtelijk hij deelnam aan de worsteling der Transvalers, hoe hij het in zijn hart opnam voor de verdrukten en vernederden, met name voor den Javaan. Multatuli's invloed is, begrijpelijkerwijs, in die jaren sterk geweest. De jonge dichter was, door dr. Doorenbos, in contact gekomen met enkele oud-leerlingen van de vijfjarige, o.a. met Van der Goes en had kort daarop ook kennis gemaakt met den student in de rechten Willem Paap, die, Multatuli-vereerder, in persoonlijke relatie tot den bewonderden schrijver van ‘Max Havelaar’ stond. In het voorjaar van '82, toen Verwey dus leerling van de vijfde klasse was en zich voor zijn eindexamen voorbereidde, correspondeerde hij met Paap die hem, ter gelegenheid van zijn zeventienden verjaardag, als ‘een herinnering aan onze eerste kennismaking’, de gedichten van Heine aanbood, en die zichzelf ‘de vroolijke pessimist’ en zijn vriend ‘den optimistischen zanger’ noemde. Vereering voor Multatuli had beide, toch zoo uiteenloopende karakters, tot elkaar gebracht, want reeds in Augustus van het voorafgaande jaar had Verwey verzen aan den eenzamen man in Nieder-Ingelheim gewijd; waarin deze strofe: ‘Gesmaad en verguisd / En gehoond en gekruisd / Door een volk dat uw werken niet kent / Gaat ge rusteloos voort / Door geen benden gestoord / Die onwetend en zinloos het heilge schent.’

Toen zich een Commissie had gevormd welke voor den bewonderden auteur een fonds trachtte bijeen te brengen stelde Verwey, te zamen met een iets ouderen schoolkameraad, een ‘Voorloopige Oproeping aan de Leerlingen van de H.B.S.’ op waarvan de strekking was, op te wekken tot het schenken van bijdragen. ‘Na 25 jaren lafhartig zwijgen’, aldus de opstellers, ‘hebben zich stemmen doen hooren om recht te doen wedervaren aan den ambtenaar, die zijn plichtsvervulling beloond zag door verachting en vervolging. Die roep om recht is ongetwijfeld toegejuichd door u allen en het zou u beleedigend voorkomen indien ik nu nog wilde meedeelen wat voor 25 jaar is geschied’, enz. De aangeboden giften moesten worden beschouwd als ‘een protest van de jongeren tegen het kwaad dat vroeger is geschied en geduld’, en de lijst van contribuanten

telt twee-en-twintig namen. Daaronder bevinden zich natuurlijk in de eerste plaats de namen van hen, die Verwey in dien tijd het naast stonden. Schakel tusschen deze groep scholieren en de Commissie voor het huldeblijk aan Multatuli was dan Willem Paap.

Invloed van Multatuli heeft Verwey geruimen tijd ondergaan. In een (onuitgegeven) opstel over de Nieuwe-Gids-beweging heeft hij het geboekstaafd. ‘In mijn eerste schrijfversjaren,’ - zegt hij - ‘placht ik dikwijls, voor ik de pen op het papier zette, een bladzij van de Ideeën te lezen. Overal waar Multatuli zijn persoonlijke natuurrecht verdedigde tegen de afspraken van de samenleving, was zijn taal onmiddellijk en vol treffende onderscheidingen’.

Reeds eerder, als leerling van de vierde klasse, had Verwey zich door geestdrift tot handelend optreden laten prikkelen. In Maart '82 stelde hij, te zamen met W.F. van Hell, een ‘ingezonden stuk’ op waarin, met hoogdravende bewoordingen, en onmiskenbaar onder invloed van Multatuli's stijl, werd opgewekt den driehonderdsten verjaardag te vieren van de afzwering van Philips II. Geestdrift en meegevoel voor gemeenschap en mensch waren reeds vroeg in den knaap werkzaam.

Deze belangstelling voor het tijdsgebeuren hield hem intusschen van studie niet af; ook niet van studie buiten het lesrooster. De lezing van Goethe's ‘Iphigenie auf Tauris’ verlokt hem tot het maken van een vergelijking met Euripides, een onderwerp waaraan hij zijn volle aandacht geeft en dat hij met groote scherpzinnigheid uitwerkt. Als hij den tijd naderen ziet dat hij de H.B.S. vaarwel zal moeten zeggen, draagt hij een gedicht, waarin humor zich met weemoed vermengt, op ‘Aan een, die de H.B.S. heeft verlaten’. Hij richt zich tot dezen vriend en stelt zich hem voor, gedachteloos luierend in een leunstoel bij de haard. En hij roept hem toe:

Voor u geen kali meer, geen natron en consorten,
Voor u geen buisjes meer, geen kolven en retorten,
  Geen sterk salpeterzuur.
Voor u geen keukenzout, oplosbaar in warm water,
Geen licht van Bunsens vlam, niet één scheikundge flater,
  Alleen een plaats bij 't vuur.

Tusschen de hier opgeroepen idyllische rust en de werkzaamheden voor de lessen lag echter nog het vagevuur van het eindexamen, dat voor Verwey heeter geweest moet zijn dan voor de anderen. Had de heer Van Lankeren Matthes hem niet voorspeld dat hij zakken zou? Het was Verwey's trots te na dat deze voorspelling zou uitkomen. Hij gaf dan ook blijk een goed leerling geweest te zijn, al wist hij niet voor alle vakken de hoogste cijfers te verwerven. Die voor talen waren echter uitmuntend, voor Engelsche taal en letterkunde kreeg hij zelfs een 10.

Zoo had hij de sombere voorspellingen van den directeur schitterend geloochenstraft, en ondanks zijn veelzijdige werkzaamheid op allerlei gebied, ondanks het schrijven van zijn verzen, het opstellen van zijn voordrachten en lezingen; ondanks vele andere tijdroovende bemoeiïngen. Hij kon tevreden zijn. En ook zijn voogd en grootvader Christoffel kon voldaan zijn over het resultaat. De kleinzoon die nu zijn intrede in de maatschappij zou doen had hem in geen enkel opzicht teleurgesteld.

Vierde hoofdstuk
De wereld in

De twee laatste jaren van de H.B.S. zijn voor Albert een belangwekkende tijd geweest. Een tijd van ontbolstering en ontplooiïng, van zelf-inkeer en zelf-onderzoek, die door de warmte van jonge vriendschapsgevoelens doorgloeid werd, bewogen door de ontroeringen van geestdrift en hartstocht en verhelderd door den droom van een dichterschap.

In de voorkamer van het bovenhuis op de Noordermarkt, 's morgens vroeg uitziende in het groen van de boomen, had hij zijn eerste verzen geschreven, zijn vertalingen gemaakt en zijn pen in het schrijven van proza-opstellen geoefend. Hij schreef verzen op tal van onderwerpen, die hij zichzelf als taak had gesteld: een bloem, een onweer, de Woensdagavondsche muziekuitvoeringen in Artis. Hoe sterk hij zich deze dichterlijke werkzaamheid uit zijn jongensjaren later herinnerde blijkt uit het gedicht ‘Jeugd’ waaruit ik in het voorafgaande hoofdstuk reeds een gedeelte heb overgenomen en dat een halve eeuw later geschreven werd. Wij vinden in den aanhef van dit gedicht de bloem, het onweer, de muziekuitvoering terug.

> Was 't de begonia in een pot op tafel?
> Het rollen van de donder en het kruisen
> Van bliksemstralen door het donkre zwerk?
> Was 't de muziek in 't park, gehoord aan 't water
> Waar zwanen dreven en hij zag daarginds
> Gasbollen onder bomen om de tent?
> De jonge dromer gaf zich over aan
> De trilling van die beelden, zocht ze zelfs,
> Omdat ze in hem een eigen toon verwekten,
> Een vlaag van woorden en in maat en rijm
> Een wiegeling en weergalm: een gedicht.
> *(II. 451.)*

‘Als ik er in dien tijd een God op nahield, tronend in een orthodoxen hemel vol engelen’ - schreef hij later - ‘dan geschiedde dat minder omdat mijn God mij tot poëzie bezielde, dan wel omdat ik voor mijn poëzie behoefte had aan een God.’ Het was een tijd van eerzucht en zelf-verheffing, als hij, na de voltooiïng van een, naar eigen oordeel zeer geslaagd vers, de poëzie van ds. J.J.L. ten Kate meende te evenaren. Soms van een nederigheid welke hij zich moedwillig had opgelegd.

Zijn eigenliefde werd in niet geringe mate gestreeld wanneer zijn medescholieren, die natuurlijk geleidelijk omtrent zijn dichterlijken arbeid een-en-ander hadden ontdekt, bewonderend naar hem opzagen en met aandacht luisterden naar zijn betoogen, uiteenzettingen of voordrachten. En deze waardeering die, ook zonder nadrukkelijk uitgesproken te worden, blijken kon, woog wel op tegen de miskenning welke de jonge dichter in den huiselijken kring ondervond, tenminste bij zijn moeder, die hem altijd spottend uitlachte om een bezigheid welke in haar oogen tijdverknoeien was. Bij zijn broer Chris daarentegen vond hij altijd een belangstellend en aandachtig gehoor, en hij kon, wat de onderschatting van de zijde zijner moeder betreft, de voldoening smaken dat hij haar onomwonden bewondering wekte voor een door hem geschreven verhalend gedicht dat, 's avonds voorgelezen, de verzuchting uitlokte: ‘Hè, dat's mooi. Van wie is dat?’ Weliswaar zweeg zij, toen zij vernam dat de auteur met den voorlezer identiek was, maar de voldoening zal er niet minder om zijn geweest.

Het waren mooie en belangrijke jaren, die twee laatste van de H.B.S. Geïnspireerd door zijn jarenlange bijbel-lectuur vatte hij in de kerstvacantie van 1881 het plan op tot het schrijven van het dramatisch gedicht ‘Ruth’, waarvan ik in het vorig hoofdstuk melding heb gemaakt. Deze ‘eerstlingsarbeid’ zou voor hem van grootere beteekenis worden dan hij aanvankelijk vermoeden kon. De dichterlijke werkzaamheid van den schoolknaap was, zooals wij weten, niet aan de aandacht ontsnapt van zijn leeraar in geschiedenis en letterkunde, dr. Doorenbos. Deze bleef, toen hij het handschrift van ‘Ruth’ onder oogen kreeg, niet onontvankelijk voor het talent van den jeug-

digen dichter en sprak over hem met zijn oud-leerling Frank van der Goes die, na het verlaten van de H.B.S. op een assuradeurskantoor werkzaam, zijn liefde voor de schoone letteren, het tooneel en de kunst der declamatie - hij is eenigen tijd zelfs leeraar in de declamatie aan de Tooneelschool geweest - geenszins verloochend had.

Van der Goes ontving den dichterlijken burgerscholier begin November '81, een week na Perks dood, en liet hem zijn dramatisch gedicht voorlezen. ‘Van der Goes die in alles een heer was’ - schreef Verwey in later tijd - ‘liet de hoogst ongeoefende voordracht van dit poëem geduldig langs zich gaan’. Maar klaarblijkelijk was hij toch niet blind gebleven voor de dichterlijke begaving van den knaap. Hij sprak over hem met een anderen oud-leerling van dr. Doorenbos: Willem Kloos, en Kloos noodigde Verwey kort daarop uit tot een bezoek op zijn kamer, Gerard Doustraat 82.

Willem Kloos, toen student in de klassieke letteren, zou, door het publiceeren van gedichten en critieken, spoedig van zich doen spreken en als een der talentvolle jongeren in kleinen kring de aandacht op zich vestigen; maar toen hij den jongen Verwey bij zich ontving konden nog weinigen vermoeden dat hij eens in het ontwikkelingsproces onzer letteren een belangrijke stuwkracht worden zou.

Verwey heeft, door het vriendschappelijk contact met Willem Paap, door het geregeld verkeer met Van der Goes en Willem Kloos - een omgang welke eveneens een vriendschappelijk karakter zou dragen - een nieuwe sfeer voor zijn geestelijke en artistieke werkzaamheid gevonden. Hij had het voorrecht te ervaren dat de jongelui, die, hoe jeugdig ook, in leeftijd aanmerkelijk met hem verschilden, - want vijf, zes jaar maakt inderdaad op dien leeftijd een zeer groot verschil - welwillend naar hem luisterden en hem zoowel leiding gaven als aanmoediging. Dat deze, enkele jaren oudere letterlievenden, zich tot den knaap aangetrokken voelden, hem die aanmoediging en die steun gaarne schonken, bewijst wel dat zijn persoonlijkheid innemend, en zijn talent, hoe onontwikkeld ook, overtuigend was.

Klaarblijkelijk heeft Verwey spoedig na de kennismaking met Kloos ook deel gehad aan de samenkomsten ten huize van dr. Doorenbos. In een intervieuw*) heeft Verwey later een en ander medegedeeld over het vriendschappelijk contact tusschen den ouden leeraar en zijn jeugdige discipelen. ‘Van der Goes, Kloos en ik’ - vertelt hij - ‘we waren zijn leerlingen op de H.B.S. met 5-jarigen cursus te Amsterdam, en als ik mij niet vergis, dan had Perk privaatlessen bij hem. Ook na de school bleven Kloos en Van der Goes in relatie met hem, en op deze wijze werd het langzamerhand gewoonte, op Zondag-avond bij hem te komen en daar onze afwijkende meeningen te bespreken. Bovendien was hij een tijd lang redacteur van het letterkundig gedeelte van de “Amsterdammer”, en zoodoende kregen wij er veel in geplaatst.’

Later, in aanteekeningen ten behoeve van zijn colleges aan de Leidsche Universiteit opgesteld, schreef Verwey over zijn steeds met genegenheid herdachten leeraar:

‘Doorenbos, van aanleg en studie een humanist, was eerst leeraar geweest aan een zeevaartkundige school te Winschoten, daarna con-rector te Zaandam, om bij de oprichting van de eerste H.B.S. met 5 j.c. te Amsterdam daaraan verbonden te worden als leeraar in de nederlandsche letteren en in de algemeene geschiedenis. Hij was, wat men in onderwijskringen een slecht leeraar noemt. Voor leerlingen die niet meewilden of niet meekonden had hij een nauwelijks verholen minachting. Hij was ook buitengewoon geneigd te getuigen wat de geest hem ingaf, en minst van al hield hij van doceeren. Maar zijn onafhankelijke aard, zijn sarcastische opmerkingen, en zelfs de uitzonderlijkheid en onverzorgdheid van zijn optreden en kleeding boeiden sommige van zijn leerlingen. Vrijheid en zelfontwikkeling naar alle zijden waren de leuzen die hij het liefst bij zijn grieksche schrijvers had opgemerkt. Talent erkende hij graag en onmiddellijk en zijn socratische methode van tegenspraak en redeneering was zeer geschikt om het te ontwikkelen.

Het is niet te zeggen hoe groot zijn inwerking was op jonge-

*) E. d'Oliveira jr.: ‘De mannen van '80 aan het woord’.

ren, en ook op vrouwen. Meer dan eens heb ik Zondag-avonds op zijn kamer Hélène Mercier ontmoet, de voorgangster van de toen nog nieuwe vrouwenbeweging. Een gevoelige, beschaafde vrouw, die diep geleden had onder de afgeslotenheid en de ambteloosheid waarin meisjes van haar stand toen leefden. Zij had haar nood geklaagd aan Doorenbos en zijn antwoord was geweest: leer Grieksch, lees Plato. Hij zei dit mogelijk niet omdat hij Grieksch en Plato zoo bizonder geschikt voor een jonge vrouw vond, maar omdat hij daardoor voor haar een wereld opende van vrijheid, ruimte en alzijdige ontwikkeling. Geen wonder dat Hélène Mercier daarna ook andere vrouwen het geluk wenschte te brengen dat zijzelf gevonden had.*) In dien tijd was het ook dat, dank zij Thorbecke, de eerste studente, Aletta Jacobs, tot de universiteit werd toegelaten en doctor in de medicijnen werd. Ook haar leerde ik kennen op Doorenbos' Zondagavonden. Tal van vrouwen bezochten ook Doorenbos' lezen in Felix Meritis.

Het lijkt mij belangrijk op te merken dat in dezelfde kring waarin de letterkundige beweging van '80 opkwam ook de nieuwe vrouwenbeweging haar aanvang nam.'

Uit de correspondentie dier jaren, een zeer sporadische, daar de jongelui elkaar ieder oogenblik spraken, blijkt, dat zij over en weer van elkaars boekerijen profiteerden. Verwey kon zijn leesdorst onbelemmerd lesschen. Inmiddels bleef hij dichterlijk werkzaam, en wende zich geleidelijk de critische waakzaamheid aan die een al te uitbundige ontboezemingsdrift op bedachtzame wijze in te perken weet.

Critisch waakzaam bleef hij echter ten opzichte van die oudere vrienden eveneens. Hij aanvaardde hun leiding niet blindelings. In een dagboek-aanteekening van 12 September '82 spreekt hij zich bijvoorbeeld zeer critisch uit over Willem Paap: 'Hij heeft talent, misschien zelfs genie: ik wou dat ie er een doorslaand bewijs van gaf. Z'n kritiek aan m'n stukjens begrijp ik niet recht: parodieeren kan men alles, maar daarmee is niets bewezen'.

*) Over Hélène Mercier zie Verwey in 'De Beweging', April 1912. Zie ook zijn verzameld 'Proza' deel II.

Van de vele verzen, in dien tijd geschreven, zijn er enkele hier en daar in periodieken geplaatst en de beste later in den bundel ‘Persephone en andere Gedichten’, de eerste die van Verwey's hand het licht zou zien, opgenomen. ‘De Roze’ is gedateerd Januari 1882 en werd door bemiddeling van dr. Doorenbos in het Spectatornummer van 25 Februari afgedrukt. ‘Sproke der Zee’ is van Februari van dat jaar. Deze gedichten zijn dus uit den tijd dat Verwey in de vijfde klasse van de H.B.S. zat. ‘Zang’, van Juli '82, werd onder den titel ‘Zangen en Beelden’, door bemiddeling van Kloos, in Vosmaer's weekblad geplaatst.

Gedurende het geheele najaar van '82 kon hij zijn literaire werklust onbelemmerd uitvieren. Want hoewel hij zich bewust was van de noodzaak om, nu hij de school verlaten had, een maatschappelijke werkkring te zoeken, zoo heel vlot wilde het met het vinden daarvan niet gaan. En wat belette hem, in afwachting van een zakelijk resultaat, het ònzakelijk verkeer met de Muze te handhaven? Hij berokkende er niemand schade mee en verschafte zichzelf slechts voldoening en ongemeen genot. Hij beoefende het schrijven van gedichten en literaire studies intens, maar toch niet zoo dat het schrijven op advertenties er bij inschieten moest. Uit een opschrijfboekje dat in de tweede helft van '82 dienst heeft gedaan blijkt, dat advertenties welke voor sollicitaties in aanmerking kwamen nauwgezet werden opgeteekend. Op den 5den December eindelijk schreef Verwey den sollicitatie-brief die in zou slaan. Zijn Sinterklaas-zending werd door den ontvanger tenminste behoorlijk gewaardeerd. Naar aanleiding van zijn briefje werd hij Dinsdag 12 December geplaatst ten kantore van de firma Schrikker en Peereboom, commissionairs in effecten, Kerkstraat 211, waar hij de eerste beginselen van de handelspractijk leeren zou. Het moet op dit kantoor voorgekomen zijn dat de zeventienjarige dichter, die zich in de bureau-uren, wanneer de werkzaamheden dit toelieten, in de lectuur van zijn beminde zangers verloor, of zelf aan ingeving en opwelling toegaf en verzen schreef, - het moet daar dan voorgekomen zijn dat hij, tot niet geringe ontzetting van den boekhouder, in een

oogenblik van verstrooidheid een pakje coupons in de prullemand wierp. Maar de verschrikte boekhouder zal te veel plezier gehad hebben in zijn vroolijke en intelligente hulpkracht dan dat hij aan het geval ruchtbaarheid gaf. Het heeft Verwey's carrière tenminste niet in den weg gestaan.

Spoedig daarop heeft hij de kantoorkruk van Schrikker en Peereboom verwisseld voor een bij de firma Ziegelaar en van den Bergh, Heerengracht 551, bij het Thorbeckeplein. En binnen zeer korten tijd mocht blijken dat zijn talenkennis, meer in het bizonder zijn kennis van het Engelsch, hem op dit kantoor tot een zeer bevoorrecht personage maken zou.

De heer W.F. Ziegelaar voerde n.l., te zamen met F.W. baron de Constant Rebecque, W.K.L. van Hogendorp en dr. F.A. van Hall, de directie voor Nederland van de 'Maxwell Land Grant Company', maatschappij tot exploitatie van een zeer aanzienlijk grondbezit in New Mexico. President van de Amerikaansche directie - echter aan de Nederlandsche ondergeschikt - was een zekere Frank R. Sherwin, die verblijf hield te Cimaron, destijds een stadje aan de rivier van dien naam, een kleine 20 mijl ten westen van den Atchison Topeka & Santa Fé Railway.

De willekeur en het eigenmachtig optreden van dezen Sherwin nu noopte de Amsterdamsche directie, met name den heer Ziegelaar, enkele maanden nadat Verwey te zijnen kantore zijn intrede had gedaan, een reis naar Cimaron te ondernemen. De heer Ziegelaar werd daarbij vergezeld door zijn mededirecteur de Constant Rebecque, en de heeren namen den jeugdigen Verwey als secretaris mee, daar zij van diens voortreffelijke kennis van de Engelsche taal veel profijt verwachtten. Het laat zich denken, dat het vooruitzicht op deze avontuurlijke tocht voor den jongen dichter groote bekoring had en dat hij het moment van de afreis met spanning tegemoet heeft gezien.

De jonge dichter zeg ik. Want zijn dichterlijke werkzaamheid bleef zijn voortdurende zorg uitmaken. Buiten, en waar de werkzaamheden het toelieten ook tijdens de kantooruren, las en schreef hij onverpoosd en werkte hij onvermoeid aan zijn

cultureele ontwikkeling en literair-wetenschappelijke scholing. Zijn vriend Van der Goes had hem in September '82 voorgehangen als ‘buitengewoon lid’ van het Leesmuseum aan het Rokin. Volgens het reglement dier dagen konden jonge lieden van 18 tot 22 jaar als buitengewone leden worden toegelaten tegen een contributie van 10 gulden 's jaars. Zij hadden dan alleen toegang tot de leeszalen ter inzage van de daar neergelegde boekwerken. Maar Verwey verlangde niet beter dan dit. Weliswaar was hij nog geen 18 jaar, doch met de reglementaire leeftijdsgrens heeft men klaarblijkelijk te zijnen behoeve de hand gelicht. Hij kreeg nu niet slechts een uitgebreide bibliotheek tot zijn beschikking, hij kon zich op de hoogte houden van al wat er op literair gebied nieuw verscheen en hij vond er de rustige en comfortabele localiteit waar hij zich, in stille afzondering, met zijn geliefde auteurs kon bezig houden. Hij las echter niet slechts in het Leesmuseum; niet slechts, in de stille uren, op kantoor; zelfs als hij zich 's morgens van de Nassaukade - de familie Verwey was in den zomer van '82 van de Noordermarkt naar het bovenhuis Nassaukade 74 verhuisd - naar de Heerengracht bij het Thorbeckeplein begaf, liep hij lezend onder de boomen der grachten en genoot hij van dichtwerk of roman, tenminste als de onbestendige weersgesteldheid het toeliet. De grachten werden in die jaren, en zeker in de ochtenduren, nog niet door rijverkeer verontrust. Rijwiel en auto moesten nog worden uitgevonden.

Een herinnering aan dien tijd, aan die wandelingen langs de grachten toen hij, een knaap nog, tusschen de werkelijkheid van zijn waarnemingen en indrukken en de werkelijkheid van zijn droomen leefde, vindt men in de volgende verzen uit ‘Het Levensfeest’, een fragment uit het groote gedicht ‘Bij het Haardvuur’;

> Hoe roept dat woord ‘een knaap’ me opeens de stad te binnen.
> Van brugge-boog tot -boog
> Zwaaiden de grachten en ik volgde in vruchtbaar zinnen
> Gevel- en bomen-toog.
>
> Daar scheen, door dakenlijn en boomslag vrijgelaten,
> De lucht in 't groenig nat.

Daar hield een levend stuk van die bekeide straten
Brugboog in lijst gevat.

Daar flikkerde 't van licht in violette ruiten,
Waar tussen kant-gordijn
Een fijnbesneden kind haar rossige krullen-tuiten
Toonde in den zonneschijn.

Hoe vulde 't wonder dan van schaduwen en gloeden
Stoep kelder en portiek,
Waarlangs ik gaande 't warm gevoel tezaam deed vloeden
Met woord- en beeldmuziek.

Want in die stad, een kind, gegroeid in burgerhuizen,
Leidde ik een dromenjeugd.
Kleinheid, gewoonte en schaarste - o stad van de drie kruizen -
Vergulde ik met de vreugd

Van dromen, zó gewoon, en God! zó uitgelaten
Dat, schoon hen géén begreep,
Géén recht noch macht gevoelde ze uit mijn hoofd te praten
Noch ze in zijn schimp bekneep.

Daar was 't gezin, zo klein. Ik bootste 't tot een schoonheid,
Die zijn kon, schoon niet was.
De Kerk, nu baak en borg van de uiterste gewoonheid,
Maar die ik heerlijk las

In Geest die heel 't Heelal omvatte en overstraalde.
En de Armoe-zelf, ai mij! -
Genoegzaamheid die, sterk, zweeg en haar krachten staalde,
Was de eigne en vocht mij vrij.

Kom uit die stof, zo dood, dat levend schoon eens worden!
Zo droomde ik - en het werd.
Het was alree, want droom bestáát in hogere orden
En steunt op na noch vert. *(I. 687.)*

In de maanden tusschen het eindexamen en de werkzaamheid als aankomend zakenman, in zomer en najaar van '82 dus, was Verwey's literaire bedrijvigheid toegenomen. Zijn druk verkeer met de reeds genoemde oudere vrienden is daarop ongetwijfeld van invloed geweest. Uit aanteekeningen dier dagen blijkt hoe hij droomde van een ideëele schoonheid en hoe die droom hem van verlangen vervulde. ‘Gewandeld in het Vondelpark’ - lezen wij - ‘De avond daalde. Breed, stil water.

Aan de kant boomen. Een enkele witte zwaan dreef er zachtkens rond. Het deed me denken aan mijn ziel in dat oogenblik, zoo stil en vredig, maar het ideaal der schoonheid drijft erover als die witte zwaan.' En even verder een vers van 18 Juni '82, dat begint: 'Ach, of de Schoonheid aan mijn sponde wijlde...' Ook van deze jeugdindrukken vindt men de weerklank terug in het gedicht waaruit ik zooeven eenige strofen heb aangehaald, n.l. daar, waar de dichter gewag maakt:

> Van dien onovertrefbre' en nooit vergeten avond
> Toen zwaan op vijvervlak
> Mij, door het maan-licht park alleen naar huis toe dravend,
> Staan hield en 't was als stak,
>
> Ja werklijk stak ik de ene hand omhoog in 't donker,
> Alsof ik tastte en zocht
> Naar 't beeld dat zoveel rust tezaam met zoveel flonker
> Voor 't hart vertolken mocht. - *(I. 685.)*

De Schoonheid dienen werd voor hem gelijk het dienen eener Godheid; het schoonheidsverlangen werd voor hem welhaast Gods-verlangen. Ook hieromtrent vernemen wij iets uit de dagboekbladen van September '82, waaruit wij reeds citeerden. Den 14den van die maand teekent hij op: 'Gisterenavond met de Mama aan de praat geweest over m'n geloof. Ik zei dat ik wel een geloof had al was 't niet het hare. Natuurlijk rijmde hierop van de andere kant: niet het ware. Wat ik met alle plezier toegaf. Het mijne is er een van de duizend en, of course, naar mijn geloovig idee een "uit duizend". Doch het is, ook of course, ondoenlijk aan gewone menschen het geloof aan een eeuwige schoonheid uit te leggen.'

Het geloof aan een eeuwige schoonheid. Dit was het geloof dat Perk had bezield toen hij zijn Mathilde-cyclus schreef, en in dien cyclus het sonnet plaatste, dat met deze terzinen sluit:

> 'Schoonheid, o gij, wier naam geheiligd zij,
> Uw wil geschiede; kóme uw heerschappij;
> Naast u aanbidde de aard geen andren god!
>
> Wie eenmaal u aanschouwt, leefde genoeg:
> Zoo hem de dood in dezen stond versloeg...
> Wat nood? Hij heeft genoten 't hoogst genot!'

‘Het was niet profaan,’ - schreef Verwey ruim veertig jaar later in zijn rede ter aanvaarding van het hoogleeraars-ambt aan de Universiteit te Leiden*) - ‘het kwam voort uit een zeer wezenlijke vroomheid, dat hij de natuurlijke schoonheid die hem verschenen was, toesprak met de woorden van het Onze Vader.’

Voor het goed begrip van Verwey's gedachtengang, in den tijd toen hij bovenstaande dagboek-aanteekeningen maakte, moet men in het oog houden, dat Willem Kloos, met wien Verwey in een vertrouwelijke en vriendschappelijke verhouding was gekomen, juist toen de laatste hand legde aan het redigeeren en uitgeven van Perks dichterlijke nalatenschap - zijn beroemde ‘Inleiding’ tot de uitgave van Perks gedichten is September '82 gedateerd -. Dat Verwey bij het werk, aan deze uitgave verbonden, betrokken werd, blijkt uit hetgeen hij daaromtrent meedeelt in zijn ‘Inleiding tot de nieuwste Nederlandsche Dichtkunst’:

‘Dat was op zichzelf al een schoone leerschool, dat uitgeven van de Gedichten. Ik herinner mij de eerste kennismaking met vele van die verzen. Niet alle tegelijk, maar geleidelijk nu het eene, dan het andere zag of hoorde ik, en dat gaf dan vreugde, genot, bewondering, of gelegenheid tot opmerking, studie of gesprek’.

Elders in deze ‘Inleiding’ zegt Verwey, over de Schoonheidsidee bij Perk: ‘Van het begin af is Mathilde niet de eene of andere vrouw die schoon zou zijn, een bizondere schoonheid, maar zij is dat in de natuur wat het schoone is, de Natuurschoonheid zelf.’

Innig schoonheidsverlangen en dichterlijke droomerij verdrongen bij Verwey echter ook toen geenszins de werkzaamheid van een opmerkzamen en critischen geest. Hij had behoefte het werk van tijdgenooten aan eigen opvattingen te toetsen en zich daarover uit te spreken. In een opschrijfboekje teekent hij het volgende aan: ‘Zondag 14 Mei verscheen mijn eerste recensie in 't weekblad de Amsterdammer. Ze behandelt de vertaling van Byrons “Manfred” door Gosler.’ Meer wordt hier-

*) Albert Verwey: ‘Van Jacques Perk tot Nu’.

omtrent niet vermeld maar men kan zich voorstellen dat Verwey op Maandag 15 Mei, toen hij dus zijn zeventienden verjaardag vierde, niet weinig trots geweest is op deze eerste openbare proeve van zijn critisch talent.

Het was een artikel van ruim twee kolom, gedateerd: Amsterdam, 20 April 1882, en onderteekend: A.V.. De beoordeelaar onthield den vertaler, ondanks vele bedenkingen, geenszins zijn lof. ‘De vertaling van den heer Gosler’ - aldus eindigt hij - ‘heeft veel gebreken, doch verzen als deze’ - Verwey had een passage aangehaald - ‘bewijzen dat de vertaler ons in zijn werk ook zooveel schoons geschonken heeft dat wij met verlangen de uitgave eener vertolking van Childe Harold tegemoet zien.’

Enkele maanden later, 30 Augustus, stuurde hij uit Wageningen, waar hij weer eenigen tijd als gast van zijn vriend Van Hell vertoefde, een bespreking in van ‘Een liefde in het Zuiden’, door Fiore delle Neve. Hij schreef voorts over den bundel ‘Loreley’ van Pol de Mont en hekelde dien Vlaming als een ondichterlijken ‘dichter der wellust’.

Hij publiceerde deze critieken niet onder eigen naam. Hij had als pseudoniem ‘Homunculus’ gekozen en schreef zijn stukjes in den trant waarin hij zich voorstelde dat een bezadigd heer van rijperen leeftijd ze schrijven zou. Ze waren niettemin puntig van stijl en scherp gesteld. De hoofdredacteur van de ‘Groene’, J. de Koo, die van vermomming niet afkeerig was - hij zelf nam jaren lang de gedaante aan van den critischen Julius Pruttelman Brommeyer - had schik in deze transformatie van zijn jongsten medewerker en nam zijn bijdragen graag op, al maakte hij, als anderen ook, begrijpelijkerwijze wel eens bezwaar tegen een, naar zijn oordeel, al te scherpen uitval of al te heftig woord. Het moet Verwey groote voldoening geschonken hebben dat de creaties van dezen Homunculus, die op zichzelf weer een creatie was, de aandacht trokken en dat de lezers niet door het masker vermochten heen te zien. Hij had meer reden tot voldoening. Cornelie Huygens, redactrice van het ‘Nederlandsch Magazijn’ dat te Breda verscheen, noodigde hem 3 November '82 uit tot medewerking, een ver-

zoek waaraan de werkzame criticus klaarblijkelijk per keerende post heeft voldaan, want weer vier dagen later dankt de redactrice hem voor zijn bijdrage. En dan gaf de quaestie van de honoraria natuurlijk voldoening, al droegen de bedragen nog een zeer bescheiden karakter; maar voor wien nog slechts uitgeknipte advertenties waarin kantoorkrachten worden gevraagd in zijn portefeuille draagt is iedere rijksdaalder een meêvaller.

Zulk een rijksdaalder viel hem ten deel toen zijn eerste bijdrage in de 'Groene' het licht had gezien; een bediende van den uitgever belde Nassaukade 74 aan om hem het bedrag ter hand te stellen. Mocht dit hem al reden geven tot gerechtvaardigde voldoening, zijn stiefmoeder, die den uitgeversbediende te woord stond - Verwey was ongelukkigerwijze op dat oogenblik niet thuis - ontstak in woede over zooveel wereldsch bedrijf. Dat Leentje Hesta geen gemakkelijk humeur had bleek ook in dit geval. Zij begaf zich op staande voet naar grootvader Christoffel en legde hem, den voogd, de vraag voor of op aldus verworven geld zegen rusten kon en of het aanvaard mocht worden. Maar de oude man besliste, na eenig nadenken, in voor den auteur gunstigen zin met de bedaarde vraag: 'Waarom zou Albert dat geld *niet* aannemen? Hij heeft het eerlijk verdiend.'

Het zou niet de laatste maal zijn dat de jonge literator, die zich aan de conventie weinig gelegen liet liggen, aan stormachtige scènes het hoofd te bieden kreeg. Gelukkig beheerschte hij zelf altijd, en dank zij een nimmer vertroebeld oordeel, iedere opwelling van drift en stelde de eerbied voor zijn overleden vader hem in staat onredelijke uitvallen van zijn stiefmoeder lijdelijk te ondergaan.

De literaire activiteit zou nu echter onderbroken moeten worden. De reis naar Nieuw Mexico werd voorbereid en het oogenblik van vertrek met spanning afgewacht. Op Zaterdag 23 Juni 1883 om 12 uur precies brak eindelijk het groote moment aan en voer de 'Leerdam' met een tiental eerste-klasse-passagiers aan boord de Amsterdamsche haven uit. Op het dek stond de jonge dichter, door het afscheid een weinig weemoedig ge-

stemd, door het vooruitzicht op nieuwe en verrassende ervaringen in begrijpelijke spanning, en zag het silhouet van zijn vertrouwde stad waar hij het, zooals hij later schrijven zou, zoo goed had gehad, verdwijnen in een nevel onder de grauwbetrokken lucht.

Een ontdekkingstocht aan boord bracht weldra afleiding, en blijkens uitlatingen in brieven naar huis en een met groote openhartigheid van dag tot dag bijgehouden ‘Zee-journaal’, voelde hij zich bij voortduring gelukkig en van een aanstekelijke vroolijkheid. Hij had spoedig kennis gemaakt met de passagiers eerste klasse en met de officieren, maar weldra breidde hij den kring van zijn relaties uit tot de emigranten van het tusschendek en de matrozen, met wie hij 's avonds en vaak ook 's nachts, uitziende over het zilveren kielzog onder het licht van de sterren of luisterend naar het breken van de golven aan den boeg, gesprekken voerde. Vaak ook ging hij op bezoek in de hut van stuurman of machinist om, ‘hij op 't krukje, ik op de sofa, den elleboog gesteund op zijn bed en het glas bier in de hand, histories te hooren van noodweer en storm’. Verwey genoot van zijn gezelschap en hij was zijn gezelschap waard. ‘Ik heb één à twee dagen een weinig last gehad van zeeziekte’ - schrijft hij, aan het einde van de reis, naar huis - ‘erg was het niet en van benauwdheid heb ik niet geweten. Meneer Ziegelaar is elf dagen ziek gebleven en noemt de zee: voortdurend eentonig. Koud was het ook zei-ie, en koud *rvas* het moest ik hem toegeven’. Het was koud aan dek, maar het was er ook mooi. ‘Dan kon je de masten zien zwiepen tegen de sterren die allen kringetjens maakten als het schip een vroolijke bui had en wat rollen en stampen wou. Maar de sterren kwamen niet dikwijls toen het koud was en regende, regende dat het scheen of de sterren naar beneden waren geregend en als kleine phosphorische lichtdiertjens langs het schip dreven èn achter èn voor. Het was een genot in zulk een nacht aan het achterschip te staan en in 't water te kijken of in het midden van een tien à twintig Geldersche, Friesche, Groningsche en Zeeuwsche boeren te babbelen van allerlei Hollandsche huiselijkheid’.

Veel werk was er voor den secretaris niet. De heeren Ziegelaar en De Constant, of ‘de baronnen’, zooals Verwey ze in brieven aan vrienden schertsenderwijs noemde, hadden den jongen man al onmiddellijk op zijn gemak gesteld. De verhouding was dan ook vrijmoedig en plezierig, zooals ook later, uit brieven van den heer Ziegelaar aan Verwey blijken kan. Het leeftijdsverschil en Verwey's aangeboren tact-gevoel waren voldoende om den afstand te waarborgen welke voor een blijvend-goede verhouding noodig was.

Zoo, zonder dwingend werk, werd de reis een zeldzaam boeiende vacantie, en de vaart op zee was daarvan pas het begin. Reeds den eersten ochtend na het vertrek uit IJmuiden had Verwey kennis gemaakt met een meisje uit Günzburg. Met de ‘schöne, schlanke Brünette’ leest hij liederen van Heine en hij schrijft een Heiniaansch sentimenteel versje in haar album. Hij is, bij tijd en wijle, ook Heiniaansch ingesteld; spotzuchtig en tot sentimentaliteit geneigd geniet hij van kozen en kussen en van de rijkelijke maaltijden en den goeden wijn. Maar lang vindt hij toch geen smaak in het wufte en lichte spel.

Er is ook een Amerikaansch meisje aan boord, èèn jaar ouder dan hij, die zeer intelligent is en waarmede hij over literatuur praten kan. ‘Ze heeft gedacht, meer gedacht nog dan gelezen. Over literaire quaesties spreekt zij met een helderheid waar de Hollanders naar mogen luisteren’. Over het probleem van ‘vorm en inhoud’, waarover zoo eindeloos getheoretiseerd wordt, heeft zij een oordeel dat bewijst dat zijzelf erover nagedacht heeft. Zij ziet de Duitsche vrouwen zooals zij zijn en critiseert ze als domme schepsels die niet veel anders kunnen dan breien en roddelen. Zij veracht al dat ‘tändeln’ en spelen met albumversjes. ‘Ik veracht het ook en toch doe ik het. Zij veracht het en doet het niet. Maar allebei lachen we erom.’ Den zesden dag van de reis beklaagt hij zich erover, niet bij machte te zijn de telkens wisselende schoonheid van de zee in woorden weer te geven. Als verklaring van zijn onmacht teekent hij aan: ‘Men heeft hier te veel indrukken en ik hoor en denk niet anders dan Duitsch of Engelsch. Eigenlijk moet men al wat meer gevoeld hebben dan ik op dit oogenblik om tus-

schen vroegere gevoelens en de tegenwoordige analogie te vinden, en beelden voor beide.'

De wind waait bij voortduring uit den verkeerden hoek; het schip stampt, en soms vaart het dagen aaneen door mistbanken. Den tienden dag van de reis schrijft hij: 'Altijd nog wind tegen. 't Gaat langzaam maar ik heb geen haast'. De temperatuur daalt. De kachels worden gestookt.

Maar tusschen afspraakjes met de coquette Zwabische en bezoeken aan stuurman en machinist, bij wie gezellig gedronken wordt en gerookt, brengt Verwey uren met zijn boeken door. Hij zou Verwey niet zijn als hij zich niet in de boeken wegdroomen kon, als hij zijn literair-critischen geest geen werk verschafte. Hij leest de verzen van Hemkes wiens bundel 'XL Gedichten' het jaar te voren uitgekomen was en aan wiens poëzie Kloos vier jaar later, in een van zijn letterkundige kronieken, enkele woorden wijden zal. Hij leest van Charles Boissevain 'Van 't Noorden naar 't Zuiden', schetsen en indrukken van Noord-Amerika, een boek dat eveneens het jaar te voren het licht had gezien, en verder van Heine de 'Briefe über Deutschland'. Moeizaam zet hij zich tot de lectuur van Bilderdijks 'De Ondergang der eerste Wareld', en schrijft. 'De eerste lezing doorgemaakt, 'n penitentie! Ik zal toch m'n best doen er achter te komen waarom de menschen 't ding zoo mooi vinden'.

Uren en dagen van geestelijke werkzaamheid worden dan weer afgewisseld door uren en dagen van feestelijke uitbundigheid. Zulk een dag is bijv. 4 Juli, de verjaardag van Amerika's vrijwording. Die wordt aan boord met champagne, vuurwerk en vele redevoeringen gevierd. Albert, met zijn aanstekelijke vroolijkheid, zijn zin voor het komische en zijn vrijmoedige uitbundigheid, neemt aan die feesten zonder reserve deel. Ook zijn patroon, heer Ziegelaar, door de feestelijke stemming aangestoken, komt, hoewel nog niet geheel hersteld van zijn zeeziekte, aan dek en luistert den dag op met zang en pianospel, dat ten zeerste wordt gewaardeerd. Aan het diner, bij een flesch champagne den man, worden toasten geslagen en Verwey neemt tot tweemaal toe het woord. Zijn eerste toe-

spraak geldt den heer Ziegelaar en diens zang en pianospel. Zijn tweede huldigt: ‘die eene ontzachlijke die alles scheidt en alles verbindt, maar aan niemand in eigendom is overgegaan, die buiten alles en tusschen alles en daarom boven alles verheven is: de zee!’ Hij houdt de toespraak in vlot Engelsch, en is er, begrijpelijkerwijs, niet weinig trotsch op.

Verwey heeft tijdens die reis de zee leeren kennen. Bij dag en nacht. In mist en onder den glans der sterren. Vele jaren later, in de reeks ‘Sterren’ van den bundel ‘Het brandende Braambosch’ vinden wij herinneringen aan die zeereis terug:

> Staat ge op het achterdek geleund voorover aan de verschansing,
> Volgt er de fonklende voor die de kiel door 't donkere water
> Snijdende toog: doorzwiert fosforische blauwing
> Sparklend de schroef tot de sterren dien hemel doorflonkren
> Sproeiende in 't melk-licht diep: opeens stijgt de romp op een zeegolf,
> Daalt en stort neer in een dal maar verlaat het om hoger te stijgen: -
> Duizling bevangt bij die leegte en die plotslinge wijking
> U die daar staat - en de schroef holt door, haar geratel
> Ruist over 't sterrengeglim dat vervloeit in de scheemrende kolken -
> Wanhoop vult u en lust met uw lichaam te dempen
> Chaos en 't leeg van dien wrakkig-geslagenen hemel: -
> Zo, somtijds, aangreep mij 't heelal van een geest als ik hol zag
> Ruimten waar eens zo vervoerende sterren mij blonken.
> *(I. 321.)*

Ook uit de ‘Epiloog’ van ‘De Kristaltwijg’ vangt men geluiden op, waardoor de dichter tijdens de reis aan dek werd geboeid.

> 't Lange gedreun, het kortklotsend gebreek aan den steven,
> 't Fluiten van wind door 't touwwerk, roep en bevelsklank
> Op in het want, uit den mast, van man tot man, en in 't donker
> Preevlend gebed voor een dode en een plomp van een plank in de golven -
> o En 't gespeel, in het ruim, in de hut, het verliefde gelispel:
> Knaap die in spel tussen d'afgrond van hemel en aarde zijn spel dreef.
> *(I. 447.)*

Den zestienden dag van de reis was het land in zicht en de loods aan boord. Met prachtig weer werd bij Staten Island aangelegd. Maar het afscheid van de ‘Leerdam’ viel den jongen dichter zwaar. Hij schrijft naar huis:

‘Dat's de 16de dag dat we weg zijn, Mamaatje; maar de loods

is aan boord en het land is in zicht, het water is groen en de hemel is blauw - en om u de waarheid te zeggen: nu ik het schip bijna verlaten moet heb ik haast hetzelfde gevoel als toen ik afvoer van Amsterdam. Ik weet niet of het door de zee komt of door de menschen met wie ik hier meer dan twee weken geleefd heb - maar ik vind deze scheiding bijna zoo erg als de eerste. Ik heb het hier goed gehad, heel goed; de menschen hielden van me - zie, nu schrijf ik daar al in den verleden tijd, maar ik kan het niet helpen -' En verder: 'Ik was zoo gewóón aan de stoomboot en wat daarbij hoort - Daarom wil ik het ook niet veranderen dat ik nu een beetje treurig gestemd ben.' In zijn 'Zee-journaal' lezen wij als laatste ontboezeming: 'Haven van N. York mooi gezicht. Ik had veel smart toen ik afscheid moest nemen van de zee (Ik schrijf dit in 5th Avenue Hotel Donderdag 12 Juli; ik ben zeer depressed of mind; zoo eenzaam; ba, die stad!)'

Er was zeker aanleiding tot depressie. De overgang van de gezellige beslotenheid aan boord naar de onbegrensde ruimte van de wereldstad was wel heel groot. Natuurlijk was het prettig weer de volte van menschen in woelig bedrijf te zien, maar de rit naar het hotel aan de Fifth Avenue stelde toch te leur. Steeds weer de eentonigheid van de in rood baksteen opgetrokken huizenblokken; steeds weer de naamlooze, gelijkvormige straten; en overal, op de muren der huizen, ja, zelfs op de schoorsteenen, de schreeuwerige reclame-borden. Dan volgen een paar dagen van trieste eenzaamheid, tusschen de stijve, vormelijke bedienden van het weelderige hotel, maar zonder èèn levende ziel waarmede te praten valt. 'Want de heeren' - schrijft hij 13 Juli - 'worden overal te logeeren gevraagd en die zie ik nu al twee dagen niet'. Ja, hij miste zijn stuurman, zijn machinist, met wie het zoo gezellig rooken en praten was. Is het wonder dat hij, van heimwee vervuld, zijn brief begint met: 'Hoe maakt u het toch in Amsterdam? Moe en Chris en Greet en Anne en Verloop en Kloos en Pierre en allemaal?' Hij had klaarblijkelijk behoefte al die namen vóór zich op papier te zien en die vertrouwde verwanten en vrienden aldus een beetje aanwezig te weten. En zijn volgende verzuchting

luidt: ‘Ik wou dat er nu ineens een lange brief van u kwam’. Die brief liet allicht eventjes op zich wachten maar wie den volgenden dag kwam was meneer Ziegelaar en drie dagen later kon Albert, zijn epistel besluitend, gewagen van voortdurend pret- en visite-maken, ‘zoodat al mijn eenzaamheid over is.’

De stad mocht hem dan al op het eerste gezicht hebben teleurgesteld, de bewoners hebben hun deugden en vooral de bewoonsters trekken hem aan. Den 16den Juli laat hij zich, weer in een brief naar huis, bewonderend uit over ‘de sierlijke, bevallige kleeding der vrouwen, smaakvol en slanksluitend’. Maar meer dan haar uiterlijk en tooi trekt hem haar vrijmoedig, onafhankelijk karakter aan. ‘Ze vertoonen zich hier op straat veel vrijer en veelvuldiger dan in Europa, doch niemand let erop. De vrouw heeft evenveel in te brengen als de man; ik geloof dat die bewustheid de Amerikaansche vrouwen vrijer maar ook vaster maakt in doen en laten dan wij gewoon zijn. Voor een Europeaan is het daarom vreemd als hij voor de eerste maal een meisje aantreft dat zoo ongedwongen met heeren spreekt en haar meening zegt of de meening van anderen uitlokt. Maar iedere Europeaan zal spoedig moeten toegeven: men voelt er zich bij op zijn gemak; men bemerkt dat er vrij en ronduit gesproken wordt en men niet bang behoeft te zijn voor eenige onoprechtheid.’

Door een vaart op de Hudson wordt het verblijf in stad onderbroken. Verwey geniet van het telkens weer wisselend perspectief op den bochtigen stroom tusschen de blauwe bergen, romantisch en grootsch. Minder geestdriftig spreekt hij zich uit over de Niagara-falls. ‘Het zijn een paar onmogelijk groote massa's water, die de aardigheid hebben naar beneden te springen, na vooraf een loopje te hebben genomen en die beneden een kalm gezicht zetten, net alsof zij een loopje nemen met de menschen die ernaar kijken’.

Het laat zich denken dat het Chicago dier dagen met het uitgestrekte South Park en het wijde Michigan Lake hem beter beviel. Hij kon uren door het park rondrijden en genieten en op het meer maakte hij, een prachtig zoelen avond, een zeil-

vaart. ‘Zoo mooi als de maan over dat meer opging’, bekent hij, ‘heb ik ze nooit te voren gezien.’

Met de reis naar het Verre Westen was dus een aanvang gemaakt. Verwey mocht dan daarvan genieten in zorgeloosheid, zijn patroon moest zich voorbereiden op de ontmoeting met een lastigen tegenstander, den beheerder van de Maxwell Land Grant Company te Cimaron, Nw. Mexico, Frank R. Sherwin. Het Nederlandsch bezit, waarvoor de heer Ziegelaar te waken had, omvatte een gebied van niet minder dan 1.700.000 acres in den Noord-Oostelijken hoek van Nieuw Mexico en was rijk aan kostelijke mineralen: goud, zilver, koper en steenkool. De Maxwell Grant Cy had in 1879 van het Congres een concessie voor dit gebied gekregen, en de Nederlandsche rechten daarop waren legaal verklaard, waarna de Nederlandsche directie den heer Frank R. Sherwin tot president van de maatschappij had gekozen, een keuze waarover zij spoedig berouw hebben zou. Want de heer Sherwin, te Cimaron gevestigd, bleek wel een zeer ondernemend en doortastend man te zijn, maar, zooals de heer Ziegelaar het zeer voorzichtig uitdrukte in een interview met het blad ‘New York Telegram’: ‘hij maakte vele fouten bij het beheer van het bezit’. Het doel van de reis der Nederlandsche directeuren naar Cimaron was nu den heer Sherwin tot aftreden te bewegen. Spoedig zou den heeren Ziegelaar en de Constant blijken, dat hun vertegenwoordiger aan aftreden niet dacht.

Frank Sherwin was, het moet erkend worden, een zeer bizonder man, het type van den grooten avonturier en speler, minder geschikt een degelijk Nederlandsch zakenbezit te beheeren dan op de romantische verbeelding zijner tijdgenooten te werken. Dit romantische werd ongetwijfeld in niet geringe mate versterkt door de geschiedenis van zijn huwelijk. De meest fantastische verhalen deden daaromtrent de ronde. Sherwin, man van middelbaren leeftijd, wordt ons door een Amerikaansch blad dier dagen geschetst als een zeer elegante verschijning. Hoewel zijn haar reeds doorzilverd is - lezen wij - draagt hij het gekruld, met de bestudeerde zorg van een beau opgemaakt, en zijn oogen schitteren van intelligentie en jeug-

dige levenskracht. Gekleed in een smaakvol donker costuum, de jas volgens het Prince Albert model, met twee rijen knoopen, maakte hij den indruk van een grand seigneur. Nu, als grand seigneur, zooals Verwey ons hem straks beschrijven zal, leefde hij ook op zijn ‘estate’, die, hoewel zeer afgelegen, voor een der fraaiste van de nieuwe wereld gold. Het behoeft daarom niet te bevreemden dat hij diepen indruk had gemaakt op het gemoed van de te Parijs opgevoede, aan Europeesche luxe gewende, roodlokkige mejuffrouw Gilpin, stiefdochter van den gouverneur van Colorado. De gouverneur echter, die vermoedelijk wel geweten zal hebben dat Frank Sherwin, ondanks zijn fraai landgoed, meer schuld dan vermogen bezat, had zijn dochter voor een anderen minnaar te Baltimore bestemd. Sherwin, die niet van halve maatregelen hield, besloot daarom het meisje te schaken en trof daartoe zijn wel eenigszins omslachtige maar toch doeltreffende voorbereidingen. Daar het paleis van den gouverneur aan den spoorweg lag, leende hij van den spoorwegkoning Van der Bilt, met wien hij bevriend was, diens particulieren trein en reed daarmede tot vlak voor het paleis. Mejuffrouw Gilpin, die geen spoorboekje behoefde te raadplegen om omtrent tijd van aankomst en van vertrek op de hoogte te zijn, stapte, onder de verbaasde oogen van haar ouders, in den salon-wagen en... voort ging het, met een voor dien tijd duizelingwekkende snelheid, naar de grens.

De gouverneur van Colorado, die zich deze sensationeele maagdenroof maar niet goedschiks kon laten welgevallen, mobiliseerde. Hij zond de vluchtelingen een kleine legermacht op de hielen, met het bevel zoowel den roover als de ongehoorzame dochter te grijpen. Maar Sherwin was ook hierop bedacht geweest en had reeds geruimen tijd te voren onder de ‘settlers’ het gerucht verspreid, dat de gouverneur van Colorado imperialistische plannen koesterde welke voor hunne belangen nadeelig moesten zijn. De soldaten kregen het dan ook, onmiddellijk na het overschrijden van de grens, te kwaad met deze settlers en moesten onverrichtterzake terugkeeren.

Tegen dezen geweldenaar nu trokken de eerzame Amsterdamsche heeren op, vergezeld door hun jeugdigen, vroolijken

secretaris en de reizigers werden door het echtpaar Sherwin-Gilpin... gastvrij opgenomen. Daar Cimarron geen hotel rijk was, moesten de Hollanders wel hun intrek nemen onder het dak van den man dien zij kwamen belagen.

Verwey heeft in een brief aan een zijner vrienden een beschrijving gegeven van Sherwins bezitting, die het ‘Palace of the West’ werd genoemd. ‘Zijn huis is gemeubeld in half Perzischen, half Mexicaanschen stijl. Ten westen van Chicago is het zeker het prachtigste huis van Amerika, met eetzaal, hal, salon, bibliotheekkamer, rookkamer, veranda, enz. Ik zit hier in de rookkamer temidden van een machtig rijke collectie pijpen, tabaksdoozen, etc. in Chineesch snijwerk, zoo fijn als ik 't nog nooit gezien heb. Behangsel, tapijt en schilderwerk is hier alles groote, stille, donkere bloemen en figuren.’ Hij vertelt dan hoe de dames en heeren voor het diner zich steeds in avondkleeding uitdosschen. ‘Dames hebben we twee: een dochter van 17 jaar, die uit Parijs is overgekomen en een vrouw van 19 jaar, die hij van haar stiefvader geschaakt heeft. Een pracht van een vrouw met lang, roodblond haar, dat ze los draagt en een teint zoo teer als alleen bij vrouwen van die haarkleur gevonden wordt.

‘Stel je daarbij de positie voor: wij, gekomen om den man al zijn bezit, voor 't meerendeel van de maatschappij gestolen, weer afhandig te maken en dan ontvangen in zijn huis, door zulk gezelschap, en onthaald met een pracht waar je door overstelpt wordt. Ik heb nooit mooier studie gehad dan hier waar een ieder comedie speelt.’

In een brief naar huis, van 2 Augustus, schrijft hij uitvoeriger:

‘Mr Sherwin liet ons te Springer van spoor halen door zijn zoon en een zwarten knecht met rijtuig met vier paarden. Drie uur gereden, toen kwamen we in Cimarron. We hadden op de reis daarheen gelegenheid een deel van 't land te zien - allemaal weiland, uren aan uren en overal in de rondte bergen, waar de gevaarlijke grizleybeer huist, een onmogelijk aantal ratelslangen die we met een wandelstok doodslaan en zeer lieftallige antiloopjes die bij het wandelen bijna over mijn

voeten springen en waarvan miss Sherwin een aan een blauwzij lint meeneemt als ze uitgaat.

In Cimarron is nagenoeg niets te krijgen; het is een plaats waar de maatschappij eenige huizen heeft, die erg verstrooid staan, waar een paar winkels zijn van ijzerwaren en allerleügheden en op eenigen afstand de hutten zijn van de Mexicanen, oorspronkelijke bewoners. Die dingen zijn van een soort klei, met een lage houten deur erin (één vertrek maar). De biggetjes en de kippen loopen over en huizen onder den grond.

Doch al is er in Cimarron niets te krijgen, in het huis van Frank R. Sherwin is dat niet te bemerken. Het is een zeer groot huis, eigenlijk drie huizen, door plaatsen (groen, met fonteintjes) verbonden. Het voorhuis heeft een hal waar de grilligste meubileering te zien is: donker schilderwerk, vloer en plafond mozaïek, Indische en Mexicaansche versieringen, samen met een opgezette tijger in den eenen en een Hollandsch staand horloge in den anderen hoek. Ter linkerzij heeft men den salon met de prachtigste nieuwmodische canapé's en vleugelpiano en de kostlijkste oudmodische versiering van Chineesch en Perzisch baksel en weefsel.'

Volgt een beschrijving van de andere vertrekken en van de huiselijke gebruiken. De rommelige maar kostbare pronk wordt niet zonder ironie weergegeven.

'Het is mr. Sherwins aard niet om een secretaris aan zijn tafel te laten; maar zoodra we kwamen stelde mr. Ziegelaar mij met net zooveel ernst aan hem voor als de andere heeren en dat heeft hem misschien ertoe gebracht me met evenveel ernst aan tafel te noodigen en aan'zijn familie voor te stellen. De houding van de Constant tegenover mij helpt ook mee: die heeft er altijd schik in om zoo vertrouwelijk mogelijk met me te praten. Nu praat de Constant altijd heel zacht, en iemand die hem niet kent denkt, dat er heel wat gewichtigs wordt behandeld (wat ook soms wel het geval is), en dat gewichtige gaat dan ook op mij over, begrijpt u? Ze zien ook aan mijn gezicht wel, hoop ik, dat ik in Amsterdam met de Sherwin-familie niet zou willen dineeren, al verdiende ik er geld mee.

Meneer Sherwin beschouwt zich in de Maxwell als Keizer en gedraagt er zich naar; tot groote ergernis van de Constant.'

Tusschen de besprekingen van zakelijken aard die de 'baronnen' met hun zelfverzekerden gastheer voerden, werd gejaagd en paardgereden, en Verwey nam aan deze genoegens natuurlijk van harte deel. Bovendien vergat hij noch de poëzie, noch de critiek. Uit het concept voor een brief, gericht aan 'my dear William' - en wij mogen aannemen dat hij zich hiermede tot Kloos richtte - lezen wij, dat hij onder den titel: 'Een Hollandsch dichter' een artikel van twee kolom aan de poëzie van Hemkes had gewijd. Ik heb reeds verteld, dat hij zich aan boord met de lectuur van Hemkes' bundel bezig gehouden had. Verder bericht hij William, dat hij verzen schrijft voor Amerikaansche dames, die hij op reis heeft ontmoet. Wij zullen verzen, tot een dier dames gericht, in Verwey's eersten bundel terugvinden.

Wat het artikel over Hemkes betreft, het werd langer dan twee kolom en moest door de redactie van het weekblad worden gesplitst. Het eerste gedeelte, gedateerd: Cimarron, N. Mexico. Augustus 1883, en onderteekend: Homunculus, vangt met een beschouwende beschrijving aan, die ik overnemen wil.

> 'Als men langen tijd, alleen in een schoon land, voortdurend geniet, en gelukkig is, zonder in staat te zijn van dat genot te spreken tot anderen, die het zouden gevoelen als wij, dan komt er dikwijls een vreemde stemming over ons, teer en toch diep als het blauw over de bergen. Teer als een vrouwelijke glimlach en diep als de smart, die niet weenen kan. Dan is het of het genot ons een last wordt, dien we toch niet willen wegwerpen.
>
> A feeling of sadness and longing,
> That is not akin to pain,
> And resembles sorrow only
> As the mist resembles the rain.
>
> En als Longfellow vragen we den zang van een "humbler poet":
>
> Whose songs gushed from his heart,
> As showers from the clouds of summer
> Or tears from the eyelids start.

> Zoo ging het mij, toen ik op de veranda voor het huis mijns gastheers zittende, de bergen van Nieuw Mexico zag blauwen, zoo eindeloos ver. De kleien stulpen der Mexicanen lagen hier en daar over de vlakte. In hun kleurige kleeding galoppeerden van tijd tot tijd de slordige schoonen van het land voorbij op kleine vlugge paarden: op eenigen afstand reed een jongen, met pistolen in den gordel en den das loswapperend, achter een kudde rundvee en over alles straalde de zonneschijn van een Zuidelijk blauw.'

Over zijn verblijf in 'the Palace of the West' heeft Verwey menige amusante anecdote verteld. Sherwin was een gul gastheer, maar zat wat al te hoog te paard en zijn gasten werden wel eens dupe van zijn hooghartige allures. Zoo werd, bijv., na de eerste feestelijke maaltijd de koffie geserveerd, d.w.z., een zwarte knecht presenteerde den heer des huizes op een zwaar zilveren blad een kopje mokka in miniatuur-formaat, opdat het aftreksel gekeurd zou worden. Frank Sherwin proefde, schudde het hoofd en stuurde den knecht naar de keuken terug. De koffie, vond hij, deugde niet. Na eenigen tijd bracht de bediende een tweede brouwsel binnen. Maar ook dit achtte de heer Sherwin voor zijn gasten niet goed genoeg. En toen ook ten derden male de koffie niet aan zijn veeleischenden smaak voldeed wendde hij zich tot zijn Hollandsche dischgenooten met een verontschuldigend: 'I regret, gentlemen, my servants cann't make good coffee to-day'. Koffie kregen zij niet.

Met de zakelijke onderhandelingen wilde het intusschen niet vlotten. Alberts stiefmoeder treft de roos als zij, in antwoord op Alberts uitvoerig relaas over de ontvangst te Cimarron haar nuchter Amsterdamsch oordeel in dezer voege formuleert, dat hij, Sherwin, 'wel een aal zal zijn die uit de hand glipt als hij aangevat wordt'.

Een glibberige aal. De man die den president van Colorado had weten te verschalken zou het ook den heer Ziegelaar kunnen doen. Het kwam zoo ver dat deze laatste, ten einde raad, en klaarblijkelijk geïnfecteerd door de avontuurlijke romantiek van het milieu, het besluit nam Sherwin tot een duel uit te dagen. Gelukkig sprak hij over zijn plan met zijn secretaris die er de humor van zag, hem hartelijk uitlachte en den vol-

genden dag, den 28en Augustus, naar huis schrijven kon, dat Sherwin in een nachtelijke directeuren-vergadering zijn presidium had neergelegd en als directeur zijn ontslag had genomen. Maar de heeren hadden den avonturier, die ondanks zijn pronkend en pralend leven tot over de ooren in schulden zat, in letterlijken zin moeten uitkoopen. En dat was oorspronkelijk toch de bedoeling niet geweest.

Herinneringen aan deze boeiende reis vonden in latere jaren hun dichterlijken vorm, o.a. in de ‘Epiloog’ van ‘De Kristaltwijg’. Een enkel fragment uit dit ritmisch zoo sterke gedicht heb ik reeds aangehaald. Sherwins barbaarsche weelde is die van den Geldvorst van wien in de zesde strofe gezongen wordt:

> Dan waar de Geldvorst woonde, op de grens van die wereld,
> Wetten te sterk, die zijn bruid de roodlokkige roof de -
> Weelde uit wereldsteden glom verdorven,
> Weelde van goud, juwelen, ontblote vrouwen,
> Paarden geleid onder 't vorstelijk dek als prinsen,
> Weelde van slaven: de zwarte vrouw in 't wit mousseline,
> Die, mijn raam langs, 's avonds den zwarten man zocht,
> Weelde van kwaad en leed: de mesties loerend aan 't bergpad,
> De arme Indiaan in het veld, en de Mexicaan zijn verhuisboel
> Ladend op 't hoofd van zijn vrouw en dan handen in broekzakken, fluitend.
> *(I. 448.)*

Daaraan vooraf gaan de herinneringen aan andere ervaringen:

> ..... de steden
> Blonken electrisch verlicht: hoe de volten krioelden.
> Dondrende en flonkrende slang sneed de trein door streken,
> Gaarden en hellingen langs waar het landhuis gloorde;
> Dan door den nacht, op de donkre rivier waar 't water
> Klotste op de pont en de stem aan ons oor als van ver klonk.
> Golvende grond ontdeinde rondom: de prairie.
> Soms het karkas van een paard: op de kim heel den avond het weerlicht.
> Binnen in 't rijdende huis in het licht de idylle, o liefste,
> Van uw slapende hoofd in het korengoud van uw haren,
> En ik, Prins uit het sprookje, die nederbukkend ze kuste.
> *(I. 447.)*

Toen Verwey, op weg naar Nieuw Mexico, de elektrisch verlichte steden - New York, Chicago - achter zich gelaten had, beleefde hij, in den nachtelijken trein, de dondrende en flon-

krende slang, de ‘idylle’, welke, hoezeer ook van korten duur, zijn verbeeldingskracht ook in latere jaren tot het schrijven van enkele schoone versregels bezielen zou. Het was een vluchtige ontmoeting met een jeugdige Amerikaansche, maar die zijn gedachten tijdens zijn verblijf in het Sherwin-paleis en op menige rit door de wildernis heeft vervuld.

Toen de reis naar Cimarron die Juli-maand van Chicago naar Kansas City werd voortgezet stond de thermometer 101 graden Fahrenheit, en het was niet bepaald aangenaam bij deze temperatuur eenige dagen aaneen in een trein door te brengen. Ook al had Verwey zijn haar laten millimeteren en al droeg hij slechts een luchtige kleeding, bleef de hitte hinderlijk. Maar gelukkig werd de reis opgeluisterd door de ontmoeting met een Amerikaansch meisje wier schoonheid hem in vervoering bracht. Nelly Severy keerde met haar ouders van een uitstapje naar de zuidelijke staten terug en ook zij schijnt zich van haar kant tot den vroolijken en hoffelijken Hollandschen jongen aangetrokken te hebben gevoeld. Een door haar vriendschappelijk gedeelden perzik werd aanleiding tot een philippine, waarbij Verwey natuurlijk wel zorgde de verliezer te zijn. ‘Als boete moet ik een lang vers voor haar maken,’ vertelt hij in een zijner brieven, ‘maar als récompense heeft ze mij een schilderstukje beloofd, want ze schildert.’ En hij beschrijft haar als een blondine, ‘met zware hangende haren en volle lippen als de granaatvrucht, die alleen bij warmte groeit. Haar oogen waren van dat blonde blauw, dat altijd kan droomen in zonnige indolentie, als bergen ver aan de kim.’ De ‘country-girl’ zooals zij zichzelf, de ‘madonna van het zuiden’, zooals Verwey haar noemde, zou hem eenigen tijd tot het schrijven van verzen inspireeren. Den 30sten Juli, te Cimarron, richt hij, in het Engelsch, verzen tot haar, - hij wilde zijn philippine-verplichtingen natuurlijk nakomen - welke zij, op 3 Augustus, met verzen beantwoordt, hem warm dankend voor zijn ‘tribute of song’. Verwey heeft van zijn gedicht slechts de laatste zes versregels in zijn eersten bundel opgenomen. Het zijn de verzen op blz. 75 van zijn bundel ‘Persephone en andere Gedichten’, daar Augustus '83 gedateerd:

.... But, lady fair!
A poet's song is like a summer-rain,
Falling from the blue heavens of his heart,
When least expected. So, one day, perchance,
My lips grow sweet with melody, then say:
Those are the songs, he promised me one day.

Nelly Severy heeft op haar beurt woord gehouden. Zij vervaardigde het schilderstukje, dat zij bij het deelen van de perzik had beloofd, een paneeltje met paarse violen, werk zooals meisjes in dien tijd naar voorbeelden leerden vervaardigen. Op den achterkant had zij een, door den tijd onleesbaar geworden, gedicht van Longfellow geschreven. De Nederlandsche poëzie heeft aan deze voorbijgangster in Verwey's leven enkele zeer schoone verzen uit ‘De Kristaltwijg’ te danken.

Gedachten aan Nelly Severy vervulden Verwey tijdens zijn verblijf te Cimarron; gedachten aan, en verlangen naar huis, niet minder. Hij mocht dan schertsen met de negerbedienden, of te paard door de heuvelen dwalen; een eindweegs oprijden met een reizend koopman die met zijn huifkar van Oud- naar Nieuw-Mexico gekomen was; met de arme inboorlingen in een schamele kapel treden om een rondtrekkend prediker te hooren; of de simpele wijsheid vernemen van een ouden mijnwerker die, hoewel gedwongen onder de aarde te leven, de schoonheid van de sterren niet vergeten kon; diep in zijn ziel bleef een heimwee trekken, een verlangen naar huis, naar de genegenheid van zusjes en broer. Uit brief na brief klinkt dat verlangen op. En uit brief na brief spreekt ook de zorg voor het Amsterdamsche gezin waarmede hij zich zoo hecht verbonden weet en voortdurend bemerkt men zijn streven om toch vooral niets van den innerlijken afstand te laten voelen die uiteraard geleidelijk tusschen de anderen en hem was ontstaan. In die brieven naar huis vindt men niets van den jongen dichter die zich al bewust begint te worden van de roem welke hij straks verwerven zal; niets van den kunstenaar die zich anders weet dan de anderen en daarop prat zou kunnen gaan; hij blijft in die brieven de eenvoudige Amsterdamsche jongen die zich in de genegenheid van zijn broer en zusjes

koestert en verheugd is over de hartelijke toon waarin zij hem schrijven. ‘Ik ben blij’ - lezen wij in een brief aan zijn stiefmoeder, als hij van hun brieven rept -. ‘Ze houden van me en ik ben niet iemand waar men gauw van houdt’. Hij komt zijn niet gemakkelijke stiefmoeder zooveel mogelijk tegemoet, voorzoover hij tenminste haar wenschen vervullen kan en hij bezweert haar, toch vooral niet ongerust over hem te zijn, want er gebeuren in Amerika niet méér ongelukken dan in andere landen van de wereld. ‘Als ik in October terugkom mag u zoo bang zijn als u wil voor Amerikaansche ongelukken, maar niet zoolang ik hier ben.’ Hij draagt zorg, dat de beide grootvaders tegelijkertijd een brief van hem krijgen en ook de ooms worden niet vergeten, zoodat niemand zich teleurgesteld voelen kan. Oom Dirk, de handelaar in fijne houtwaren, had den neef opgedragen in Amerika naar ‘mahony en notenhout’ te informeeren. ‘Wellicht kunt ge in kennis komen met de lui die onze markten voorzien en mijn adres hun opgeven, om zoodoende eerste hands zaken te kunnen doen, vooral in mahonij en bloemhout’. Ook aan dat verzoek wordt aandacht geschonken. Ja, Verwey kon het op reis met zijn verwanten druk genoeg hebben, maar de verwantschap was hem lief en tegen beslommeringen welke daarvan het gevolg konden zijn heeft hij niet opgezien, zeker niet tijdens zijn verblijf in Nieuw Mexico, toen het heimwee hem bij tijd en wijle hechter aan zijn familie bond dan ooit.

In een zijner brieven uit het Sherwin-paleis informeert hij naar zijn bloemen, die hij thuis zelf placht te verzorgen. Bloeien zij nog? De gedachte houdt hem bezig. Zijn broer Chris moet van elke soort een bloem drogen, dan vindt hij ze bij zijn thuiskomst. De zorg om zijn broer, wiens gezondheid te wenschen laat, geeft hem ook op reis geen rust. ‘Schrijf mij vooral of je gezond bent’ - schrijft hij 2 Augustus uit Cimarron - ‘Je mag niet te hard werken, hoor je? Hoeveel uur ben je nu bezig per dag? Denk erom, dat je gezond moet zijn als ik weerkom’.

Hoe de zusjes van haar kant den grooten broer tijdens die reis hebben gemist blijkt wel uit deze ontboezeming van de elf-jarige Anna Maria: ‘O, Albert, je kan het je niet begrij-

pen hoe vreemd het in huis is nu jij er niet bent. Ach, ik verlang er zoo naar dat je weer thuis komt. Maar kom dan toch s.v.p. voor den 19den November terug, want, zooals je weet, dan is Moe jarig. Ach, maar het duurt nog zoo lang eer dat het November is.' En ze eindigt: 'Nu, veel pleizier, mijn broeder; o, je bent zoo'n lieve jongen, dat merk ik nu. Vroeger dacht ik altijd, wat is die Albert toch altijd stil en vervelend. O Albert, je kan het je niet begrijpen hoe wij je missen!'

Verwey moet in een zwartgallige stemming zijn geweest toen hij, zooals wij hierboven hebben gezien, aan zijn moeder schreef: 'ik ben niet iemand waar men gauw van houdt'. Op de heenreis, aan boord, had hij het anders ondervonden. Hij wist snel, en stormenderhand vrienden te maken, want hij was altijd vol levendige belangstelling voor hetgeen anderen vervulde; hij was betrouwbaar en hulpvaardig, vlug en ruim van begrip en gevoelig voor het leed dat zijn medemenschen trof. Dat hij snel vertrouwen wist te winnen blijkt wel uit de houding van zijn werkgever. Verwey was - een jongen van achttien jaar - nauwelijks een half jaar aan het kantoor van Ziegelaar verbonden toen zijn patroon hem op welhaast vriendschappelijke wijze op deze groot reis meê nam. Indien uit iets, dan blijkt wel hieruit, hoe snel hij de harten van menschen, waarmede hij in contact kwam, winnen moest. Ook de houding van den heer Reydon, boekhouder en chef de bureau ten kantore van Ziegelaar, levert hiervan het bewijs. Deze man, die in een zijner brieven gul erkent dat een reis naar New York steeds een illusie voor hem is geweest, toont geen spoor van naijver nu deze jongste bediende dit voorrecht zoo onvoorziens te genieten krijgt. Integendeel, hij gunt het hem van harte. 'Waarde vriend' - schrijft deze vader van volwassen kinderen, in antwoord op een brief uit Amerika, aan den achttienjarige - 'ik heb in lang zoo hartelijk op kantoor niet gelachen. Ik had zoo'n idee dat gij met uw vrolik, luimig karakter wel stof genoeg zoudt vinden om u te amuseeren.' Een dergelijke uitlating teekent de verhouding en bewijst hoezeer de jonge kantoorbediende harten te winnen wist. Trouwens, de vriendschappelijke verhouding tot den heer Reydon, die later, bij het

adresseeren van zijn brieven, nooit verzuimen zal te vermelden: ‘Redacteur van de Nieuwe Gids’, heeft nog jaren na Verwey's kantoortijd voortbestaan. Even vriendschappelijk bleef de verhouding tot den heer Ziegelaar. Hij laat niet na, een jaar na de Mexicaansche reis, aan een zijner brieven als P.S. toe te voegen: ‘My best wishes for your poems’, en vergeet niet hem, nog verscheidene jaren later, op zijn verjaardag een gelukwensch te zenden.

Het Mexicaansche avontuur naderde intusschen zijn einde. Na het aftreden van den heer Sherwin had een langer verblijf te Cimarron geen zin en de Nederlandsche directeuren gingen voorloopig naar Springer om nadere regelingen te treffen. Daar aangekomen werd hun jonge secretaris, tengevolge van de groote vermoeienis, de drukkende warmte, het ongewone leven der laatste maanden, door een zware ziekte aangetast. Voor Verwey kon aan het voortzetten van de reis niet worden gedacht en de heer Ziegelaar, die zich niet langer in Nieuw Mexico ophouden mocht, moest hem achterlaten in het kleine, primitieve hôtel.

Gelukkig bevond zich te Springer een landgenoot, Van Wassenaar Obdam geheeten, een man die een groote voorliefde aan den dag legde voor een avontuurlijk leven, heel alleen in een kleine hut woonde en zijn eigen huishouden verzorgde. Aan de hoede van dezen landgenoot werd de zieke toevertrouwd en hij heeft den jongen dichter met groote toewijding opgepast. Hij nam tijdelijk zijn intrek in het hôtel, goot den patiënt eieren in als hij niet eten wilde, dwong hem te blijven liggen als hij in hooge koorts uit bed wilde springen en heeft hem weken lang met de grootste toewijding verpleegd tot hij, hoewel zeer verzwakt, weer op de trein naar Chicago en New York kon gaan.

Men vindt een herinnering aan deze ziekte-periode in het sonnet ‘Musa Salvatrix’ - oorspronkelijk ‘Vita Nuova’ genoemd - dat, October '83 gedateerd, enkele jaren later in zijn eersten dichtbundel opgenomen werd en waarvan ik de terzinen volgen laat:

O Muze, die mij meer en liever zijt
Dan most van wijn en lust van vrouwenogen,
Gij zaagt mijn lokken door den dood gewijd,
Terwijl gij beidend bij mij stondt gebogen; -
Toen, als een vlam die gleed door de eindloosheid,
Zijt gij tot God om redding opgevlogen!...
(I. 19.)

In zijn brieven naar huis heeft Verwey begrijpelijkerwijs met geen woord van deze ziekte gerept.

Einde September was hij voldoende hersteld om de reis voort te zetten en den 23sten van die maand schrijft hij uit The Grand Pacific Hôtel te Chicago:

'Vandaag in Chicago, mamaatje, maar vanmiddag om half vijf naar New York en Woensdag ben ik op zee. Van de zee hou ik altijd nog meer dan van het land. De zee was mijn *eerste* groote indruk en andere groote indrukken kunnen boven haar den voorrang niet krijgen. Nu zal ik een week vóór Greta's verjaardag thuis zijn, dan verzuim ik toch niet alle feestdagen. Is u blij dat ik weerkom, Moe? Ik ben blij, schoon ik pleizier genoeg gehad heb, en werk een bitter beetje.'

En dan nog een briefkaart uit New York: 'Ik vertrek morgen den 25 Sept. naar Rotterdam met de "Calland". De reis duurt waarschijnlijk 12 à 13 dagen. Alles wel.'

Van de terugreis vernemen wij verder niets. Verwey heeft daarvan geen 'zeejournaal' bewaard. Wij mogen aannemen dat alles voorspoedig is gegaan. Een herinnering aan het terugzien van zijn land vinden wij in een, in 1900 gepubliceerd artikel, 'Holland en Duitschland' getiteld, later opgenomen in den bundel 'Luide Toernooien'. Schrijvende over de raadselachtige gehechtheid der menschen aan hun geboortegrond, zegt hij:

'Een overmoedig en niet vaderlandsch gezind jongeling was ik toen ik met een boot van New-York naar Holland voer. Pas hersteld van een ziekte, gevoelig voor veranderingen in den dampkring, kwam ik op een morgen boven en zag al de uitheemsche reizigers in pelzen griezelend onder een hollandschen motregen. Ook op mij was de werking daarvan oogenblikkelijk, maar anders: ik deed mijn jas open en ademde met

volle longen de vochtigheid die mij toewaaide van de kust die ik nog niet kon zien. Dat was de liefde tot mijn vaderland, die in mijn kosmopolitische hart sluimerde en wakker werd: het gevoel van bij elkaar te hooren, ik en deze aardestreek, het gevoel van één te zijn, onverwoestbaar één, door onherroepelijke wording en onvergankelijke gemeenschap, met dit ééne kleine deel van het heelal.'

De Verwey die in het begin van de Octobermaand te Amsterdam voet aan wal zette was een andere dan de Verwey die 23 Juni aan boord van de 'Leerdam' zee gekozen had. Hij had de zee leeren kennen maar ook de nieuwe wereld, tot diep in het westen, ook de menschen welke die wereld en de menschen welke de zee bewonen; de indrukken die hij van de reis ontvangen had moeten overstelpend zijn geweest; zijn menschenkennis was gerijpt, zijn gevoelsleven verrijkt en verruimd. Hij was ouder geworden, niet naar den tijd gerekend, maar naar de ervaring. Hij moest menschen en dingen wel met andere oogen zien dan vóór hij Amsterdam verliet. De afstand die hij oorspronkelijk gevoeld zal hebben ten opzichte van de veel oudere vrienden waarmede dr. Doorenbos hem in aanraking had gebracht, Kloos, Paap, Van der Goes, zal, althans voor zijn gevoel, aanmerkelijk verminderd zijn.

Toch wist hij dat hij in sommige opzichten - belezenheid, wetenschappelijke scholing en artistieke ontwikkeling - nog veel te verwerken had aleer hij zich tenvolle kou laten gelden. En het was die ontwikkeling waaraan hij, na zijn terugkeer, met vernieuwden ijver arbeiden zou.

Met *vernieuroden* ijver; want ook vóór zijn reis had het hem aan ijver geenszins ontbroken. Zijn 'zwijgende kameraden in de boekenkast' waren nooit door hem verwaarloosd en reeds op de H.B.S. had hij het gemis gevoeld van een gymnasiale opleiding. Die leemte moest zoo spoedig mogelijk worden aangevuld. Na zijn eindexamen had hij, zooals wij hebben gezien, eenigen tijd te Wageningen bij zijn vriend Van Hell doorgebracht en daar had hij zich als Homunculus laten gelden. Daarna, te Amsterdam teruggekeerd en in afwachting van een gunstig antwoord op zijn sollicitatie-brieven, wijdt hij zich

met ijver aan de talenstudie. In dagboekbladen van 12 September '82 lezen wij: ‘Ik ben begonnen Latijn te leeren. Die grammatica zal me wat zweetdruppels kosten, denk ik. Homerus staat op mijn tafel en ik versta er nauwelijks de letters van. Hoe lang duurt het nog eer ik de sleutel van die ziel heb?’ Den 14den September: ‘Ik word hoe langer hoe banger (dat rijmt alweer!) dat ze mijn dichterlijk lichaam aan een kantoorlessenaar zullen verkoopen. Geen verkwikkelijk vooruitzicht. Maar als het moet moet het en dan zullen we 'ns kijken of het zoogenaamde Noodlot - o Nemesis! - me zal verhinderen in 2 jaar examen te doen.’

Het verkwanselen van zijn dichterlijk lichaam aan een kantoorlessenaar, waarvoor hij zoo bevreesd blijkt te zijn, bleek tenslotte, wij weten het nu, niet zoo rampspoedig als Verwey had verwacht. Met zijn levenslustige natuur, zijn harten-verwinnende beminnelijkheid, kon géén milieu en géén werkzaamheid noodlottig worden voor zijn hartstochtelijk dichterlijk élan. Als hij later van het kantoor der firma Ziegelaar & Van den Bergh afscheid neemt schrijft hij, 11 Juni '85, aan zijn patroon: ‘Binnenkort hoop ik U persoonlijk te danken voor het aangename, dat ik van mijn kantoortijd meeneem. Die tijd is me niet lang gevallen en die 2½ jaar zijn een mooi, groot stuk van mijn leven geweest.’ Dat klinkt heel anders dan de Septemberverzuchting van '82!

De studie der klassieke en ook der moderne talen, in de periode van afwachting welke op het eindexamen volgde aangevangen, werd dan ook in de kantoorjaren voortgezet. Een teekenend document van zijn ijver levert het concept van een brief op, geschreven op papier met het hoofd van de firma en gericht aan Alex W. Anderson Esqre, P.C. Hooftstraat. A.W. Anderson behoorde, met W.F. Ziegelaar en Frank R. Sherwin, tot de ‘officers’ van de Maxwell Land Grant Company. ‘Allow me’ - schrijft Verwey - ‘to express to you the gratitude I felt at your kind advice and still kinder proposition of correcting my English letters and compositions and be sure that I shall earnestly try to conserve your good humour notwithstanding your reading my rubbish writings. For well

I know what a horrible task it must be to swallow up so many blunders and ungodly mistakes as the earthly angel of my Dutch pen throws in continnually, whenever I use it in the service of strange idols, viz. the English language, and other ones.' Enz.

De achterzijde van dit geestig gesteld geschrift getuigt van de studie der *oude* talen want is beschreven met Grieksche woorden.

Gedurende heel dien kantoortijd heeft Verwey hard aan de studie der doode talen gewerkt, voor zoover de werkzaamheden ten kantore hem daartoe tijd lieten. Een jaar na zijn terugkeer uit Nieuw Mexico, in October '84, stelde hij het volgende werk-programma op, dat, zorgvuldig gedateerd en onderteekend, het karakter van een plechtige gelofte draagt:

> 'Ik wil eindexamen Gymnasium doen in Juli 1885.
> Daarna geld zien te leenen of te verdienen voor twee jaar studie teneinde candidaats-examen in de Letteren te doen in het voorjaar 1887.
> In dienzelfden tijd eenige colleges bijhouden in de Rechten teneinde candid. in de Rechten te doen najaar 1887.
> Daarna (meerderjarig) door les geven of een leeraarsbetrekking geld genoeg verdienen om najaar 1888 doctoraal te doen in Rechten of Letteren naar omstandigheden.
> Promotie in een van beide voorjaar of najaar 1889.
> Uiterlijk nu na vijf jaar, dus op 24-jarigen leeftijd gepromoveerd.'

Het neerschrijven van een dergelijk werk- en levens-program is karakteristiek voor Verwey, die van dwalen in een doolhof van vage plannen nooit een liefhebber is geweest, die altijd duidelijk wist wat hij wilde en deed. Hij zag zijn doel graag voor zich, scherp omlijnd, en richtte de middelen om zijn doel te bereiken steeds stelselmatig in.

De zomer van '85 was dus vastgesteld voor het eerste examen en Verwey heeft zich, na zijn terugkeer uit Cimarron, zonder verpoozing aan het werk gezet. Hij stond daartoe iederen ochtend om zes uur op en had dus al een aanmerkelijke hoeveel-

heid geestelijken arbeid verricht als hij tegen negen uur ten kantore verscheen.

Een herinnering aan die ochtendlijke studie-uren stelde Verwey later te boek in een der sonnetten van ‘De gesloopte Plaats’, waarvan ik de kwatrijnen volgen laat:

> o IJvervolle knaap die in den morgen
> Zo vroeg voor 't raam, u bij uw boeken houdt,
> Die naar de vogels in het hoge hout
> Nauw hoort, noch weet van kleine en daagse zorgen,
>
> Maar voelt u veilig ongestoord geborgen
> In wereld waar uw oog zo rustig schouwt,
> Zeker dat daar een schat u wordt betrouwd
> Zoals ge nooit van ander volk kunt borgen, -
> *(I. 621.)*

Maar behalve door de reis naar Amerika en door de kantoorwerkzaamheden welke hem toch altijd nagenoeg den geheelen dag bezig hielden - en dat hij die gewetensvol verrichtte, daarvan levert de goede en vriendschappelijke verhouding waarin hij tot den heer Reydon stond, het overtuigend bewijs -werd hij in zijn studie belemmerd, zoowel door gebrek aan leiding - want lessen kon hij niet bekostigen en Kloos die hem voorthielp vertoefde in die jaren soms geruimen tijd te Brussel - als door een dichterlijke werkzaamheid welke zich nu eenmaal - en gelukkig! - niet inperken liet. De kring zijner letterkundige vrienden had zich uitgebreid, de dichters voelden zich met de jaren nauwer verbonden. Verwey's verhouding tot Kloos had allengs een zeer vriendschappelijk karakter verkregen en het geestelijk verkeer der bevriende dichters was begrijpelijkerwijze een stimulans, zoowel voor den dichter als voor den criticus Verwey. Daarbij kwam, dat hij, zooals wij straks zullen zien, van literaire genootschappen werkend lid geworden, ook werkzaam lid wilde wezen en het ook was. Hetgeen eveneens tijdroovenden arbeid vergen moest. Bovendien viel de examentijd samen met de plannen voor de oprichting van een literair tijdschrift der jongeren, plannen waaraan Verwey, een der meest productieven onder hen, met hart en ziel deelgenomen heeft. Wan-

neer men dit alles in aanmerking neemt is het niet te verwonderen dat het examen waaraan hij zich in Juni '85 onderworpen had niet het resultaat heeft opgeleverd dat hij ervan had gehoopt en verwacht. De teleurstelling was groot en moeilijk te verkroppen, want nu stortte ook het werk- en levensplan, een klein jaar tevoren opgesteld, ineen. Of Verwey overigens, gesteld dat hij geslaagd was, veel wil van zijn succes gehad zou hebben valt te betwijfelen. Geld voor academische studie was er niet en men mag aannemen dat zijn werkzaamheden voor het weldra opgerichte tijdschrift - het eerste nummer van 'De nieuwe Gids' verscheen in October van dat jaar - en dat zijn literaire arbeid in het algemeen, het hem toch onmogelijk gemaakt zouden hebben de studie, zooals hij die zich had voorgesteld, vol te houden.

Wat nu die literaire genootschappen betreft, kort na zijn terugkeer uit Mexico had Verwey zich aangesloten bij 'The Anglo-Dutch Literary and Debating Society'. In November '83 heef hij klaarblijkelijk de wensch te kennen gegeven als lid toe te treden want de secretaris stuurde hem toen 'a copy of our Rules, as requested' en den 16den December deelde hij hem mede, dat hij als lid aangenomen was.

Deze society, opgericht 1 Maart van dat jaar, stelde zich ten doel: 'the moral and intellectual improvement of its members'. Dat Verwey in die vereeniging op den voorgrond trad kan blijken uit het feit dat hij, reeds een maand na zijn toetreden, tot secretaris van 'the committee for the revision of the Rules' gekozen werd en de voorstellen tot herziening van het reglement in keurig handschrift heeft uitgewerkt. Uit die stukken blijkt dat 'the idea which prevailed when the society was constituted' uitgedrukt kon worden in den volzin: 'we'll form men who understand English' en dat het doel van het genootschap was: 'the improvement of its members in the English language and literature'. Verwey heeft zich voor deze vereeniging wel verdienstelijk gemaakt, doch is er niet lang lid van geweest. Op de bijeenkomst van 14 Mei '84 kwam zijn ongeduld in conflict met de omslachtige wijze waarop over beuzelingen werd gedebateerd. Hij verliet de vergadering en,

thuis gekomen, bedankte hij voor het lidmaatschap dat hem diep teleurgesteld had.

Een ander literair genootschap dat veel van Verwey's tijd vergen zou was ‘Flanor’. Doch hierover in het volgende hoofdstuk.

Verwey had, toen hij uit Nieuw Mexico terugkeerde, een periode van zijn jeugd afgesloten, en was, hoe jong hij in jaren ook nog zijn mocht, innerlijk tot man volgroeid. Ik wil dit hoofdstuk daarom besluiten met een fragment uit het gedicht ‘Nieuwjaarsmorgen’ - uit den bundel ‘Het zichtbaar Geheim’ - waarin hij herinneringen uit die periode, zooals hij ze uit den schemer van het verleden opdoemen zag, uitgebeeld heeft.

Ik zie het huis waar ik mijn jeugd ontluiken,
Mijn eerste liedren helder trillen liet.
Ik tartte 't leven dat mijn trots kon fnuiken:
Ik had mijn liefde en 't onnavolgbaar lied.
Ik dacht: wat onheil kan een stervling deren,
Wat rampspoed hem in needrigheid doen duiken,
Die enkel doet wat hem de goden leren:
Zijn kracht en kunst tot vreugd van elk gebruiken
En, dankbaar voor zijn schat, de schat van de aard vermeren.

Elk uur was schoon; ik trachtte 't vast te houden,
En leerde: traag van iedre vreugd te scheiden.
Mijn hart was rijk, wie rond mij ledig rouwden
Wilde uit mijn overvloed ik vreugd bereiden.
Zo leefde ik hoog en droeg met trots mijn kroon,
Vereerd door vrienden die mijn schat vertrouwden:
Een arme koning op een kindertroon.
Want jeugd duur kort: wat haar de feeën bouwden
Duurt maar een feeën-uur, en armoe volgt en hoon.

(I. 893.)

Vijfde hoofdstuk
Eerste opvlucht

Van de zoogenaamde ‘beweging van '80’ was in het jaar '80 natuurlijk nog weinig te bemerken. De jongeren mogen dan al hebben geconstateerd dat het treurig gesteld was met onze letterkunde, en de behoefte hebben gevoeld daarin verandering te brengen, dat inzicht en dit gevoel waren iets dat ieder voor zich persoonlijk aanging. Van een collectiviteit in de gevoelsreacties dier dagen zal geen der jongelui zich in den beginne bewust geweest zijn. Perk was niet revolutionair, Emants evenmin. Van een literaire omwentelingsbeweging - die dan naar '80, het jaar waarin zich de eerste symptomen van individueele strijdbaarheid openbaarden, werd genoemd - kon dan ook pas gesproken worden toen tusschen de jonge kunstenaars, door persoonlijk en schriftelijk verkeer en door uitwisseling van denkbeelden, een band was ontstaan welke tot samenwerking leiden kon. Maar dit geschiedde pas enkele jaren later.

De jongere letterkundigen waren niet tevreden over het werk der ouderen en voelden de behoefte hun critische bezwaren openbaar te maken. De ouderen waren niet tevreden over het werk der jongeren en voelden niet de minste gezindheid om gedichten, welke naar hun oordeel duister, excentriek en van vormgeving onbeholpen waren, in de door hen geleide organen op te nemen. Onvoldaanheid dus in beide kampen, een onvoldaanheid die de jongeren tenslotte wel tot min of meer georganiseerd optreden brengen moest en een literaire beweging in het leven riep.

Willem Kloos had, toen Verwey hem leerde kennen, reeds enkele opmerkelijke critieken en sonnetten gepubliceerd. On-

der de initialen Q.N. en den schuilnaam Sebastiaan Senior schreef hij in de ‘Nederlandsche Spectator’ en in het weekblad ‘De Amsterdammer’ over Emants' ‘Lilith’ (in Dec. '79 en Jan.'80); over Burgersdijks vertaling van de ‘Prometheus’ van Aishulos en over tal van dichtbundels dier dagen. In November '81 had hij zijn overleden vriend Perk herdacht, een magistraal geschreven ‘In Memoriam’, dat weldra gevolgd zou worden door de terecht beroemd geworden inleiding tot de uitgave van Perks nagelaten poëzie, welke inleiding September '82 is gedateerd. Kloos was, in samenwerking met Vosmaer, met de uitgave van Perks ‘Mathilde’ bezig toen Verwey hem voor het eerst bezoeken kwam. Wat zijn gedichten betreft, in ‘Nederland’ van Mei '80 had Kloos met ‘Rhodopis’ gedebuteerd. In Augustus en December '81 publiceerde hij een aantal sonnetten in ‘Astrea’.*) Maar hoezeer hij ook door een man als Vosmaer gewaardeerd mocht worden, nog geenszins was hij in die dagen een gezaghebbend dichter en criticus, behalve dan voor enkele jonge talenten welke tot zijn generatie behoorden.

In de maanden welke volgden op de Mexicaansche reis komt in het leven van Verwey allengs een groote verandering; het karakter van zijn vriendenkring wijzigt zich geleidelijk. Hij wordt opgenomen in een groep van jonge mannen die weldra, op artistiek gebied, van zich doen spreken, en zijn vroegere makkers raken eenigszins op den achtergrond. Dit lag voor de hand. Als hij in den loop van '85 zijn eersten verzenbundel voor de druk gereed maakt draagt hij gedichten op aan Jac. van Looy, Jan Veth, Frank van der Goes, Frederik van Eeden, Willem Paap, Karel Alberdingk Thijm, François Erens en Martha van Vloten. Wij krijgen, uit deze opdrachten, een beeld van de groep waarbij hij zich, na zijn terugkeer uit de Nieuwe Wereld, aangesloten had. Van zijn vroegere vrienden komt in den bundel slechts één enkelen naam voor: M.J.v. 't H[aaff] aan wien het gedicht ‘Levenswijsheid’ opgedragen is.

Men zou zich echter zeer vergissen wanneer men meende dat hij die vroegere vrienden ontrouw geworden was. Maar het

*) Zie: Dr. G. Stuiveling: ‘Versbouw en Ritme in de Tijd van '80’.

was te begrijpen dat hij ze geleidelijk uit het oog verloor. Wij weten hoe hij zijn schoolkameraad Willem van Hell herdacht heeft toen het bericht van diens sterven op Ambon hem bereikte. Dan waren er Maurits van 't Haaff en eenige anderen, die te Delft voor Indisch ambtenaar studeerden, die hij daar opzocht en die ook wel, wanneer zij te Amsterdam vertoefden, bij hem opliepen, en, op het kamertje, dat hij in het huis aan de Nassaukade [74 boven] voor zichzelf verworven had, naar zijn literaire uiteenzettingen of naar zijn gedichten luisterden. Als hij eenige dagen in het gezelschap van deze vrienden te Delft en te Scheveningen doorgebracht heeft schrijft hij 9 Juni '84 aan een van hen: ‘Ik heb jou en de vrienden te danken, niet alleen voor twee van de aangenaamste en leerrijkste dagen van m'n leven; maar ook voor de goddelijke stemming, waarin ik dezen dag heb doorgebracht.

Van 't Haaff is een studie voor me en ik houd van hem bovendien. Vanavond toen ik werken wou dacht ik aan hèm en op de bladzij, waar ik een stuk van Homeros vertalen zou schreef ik verzen, die ik wilde dat hij mee*voelde*. Zijn lust in het leven is goed, zijn lachen is goed, maar zoolang hij niet alles doet wat hij doen kan, doet hij verkeerd:

> Omdat een bloem kàn bloeien doet zij goed,
> Wanneer zij bloeit en niets meer doet dan dàt: -
> Zij is geen vrouwtje dat het spinwiel trapt
> En zijde spint ter kleeding - maar zij bloeit,
> En door dat bloeien prijkt zij nochtans schoon,
> Gelijk een vrouwtjen in een zijden kleed.
> Ze is goed, want zij doet alles wat zij kan
> En dat is bloeien; - maar de mensch, die wèl
> Kan spinnen doet verkeerd als hij alleen
> Zich door de zon beschijnen laat en ziet
> Hoe àndren spinnen aan *zijn* zijden kleed.’

Dit zijn dan de laatste verzen van het gedicht ‘Levenswijsheid’ dat men in Verwey's eersten bundel aantreft, met enkele onbelangrijke wijzigingen. (Oorspronkelijk Dichtwerk I. 23.) De brief vervolgt dan:

‘Hij leidt een bloemenleven - hij moet probeeren ook eens actief te worden. Het woord “mensch” *beteekent* iets actiefs,

iets wezenlijks. Het zal zoo lang niet duren of we hebben *menschen* noodig in dit land en ik kan de gedachte niet verdragen dat zij die wat kunnen worden, ondergaan in de onnoozelheid en mediocriteit.

Gisteren heb ik de passie van ons leven hooren grommen onder de zee en ik heb het mezelf beloofd dat *ik* tenminste doen zal wat ik *kan*. Die groote passie die mij drijft moet er eerst nog wat onder blijven en als ze sterk genoeg is, dan zal ik probeeren. Daar zal mijn leven mee voorbijgaan en veel levens zullen voorbijgaan na het mijne - maar bij Jezus, dien ik liefheb: ik wil niet leven als de eerste de beste. Genot en leed beide wil ik alleen erkennen in hun oneindigheid.'

Deze brief is een belangwekkend document. Men ziet hoe ernstig Verwey aandeel neemt in het levenslot van zijn vrienden, hier in het levenslot van Maurits van 't Haaff, en met welk een hartstocht hij een groote en grootsche levensopvatting belijdt. In beide opzichten is hij zijn leeftijd - men bedenke: deze briefschrijver is nog geen twintig! - ver vooruit. Welk een zelfbeheersching en zelftucht spreekt uit dat voornemen, de passie welke hem drijft te bedwingen tot ze volkrachtig zal zijn geworden! Nu, na zijn dood, weten wij, die zijn leven volgen, die hem overleefden, dat in deze woorden, in deze gelofte, geen grein van grootspraak school; dat Verwey heeft gehouden wat hij zich had beloofd.

Ook het vervolg van dezen brief wil ik aanhalen; het bevat een levensprogram, een der vele die Verwey opgesteld heeft en waarnaar hij trachtte te leven, met ernst en kracht van wil.

'Hoe alles gaan zal weet ik niet, begrijp ik niet: ik zal eenvoudig voortgaan de meest practische studiën door te maken naar het doctoraat in de letteren. En terwijl ik dat doe zal ik trachten nooit iets te schrijven dat ik niet meen of dat te onbelangrijk is om geschreven te worden.

Je ziet, m'n program is zeer eenvoudig. De dingen die ik doe kunnen veranderen, het beginsel waarnaar ik ze doe, niet.

Ik ben nu meer gedrukt dan opgewekt en wat ik schrijf heb ik niet in opgewondenheid gedacht. Daarom geloof ik dat ik zal kunnen volhouden.'

De dingen die Verwey gedaan heeft zijn niet geheel dezelfde geweest welke hij zich had voorgesteld. Weliswaar heeft hij het doctoraat in de letteren verworven maar niet op de manier die hij zich had gedacht. Het beginsel dat zijn handelingen richting gaf heeft hij evenwel gehandhaafd.

Het slot van dezen brief luidt:

'Nu ben ik moe en ga naar bed, vroeger dan gister want het is elf uur, maar morgen wil ik om 6 uur aan 't werk zijn. [.....] Probeer Haaff te laten werken. Probeer het langzaam maar met vastheid. Zacht maar volhardend.'

In de woorden aan het slot van dezen brief drukt Verwey het beginsel uit dat hem in zijn verhouding tot zijn tijdgenooten, in zijn verhouding tot zijn werk ook, levenslang leiden zal en dat geheel past bij zijn aard, welke een evenwichtige vereeniging van vaste kracht en zachte gezindheid is geweest. Allicht dat deze geaardheid in zijn jeugd nog niet zóó onvertroebeld gebleken is en dat zij telkens weer werd overgolfd door de onstuimigheid van zijn hartstocht en de drift van zijn levenslust. In zijn jongelingsjaren heeft zijn kracht nog een scherpte, welke met zachtheid niet te rijmen valt. Maar geleidelijk heeft zijn ware aard, die hij hier, in zijn twintigste levensjaar, zoo zuiver formuleert, toch de bovenhand verkregen. 'Worde ik nog eens de held die 'k niet mocht zijn!' roept hij uit in 'Het brandende Braambosch':

> Worde ik nog eens de held die 'k niet mocht zijn.
> Zeer zacht, zeer sterk en die 't onstuime razen
> Wel bindt, niet doodt, maar dienen doet altoos.
> *(I. 319.)*

Kracht en zachtheid zouden, toen zijn talent tot volle bloei gekomen was, ook de elementen zijn waartoe zijn poëzie te herleiden is: kracht van ritme en van klank, zachtheid van geestelijke gezindheid en toon. Kracht en zachtheid roemde hij later in een klein gedicht dat aldus eindigt:

> Kracht en zachtheid vormen samen
> Het karakter van de sterken
> Die hun doelwit wijs beramen.
> *(II. 717.)*

Kracht en zachtheid! Hij vond ze ook in Vondels vers en in de laatste redevoering die hij uitgesproken heeft, in antwoord op de huldiging, hem op 16 Februari 1937 voor zijn Vondel-uitgave bereid, heeft de een-en-zeventigjarige dichter zich geuit in denzelfden geest waarin de negentienjarige geschreven had, maar nu in verband met Vondels poëzie:

‘Er is in Vondels vers iets dat ik voor mijzelf graag hebben zou: een kracht en een zachtheid in een zeer schoone harmonische verhouding.’

Neen, Verwey is zijn jeugdvrienden niet ontrouw geworden, de vervreemding is geleidelijk gekomen, door het uiteenloopen der belangen. Zij mochten dan al aandachtig luisteren als hun vriend, een avond op zijn kamertje, zijn ‘Persephone’ voorlas, de ware belangstelling voor de poëzie in het algemeen bezaten zij niet. Elk had zijn eigen belangensfeer en hierdoor moest wel verwijdering ontstaan, terwijl Verwey bij de jonge Amsterdamsche schrijvers en schilders een belangensfeer vond waarin hij geheel op kon gaan. Toch herinnerde een hunner zich later nog niet zonder weemoed dat Amsterdamsche zolderkamertje waar hij met den geestdriftigen dichter zooveel uren in boeiende gesprekken doorgebracht had. ‘Woon je nog altijd’ - schreef hij uit Indië - ‘op dat zolderkamertje met dat gezicht over dat water en die pont? 't Is makkelijker de vleugels uit dat bovenkamertje uit te slaan dan ergens anders.’ Zoo bizonder makkelijk is het voor den bewoner van dat kamertje echter niet geweest.

Verwey heeft in een brief aan Mientje Doorenbos, een der dochters van zijn vroegeren leeraar, met wie hij eenigen tijd vriendschappelijk correspondeerde, een beschrijving van zijn werkcel gegeven, die ik hier volgen laat. De brief is van 11 September '84.

‘Mijn kamertje heeft maar één raam op de straat. Aan de twee muren hangen wat portretten van bekende zangeressen en een stuk of wat poëten, waarvoor ik natuurlijk de meeste sympathie voel.

Tegen één dier zijmuren staat mijn tafel, stopvol boeken,

papieren, inktkokers, etc. Daarnaast bij de deur een boekenkastje vol van binnen en van buiten. Ik heb een aardige collectie boeken, waaronder veel cadeaux van vrienden.

Vlak boven de tafel hangt tusschen de “cantatrices” - als de zon tusschen de planeten - een groot schilderij, genaamd de Oranjeboom, voorstellende alle prinsen etc. - met hun heldendaden etc. van het huis van Oranje. De lijst van dat kunststuk vervult den dienst van kaartjeshouder. Ze zit meer dan vol met naamkaartjes en kleinere portretten van vrinden en nichtjes, 'n Engelsche zangeres in een hoekje, met een groote hoed op. De schilderij zelf heeft ook 'n grooten hoed op; erboven hangt namelijk de grijze vilten hoed, die ik op de prairieën gedragen heb toen 't me te zonnig werd en ik paard reed op de vlakte. Als je nu nog in een hoekje bij het raam 'n brievenhouder en 'n horlogestandaardje ophangt, dan zie je al wat er in mijn kamer is. De twee laatste voorwerpen zijn presenten van een zusje. Eén ding heb ik nog vergeten. Onder den Oranjeboom hangt in een zwart lijstje 't portret van mijn vader, vlak voor me dus. Na zijn dood heb ik hem zéér lief gekregen.

De groote sombere toren van de Westerkerk steekt ijzerkleurig omhoog tegen de grijze avondlucht, de kerk zelf zie ik niet - die toren heeft zoo véél van een groote grafnaald.

Ik zal nu niet veel meer schrijven. De gedachte aan mijn vader en het gezicht van dien toren maakten me daareven weemoedig...’

Weemoedig gestemd zal hij vaker zijn geweest. Ook een gedicht dat hij kort na dezen brief, 3 November '84, schreef, geeft iets van deze weemoedige gestemdheid weer. Het heet ‘Olivia’ en werd geschreven naar aanleiding van een plaat, die in zijn kamertje hing. De eerste strofen van het gedicht, dat in zijn geheel met de kantteekening: ‘een beetje te mat van stemming’ terzijde werd gelegd, mogen hier volgen.

Kleine, blonde Olivia -
Altijd als 'k haar gadesla
Lacht zij zachtjens en haar oogen
Zien mij zoo onwetend aan

Dat mijn lippen niet vermogen
   Haar mijn hart te doen verstaan -
'k Zie haar telkens in haar oogen
   Kleine, blonde Olivia.

Altijd als 'k haar gadesla
   Komt zij tot mij en dan vlijt zij
   't Hoofdjen aan mijn borst en zeit mij
't Eene voor en 't andre na -
   En als zij bedroefd is schreit zij
Bij mij uit - maar 'k voel aldra
   Dat ik haar niet toe kan fluistren
   Wat mijn oogen doet verduistren,
Altijd als 'k haar gadesla.

De weemoed is begrijpelijk. Er was, ondanks werklust en werkdrift, ondanks voldoening en succes, nog zooveel onzekers, nog zooveel dat onbevredigd bleef.

Toch heeft Verwey, op dat kamertje, de eerste gedichten geschreven welke aan de wezenskern van zijn hart ontsproten, zijn leven richting zouden geven. Daar heeft hij de eerste opstellen te boek gesteld, die hem als criticus gezag zouden verleenen. Dat zijn ouderen makker en tijdelijk zijn mentor, Willem Kloos, hem daarbij vriendschappelijke leiding gaf, hij heeft het altijd dankbaar herdacht. Doorenbos eerst, Kloos, daarna, leidden hem in tot die wereld van harmonische schoonheid welke in de mythologie van Hellas haar uitdrukkingsvolle symbolen vond. Kloos leefde in den droom van die mythologische wereld en ontleende er zijn verbeeldingssfeer aan. Hij herkende in de Engelsche dichters Shelley en Keats zangers die hem daarin waren voorgegaan. Met zijn jongen, geestdriftigen makker, die zich juist opmaakte om, door de studie van latijn en grieksch, dieper in het wezen der klassieke poëzie door te dringen, las en besprak hij de verzen der Engelschen en Verwey, door de sage van Persephone bekoord, schreef het gedicht van dien naam, dat zijn eerste groote worp geworden is. Hij schreef het nog vóór zijn reis naar Amerika, want op die reis nam hij het handschrift mee. Dat dit gedicht niet zoo inhoudloos is als sommige tijdgenooten meenden; dat het een kern van symboliek in zich bergt, ik zal straks gelegen-

heid hebben het aan te toonen. Het ontleende zijn kracht aan een diepe gevoelservaring en het dankt daaraan zijn bestendigheid. Uit aanteekeningen welke Verwey later, als hoogleeraar, voor een van zijn colleges opgesteld heeft, haal ik, in dit verband, de volgende passage aan. Verwey spreekt daarin over zijn eerste gedichten en o.a. over 'Doodendroom', en vervolgt:

'Dit gedichtje is van Nov. '82 en in dit "lichtloos meer" ziet men al een aanduiding van het grootere gedicht waaraan ik die winter beginnen zou: Persephone. Alles wat ik ervan schreef was voltooid in April '83. Het was het onmiddellijk gevolg van mijn leven, gedurende enkele maanden, in de sfeer van de grieksche mythologie, een sfeer waarin ik sedert Mei van het vorige jaar ook al verplaatst was door datzelfde verwachtingsvolle droomleven waaruit ook de voorafgegane gedichten ontstaan waren.

Kloos was het die mij op de mythe van Persephone opmerkzaam maakte. Kloos leende mij ook de boeken die ik noodig had om me met dat onderwerp vertrouwd te maken.'

Verwey had 'Persephone', zooals het gedicht thans voor ons ligt, dus voltooid in het voorjaar van 1883, ruim een jaar na zijn eerste kennismaking met Kloos, en als hij in zijn 'Inleiding tot de nieuwe Nederlandsche Dichtkunst; 1880-1900' van Keats melding maakt en releveert dat diens 'Hyperion' eerst, en daarna diens 'Endymion', 'een machtigen invloed op hollandsche dichters had', zinspeelt hij ongetwijfeld zoowel op het ontstaan van Gorters 'Mei' als op dat van zijn eigen 'Persephone'.

'Dat was het begin: de vreugde over de schoonheid', zegt hij, naar aanleiding van Keats' 'A thing of beauty is a joy for ever'. En: 'er moet eenige jaren een wind van bekoring door Amsterdam gewaaid hebben, dat ouden en jongen die vreugde voelden en van jaar tot jaar haar uitspraken'. Tot die 'jongen' behoorde Perk; tot de ouden rekende hij den poëzie beminnenden Amsterdamschen wethouder Willem Warnar van Lennep die van Keats 'Hyperion' had vertaald en de vertaling, met aanteekeningen en een inleiding, toezond 'aan de

leden van den Dinsdagschen vriendenkring die ten huize van Prof. Alberdingk Thijm vergaderde'.

Dinsdagsavonds kwamen toentertijd, het is welbekend, in de woning van prof. Thijm, het 'vriendelijke huis op den Nieuwezijds Voorburgwal bij de Paleisstraat 161', vrienden van zeer uiteenloopende meeningen en opvattingen samen om de werken van onze groote hollandsche dichters met elkander te lezen. En ook Van Lennep behoorde tot dien kring. De jongeren kwamen er niet, of hoogst zelden, zij waren nog te jeugdig; de ouderen waren niet, behalve misschien een enkeling, wat men, in meer beperkten zin letterkundigen zou kunnen noemen, al waren sommigen op het gebied der schoone letteren misschien wel kundiger dan velen die zich sindsdien als letterkundigen hebben opgeworpen.

Perk had de 'Mathilde' geschreven, Kloos zijn 'Rhodopis', W.W. van Lennep had Keats' 'Hyperion' vertaald en onder den indruk van 'Hyperion' schreef Verwey zijn eerste 'groote' gedicht van waarlijk dichterlijk gehalte, zijn 'Persephone'. Zijn vrienden waardeerden, ja, bewonderden het, en mocht Verwey vroeger al eens, in oogenblikken van wankelmoedigheid - welke kunstenaar kent ze niet! - hebben getwijfeld aan zijn scheppingskracht, de voltooiïng van dit gedicht kon hem tot innerlijke steun strekken. Hij had, in zichzelf, het dichterschap, dat hij zich eigen begeerde te maken, verwezenlijkt. Zeker, ook kleiner werk had waardeering gevonden; hier en daar was een enkel gedicht in druk verschenen; maar al kon *dit* optreden in de openbaarheid den dichter tijdelijke voldoening geven, de innerlijke zekerheid verkreeg eerst door 'Persephone' weerbaren steun.

Ik heb op blz. 75 gesproken van publicaties in Vosmaers 'Spectator'. De gedichten 'Zang' en 'Lied' werden in het nummer van 5 Augustus '82 geplaatst. Kloos, die juist in dien tijd, door het uitgeven van Perks gedichten, in briefwisseling met Vosmaer stond, stuurde ze in. Als hij 'Lied' aan Vosmaer zendt schrijft hij, 10 Juli '82: 'Ik heb tegenwoordig veel schik in mijn vriend Verwey, die goede vorderingen maakt in het uitdrukken van zijn zieleleven. Daar kan veel uit groeien. Hij is nu

bezig eindexamen H.B.S. 5 j. cursus te doen, maar vloeit niettemin over van verzen. De meesten veroordeel ik: niet omdat ze slechter zijn dan het gros van de verzen waarop de jonge poëten Holland thans onthalen, maar omdat hij beter kan. Ik zond U reeds een liedje, dat ik nog eens overgeschreven heb, voor het geval, dat het verloren mocht zijn gegaan, en doe er een ander bij, dat mij uitmuntend lijkt...'[1)]

Vosmaer maakte aanvankelijk bezwaar. 'Het nieuwe gedichtje van Verwey (even als het andere) is heel lief en goed' - schrijft hij 12 Juli - 'Het zou evenwel noch wat eenzaam en onbeschut in den Spect. staan als ik ze zoo met hun beidjes gaf; ze zijn te kleine fijne bloemtjes.'[2)] Hij is klaarblijkelijk spoedig tot andere gedachten gekomen.

Den 5den November '82 kondigt Kloos opnieuw twee gedichten van Verwey aan. 'Deze week zal ik u twee zeer fraaie gedichtjes van Verwey zenden, dezen keer werkelijk fraai en zonder gewrongenheid van constructie, zooals de "Schoonheid".' De bedoelde gedichtjes waren 'Feeënzang' en 'Maanlicht'. Het eerste werd tenslotte toch door Vosmaer geweigerd en in Februari '83 in de 'Amsterdammer' opgenomen.

'Maanlicht' werd geplaatst in 'De Nederl. Spectator' van 13 Januari '83. De jongen is een mirakel! roept Kloos uit, in een brief van 4 December '82, juist dus één dag vóór Verwey zich aan een kantoorlessenaar 'verkwanselen' zal. 'De jongen is een mirakel! Zoo'n productie en tevens zoo'n kritiek voor den leeftijd, dien hij heeft! Maar mirakelen laten zich tegenwoordig wachten, en zoo ontvang ik nog altijd niet de verbetering van den 1-en regel van Maanlicht, die hij mij beloofde!' En in een brief van 15 Maart '83 kondigt hij Vosmaer de voltooiïng van 'Persephone' aan. 'Verwey heeft een langer gedicht "Persephone" nagenoeg klaar. Hij wilde het u ter inzage sturen, doch ik heb hem aangeraden daarmee te wachten tot na uw terugkomst. Dat is immers beter. Overigens vind ik het stuk (ongeveer 500 regels) zeer fraai, Paap daarentegen

1) Men zie voor Kloos' bemoeiingen ten behoeve van Verwey's eerstelingen: Dr. G. Stuiveling: 'De Briefwisseling Vosmaer-Kloos'.
2) t.a.p.

niet; het genre bevalt hem niet.' Later, 24 December, schrijft Kloos opnieuw aan Vosmaer over 'Persephone': 'De Persephone vind ik een merkwaardig stuk, wat artistieke scheppingskracht betreft, en toen hij het mij voorlas kwamen de tranen in mijn ziel, zoo goed, als dat ik Vergilius lees (dien Paap ook niet mooi vindt). Maar ik betreur het, dat er achter dat meesterlijk gewrocht van lijnen, kleuren en melodie zoo weinig "fonds" zit. Dat weet Verwey trouwens zelf, maar dat alles neemt niet weg, dat ik het heerlijk vind, ofschoon een "man van het vak" er misschien beter de schoonheid van kan opmerken, dan het gewone ontwikkelde publiek, dat meerendeels nog wat anders verlangt, dan de schoonheid tout-pur'. Uit het vervolg van dezen brief blijkt dat Kloos in die dagen, dus negen maanden nadat hij de voltooiïng van 'Persephone' had aangekondigd, aan de 'Okeanos' werkte. Hij deelt dit Vosmaer mede naar aanleiding van het verschijnen van Emants' 'Godenschemering'.

Vosmaer blijkt niet zoo onverdeeld ingenomen te zijn met Verwey's 'Persephone' als Kloos had gehoopt. Weliswaar spreekt hij, in een brief van 5 Februari '84 aan Kloos, van de 'allerinteressantste Persefone', maar hij laat daarop volgen: 'Hoe prachtig sommige deelen zijn, toch ontbreekt er mijns inziens een en ander aan. Vooral een duidelijk zichtbare voorstelling van het *geheel*.'

Aan Verwey had Vosmaer enkele weken te voren geschreven:

'Amice,

Dank voor de Persefone - ik heb het stuk gelezen met eenige aandacht. Hierbij een blad, en voorts in de kopie, eenige opmerkingen van luttel gewicht. Ik zou over het geheel wel eens willen praten; ik vind er magnifieke gedeelten in. Wat het geheel aangaat, - er is iets dat ik noch moeilijk in woorden kan brengen; mij dunkt, er is iets te weinig - wat zal ik zeggen handeling, voorstelling, plot, in, of zij is niet klaar genoeg, naar mijn begrip. Shelley heeft zooiets in Alastor; men vraagt zich dan, wat is eigenlijk the matter. Er is meer schilderwerk dan beelding, het moest iets aanschouwelijker zijn om

zich als tafereel en zijn loop en gang, voor des lezers oog af te teekenen. Soms zou dit te verkrijgen zijn, door in presens te schrijven in plaats van imperfectum.

Vraag eens aan Kloos, of hij voelt wat ik meen.

Wat Kora eigenlijk is en beduidt en wil - dat mocht wel eens ergens klaar worden gezegd. Ik stel mij als regel altijd dat ook een beschaafde, schoon niet gewend aan het opgraven van verborgen ideeën - zoo iets moet kunnen vatten. Ik voel wel dat uw schepping diep en schoon is, maar ik wilde het noch duidelijker *zien*.

Ik hoop dat u dit niet verdriete of ergere. Ik wou alleen, wat hier reeds zoo schoon *is*, noch volmaakter hebben. Maar gij moet dit stuk stellig afmaken en uitgeven, na er noch eens over gedacht en het "sur le métier" gezet te hebben. Laten wij dus tot zoo lang wachten om er een fragment uit te geven; dat is trouwens altijd noch te doen.

Wij moeten eens te Amsterdam elkaar ontmoeten; ik spreek dit wel eens af met de vrienden Kloos en Paap, na K.'s examen.'

Het oordeel van Vosmaer kwam dus vrijwel overeen met dat van Kloos. Waar de eerste 'matter' miste voelde de tweede een gebrek aan 'fonds'. Kloos echter, die voldaan kon zijn door 'schoonheid tout-pur', vond het gedicht 'heerlijk'; Vosmaer kon zich er niet verzoend mee voelen. Met zijn beroep op geduld - wie kan dit van een talent van nog geen negentien jaar verwachten! - kon hij den dichter bezwaarlijk bevredigen. Deze zal zich overigens toch voldaan hebben gevoeld door de passage waarin tusschen zijn 'Persephone' en Shelley's 'Alastor' een parallel getrokken wordt. Wat kon Verwey méér verlangen dan op één lijn te worden gesteld, zij het in zijn vermeende tekortkomingen, met den bewonderden en beminden Engelschen zanger?

De vergelijking met Shelley's 'Alastor' uit Vosmaers pen beteekende overigens geen lof. 'Ik zit ook in Shelley te lezen' - had Vosmaer reeds 4 November '81 aan Kloos geschreven - 'oprecht gezegd, ik vind er (natuurlijk veel heerlijks) maar toch ook noch al eens duisterheden in. - Dit zal wel voor een

deel de schuld zijn van wie er niet genoeg in tehuis is; dat erken ik, maar toch... vindt gij b.v. Alastor mooi?'

Verwey's literaire werkzaamheid was veelzijdig en behoefde geen stimulans. Indien zij er eene had noodig gehad, zij zou die zeker hebben gevonden in het literaire genootschap 'Flanor'. In den kring van dit genootschap vonden de jonge Amsterdamsche kunstenaars en kunstminnaars gedurende eenige jaren, en vóór de oprichting van het tijdschrift 'De nieuwe Gids', hun centrum, en een waarvan, door levendige gedachtewisseling der leden en door critische beschouwingen, een opwekkende invloed uitgegaan moet zijn.

Over het ontstaan van dit letterkundig genootschap heeft een der oprichters en ijverigste bestuurderen, dr. M.B. Mendes da Costa, herinneringen te boek gesteld.*)

'In Mei 1881 kwam mijn vriend Frank van der Goes' - vertelt hij - 'mij deelgenoot maken van een lumineus plan, door hem uitgedacht. Of hij daar toen al over had gesproken met dr. H.C. Muller, destijds leeraar aan het gymnasium alhier, of wel dit na zijn gesprek met mij heeft gedaan, weet ik absoluut niet meer. Dat evenwel de kiem waaruit Flanor zich zou ontwikkelen, ontstaan is in het brein van Van der Goes zij hier geboekstaafd voor eeuwig. Van die kiem was de quintessens een groote ontevredenheid over den gang van zaken in de republiek der letteren'.

Op de eerste constitueerende vergadering, die 14 Juni '81 in lokaal de Eensgezindheid gehouden werd waren, behalve de drie reeds genoemde heeren, die dus wel als oprichters mogen worden beschouwd, een aantal kunstenaars en studenten aanwezig, waaronder studenten die weldra zouden blijken eveneens kunstenaars te zijn. Om enkele namen te noemen, de directeur van de Tooneelschool, S.J. Bouberg Wilson was opgekomen en eveneens hadden dit twee acteurs gedaan: Jan C. de Vos en Arnold Ising. Dat waren acteurs die ook als auteurs, zij het op bescheiden schaal, naam hadden gemaakt. De architectuur was vertegenwoordigd door C.B. Posthumus

*) In 'De nieuwe Gids' van Mei 1925.

Meyes en dan waren er eenige studenten, met name: Willem Kloos, W.A. Paap, Ch. M. van Deventer, H.G. Samson en F.W. van Eeden. Men ziet, enkele jonge schrijvers, die later onder de toonaangevende 'tachtigers' gerekend zouden worden, vonden in Flanor gelegenheid hun denkbeelden aan een uit zeer verscheiden elementen samengesteld gehoor te toetsen. En vermoedelijk heeft dr. Mendes da Costa geen ongelijk gehad toen hij als zijn overtuiging uitsprak: 'dat de z.g. tachtiger-beweging' nooit een zoo groote uitbreiding zou hebben gekregen 'wanneer niet de jongeren van destijds gelegenheid hadden gevonden samen te komen in de een of andere vereeniging, daar hun denkbeelden onderling te bespreken en ze te verdedigen tegenover meer bezadigden.'

De bijeenkomsten die op geregelde tijden in 'De Karseboom', Kalverstraat 23-25, werden gehouden, droegen een gezellig karakter en werden vaak door een avondmaaltijd besloten. 'De Karseboom' was een der oudste huizen van de Kalverstraat, kort bij den Dam, vertelt Frans Erens in 'Vervlogen Jaren', 'en het zaaltje waar wij bijeenkwamen, had nog de donkerbruine houten zoldering met de zware balken uit den ouden tijd. Dit restaurant was in de tachtiger jaren het eenige van zijn soort te Amsterdam. Het was geen café maar uitsluitend restaurant. Het had zijn vast menu voor iederen dag der week. Veel kellners waren er niet; ik geloof maar twee, van wie één, Cornelis geheeten, met ons allen vertrouwd was. Er werd dan ook van alle kanten Cornelis! Cornelis! geroepen, wanneer er iets te bestellen was. Dit gaf een zekere intimiteit aan het restaurant, het werd er huiselijk door.'

Op de vergaderingen van 'Flanor' werd voorgedragen, er werd gecritiseerd en natuurlijk in den breede van gedachten gewisseld, maar over het algemeen werd oppervlakkigheid geweerd. In het derde vereenigingsjaar traden ook twee kunstschilders tot het genootschap toe: H.F. Haverman en Willem A. Witsen. Voorts dr. D.G. Jelgersma, toen leeraar aan het gymnasium, en Karel Alberdingk Thijm, die weldra vermaard zou worden als Lodewijk van Deyssel. In het vierde jaar werd het aantal kunstschilders met één vermeerderd; Jan Veth trad

toe. En voorts sloten zich drie jeugdige letterkundigen bij de vereeniging aan: François Erens, Arnold Aletrino en Albert Verwey. Ook H.J. Boeken is lid van ‘Flanor’ geweest, maar pas in het vijfde jaar en toen was het genootschap reeds in verval geraakt. De vereeniging kwijnde weg, lezen wij bij Mendes da Costa, ‘teerde uit, totdat ze na de vergadering van 22 Juni '86 ongemerkt heeft opgehouden te bestaan.’ Deze schrijver deelt in het hier genoemde artikel ook eenige bijzonderheden mee over het aandeel dat Albert Verwey in de werkzaamheden van ‘Flanor’ heeft gehad.

‘Verwey vermaakte ons 13 Januari '85 met “Berijmde notulen van de vergadering op 16 December '84”; deze waren blijkbaar geïnspireerd door den prettigen en opgewekten geest gedurende en het opgewekte souper na die vergadering. Met luid applaus - ik schrijf hier de officieele notulen af van de vergadering van 13 Januari - wordt deze bijdrage ontvangen. De dichter staat, op verzoek, zijn notulen af voor het archief van “Flanor”. Daarop plaatst hij zich achter den katheder en leest zijn Persephone voor, een proeve waaruit het meer ernstige en verhevene van zijn talent blijkt. De juist gekozen beelden en woorden van het gedicht maken een machtigen indruk op de vergadering; vooral het laatste gedeelte, waar de intrede van Persephone in de onderwereld wordt geschilderd.’

Ook 10 Februari hield Verwey een lezing: ‘Wat is literaire critiek?’ waarover langdurig debat ontstond. Tenslotte droeg hij 24 November '85 ‘Demeter’ voor. ‘Met gespannen aandacht volgt de vergadering de lectuur van deze schoone dichtstukken. Van de gelegenheid tot het oefenen van critiek werd slechts een zeer matig gebruik gemaakt. Daarvoor was de dichter er te goed in geslaagd een stemming te weeg te brengen’.

Helaas is het archief van ‘Flanor’ verloren gegaan en daarbij menig manuscript, klaarblijkelijk ook dat der ‘Berijmde Notulen’.

Ook dr. Doorenbos heeft ‘Flanor’ nog wel bezocht. Niet als lid, maar als gast. Hij heeft 13 December '81 een vergadering bijgewoond waarin Van Eeden zijn dramatische idylle ‘Het

Koninkrijk der wijzen' voordroeg en Jan C. de Vos een zijner novellen ten gehoore bracht. Later, toen hij zich, na zijn pensioneering, te Ixelles bij Brussel had gevestigd, heeft hij nog eenmaal, en wel op 19 Februari '84, een vergadering van 'Flanor' bijgewoond.

Verwey heeft aan zijn voordracht 'Wat is literaire kritiek?' zeer veel zorg gegeven, zooals hij aan al wat uit zijn pen vloeide levenslang met angstvallige nauwgezetheid zorg heeft besteed. Hij begon deze studie vóór Augustus '84 en voltooide het stuk pas, blijkens een brief van Frederik van Eeden, 14 November.

Aan het genootschap 'Flanor' heeft Verwey een ontmoeting te danken gehad, die voor zijn leven van ingrijpend belang geworden is: het eerste contact met Van Eeden, destijds student in de medicijnen, die in het tijdschrift 'Nederland' een vertaling van Shelley's 'The sensitive Plant' uitgegeven had. In zijn boek over van Eeden schrijft Verwey: 'Ik had van Eeden het eerst ontmoet in 't begin van 1884 op een vergadering van Flanor. Laatst van al binnenkomend had hij zich vlug in de voorzittersstoel laten neerglijden en onmiddellijk, door met vriendelijke nieuwsgierigheid naar mij heen te zien, mij *en amitié* genomen.' De kennismaking zou voortgezet worden. Natuurlijk, ook al had 'Flanor nooit bestaan, toch zouden jonge mannen als Van Eeden, Karel Thijm en Verwey elkaar spoedig hebben gevonden. Maar zeker heeft 'Flanor' het geregeld contact der jongeren bevorderd en vervroegd.

Er begon zich te Amsterdam een groep te vormen, of, beter gezegd, de groep die reeds bestond breidde zich uit en omvatte niet letterkundigen alleen. Schilders als Witsen, schilderschrijvers als Jan Veth en Jac. van Looy, voelden zich aan de jonge dichters verwant, sloten zich aan. Zij allen immers hadden één doel voor oogen: het dienen van de schoonheid, met hartstocht en volledige overgave. De leuze 'Kunst is Passie' was nog niet aangeheven, maar reeds leefde in die groep jongeren de passie voor de kunst.

De literaire activiteit welke zich bij Verwey voor, na en ondanks het eindexamen gymnasium, waarvoor hij zich met

hardnekkigheid bekwaamde; vóór, na en ondanks de Amerikaansche reis, ontwikkelde, kan alleen uit zulk een passie worden verklaard. Hij bepaalde zich niet slechts tot theoretische beschouwingen over literaire critiek, hij bracht zijn theoriën in practijk, en het was een gelukkige omstandigheid dat dr. Doorenbos in '83 de letterkundige rubriek van de 'Amsterdammer' redigeerde. 'Kloos als Sebastiaan Senior, ik als Homunculus,' - vertelde Verwey later[1] - 'bespraken in dat weekblad de nieuw verschenen gedichten. Wij voelden ons dat jaar zeer in het ruime. Ik droeg zelfs verzen bij en ook mijn opstellen over Potgieters "Florence"'. Inderdaad is deze opmerkelijke studie Juni '83 gedateerd en het oudste opstel van Verwey's hand dat een plaats in zijn verzamelde proza-stukken waardig werd gekeurd.[2] Het werd dus geschreven nog vóór Verwey naar Nieuw Mexico ging. Hij had op zijn zeventienden verjaardag Potgieters 'Poëzy' ten geschenke gekregen en deze eerste letterkundige studie van eenigen omvang was van de aandachtige en liefdevolle lezing het resultaat. Ook Vosmaer vroeg Verwey, kort na zijn terugkeer uit Amerika, voor zijn 'Spectator' om medewerking met critische artikelen. Vosmaer weigerde echter, in een brief van 24 November en in een van 14 December van hetzelfde jaar, de plaatsing van eenige gedichten, o.a. van een fragment uit 'Persephone'. Zijn bezwaren hadden betrekking op enkele uitdrukkingen welke hij min gelukkig achtte, maar vooral - wij weten het - golden zij de vermeende 'duisterheid' van sommige plaatsen. 'Tegenover iemand van uw talent kan ik er niet met een algemeen praatje af' - luidt het in den November-brief - 'maar ik hoop dat die eigenschap mij ook het recht wil geven u oprecht mijne meening te zeggen'. Hij wijst dan op eenige, hem onbegrijpelijke verzen, en vervolgt: 'Nu heb ik mijn leven lang veel poëzie gelezen, ook veel moeilijke; ik ben daarenboven een gewillige en genegen lezer van u - hoe zal nu, - een knappere uitgezonderd - elk ander dit kunnen begrijpen, als ik het niet kan. De fout is duidelijk; gij wilt, en gij hebt

1) Uit een onvoltooid opstel van Verwey, over de beweging van '80.
2) Het werd in 1905 opgenomen in den proza-bundel 'De oude Strijd'.

gelijk, geen oppervlakkige, banale, alledaagsche poëzie geven; gij wilt diepten peilen en vlucht nemen en uwen lezer meevoeren naar betere oorden dan die waar de pieterige, geurlooze bloemetjes der kleine lage poëzie groeien - maar duisterheid is altijd eene fout, zij is altijd een teeken dat onze kunst noch niet genoeg over alle vormen heerscht, of dat wij dingen willen schrijven die niet te schrijven zijn. Zie eens, is Dante (behalve zijn scholastiek en mystiek) duister? Geenszins. Shelley is vaak duister - maar dit acht ik een groote fout in hem. Maar de meeste groote dichters zijn het geenszins.'

Vosmaer haalt dan enkele versregels aan welke hij als zeer schoon prijst en besluit: 'Daarom vind ik het zoo erg jammer dat het geheel mij niet kan bevallen; - ik geloof dat gij het best anders zoudt kunnen. Mijn wet is: dat alle grootste kunst in alle tijden altijd, hoe diep, klaar, althans begrijpelijk is. Voorloopig zal dit, hoop ik, mijne bedoeling wel uitdrukken. Houd mij de openhartige aanmerkingen ten goede en...', enz.

Deze bezwaren golden enkele kleine gedichten; maar ook het ingestuurde fragment uit 'Persephone' wordt afgewezen met gelijksoortige argumenten. Na zijn sympathie uitgesproken te hebben 'voor uw schoon talent waarvan ik noch zooveel verwacht', schrijft hij, 14 December: 'Wij in onze richting, gij, Kloos, Paap wij hebben een taak te vervullen: onze poëzie in een beter spoor te brengen, en daarin hoop ik ook, op u. Ik zou zoo gaarne, dat u ook voor den Spectator eens wat wildet meewerken om ons litterair gehalte te steunen en te vergrooten. B.v. door het bespreken van nieuwe verschijningen op letterkundig gebied.

Wat zegt gij b.v. van Emants Godenschemering? Mijne opvatting is dat het zeer sterk en knap is, hoogst belangrijk van inhoud, in 't geheel een groote aanwinst, rijk van gedachten. Op den poëtischen vorm der taal en van het vers heb ik veel aanmerkingen; ik wou het meer *gevoeld* hebben d.i. gevoel in klank, dictie, versbehandeling. Niet gaarne zou ik in de Spect. zoo iets meer dan gewoons afbreken. - Kunt u er in komen, dit met mij te deelen, en het gedicht te waardeeren in wat het

waarlijk groots heeft, dan zag ik gaarne van uwe hand er iets over in den Spect.: Wat denkt gij ervan? Gij hebt zeker in den Amsterd. Couperus behandeld. Zijt gij het [met] mijne opmerkingen (Vlugmaren) eens?'

Terloops zij opgemerkt dat Vosmaer wel den juisten toon wist te treffen om de jongeren aan zich te binden. Hij spaarde hun geen critiek, maar deze werd uitgesproken zóó hoffelijk, op een toon van zóóveel waardeering en zonder eenig vertoon van meerderheidsgevoel, dat de beoordeelde zich moeilijk gekwetst kon voelen.

De critiek op 'Godenschemering' - Emants behoorde tot de geregelde medewerkers aan den 'Spectator' en het is dus begrijpelijk dat Vosmaer een beoordeeling, maar liefst geen afbrekende, van zijn gedicht verlangde - werd niet door Verwey geschreven. De brief kwam in handen van Kloos; misschien had Verwey hem aan zijn ouderen vriend voorgelegd naar aanleiding van Vosmaers opmerkingen over 'Persephone's; misschien had Vosmaer den brief aan Kloos geadresseerd daar hij Verwey's adres niet wist*); hoe het zij, Kloos teekende erbij aan: 'Amice! Dezen brief ontving ik van je. Ik heb aan Vosmaer geschreven, dat *ik* Godenschemering zou aankondigen'. Aan Vosmaer schreef Kloos 24 December '83: 'Emants heeft mij een exemplaar gestuurd, en ik zou gaarne over een kolom of vier in den S. beschikken, om er mijn opinie over te zeggen. Ik zal het genoeg waardeeren, vreest u daar niet voor, want ik vind het nog meer een inspireerend dan een bevredigend werk. En vooral voor mij was het interessant, omdat ik met een dergelijk onderwerp uit de Grieksche mythologie (Okeanos) rondloop. Ik heb er reeds eenige fragmenten van en het plan is klaar. Ik hoop het na mijn examen voort te zetten... U vindt het immers goed, dat ik voor Verwey het doe? hij schrijft op het oogenblik geen kritiek meer, op mijn raad. Het is beter, dat hij wat werkt, waartoe ik hem met alle macht aanzet.'

Over dit brieffragment zou wel een en ander te zeggen zijn.

*) Men zie in dit verband: Dr. G. Stuiveling: 'De Briefwisseling Vosmaer-Kloos' brief 130 en 131a.

De later door Kloos gevormde legende, als zou Verwey zijn ‘Persephone’ geschreven hebben naar het voorbeeld van ‘Okeanos’ wordt door deze uitlating volkomen onaanvaardsbaar.

Het ‘oogenblik’ waarop Verwey geen critiek meer schreef heeft niet veel langer dan een óógenblik geduurd. Want begin '84 is hij weer in volle actie. Hij schreef dat jaar twee artikelen over Beets, een critiek op ‘In 't Harte van Java’ door Hofdijk en een beschouwing over ‘Dichterlijke taal’. Ook deze opstellen werden in ‘De oude Strijd’ herdrukt.

Hoe gastvrij weekbladen als de ‘Spectator’ en de ‘Amsterdammer’ voor de jongeren ook mochten zijn, zij drongen de productieve critici der nieuwe generatie, die uiteraard zeer veel op het hart hadden, bij voortduring beperking op. Er was, in de kolommen dezer weekbladen niet altijd plaats en zelden *genoeg* plaats. Het redactioneel verzoek om toch vooral beknopt te zijn strookte geenszins met de behoefte der inzenders om nieuwe denkbeelden, nieuw voor de Nederlandsche letteren, wereldkundig te maken en om het verouderde in zijn onverteerbare huisbakkenheid aan de kaak te stellen. En dan, de redacteuren der genoemde organen veroorloofden zich een critisch betuttelen, dat de uit den aard der zaak zeer zelfbewuste jongelui wel irriteeren moest en dat zij niet konden aanvaarden. Zij wilden de Nederlandsche letteren zoo graag spoedig van kwade elementen zuiveren en grepen daartoe begrijpelijkerwijze, en zonder aanzien des persoons, naar het woord dat scherp is. Bedachtzame en voorzichtige redacteuren echter, die in vele gevallen reputaties wilden of moesten ontzien, drongen op matiging aan.

Daar was bijv. dr. R.A. Kollewijn, redacteur van de ‘Amsterdammer’. Dr. Kollewijn schrijft 6 Maart '84 aan Verwey, dat hij diens laatste bijdrage minder geschikt acht om in het weekblad te worden geplaatst. Dr. Kollewijn schrijft 7 April, ‘dat het hem aangenaam zal zijn eene beoordeeling van de door u [Verwey] genoemde dichtwerken te ontvangen’; maar drie dagen later krimpt zijn breed gebaar reeds in en verzoekt hij over de bedoelde boeken één samenvattend artikel te schrij-

Albert Verwey (18 jaar)

t.o. 129

Kitty van Vloten (18 jaar)

ven, wegens plaatsgebrek. Dr. Kollewijn deelt 1 Mei mee, dat Verwey's bijdrage over Hofdijk in het nummer van 10 Mei zal worden geplaatst - dat was dan de bespreking van ‘In 't Harte van Java’ - maar dat het stuk over Beets nog eenige weken zal moeten wachten. ‘Wees echter zoo goed den uitval op Fiore te doen vervallen. Fiore is, onder ons gezegd, lid der redactie van de “Amsterdammer”; eene onnodige hatelijkheid is derhalve niet gewenscht. Een gemotiveerde aanval op zijn poëzie - dat zou natuurlijk iets anders zijn.’ Den 15den Juni maant dr. Kollewijn den ongeduldigen medewerker Verwey aan tot... geduld, en schrijft hem 10 Juli: ‘Wees s.v.p. zoo goed de liefelijkheden aan het adres van dr. J. ten Brink - een ijverig medewerker van het Dagblad! - te schrappen. Verwijder tenminste zijn naam’. Acht dagen later verzoekt hij Verwey, in opdracht van de Koo, het artikel om te werken. Den 17den October weigert dr. Kollewijn plaatsing van het tweede artikel over Beets. ‘Hoewel ik het met den inhoud van Uw artikel bijna geheel eens ben, acht ik mij tot mijn leedwezen verplicht u het stuk terug te zenden, daar de “toon” waarop u uwe meening heeft geuit m.i. niet alleen scherp maar ook *hatelijk* is. Zonder dat zou uw opstel ongetwijfeld veel grooter waarde hebben en zou ik het gaarne in het weekblad doen plaatsen.’

Men ziet, de houding van dezen redacteur is niet onwelwillend maar hij staat anders tegenover de literatoren van zijn tijd dan sommigen van zijn medewerkers, en hij moet rekening houden met de geringe ruimte, voor letterkundige kritiek beschikbaar gesteld. Gebrek aan plaatsruimte geeft hem, 26 November, - wij zijn altijd nog in 1884 - het advies in de pen om ook maar eens iets aan den ‘Spectator’ te zenden. Den 18den Februari '85 weigert dr. Kollewijn plaatsing van een stuk over litteraire kritiek. Het is te lang en behoort z.i. in een wetenschappelijk tijdschrift thuis. Vermoedelijk vormde dit artikel de kern van de lezing welke Verwey op 10 Februari, onder denzelfden titel, in den Flanor-kring gehouden had.

Ook eens iets aan den ‘Spectator’ zenden? Maar de ‘Spectator’ hoezeer Vosmaer ook verlangen mocht naar medewer-

king der jongeren en, zooals wij gezien hebben, ook Verwey om critische bijdragen vroeg, de ‘Spectator’ moest eveneens met plaatsruimte woekeren en steeds aandringen op beknoptheid. Bovendien had Vosmaer rekening te houden met mederedacteuren die minder vooruitstrevend waren dan hij, en met de reputatie van auteurs, die sinds jaren tot de vaste medewerkers van zijn weekblad behoorden.

Ja, de jongeren hadden behoefte aan een tijdschrift. Toen Herman Cosman in de ‘Portefeuille’ van 23 Mei '85 een zeer dwaze critiek leverde op de gedichten van Hélène Swarth, en Verwey, daarin terzijde gestaan door Kloos, in de ‘Leeswijzer’ den ondeskundigen criticus te lijf wilde gaan, werd zijn bijdrage door den heer Gosler geretourneerd omdat, naar de meening van Goslers mede-redacteur Dozy, de plaatsing ervan ‘een poging tot zelfmoord’ wezen zou. Verwey stuurde zijn opstel aan de toen nog te Mechelen wonende dichteres toe met het verzoek, een poging te willen doen om het artikel geplaatst te krijgen in een der Vlaamsche tijdschriften ‘wier redacteuren stellig meer op uw verzoek dan op het mijne zullen acht slaan’. Kort daarna schreef hij aan Doorenbos: ‘Heeft juffrouw Swarth u verteld dat ik haar mijn stuk over Cosman gestuurd heb? Ik wou, dat de N.G. er al geweest was’. Inderdaad, dan had hij haar de moeite kunnen besparen.

Verwey werkte dus, ondanks het advies, dat Kloos zeide hem gegeven te hebben, aan de ontwikkeling van zijn critisch talent, en als criticus was hij productief. Als dichter niet minder. Maar ook ten opzichte van eigen poëzie was hij critisch ingesteld. Voortdurend trachtte hij zich rekenschap te geven van den ontstaansgrond en het karakter van zijn poëzie. Onder zijn nagelaten papieren bevinden zich tal van aanteekeningen, soms op vodjes papier in telegramstijl, bijna onleesbaar neergekrabbeld, soms zeer duidelijk opgesteld, die de gedachten verraden, waarmede hij gepoogd heeft de richtlijnen te doorgronden van zijn artistieke werkzaamheid.

Bij het zoeken naar de diepste oorsprongen van zijn poëzie vond hij in die dagen vooral het ‘gevoel’, de ‘stemming’ welke uit een bepaalde gemoedsgesteldheid ontstaat. Wij weten

reeds uit de jeugdontboezeming, welke hij, op een morgenwandeling in het Vondelpark aan Willem van Hell deed en die later weergegeven werd in een gedicht waarvan ik op blz. 54 eenige regels heb aangehaald, dat ‘gevoel’ voor hem, in die eerste jaren ‘alles’ was. Uit Cimarron schreef hij, in Juli '83, aan den vriend dien hij met ‘my dear William’ aanspreekt: ‘Ik heb mijn eigen stemmingen zoo zielslief: het is me zulk een genot ze waartenemen; ik geloof dat elk diep gevoel een genot is en dat men altoos als men lijdt onder zijn gevoelens lachen en weenen kan beide.’ Elders teekende hij op, naar aanleiding van een literaire theorie: ‘Ik schrijf nu nog alleen maar verzen in een gelukkig oogenblik van vergeten der theorie om de stemming. Maar op den duur zal dit moeten bewerken dat stemming in 't groot hoofdzaak zal worden in mijn werk - liever: dat ik alléén schrijf onder sterke stemmingen. Een schrijver moet eigenlijk (*tenminste* in lyriek) niet letten op de dingen die hij zegt, maar op de stemming die hij wil weergeven (Daardoor is mijn Oudejaarsavond goed geworden). Daarin lette ik volstrekt niet op juistheid van teekening etc. Die kwam vanzelf.’*)

Stemmingspoëzie en schoonheidsverheerlijking, schoonheidsverheerlijking door poëzie welke in een stemmingsvolle gemoedsgesteldheid hare oorsprong vond, was symptomatisch voor den tijd en voor de dichters van dien tijd. Verwey bracht hier slechts onder woorden wat zich als ‘Sturm und Drang’ bij nagenoeg alle dichterlijke jongeren dier dagen openbaarde. Maar met stemmingspoëzie en schoonheidsverheerlijking liepen zij wel eenigszins op hun tijd vooruit. Ook Verwey ondervond dit. Het publiek stond vreemd tegenover het werk der nieuwlichters. Zelfs een man als Vosmaer vond het ‘duister’. Wie de correspondentie tusschen Vosmaer en Kloos opslaat zal bemerken dat menig détail in de gedichten van Kloos, voor de lezers van dezen tijd zoo helder als zuiver water, voor Vosmaer ondoorzichtig bleef. De jongeren leefden in heviger, in

*) Met het gedicht dat hier ‘Oudejaarsavond’ wordt genoemd, moet Verwey bedoelen ‘Doodendroom’, gedateerd Oudejaarsavond '82 en opgenomen in den eersten bundel: ‘Persephone en andere gedichten’.

snellere gevoelsreacties, zij werkten in een feller levenstempo, dan de generatie waarmede Vosmaer opgegroeid was volgen kon.

Kloos ondervond het, maar Verwey eveneens. Vosmaer had onoverkomelijke bezwaren tegen zijn ‘Persephone’; gevoelde voor Verwey's kleiner werk niet zonder voorbehoud en bijna aarzelend waardeering. Verwey, die het handschrift van ‘Persephone’, als een zijner kostelijkste bezittingen op zijn reis naar de nieuwe wereld medegenomen had - hoe zou hij dit eerste groote werk van zijn hand ook hebben kunnen achterlaten! - stuurde na zijn terugkeer een nieuw handschrift - hij heeft talrijke afschriften gemaakt; zóó dierbaar was het werk hem, dat hij het telkens weer overschrijven moest, als het ware àl schrijvende de woorden, letter voor letter, koesterend - Verwey stuurde een nieuw handschrift van zijn ‘Persephone’ in bij de redactie van het maandschrift ‘Nederland’. Ook daarop volgde een weigering, en prompt. Had Vosmaer zich moeite gegeven tot het motiveeren van zijn bezwaren, de redactie van ‘Nederland’ weigerde plaatsing met een gedrukt formulier, gedateerd 26 Maart '84. Schimmel had echter toch een enkel vriendelijk woord op het handschrift aangeteekend, en wel: ‘Aan den dichterlijken aanleg wordt hulde gebracht, al wordt plaatsing geweigerd’. Het zou zoo erg niet zijn geweest en evenmin ergerlijk, als dezelfde redactie niet maand op maand gedichten had geplaatst waarin van dichterlijken aanleg geen spoor te bekennen viel.

Ja, het verlangen der jongeren naar een eigen orgaan, waarin zij zoowel hun critieken als hun gedichten konden uitgeven, zonder voortdurend in botsing te komen met redacteuren welke voor de vaart hunner ideeën en de opvlucht hunner verbeeldingen niet toegankelijk waren, was begrijpelijk. Verwey maakte zich al spoedig geen illusies meer over wereldschen roem, zoo hij die al ooit gekoesterd hebben mocht. Hij zocht zijn geluk in de poëzie zelf en niet in iets waartoe de poëzie hem zou kunnen leiden. Poëzie is hem nooit middel geweest, altijd doel. In het gedicht ‘Doode Uren’ van October '85, sprak hij het uit.

Toch heeft het Verwey, ook in die eerste jaren van zijn dichterschap, aan waardeering, ja, warme bewondering, niet ontbroken. Mochten de oudere en toonaangevende letterkundigen tegenover zijn werk dan al afwijzend staan, in den kring van ‘Flanor’, en ook buiten dit genootschap in den kring van zijn literaire vrienden, vond hij waardeering genoeg om zich gesteund en aangemoedigd te voelen. En wanneer er in de brievenbus van het bovenhuis aan de Nassaukade een briefkaart binnenkwam als deze, afgestempeld 12 April '84 en onderteekend Hel. Mercier: ‘Ik ben zeker dat ik uit naam van velen spreek, wanneer ik u dank zeg voor de schoone hulde aan onzen meester gebracht. Was het voor mij een blijde verrassing uw sonnet in den Spect. te zien, niet minder was het dit voor Dr. D.[oorenbos] zooals uit een brief dien ik gisteren van hem ontving maar al te duidelijk straalde. - Ben ik onbescheiden wanneer ik u vraag, of gij mij van uw jongste Spectatorvers wilt afstaan, wat gij mij van uw eersteling in dat blad, van uw “Roze”, hebt gegeven? Gij zoudt er mij een groot genoegen mee doen.’

Wanneer hij zulk een briefkaart ontving van een ontwikkelde en fijne vrouw als Hélène Mercier, zal hij zich voor teleurstelling door gebrek aan begrip getroost hebben gevoeld.

Het door Hélène Mercier bedoelde sonnet ‘Op het vertrek van dr. W. Doorenbos naar Brussel’, gedateerd 2 April 1884, werd in Verwey's dichtbundel niet herdrukt.

Verwey moet in die jaren geen uur van de vierentwintig die ieder etmaal telt, onbenut hebben gelaten. Zijn werkkracht is buitengewoon geweest. Behalve een groot aantal verzen, waarvan slechts enkele den toets van een scherpe beoordeeling hebben doorstaan en behouden zijn gebleven, schreef hij critiek na critiek, en daaronder menig artikel van duurzame beteekenis. De opstellen welke later onder den titel ‘De oude Strijd’ werden gebundeld en welke tusschen '83 en '88 geschreven werden, kan men nog altijd met vrucht lezen, zij hebben niets van hun frissche leerzaamheid ingeboet; al lijden zij dan, zooals de schrijver zelf heeft geconstateerd, aan een overmaat van zelfgevoel, een fout, vergeeflijk bij een schrijver die

zich door uitzonderlijke begaafdheid op zóó jeugdigen leeftijd voor een zoo zware taak ziet gesteld. Daarbij ontwierp hij voordrachten voor ‘Flanor’ en blokte hij voor het eindexamen gymnasium, een studie welke al bijzonder bezwaarlijk was, daar hem vrijwel alle leiding ontbrak. In een brief van Kloos uit Brussel, 18 November '84 gedateerd, lezen wij:

‘... Zoo, werk je zoo hard? Ik begrijp dat je, zonder hulp, wel soms moeite hebt en ik vrees, ik vrees dat je dikwijls verkeerd zult vertalen, denkende dat het goed is. Op zuiver vertalen komt het juist bij het examen aan: zoodat de constructie van iederen zin je klaar voor oogen blijkt te staan, en je van iederen flexie vorm rekenschap weet te geven. Als je dát kunt komt de rest er minder op aan, antiquiteiten en dat soort goed, schoon je er natuurlijk wat van weten moet. 't Is jammer dat Paap “geen tijd” heeft; die weet er toch altijd wel wat van. Als je soms een ondoorkomelijke labyrint ontmoet op je weg, kon je 't *mij* wel schrijven, maar dan de heele periode opschrijven, want ik heb noch Plato noch Horatius hier.’

Bovendien voerde Verwey in die jaren een uitgebreide correspondentie en een briefwisseling over menig probleem dat veel onderzoek en dus veel tijd vergde. Kloos die in die Novembermaand aan een uitvoerige studie over Shelley werkte, vroeg hem herhaaldelijk raad over plaatsen welke hem duister waren, of zond hem vertaalde gedichten, met verzoek zijn vertalingen te beoordeelen, hetgeen natuurlijk nauwkeurig vergelijken met de origineele teksten noodzakelijk maakte. ‘Kloos verdrinkt’ - schrijft Verwey schertsend aan Jan Veth, 21 November '84 - ‘in de watervallen en draaikolken van Shelley's Alastor en hij schrijft mij brieven om me te laten zien hoe hij 't doet’.

Voorts was er, in het najaar van '84, de ‘Julia’. Het plan om de Nederlandsche critici met een mystificatie te foppen en daarmede hun onbevoegdheid te demonstreeren, vereischte tijdroovend, want zeer omzichtig, werk, en hoewel Kloos de grootste last van dit werk droeg en de meeste gedichten schreef, vele verzen zijn toch uit Verwey's nimmer rustende pen gevloeid. Ten overvloede droeg hij eenigen tijd de last van

de onderhandelingen over de uitgave, en ook deze taak telde niet licht, want heel vlot is het daarmêe niet gegaan, zooals in een volgend hoofdstuk blijken zal.

De huisgenooten vergden van den jongen dichter eveneens zorg en dus tijd. Hij woonde in die jaren nog altijd bij zijn moeder en al had hij dan de beschikking over dat zolderkamertje, de stoornis, die het gezinsleven medebrengt, moet ook tot zijn hokje doorgedrongen zijn. Vooral de gezondheidstoestand van zijn broer Chris heeft hem langen tijd zorg gegeven. Zijn hartstochtelijke liefde voor de hemelsche Muze, sloot de genegenheid voor zijn aardsche verwanten niet uit.

Intusschen had Verwey genoeg gedichten gepubliceerd om hem verlangend te maken naar het samenstellen van een bundel. In April '85 vindt hij den uitgever Rössing bereid het boekje in het licht te geven. ‘Hoera Vethje!’ - schrijft hij 1 Mei van dat jaar aan zijn vriend Jan Veth - ‘mijn bundel wordt aangenomen. Hij is “mooier” dan Jacques Perk, beweert Rössing.’ Enkele maanden later, einde Juli, schrijft hij aan Frederik van Eeden: ‘Gisteren heb ik naar Rössing geschreven met verzoek aan het drukken van mijn bundel te beginnen. Tegelijk heb ik hem 't Japansch sonnet gestuurd en de opdracht voor Vita Nuova. Ik tracht onafgesneden Oud-Hollandsch papier te krijgen.’ Met het Japansch sonnet bedoelde Verwey natuurlijk het aan Van Eeden opgedragen sonnet dat begint:

> Ik ben gestemd om een sonnet te maken,
> Teêr-blauw als mij Japansche verzen lijken.
> *(I. 27.)*

Wat ‘Vita Nuova’ betreft, de titel van dit, eveneens aan Frederik van Eeden opgedragen sonnet, is gewijzigd in: ‘Musa Salvatrix’.

Tijdens de voorbereiding voor de druk wordt het handschrift nog gecompleteerd. ‘Hierbij ingesloten zend ik u een - waarschijnlijk laatste - toevoegsel aan den bundel’, schrijft hij 8 Augustus aan Rössing. ‘De natuurlijke plaats ervoor is, dunkt me, achter Rouw om 't Jaar waarmede het overeenkomst heeft.’

Deze uitlating heeft betrekking op ‘In Memoriam Patris’. Dit zou reeds op te maken zijn uit het feit dat dit gedicht inderdaad in den bundel achter ‘Rouw om het Jaar’ voorkomt en in het klad-handschrift 6 Augustus gedateerd is, dus twee dagen vóór het schrijven aan Rössing werd voltooid. Maar een brief van Verwey aan Veth, van 8 Augustus, brengt hieromtrent zekerheid. Hij vertelt daarin dat hij ‘volgende week’ de eerste drukproeven van zijn bundel ontvangen zal en schrijft vervolgens: ‘Er is nog een “In Memoriam” op mijn vader bij gekomen. Het is 61 regels groot en dus wat lang om het je nu te sturen. Het is geschreven op de wijs van Rouw om 't Jaar. Ik had het allang willen schrijven’.

Een ‘laatste’ toevoegsel kan dit gedicht overigens niet zijn geweest, want ‘Doode Uren’, het in den bundel daaropvolgende, is 1 October '85 gedateerd. Dit gedicht moet dus kort voor het afdrukken ingelascht zijn. De bundel verscheen midden November; den 16den van die maand stuurde Verwey aan enkele goede vrienden de present-exemplaren, gelijk uit een briefje aan Martha van Vloten blijkt.

Van Eeden had dien zomer weinig ingenomenheid getoond met het plan van de uitgave. Niet omdat hij iets tegen de gedichten als zoodanig in te brengen had, integendeel; maar hij wilde, en niet ten onrechte, Persephone voor het tijdschrift over welks oprichting men toen onderhandelde, reserveeren. Hij van zijn kant had, eigenlijk tegen zijn zin, zijn eerste roman ‘De kleine Johannes’, aan het tijdschrift afgestaan. ‘Het geven van Johannes heeft mij veel gekost’, schrijft hij aan Verwey, en zijn achtergedachte is zeer duidelijk: een dergelijk ‘offer’ behoorde Verwey, die in het voorjaar zoo ‘geestdriftig’ voor het tijdschrift geijverd had, nu op zijn beurt te brengen. ‘Toen’ - van Eeden bedoelt: in het voorjaar - ‘had ik er zeker vrede mee, dat je je bundel zou uitgeven en geloofde ik met Kloos en van der Goes wel iets van het voordeel dat je bekendheid ons zou brengen. Maar dat alleen, omdat ik erop rekende toch iets als Persephone voor ons te krijgen. Nu dat echter niet het geval zal worden, verandert alles. Het zwaartepunt van je eerste werk zal nu geheel buiten de N.G. vallen.

Het bundeltje zal betrekkelijk onopgemerkt voorbijgaan en in de eerste aflevering die oneindig veel meer lezers zal vinden en die veel belangrijker is voor onzen naam, zal niets bizonders van je te vinden zijn. Dat wordt een geheel verkeerde aanwending van krachten. De verdeeling van den indruk die je maakt is ten nadeele van jou en van ons. Kwam er na je bundel een climax in de eerste aflevering, dan was het wat. Nu geeft je bundel weinig en de aflevering niets. Eerst bij het zien van de N.G. zal iedereen vragen: "Wie is Verwey?" en het terugwijzen naar een onlangs verschenen bundeltje geeft weinig. Maar het tegelijk optreden met een flink stuk van hetgeen je kracht is, hou ik voor hoogst noodig'. En in denzelfden brief, 12 Augustus gedateerd: 'Je bundel moet een maand later verschijnen - dan kan Persephone erin blijven...'

Klaarblijkelijk heeft Verwey deze raadgeving ter harte genomen, want het bundeltje is later dan de eerste aflevering van het nieuwe tijdschrift verschenen. Zoo konden in deze eerste aflevering fragmenten van 'Persephone' worden opgenomen. Bovendien bevatte dit eerste nummer Verwey's belangrijke studie over 'Het sonnet en de sonnetten van Shakespeare'. Het tweede bracht, in veler oogen, de climax die van Eeden zoo wenschelijk achtte: niet alleen de eerste zang van 'Demeter', maar drie van de terecht zoo beroemd geworden 'Christussonnetten', die deel uitmaken van den cyclus: 'Van de Liefde die Vriendschap heet'. Niemand zou zich, na het lezen van *die* gedichten, nog afvragen: wie is eigenlijk die Verwey? En Kloos waakte er wel tegen dat het bundeltje onopgemerkt voorbij zou gaan. Hij behandelde het in zijn eerste 'Litteraire Kroniek', die in diezelfde tweede aflevering verscheen, en prees de kern van het boekje als 'vlekkeloos'. 'Vlekkeloos, omdat de dichter de impressies zijner verbeelding, de rimpelingen van zijn gevoel zóó weet vast te houden en weer te geven door rhythmus en klank, *zijn* middel van uiting zooals de verven het voor den schilder zijn, dat de lezer, die ooren heeft om te hooren en verbeeldingskracht om te zien, diezelfde impressies en diezelfde rimpelingen in zijn eigene ziel voelt opkomen.'

Vosmaer dankte 25 November op een briefkaart, ‘voor de toezending van uwen bundel, waarvan ik veel met groot genoegen heb gelezen.’ Hij zou echter over eenige stukken of beginselen met Verwey van gedachten kunnen wisselen, bij voorkeur mondeling. En Verwey schreef in antwoord daarop, dat hij reeds anderhalf jaar geleden gehoopt had spoedig met Vosmaer kennis te maken. ‘Daar ik mijn tijd tegenwoordig voor een groot deel zelf kan regelen zal ieder bericht mij welkom zijn, waarin u bepaalt wanneer ik, hetzij hier, hetzij in den Haag het genoegen kan hebben u te zien.’ Zijn bundel noemt hij in dezen brief: ‘den voorarbeid tot plannen die mezelf nog niet recht helder zijn’.

‘'t Wil niets zijn dan volmaakte plastiek en dat is het’. oordeelde Kloos, en dit oordeel strookt met de meening welke hij tegenover Vosmaer uitgesproken had: dat ‘Persephone’ gebrek had aan ‘fonds’ en dat Verwey dit zelf wel had ingezien. Doch is dit zoo? Het is maar de vraag wat Kloos op dat moment onder ‘fonds’ verstond. Zeker is het dat de verzen van dit gedicht van een sterke stemming doortogen zijn - moest zelfs Kloos niet erkennen dat hij tot tranen toe bewogen was toen het hem voorgelezen werd? - en dat deze uitbeelding van de roof der liefelijke Persephone een sterke weemoed om de vergankelijkheid der aardsche schoonheid weergeeft, weemoed om de vergankelijkheid van het schoone leven in het algemeen. En stellig dichtte Verwey, die in zijn kinderjaren den dood van zoo nabij had leeren kennen, hier niet uit de fantasie alleen, maar ook uit de bittere ervaring. ‘Persephone’ is ondanks het fragmentarisch karakter van het gedicht, te beschouwen als een preludium op Gorters ‘Mei’, een dichtwerk waarvan Vosmaer ongetwijfeld ook gezegd zou hebben, dat het te weinig ‘matter’ had.

‘Persephone’ is een treurzang over de vergankelijkheid der schoonheid, en tegelijk een verheerlijking van haar onsterfelijkheid, want die vergankelijkheid is slechts bedriegelijken schijn. Immers, al werd de Kora uit het liefelijk dal van Enna geroofd, zij bleef vorstin in het donkre rijk des doods en een vorstin die als godin onsterfelijk is.

Met dezen eersten bundel maakte Verwey niet slechts naam, hij maakte zich ook vrienden. De jonge schilder Jac. van Looy die, bekroond met den Prix de Rome, door Italië en Spanje reisde en zich iederen dag aan de schoonheid van natuur en kunst verzadigen kon, schreef al uit Venetië, 5 November '86, bij de ontvangst van ‘De nieuwe Gids’, opgetogen over ‘Persephone’, dat hem onverminderd bekoren bleef. Enkele maanden later, in Juni, schrijft hij uit Madrid en vertelt op de hem eigen geestige manier, dat hij weer aan het copieeren van een groot meesterwerk bezig is, maar dat hij zich, na het eindigen van zijn dagtaak, verkwikt aan de herlezing van Verwey's gedicht. Hij heeft een waterverf-schets gemaakt van de schimmen, die om de wagen van den Doodsgod Hades zweven, geïnspireerd door de verzen:

> En met den wagen gleden zij daarheen,
> Uiteengedreven en weer saamgezweefd.

Hij schrijft dan:

‘Heb ik gelogen toen ik zei, dat ik tegenwoordig me veel met je bezig houd? Ik vind die schets nog maar zóó, zóó; de kleur die het lezen me gaf is er wel, maar de beweging is niet vlottend genoeg. Ik zal er nog een moeten maken, en dan misschien nog een; nu is het een vrij goed geslaagde teekening, illustratie, die ik je bij gelegenheid met een toepasselijk bijschrift cadeau maken zal, zooiets van: aan mijn vriend Albert Verwey, als een bewijs van erkentelijkheid voor den eenigen brief dien ik van hem ontving in Spanje.

De paarden zijn er nog niet op, als in een groote mop uitgewasschen zwart, daarboven komt de figuur van Hades tegen het nachtblauw van een spleet tusschen de rotswanden, en een vlek geel van zijn mantel; dat zijn de eenige donkere gepronconceerde kleuren. De rest zijn, dwarrelende, twee streepen van schimmen, zal ik maar zeggen, in een fijne roezemoezigheid, van licht rose en bleek grijs en mistig maanlicht.’

Ruim een maand later, 50 Juli, komt van Looy weer op die schets terug en vertelt dat hij de ‘Persephone-impressie’ met een aantal groote copieën naar Amsterdam verzonden heeft.

‘Ga dus bijv. over drie weken naar mijnheer Allebé en vraag hem die *illustratie*. Ik heb hem gezegd dat hij je die moest geven. Als je hem dan netjes vierkant snijden laat geef ik je hem cadeau, zonder dat *één* mensch er zich over behoeft te ergeren, of, oordeel te vellen, op dezelfde manier zooals ik je bij m'n terugkomst wel eens een potje bier aanbieden zal, hoop ik. Smaakt je het bier niet, dan zul je mij niet boos maken door het te zeggen, of het potje leeg te gooien op den grond. Er is bier genoeg in de wereld. Hier kan men zelfs Heinekens bier krijgen.’

Wat Van Looy's ironische erkentelijkheid betreft ‘voor den eenigen brief’ dien hij van Verwey in Spanje ontving, het indirecte verwijt over verwaarloozing door den vriend in het vaderland was onverdiend. Uit den reeds aangehaalden brief van Verwey aan Jan Veth, van 1 Mei, blijkt hoezeer de jonge dichter zich het lot van den verren vriend ter harte genomen heeft. ‘Schrijf je Looy wel eens?’ - vraagt hij, en hij vervolgt:

‘Ik heb hem van de week een brief van zeven zijdjes gestuurd - hij heeft daarbuiten behoefte aan hartelijkheid en die moeten we hem maar zooveel mogelijk geven - de Italiaansche zon is óók vermoeiend als je je alleen erin voelt. Nu ik aan Italiaansche zon denk begin ik opgetogen te worden - ik zie een groote wereld met niet anders dan Italiaansche zon voor me - en het leven, dat zoo rijk is...’

En wat het vervolg van ‘Persephone’ betreft, het eveneens epische gedicht ‘Demeter’, Verwey heeft het nooit voltooid. De eerste zang, gedateerd 28 October '85, verscheen, zooals ik reeds heb vermeld, in het tweede nummer van ‘De nieuwe Gids’, en wekte de verwachting van een voortzetting. Verwey, hoe geestdriftig hij ook in den beginne over zijn nieuwe verzen mocht zijn, is van de voltooiïng ervan nooit overtuigd geweest. Dit blijkt wel uit hetgeen hij over zijn nieuw poëem, den dag nadat hij de eerste zang beëindigd had, aan zijn vriend Veth schreef:

‘Ik heb een vervolg op Persephone gemaakt - de eerste zang ervan. Het heet “Demeter” en zal successievelijk in de N.G. verschijnen. De eerste zang, die klaar is, beslaat 200 à 300 ver-

zen. - “The few” die het gehoord hebben vinden het beter dan Perseph. in compositie en kracht van sentiment. Evenals met Perseph. bedoel ik niet veel meer dan het geven van een aantal tafreelen en beelden van een bepaalde soort. Klanknabootsing, impressie van hoekjes natuur, standen en groepen, interessant gemaakt door een beetje handeling en een paar sentimenten - ik heb door Perseph. gemerkt dat men daarmeê de opvoeding van het publiek beter beginnen kan, dan met de ideeën en sentimenten, die de kern van een nieuwe periode zijn. [.....] Als Demeter afkomt - ik ben daar nog heel niet zeker van - dan denk ik het afzonderlijk uit te geven. Waarschijnlijk zal het dan goed in de duizend verzen groot zijn.’

Het was zeer begrijpelijk dat het succes van ‘Persephone’ den jongen dichter inspireerde tot het schrijven van een vervolg. Maar het is evenzeer begrijpelijk dat de dichter die weldra ‘Cor Cordium’ schrijven zou niet bevredigd kon zijn door een spel van klanknabootsing, impressies, enz. ‘Persephone’ was trouwens, ik wees er reeds op, veel meer dan spel zonder dieperen zin, al is Verwey zich klaarblijklijk toentertijd ternauwernood van dien zin bewust geweest.

Verwey's ‘onzekerheid’ bedroog hem dan ook niet. Hij schreef nog een tweeden zang en den aanhef van een derde. ‘Ik schrijf van Demeter den derden zang reeds’, heet het in een brief aan Veth van 25 December '85, en 17 Juli '86 schrijft hij: ‘Ik ben weer bezig aan Demeter en heb daar groote plannen mee. Als 't goed gaat komt de tweede zang in de Augustus aflevering tegelijk met jou sonnet’. Maar bij dien aanhef van den derden zang is het gebleven. Hij heeft de voortzetting van een gedicht, aan welks sfeer hij was ontgroeid, nooit gepubliceerd, ondanks de waardeering welke hij van zijn vrienden, na het afdrukken van den eersten zang, ondervonden had. Jan Veth behoorde o.a. tot die bewonderaars en had hem 21 December '85 geschreven:

‘Al veertien dagen geleden had ik je willen vertellen hoe verrukt ik ben over *Demeter*. Bij eerste lezing al frappeerde het mij machtig. Dit staat in mijn oogen in zijn geheel veel hooger

dan zelfs de beste brokken uit *Persefone*. Het is een zeer vaste plastiek in sterke grijze kleuren. De klank is sonore en permanent hoog-epiesch. In de Hollandsche epiek zag ik tot heden geen toekomst, thans ben ik volledig bekeerd. Als, zooals ik hoor, het tweede deel *Demeter* nog beter is, wordt het geheel kostelijk. - Die groote beelden staan daar in sobere lijnen en jijzelf schijnt

> "een marmerwerker, die zijn groote groep
> voleind had in die ruimte tusschen 't loof."

Toen je er mij op je kamer eens een stuk van liet zien was ik eindeloos mat en voor geen impressie ter wereld ontvankelijk. Je moet toen den indruk gekregen hebben dat ik het niet veel vond. Martha van Vloten die ik verleden week (in 't geheim) voor Heer v.E. geschilderd heb, en met wie ik toen veel praatte, vond je Demeter ook zeer schoon, maar je hebt haar sedert mogelijk zelf gesproken. ('t Geheim blijft geheim tot over een veertien dagen).'

Aldus Jan Veth.

Martha van Vloten, de oudste dochter van Johannes van Vloten, met Frederik van Eeden verloofd en, in het vroege voorjaar van '86 met hem op de huwelijksreis, had zich door de gedichten van Verwey's eersten bundel getroffen en sterk bekoord gevoeld.

Vooral 'Doode Uren', een der laatste gedichten, zoo niet het laatste van die, welke alsnog aan den bundel werden toegevoegd, en dat aan haar opgedragen is, zal haar hebben ontroerd. Het is dan ook een gedicht - en ik wil met de laatste strofen ervan dit hoofdstuk afsluiten - waarin de levensvreugde tintelt, de levensmoed klaroent, niet met de oppervlakkigheid van den levensgenieter, maar met den ernst van den zelfbewusten man, die zich een groote taak heeft gesteld. De wereld is vol goed en kwaad, zegt Verwey, maar het blijft de taak van den dichter de schoonheid te verheerlijken die onvergankelijk is:

> En daarom heb ik begeerd
> Schatten noch staat,
> Maar het lied, dat het schepsel eert
> En een God niet smaadt.

Opdat ik in de ogen
Van allen, die wenen,
Zacht legge het licht,
Dat mijn ziel heeft omschenen, -
Dat zal hunne tranen drogen.

Ieder zal tot mij vliên
Wien 's werelds wee doorsneed,
En schoonheid in zijn smarten zien
En lachen in zijn leed.

Gaat en zegt dat, uren:
Ik zal niet wenen...
Het licht, dat mijn ziel heeft omschenen,
Zal eeuwig duren: -
'k Zal al mijn dagen
Ervan gewagen. -

(I. 31.)

Zesde hoofdstuk
De Nieuwe Gids

Het tweemaandelijksch tijdschrift ‘De nieuwe Gids’, waarvan de eerste aflevering, in een eenvoudig grijs omslag, op 1 October 1885 bij W. Versluys te Amsterdam in het licht gegeven werd, is gedurende een jaar of zes, zeven, het voornaamste orgaan geweest van de beweging van '80. Naarmate deze beweging zich uitbreidde en aan invloed won, niet slechts op artistiek en literair, maar ook op sociaal en politiek gebied - ik herinner in dit verband aan den toenemenden invloed der opkomende sociaal-democratie waarin Frank van der Goes en P.L. Tak, welke laatste ook eenigen tijd in de redactie van het tijdschrift zitting heeft gehad, evenals de dichter Herman Gorter spoedig hun levensvervulling zouden vinden - werd de positie van het tijdschrift, hoe paradoxaal het ook klinken mag, wankel. Het verschijnsel kan echter gemakkelijk worden verklaard. Al berustte de leiding van het tijdschrift, opgericht om tot vrije tribune te dienen van een groep dichters en critici, niet uitsluitend bij den redacteur-secretaris en mede-oprichter Willem Kloos, toch betoonden zijn mede-redacteuren zich ten opzichte van hem, uit bewondering voor zijn talent en uit genegenheid voor zijn boeiende persoonlijkheid, uiterst toegevend en meegaand. Doch hoe groot Kloos' verdiensten voor de vernieuwing onzer letteren ook geweest mogen zijn, hoe hoog men hem ook als schrijver van enkele sublieme gedichten schatten mag, helder begrip voor de gebeurtenissen buiten het gebied der moderne Nederlandsche literatuur bleek hij op den duur niet te bezitten.

En toch waren die gebeurtenissen van het grootste belang. De ‘beweging van '80’ was niet een uitsluitend *literaire* be-

Verwey 19 jaar *(Schilderij door Jan Veth)*

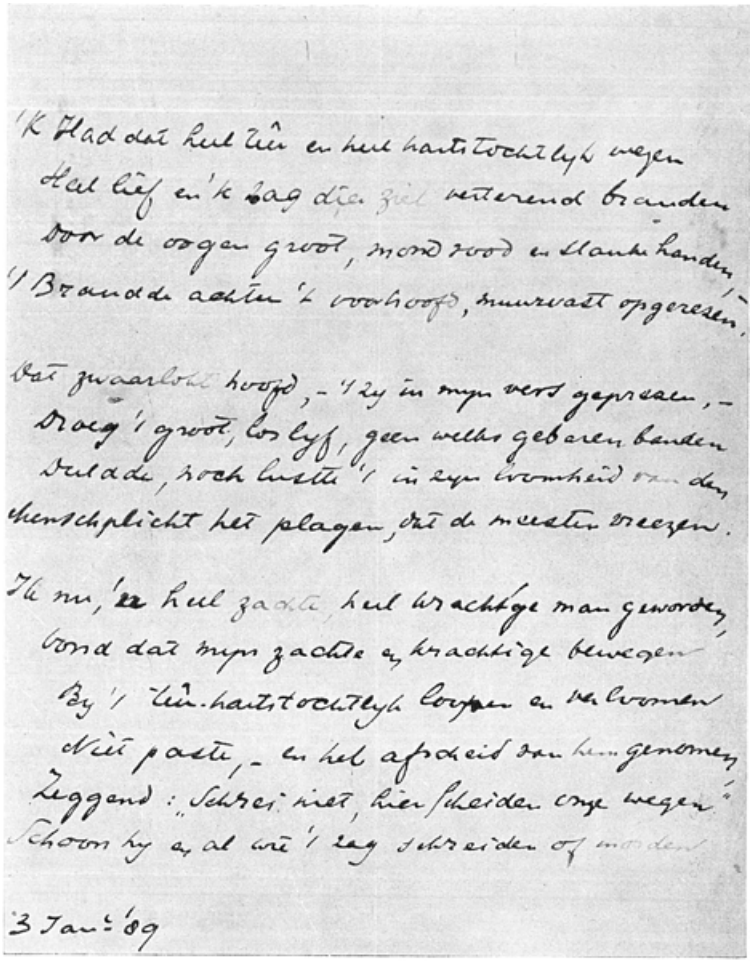

'K Had dat heel lèn en heel hartstochtlyk wegen
Heel lief en 'k zag dien ziel verterend branden
Door de oogen groot, mond rood en blanke handen
'I Brandde achter 't voorhoofd, muurvast opgerezen, –

Dat zwaarlokt hoofd, – 'k zie in myn vers gepresen, –
Droeg 'I groot, los lyf, geen welke gebaren banden
Dulde, hoch hielt 'I in eyn kromheid van den
Menschplicht het plagen, dat de meesten weezen.

Ik nu, 'n heel zachte, heel krachtige man geworden,
Vond dat myn zachte en krachtige bewegen
By 'I lèn-hartstochtlyk kloppen en verkromen
Niet paste, – en het afscheid van hem genomen

Zeggend: „Schrei niet, hier scheiden onze wegen"
Schoon hy en al wè 'I zag schreiden of morden

3 Jan: '89

Handschrift van 1889; verkleind

weging. De literatuur is met het leven onafscheidelijk vergroeid. Het hartstochtelijk verlangen naar schoonheid openbaarde zich niet slechts bij de dichters; de behoefte aan eerlijkheid in kunst en het verzet tegen overgeleverde vormen kwam niet uitsluitend tot uiting bij de proza-schrijvers. Ook de schilders voerden hun strijd voor vernieuwing en zuivering en spoedig zou deze strijdbaarheid eveneens in de architectuur merkbaar worden. De ‘beweging van '80’ was een *vernieurvings*-beweging op velerlei, ook op maatschappelijk, sociaal en politiek gebied. En Kloos bleek op den duur niet de man te zijn die deze verschijnselen overzag en die aan deze vernieuwingsbeweging-in-meer-algemeenen-zin leiding geven kon.

Niettemin werd hij in den kring zijner bentgenooten te zeer vereerd, ook toen hij tot vernieuwen, ja, in stand houden van het tijdschrift niet bij machte bleek, dan dat de andere leden der redactie, Frederik van Eeden en Van der Goes - Verwey was in 1889 reeds als redacteur afgetreden - hadden kunnen ingrijpen met kans op succes.

Zoo ging het tijdschrift, met zooveel idealisme en geestdrift opgezet, zijn onvermijdelijken ondergang tegemoet. Een poging tot redding, op het allerlaatst door van der Goes ondernomen, werd om redenen van persoonlijke gegriefdheid door Frederik van Eeden verijdeld*) en het zonderlinge verschijnsel waarvan ik zooeven sprak: dat de beweging aan beteekenis en invloed won terwijl het voornaamste orgaan dier beweging kwijnde en ten onder ging, deed zich voor.

Gelukkig greep Albert Verwey te rechtertijd in. Toen hij zag dat het met de zaak van ‘De nieuwe Gids’ hopeloos stond, richtte hij, te zamen met Lodewijk van Deyssel, een nieuw orgaan op, het ‘Tweemaandelijksch Tijdschrift’, waarvan de eerste aflevering op 1 September '94 te Amsterdam verscheen; en spoedig werd dit tijdschrift invloedrijk voor allen, die zich op artistiek, politiek, wetenschappelijk of sociaal gebied aan vernieuwingsarbeid hadden gewijd.

Wat de oorspronkelijke ‘Nieuwe Gids’ betreft, de historie van

*) F. van der Goes: ‘Litteraire Herinneringen uit den Nieuwe-Gids-Tijd’.

dit tijdschrift ligt buiten het bestek van dit boek. Verwey heeft weliswaar tot de oprichters behoord en is als redacteur een zeer werkzame kracht geweest, maar zijn deelhebben aan de redactie heeft, zooals wij zullen zien, slechts enkele jaren geduurd, en de geschiedenis van het tijdschrift valt dus slechts korten tijd samen met de geschiedenis van zijn leven. Hetgeen niet wegneemt dat die korte tijd, zoowel door den invloed van het tijdschrift op hèm als door den invloed welke hij op het tijdschrift heeft geoefend, buitengewoon belangrijk is geweest. Hij mag dan in latere jaren eens hebben gezegd: 'Voor mij vertegenwoordigt die "Nieuwe Gids"-beweging maar een jaar of wat uit mijn jeugd, en niet meer. Zij vormt maar een heel klein stukje van mijn ontwikkeling, en daarna komt een groot aantal jaren, die voor mij veel belangrijker zijn.'*); de waarheid is, dat zijn werkzaamheid als redacteur voor de vorming van zijn karakter, voor zijn geestelijke scholing en tucht, ongemeene beteekenis heeft gehad, en dat hij als dichter en criticus in die eerste jaren van het tijdschrift in breeden kring naam heeft gemaakt.

Reeds in de eerste vergaderingen van het letterkundig genootschap 'Flanor' waren, door Willem Paap, voorstellen tot oprichting van een tijdschrift gedaan, maar de tijd scheen daartoe nog niet rijp te zijn. Naarmate de groep jonge, gelijkgestemde Amsterdamsche kunstenaars zich uitbreidde; naarmate de uitwisseling van artistieke denkbeelden onder hen levendiger en hartstochtelijker werd; naarmate hunne artistieke beginselen vastere vormen aannamen en hunne productieve werkzaamheid toenam; begon de uitgave van een eigen periodiek echter dwingende noodzakelijkheid te verkrijgen. Zelfs al hadden de bestaande weekbladen, als 'Spectator' en 'Amsterdammer', aan de jongeren meer plaats ingeruimd; al hadden de redacties dier periodieken minder bezwaar gemaakt tegen de onparlementaire wijze waarop deze jongeren zich veelal wenschten uit te drukken, dan toch had het onvermijdelijk tot de oprichting van een eigen orgaan moeten komen. Want alleen in een eigen orgaan konden de jeugdige dichters

*) E. d'Oliveira jr.: 'De mannen van '80 aan het woord'.

en critici groepsgewijze optreden en strijden; alleen in een eigen tijdschrift konden zij hun denkbeelden zóó groepeeren, als zij, voor het doordringen ervan, wenschelijk oordeelden; alleen een eigen tijdschrift konden zij het aanzien verleenen dat noodig was om tegen de bestaande tijdschriften-van-aanzien met eenige kans op succes op te treden. En dat de belangrijkste dichter en criticus onder de jongeren dier dagen, de man die den jong-gestorven dichter Perk bij het publiek had ingeleid en in die inleiding literaire beginselen verkondigd had welke der jonge beweging tot richtsnoer dienden, dat Willem Kloos dit aanzien van het tijdschrift zou moeten verhoogen, moest alle jongeren duidelijk zijn.

In '84 werden de plannen tot oprichting ernstig onder de oogen gezien. Maar uit een brief van Frederik van Eeden, 27 December van dat jaar gedateerd, blijkt dat men het over den naam van het nieuwe orgaan nog niet eens geworden was. Als titel was ‘De gulden Winckel’ voorgesteld. ‘De naam is niet naar mijn zin, er moet een betere bedacht worden’, schrijft van Eeden, en laat erop volgen: ‘Je moet ook niet meer om Johannes vragen’. Verwey had er op aangedrongen dat hij, van Eeden, zijn verhaal ‘De kleine Johannes’ voor het tijdschrift reserveeren zou.

Hoe men aan dien naam ‘De gulden Winckel’ gekomen was, heeft Verwey zelf medegedeeld in een artikel, getiteld: ‘Voor veertig jaar’, op mijn verzoek geschreven voor het ‘Handelsblad’ van 30 September 1925. Bij de pogingen om een uitgever voor het nieuwe tijdschrift te vinden werd door de strijdlustige letterkundigen ook een bezoek gebracht aan den bekenden uitgever Hyman Binger, wiens zoon eens door mr. H. Cosman, een der dichters van de oude school, in den Flanor-kring was geïntroduceerd.

‘Ik zie ons daar nog zitten’, vertelt Verwey, - ‘de zoon Binger bleef staande, - terwijl de oude rheumatische uitgever, den linkerarm omhooggestrekt op de leuning van zijn stoel, ons jongeren - Van Deyssel, Van Eeden, Van der Goes, Kloos, Paap en mijn persoon - zijn meeningen uiteenzette. Eén keer stond hij op en liep naar de boekenkast. Hij was de vermaarde

en belangelooze uitgever van Van Lennep's Vondel, en zoo verbaasde het niet dat hij voorsloeg het tijdschrift “Den Gulden Winckel” te noemen en naar zijn uitgaaf greep om ons den titel te laten zien. Maar hij eischte tienduizend gulden als waarborgsom en wij moesten bekennen dat zooveel kasgeld niet tot onze beschikking stond.

Niet lang daarna kwam Paap met een beter voorstel. Paap stond, vanwege zijn vriendschap voor Multatuli, in betrekking met J. Versluys en deze had hem gezegd, dat zijn broeder, de uitgever W. Versluys, misschien wel geneigd zou zijn aannemelijker voorwaarden aan te bieden. Zoo gebeurde het. Versluys wou oogenblikkelijk tot de uitgaaf besluiten en er tegen het najaar toe overgaan, mits mogelijke schade door ons gedekt zou worden. Honorarium ontvingen we niet; eerst later werd het in bescheiden mate uitgekeerd.

Paap was het ook, die den titel “De nieuwe Gids” voorstelde, Zoodra hij het deed was het ons duidelijk, dat dit de naam moest zijn. “De Gids”, in 1865 het orgaan van een zelfvoldane burgerij geworden, was vanzelf de vijand van ieder nieuw dichterlijk en geestesleven. Evenals hij in 1836 zich had aangemeld met den ondertitel Nieuwe Vaderlandsche Letteroefeningen, zouden wij nu het praedicaat Nieuwe naasten nevens hèm.

Het eerste nummer van het nieuwe tijdschrift verscheen den 1sten October 1885. Het was in het minst niet uitdagend. Eer kon men zeggen dat de oprichters - en dit was ook inderdaad hun bedoeling - alle opzichtigheid hadden willen vermijden en eenvoudig een greep gedaan hadden in wat, met behulp van enkele vrienden, toevallig was bijeen te brengen.’

Tot de doop van het tijdschrift met den naam waardoor het vermaard geworden is zal besloten zijn in een redactie-vergadering welke door Paap op 12 Juni '85 bijeengeroepen werd. Paaps op dien datum afgestempelden convocatie-briefkaart aan Verwey luidt:

‘Alb. - Wees zoo goed morgen (*Vrijdag*)-avond te *zeven* uur bij mij te komen. Er is dan vergadering voor de G.W. of N.G., of...’ In de oproep voor de volgende vergadering, een week

later uitgeschreven, heet het echter: ‘Morgen (Vrijdag)-avond half acht bij mij bijeenkomst voor de N.G.’ Waaruit men de gevolgtrekking maken mag, dat op die eerste Juni-bijeenkomst, dus 13 Juni '85, de naam van het tijdschrift vastgesteld werd. De officieele oprichting van het nieuwe orgaan valt iets later en wel op 3 Juli van dat jaar. Wij weten dit uit een brief van Verwey aan Jan Veth, geschreven in Juli '85. Daarin lezen wij: ‘De N.G. *is* er. Vrijdagavond den 3den is ze op een vergadering bij Paap geconstitueerd. En vandaag of morgen zal Goes een advertentie in de Amsterdammer zetten, waarmee de zaak publiek wordt. (is er al geweest, gisteravond, zie ik daar)’.

Verwey, door zijn kantoor-routine zakelijk geschoold, had aan zijn schrijftafel bij Ziegelaar & Van den Bergh, in ieder geval op papier van The Maxwell Land Grant Company, een schema ontworpen voor de oprichting van een vennootschap, welke zich ten doel stelde: ‘het oprichten en exploiteeren van een tijdschrift in maandelijksche afleveringen’. Deze vennootschap zou vertegenwoordigd worden door drie directeuren, voor den tijd van tien jaar benoemd. Directeuren zouden zijn: Van der Goes, Van Eeden en Kloos. De redactie van het tijdschrift zou bestaan uit genoemde directeuren benevens Karel Alberdingk Thijm en Albert Verwey. In dit ontwerp wordt gedacht aan een aandeelenkapitaal van 10,000 gulden, aan een rentevoet van 4 % en aan een zoo snel mogelijke aflossing. Het schema maakt den indruk met veel ondernemingsgeest en geest-drift opgesteld te zijn; maar er is op zeer belangrijke punten van afgeweken. Tenslotte is het Paap geweest, die het contract opgesteld en de moeilijkheden welke zich daarbij voor deden overwonnen heeft.*)

Aan geestdrift ontbrak het Verwey zeker niet. Wij weten uit brieven van Frederik van Eeden hoe Verwey zich met liefde aan de onderneming wijdde, hoe deze hem stimuleerde en hoe zijn activiteit op haar beurt voor anderen een stimulans is geweest. Van Eeden bracht den zomer van '85 geruimen tijd in Mijnsheerenland door en verzocht Verwey allerlei, dat met het

*) Zie ook: Frans Erens: ‘Vervlogen Jaren’, blz. 10.

verschijnen van het tijdschrift en het afdrukken van ‘De kleine Johannes’ verband hield, voor hem te regelen. Verwey zelf zou op dat oogenblik zeker voor niets ter wereld de stad zijner organiseerende werkzaamheid hebben willen verlaten. ‘De toekomst van de “Nieuwe Gids” is een nieuwe “gist” in het deeg van onze gedachten en onze woorden’, - schrijft hij 6 Augustus '85 in een copie van, of ontwerp voor een waarschijnlijk aan dr. Doorenbos gerichten brief. ‘We schrijven er stukken voor en schrijven aan menschen die we gaarne willen dat er stukken voor schrijven. Behalve u hebben we thans dan ook Mej. Opzoomer; Frans Netscher; een zeer goede voor schilderkunst (uit Den Haag); Jelgersma die zal schrijven over philosophie; Lotsy die het doen zal over economische kwesties en enkele anderen, over industrieele en andere onderwerpen. Kloos heeft geschreven aan Emants en er zijn nog anderen die we vragen zullen. Op die manier hebben we eenige copie in voorraad en veel copie in vooruitzicht. Van die laatste wou'en we echter heel graag een wat nauwkeuriger staat, voor het eerste nummer tenminste, kunnen opmaken. Ik ben daarom belast u dit te schrijven en te vragen of u denkt ons een artikel voor het *eerste* nummer te kunnen sturen. Dat zou al vast een heele uitkomst zijn. We zouden daar niet nu reeds mee aankomen, als er niet over *drie* weken met het drukken van dat 1e nr. moest begonnen worden. Ook moeten we vóór dat beginnen nog vergaderen om den inhoud vast te stellen en er kennis van te nemen. Zoudt u me dus p.o. even willen melden of u binnen dien tijd iets gereed hebt? De grootte van het 1e Nr. is nu op 9 vel vastgesteld - dat is nog al flink, vind u niet?’

Dr. Doorenbos schreef, gelijk men weet, voor de eerste aflevering over Henri IV en de prinses Condé. Het nummer opende met het eerste hoofdstuk van ‘De kleine Johannes’, een verhaal dat zeker vele vrienden voor het tijdschrift gewonnen heeft. Verwey plaatste, behalve ‘Persephone’, een ook wat den omvang betreft aanzienlijke studie over ‘Het Sonnet en de Sonnetten van Shakespeare’. Van Kloos bracht de openingsaflevering enele van zijn schoonste sonnetten; de reeks zijner

Literaire Kronieken werd pas geopend in het nummer van December.

De oprichting van het tijdschrift werd feestelijk gevierd. Van der Goes bood stichters en voornaamste medewerkers een diner te zijnen huize aan; hij woonde toen nog met zijn moeder in het ouderlijk huis aan de Prinsengracht, onder het klokkenspel van de Westertoren. ‘Behalve de vijf redacteuren waren aanwezig: Buitendijk, specialist in Indische zaken; Frowein, lid van De Dageraad; Charles van Deventer; Aletrino; de uitgever van het tijdschrift, Versluys; Blink, de latere professor; Van Deyssel en ik’ - vertelt Frans Erens. - ‘Aan het dessert droegen van Deyssel en ik al dansend en gesticuleerend naar links en naar rechts het lied voor “Jansen hier, Jansen daar, Jansen overal”. Wij hadden het samen ingestudeerd. De heer Frowein hield een toast op La jeune France, “het zustertijdschrift van De nieuwe Gids”, zooals hij zeide.’

Over de ontvangst die het eerste nummer ten deel viel behoefden de oprichters zich niet te beklagen. Het had een vrij welwillende pers. Het ontbrak in tijdschrift en dagblad natuurlijk aan bestrijding geenszins, maar deze werd ‘overstemd door de toejuiching van jongeren en geestverwanten. Zelfs de Amsterdamsche studenten gaven blijk van een geestdrift dien men in hun kringen lang gemist had.’*) Dr. Doorenbos was niet onvoldaan over het werk van zijn voormalige pupillen. ‘Mij dunkt er ligt wel eenige voldoening voor de ondernemers in’ - schreef hij 5 October uit Brussel aan Verwey - ‘dat er zooveel moeilijkheden reeds overwonnen zijn en één nummer verschenen is, dat dadelijk zijn rang kan handhaven onder de vele Nederl. tijdschriften. Gaat het zoo moedig en bedaard voort, dan wordt het misschien met der tijd een moordenaar, waartoe het toch opgeleid wordt. Gij zelve hebt er het meest en het best voor gewerkt.’

De beoordeelaar die het tijdschrift in ‘De Amsterdammer, Weekblad voor Nederland’ aankondigde schreef o.a.: ‘Verreweg het belangrijkste in het tijdschrift wordt geleverd door

*) Verwey: ‘Vóór veertig jaar’.

den heer Verwey, die, theorie en praktijk vereenigend, eene kritische beschouwing over poëzie (*Shakespeare's Soneiten*) en eenige fragmenten van een overschoon dichtstuk, *Persephone*, leverde. Deze poëzie heeft, ofschoon wat het onderwerp betreft, antiek, wat versbouw en kleur betreft, aan Shelley en Keats doende denken, tevens iets innig oorspronkelijks, dat overweldigt. Al wat in de moderne behandeling der antieken ons getroffen heeft, wordt door dit gedicht in herinnering gebracht. Met belangstelling zien wij den bundel poëzie te gemoet, waarvan deze fragmenten een voorproefje geven.'

Jac. van Looy schreef uit Venetië naar aanleiding van het eerste nummer een van zijn boeiende, fantastische brieven, waaruit ik een fragment overnemen wil. De brief is van 3 November '85.

'Als een onvervalscht mensch ga ik doen wat ik je beloofd heb; wanneer weet ik niet precies meer en wáár ben ik ook bijna vergeten, ik geloof uit Pistoya, is het niet zoo? maar in elk geval, ik heb beloofd je te schrijven, en hoewel ik op het oogenblik van kou zit te rillen en m'n arme voeten die maar niet warm meer willen worden, met een buitengewone zorg in m'n plaid gewikkeld houd, zoodat ik er uit zie, van onderen, als een herstellende zieke of als een oude paai, die het pootje heeft, zoo, o, jé wat een zin, zal ik m'n verzenen tegen de prikkels slaan, me verharden, me... je gaan schrijven.

Want, eerlijk gesproken, Albertje, ik heb het slecht met je gemaakt, en dat spijt me, omdat jij een der eersten was, die toonde me nog niet vergeten te hebben. Maar in je geestige brief stond toen werkelijk zoo weinig, dat ik waarachtig niet beter wist te doen, als er Kloos eens over te onderhouden. Deze echter, troont in mijn oude kamer, Govert Flinkstraat no..... Secretariaat Nieuwe Gids, enz., zoo buitengewoon hoog, dat het voor mij zelfs, die toch vrijwel thuis ben op zijn nieuwe buurt-Olympus, onmogelijk is er door te dringen, laat staan er audientie te durven aanvragen. Ik zie hem daar zitten, in die doorgezakte leuningstoel, die nog wel meer door zal zakken, want *Hij* heeft verstand van *zitten*, met mijn oude chambreloak aan, want die heb ik daar laten hangen, en hij was wel

gek als hij hem niet aan trok, met z'n handen plat gedrukt tusschen de knieën van z'n lange beenen, recht voor zich uit starende, naar dingen die niemand anders ziet, of wel, grommelende toonen uitstootende over al wat hem niet bevalt. Brrrr... wat een gure Jupiter.

Maar, mijn waarde, ik was van plan aan jou, over jou en niet over Kloos te praten, en dus, van de schemering rechtsomkeert naar het licht.

He! zal je zeggen, hoe kom je aan zoo'n doortastende vergelijking, maar je vergeet dat ik slaapwandelaar ben, en al stuur- den de vrienden mij ook al geen tijdingen meer, laat staan nieuws over zaken, die mij, durf ik hopen, toch wel een weinig belangstelling inboezemen, zoo komt mijn eigen genius me te hulp, daar waar ik door anderen in de steek word gelaten.

Zoo droomde ik van nacht, dat *jij* een groote lantaren was, eigenlijk een soort van Krasnapolsky lamp, een réverbère... Hoe ik aan dat malle ding gekomen ben?

Ik las voor de zesde maal, zonder overdrijving, De nieuwe Gids, wordt nu maar niet ijdel, want ik heb geen andere lectuur, maar ik las vooral, over: iets over Sonnetten... enz. En in slaap gewiegd door die lichtgevende lectuur, onder het eentoonig getiktak der regendroppen op de steenen van het nauwe straatje waar ik woon, eentoonig als het getik van een oude hangklok in een onbewoonde kamer, heb ik in m'n droom de oude Warmoesstraat in 't gezicht gekregen, met zijn natte glibberige steenen, gebroken tot lichte en donkere streepen door de weerschijn der naar achteren wijkende lantaren. En de elektrische lamp van Kras scheen daar boven uit, en maakte alles nog rossiger als het was. Je weet, ik droomde. Nu, in eens, zag ik in die lamp jouw gezicht, jouw oogen, jouw neus, jouw mond, en de kroon ervan nam de vorm aan van jouw stijl opstaande haren. Over de mogelijkheid waar je wel met je beenen gebleven kon zijn denkt natuurlijk een droomend mensch niet, want... daarvoor droom je. Zoo zei ik dan ook, zonder eenige verwondering: Hé, Verwey, hoe gaat het, en hoe kom je zoo hoog? Wat je me geantwoord hebt weet ik niet meer, want ineens droomde ik weer over heel wat anders. Nu

zou ik het wel uit kunnen spinnen, maar zal het maar niet doen.

't Zal wel komen ook, dat ik werkelijk je "studie" - stuk is zoo'n leelijk woord - *een bizonder* en *mannelijke* Daad vind en het sonnet van die *apekop* Kloos dat ik nog niet kende, met de prachtige regels:

> Iets liefs dat men verloor en niet meer vond,
> Als alles wat héél ver is en héél schoon,

vind ik heerlijk als de Hollandsche nevels.

Begrijp je nu hoe ik aan die vergelijking kom van schemering en licht. [.....] Kerel, de literatuur in Holland gaat een minder dommelig tijdperk tegemoet, *dat zeg ik*, en daar ben ik blij om.'

In het hier boven aangehaalde gedeelte van Verwey's artikel 'Voor veertig jaar' wordt gezegd dat de oprichters voor eventueele schade aansprakelijk zouden worden gesteld. Ook dat er voorloopig geen honorarium kon worden uitgekeerd. Wat het eerste betreft, hij voegt eraan toe: 'Het aantal inteekenaars, al dadelijk hoopgevend, bleef toenemen. Na het eerste halfjaar was de geldelijke hulp van enkele gefortuneerde vrienden voldoende geweest om het tekort goed te maken, en daarna was ze niet meer noodig.'

Van de namen der 'gefortuneerde vrienden' waarvan hier gesproken wordt en die het verschijnen van 'De Nieuwe Gids' mogelijk hebben gemaakt, mag één naam, hoewel het eigenlijk die van een vriendin is, niet onvermeld blijven, de naam van mevrouw J.C. Jolles-Singels, die een ruim aandeel nam in het geldelijk risico dat aan de oprichting van het tijdschrift verbonden was. Deze fijne, beminnelijke en hartelijke vrouw, die warm bevriend was met mevrouw Bosboom-Toussaint en veel voelde voor de poëzie der jongeren, heeft meer dan eens, en altijd op even gulle als tactvolle wijze, blijk gegeven van haar bewondering voor Verwey's poëzie, van haar waardeering voor zijn persoon. Soms deed zij het schertsenderwijs, zooals toen zij hem met St. Nicolaas - het moet kort na het verschij-

nen van den bundel ‘Persephone’ zijn geweest - een penhouder stuurde met, daarom gerold, een bankbiljet, dat den dichter in die dagen uiterst welkom geweest zal zijn. een ivoren penhouder met zwaar zilveren kopstuk, die door Verwey nog lang in eere gehouden is, en waarop hij, aan het slot van zijn artikel over ‘De Gids nu hij vijftig jaar is’ - in het nummer van Februari '87 van ‘De Nieuwe Gids’ - gezinspeeld heeft toen hij schreef: ‘Ook zou ik de pen, die ik gebruikt heb om dit te schrijven, liever gebruiken om dingen te maken, mooi en genotrijk, voor de menschen, die ik weet dat het beste wenschen voor mijn vrienden en mij’.

Soms droeg haar betoon van meegevoel een ernstiger karakter, zooals toen zij, enkele jaren later, na den dood van haar man, Verwey dankte voor een gedicht dat hij haar zoon André voor haar meegegeven had. ‘Niet voor het eerst hebt gij mij geholpen’ - schreef zij - ‘om even alle moeilijke daagsche gedachten van mij af te gooien om te luisteren naar uw lied en dan neem ik frisscher en moediger mijn vrachtje weer op en draag het een eindje verder. Maar vanavond lijkt het mij toe alsof ik meer nog dan anders geholpen en vertroost ben. Misschien door dat de laatste dagen mij meer dan gewoonlijk noch bezorgd maakten, maar zeker toch grootendeels doordat er zooveel warmte en licht en mooi's is in wat gij mij geeft. Ik ben u zeer dankbaar, Verwey.’ Het gedicht waarvan in dezen brief gesproken wordt - hij is 9 Juli '89 gedateerd - is het eerste uit de reeks der ‘Vijf Idyllen’, korten tijd later in de ‘Verzamelde Gedichten’ gepubliceerd.

Een andere bewonderaarster van zijn poëzie vond hij in Adèle Opzoomer, de schrijfster van ‘In Dagen van Strijd’ en ‘Vor- stengunst’, een romancière van wie men in die dagen verwachtte, dat zij de opvolgster zou worden van mevrouw Bosboom. Verwey had haar om een artikel voor ‘De nieuwe Gids’ ter herdenking van deze schrijfster gevraagd maar zij had dit verzoek van de hand gewezen. Een In Memoriam, der schrijfster van ‘Het Huis Lauernesse’ waardig, zou, betoogt zij, een gedegen studie, een grondige beschouwing harer geschriften moeten zijn; en daartoe voelde Adèle Opzoomer zich niet bij

machte. Het In Memoriam werd dan ook redactioneel opgesteld, en men kan het vinden in het Juni-nummer van den eersten jaargang. Maar uit den brief aan Verwey spreekt groote waardeering, zoowel voor zijn artikel: ‘Toen De Gids werd opgericht...’ als voor zijn gedichten. ‘Ik heb uw “Genoten Vreugde” dezer dagen nog eens herlezen; dat en uw “Rouw om het Jaar” zijn lievelingsgedichten van mij geworden. Zult gij spoedig nieuwe geven?’

De onmogelijkheid voor den uitgever van ‘De nieuwe Gids’ om de artikelen van de redacteuren te honoreeren zal voor enkelen onder hen, vooral voor Kloos en Verwey, een hard gelag zijn geweest. Dat zij niettemin al hun krachten belangeloos aan het tijdschrift hebben gegeven bewijst wel hoezeer met de uitgave een hunner idealen verwezenlijkt werd. Het feit dat op betaling niet te rekenen viel heeft Verwey dan ook niet weerhouden zijn volle krachten aan de onderneming te geven en de last van het redactie-secretariaat, zooal niet in naam, dan toch in feite, te dragen. Het was geen lichte, geen gemakkelijke taak. Uit den brief van Adèle Opzoomer en uit dien van hem aan dr. Doorenbos blijkt, dat hij het was die de medewerkers zocht en aanzette tot schrijven. De redactie-secretaris liet veel over aan zijn jongeren makker, met wien hij allengs warm bevriend geworden was. Teekenend voor de verhouding is, in dit verband, de volgende uitlating van Jac. van Looy, die 50 Juli '86 uit Madrid aan Verwey schreef: ‘Ik stuur je deze twee sonnetten van de laatste tijd, die ik onderstel dat je in elk geval [zult willen] lezen. Zeg me wat er aan mankeert. Want al stuur ik een heele Odyssee aan de Gids Secretaris dan krijg ik toch geen antwoord’, enz. En eveneens het volgende fragment uit een brief die Lodewijk van Deyssel 12 Januari '88 uit Houffalize in Luxemburg, waar hij zich metterwoon gevestigd had, tot Verwey heeft gericht:

‘Ik zal zo vrij zijn, als je 't goed vind, mij in 't vervolg tot jouw te richten voor Nieuwe-Gids-korrespondenties, want de sekretaris schijnt het korrespondeeren met de auteurs van ko-

pie voor zijn tijdschrift niet tot zijn taak te rekenen. Ik schreef hem althands in de laatste zes weken drie brieven, maar hij antwoordt op geen van de drie. Vooral het niet andwoorden op den eerste dier drie brieven, een lange van zoo een intiem karakter dat er dadelijk op geandwoord had moeten worden, is mij zeer onaangenaam geweest. Stel je voor, iemant daar je bij komt zitten en daar je je hart aan uitstort met vele innige vertrouwelijke mededeelingen en die, als je uitgepraat bent, net doet of je niets gezegd hebt en een eind ver met iemant anders van het gezelschap over andere dingen gaat zitten praten.

Het is heel plezierig een auteur te zijn en een stijl te schrijven zoo als Kloos, maar een beetje welopgevoedheid te hebben is toch ook wel plezierig voor de menschen waarmêe je verkeert.....'

Dat ook Van Eeden, als er iets te regelen viel, bij voorkeur een beroep deed op 'Albertje', zooals Verwey in den kring der vertrouwde vrienden werd genoemd, zeide ik reeds. Hij roemt in een brief van 12 Augustus '85 Verwey's 'overtuigende welsprekendheid' waar het de werving van medewerking betrof.*) En evenzoo is het met andere medewerkers gesteld. Jan Veth, evenals Van Looy zoowel literator als schilder, tenminste in die eerste jaren, stuurt zijn proeven van poëzie telkens weer aan Verwey, en vraagt hem diens oordeel. Hoe weinig overtuigd van het zegevieren der nieuwe letteren sommige jongeren waren blijkt wel uit de volgende uitlating van Veth, in een brief van 21 December '85, dus toen 'De nieuwe Gids' nog pas in zijn kindersokjes lag: 'O, heb je het versje van den dichter Doedes in 't Nieuws gelezen - Dat was mooi! Vervloekte filister. Laten we niet denken dat we werkelijk ooit een volledige overwinning op hun harde hoofden zullen be- halen, maar ook zonder de zege is de strijd heerlijk òm den strijd - evenals de wellust van vlooien vangen - de vlooien roeit men niet uit, maar het is zoet eens een kop te voelen knappen als de pootjes ons gekitteld hebben.' Als Huet ge-

*) Albert Verwey: 'Frederik van Eeden', blz. 30.

storven is haast Charles van Deventer, Huets neef, zich, de redactie van het tijdschrift te verwittigen en hij richt zich daartoe tot Verwey: ‘Misschien heb je het in een krant gelezen, maar ik wil toch graag dat je van mij ook te weten komt dat Huet is gestorven, onverwachts; wij hebben ook geen voorbereiding gehad. Ik ga misschien met mijn vader naar Parijs. Zorg voor een mooi stukje in de N.G.’

Zorg voor een mooi stukje. Het was gemakkelijker gezegd dan gedaan. Kloos was de aangewezen man om het op te stellen; het eerste deel van zijn eerste Literaire Kroniek, in het December-nummer, was aan Huet gewijd; maar hij schreef het niet. De redactie wist niet beter te doen dan een In Memoriam, door Frank van der Goes in het weekblad ‘De Amsterdammer’ van 9 Mei '86 geplaatst, in het Juni-nummer over te nemen.

Leider in den eigenlijken zin van het woord is Kloos in het kader der Nieuwe Gids-beweging nooit geweest. ‘Er was geen leider, en ieder was evenveel pionier als de ander’, schrijft Erens, die het weten kon, in zijn ‘Vervlogen Jaren’. Maar het is zeker dat een groot deel van den arbeid: de correspondentie met medewerkers, het stimuleeren van de medewerking, het samenstellen van den inhoud der afleveringen, de besprekingen met den uitgever Versluys of met den drukker Clausen, van Verwey's energie afhankelijk was; al verrichtte hij dan die werkzaamheden ook, en zeker in den aanvang, na overleg met Kloos of met de andere redacteuren. Zeker is ook dat hij van die inspannende jaren voor zijn latere redacteursarbeid zeer veel wil heeft gehad.

En als redacteur-secretaris, zoo al niet in naam dan toch in feite, heeft Verwey's belangstelling zich niet beperkt tot de poëzie en tot poëzie van gelijke geaardheid als de zijne. Ook voor de vernieuwing van het proza, welke, onder invloed van het Fransche naturalisme, hier te lande evenwijdig liep aan de vernieuwing der poëzie, was zijn geest ontvankelijk. Hij schreef, enkele jaren na de oprichting van het tijdschrift, geestdriftig over Van Deyssels roman ‘Een Liefde’, hij stond weldra in een vriendschappelijke verhouding tot dezen fellen

kampvechter voor de veredelde prozakunst, een vriendschapsverhouding welke, ondanks het verschil van aanleg en aard dat tusschen beide kunstenaars bestond, tot jarenlange vruchtbare samenwerking leiden zou, en waar hij waarachtig talent bespeurde juichtte hij het toe en moedigde hij het aan. Aug. P. van Groeningen bijv., de jong-gestorven novellist, schrijver van ‘Een Nest Menschen’ en ‘Martha de Bruin’, kon het getuigen en was Verwey dankbaar voor zijn ‘sympathie en goedkeuring’.

‘Wij zijn geen naturalisten’ - schreef Verwey - ‘maar wij plaatsen het werk van schrijvers die naturalisten worden genoemd.’

Intusschen bleef zijn aandacht gespannen ook op hetgeen buiten onze grenzen voorviel. Frans Erens, met wien hij allengs zeer bevriend geworden was, hield hem op de hoogte van hetgeen er op literair gebied te Parijs verscheen. Zijn vroegere schoolkameraad J.C.G. Grasé, die later leeraar in de Engelsche taal worden zou en voor zijn studie langen tijd te Londen woonde, lichtte hem in, gedurende 1886 in brief op brief, over de ontwikkeling der moderne Engelse literatuur, en volgde op zijn beurt met belangstelling de ontwikkeling der moderne Nederlandsche. ‘My best wishes for a continued succes, self- possession and’ - schrijft hij op Nieuwjaarsdag '86 - ‘an obstinate perseverance against thick-headed critics and the like.’

‘Aan mij was inmiddels opgedragen den tijd toen de Gids werd opgericht te bestudeeren en erover te schrijven’, - vertelt Verwey in het reeds vermelde artikel ‘Voor veertig Jaar’. Het resultaat van die studie verscheen in het April-nummer van het tijdschrift en werd voortgezet. Het was een historisch onderzoek waarvan de latere Potgieter-biograaf nog partij trekken kon.

Maar ook buiten het tijdschrift was Verwey actief. In Juni en Augustus '86 correspondeert hij met de redactie van het maandschrift ‘De Salon’ over het schrijven van een reeks causerieën over aesthetische en literaire onderwerpen, die dan onder eigen naam of onder een schuilnaam verschijnen zou.

Het laatste geschiedde en A. de Mare was de naam waaronder de reeks het licht heeft gezien. ‘De Salon’, een maandschrift dat onder redactie van een zekeren George Kepper verscheen, was terzelfder tijd als ‘De nieuwe Gids’ opgericht. Een conventioneel en zoetelijk orgaan waarin Fiore della Neve bij senstimenteele prentjes onbeduidende versjes schreef, maar waarin nu en dan toch enkele bijdragen van beter gehalte voorkwamen. Zoo droeg o.a. prof. Alberdingk Thijm artikelen bij over Hollandsche schilderkunst. Verwey schreef, in den tweeden en derden jaargang, zes artikelen over ‘Literatuur en kritiek’ en trachtte daarmede het publiek een beter begrip omtrent poëzie bij te brengen. In zijn Literaire Kroniek van het Juni- nummer '87 vestigt Kloos de aandacht op deze beschouwingen, die hij als artikelen van een groot theoretisch en aesthetisch belang kenschetste. ‘Want de heer A. de Mare’ - aldus de kroniek - ‘schrijft het eenvoudigste, zuiverste, lenigste Hollandsch, dat men zich denken kan. Bevallig en krachtig wiegelen de zinnen, abstract betoogend, concreet bewijzend, op- vlammend in toorn of glijdend op u toe met vleiend gebaar.

Het is een rhythmische dans van gedachten en die gedachten hebben iets nieuws. 't Zijn nieuwe en bruikbare bijdragen voor het groote theorieën-stelsel over literatuur en kritiek, waaraan het jongere geslacht sinds eenige jaren bezig is te arbeiden. En ook zijn het bijdragen van een nieuwe soort.

Tot dusverre hadden zij in hunne theoretische opstellen bijna uitsluitend de kwestie behandeld, hoe de kunstenaar in verband staat tot zijn werk en hoe dit werk moet zijn, om goed werk genoemd te kunnen worden. Dat was de hoofdzakelijk aesthetische zijde der vraag. Slechts even en onvolledig was gezegd, in welke verhouding de dichter en zijn werk tot de werkelijkheid staan. Daarop gaat nu de heer de Mare door en legt het eerste fondament voor het *psychologische* gedeelte van het systeem.’

In Februari '87 maakt Verwey plannen tot het schrijven van een uitvoerige studie over Busken Huet en hij wint daartoe inlichtingen in, o.a. bij Chap van Deventer, Huets neef, die als leeraar te Goes gevestigd is, en bij Jan Veth, wiens oom, prof.

P.J. Veth, Gids-redacteur was geweest en die misschien mededeelingen zou kunnen doen ‘over Huets verhouding tot de Gids-redactie en de oorzaken van zijn uittreding’.

‘Ik heb’ - schrijft hij 8 Februari '87 aan Veth - ‘nu eenigszins de hoofdzaken vastgesteld van de gegevens, waaruit ik mijn studie zal moeten saamstellen’. En hij laat erop volgen:

‘Tot inlichting voor jou schrijf ik hier nog bij, dat ik vier maanden of langer aan het bijeenbrengen van gegevens denk te besteden en niet zal ophouden voor ik voorzien ben van *alle roetensroaardigheden*, waardoor Huet beter kan worden gekend.

Voorloopig heb ik een uitvoerige brief geschreven aan Chap, met het doel me door hem in verbinding te stellen met Huets familie en op het spoor te komen van illustratieve feiten en herinneringen, die voor het publiek niet bekend zijn. Kun je me in die richting steunen, doe het dan. Maar laat eerst Chap begaan.

Het kan zijn dat ik - dat hangt af van wat Chap me schrijven zal - binnen kort in Dordt kom om mevr. van Deventer te spreken. Ook Huets jeugd interesseert me zeer.

Je ziet dat het schrijven van dit stuk me meer ter harte gaat dan iets wat ik vroeger geschreven heb. Dat is ook zoo. Ik wou er mijn proefstuk van maken. En daarom zou ik heel blij zijn als ik van alle kanten zooveel ondersteuning krijg, als ik wel zal moeten ondervinden om het stuk te maken tot wat het moet zijn.’

Van Deventer verstrekt hem de gewenschte inlichtingen doch geeft hem tevens in overweging het schrijven van deze studie uit te stellen. ‘Dyserinck is geruimen tijd bezig’ - schrijft hij 9 Februari '87 - ‘aan een biografische monografie, die zeker aan volledigheid niets te kort zal schieten en ik meen dat mijn tante met het uitgeven van brieven aan het werk is.’ Deze mededeelingen zijn vermoedelijk voor Verwey aanleiding geweest om zijn plan op te geven. Enkele maanden later, in Juli, is hij dan verdiept in de studie van Perks ‘Mathilde’. Sonnet na sonnet wordt zorgvuldig geanalyseerd en aanteekeningen worden verzameld. Maar ook dit plan komt niet tot uitvoe-

ring. Dan, ruim een jaar later, verschijnt bij W. Versluys een brochure over van Deyssels eersten roman ‘Een Liefde’, welke brochure, Januari '88 gedateerd, al heel vroeg in die maand het licht heeft gezien, want Van Deyssel had het boekje reeds 15 Januari in bezit.

‘De roman van van Deyssel heeft twee kwaliteiten’ - aldus begint de beschouwing - ‘hij is mooi en hij is onzedelijk. Om zijn onzedelijkheid wordt hij of niet genoemd of uitgejouwd; nu wil ik hem gaan prijzen om zijn mooiheid. Die roman is als iemand, die aan een deur klopt, aan de deur van de literatuur. Sommigen doen of ze niets hooren. Anderen zeggen: Ga weg, je bent onzedelijk. Nu ga *ik* zeggen: Kom binnen, want je bent mooi.

Ik doe dat in een brochure, omdat ik graag wou dat dit opstel gelezen werd ook door andere dan Nieuwe-Gids-lezers. In die brochure wil ik trachten niet enkel te zeggen dát dat boek mooi is, maar ook te doen voelen hoe en van wat soort mooi het is.’

Hij zet dan eerst uiteen wat hem in het geluid van Van Deyssels taal getroffen heeft. ‘Het geluid van Van Deyssel vind ik mooi. Ik vind het een echte, natuurlijke menschenstem. Ik vind het een bizondere, persoonlijke menschenstem. Ik vind het, als ik het in twee woorden karakteriseeren zal, een *droepend* en *zinnelijk* geluid. Het was als de stem van een dweper, soms innig-têer, soms hoog, als in extase, lang-aangehouden open, als van iemand, die geniet van zijn eigen praten. Dat geluid te hooren is me een genot geweest; - dat geluid te voelen als de uiting van een bizondere, een, zooals ik haar karakteriseer, dwepend-zinnelijke persoonlijkheid, is me een nog grooter genot geweest; - maar het grootst was het wel dat oogenblik, toen de wensch in me opkwam, zèlf de persoonlijkheid te wezen, die ik voelde dat achter dat boek zat.’

Ook heeft hem getroffen het koloriet van Van Deyssels geluid. ‘Veel menschen zien een kleur bij elk geluid dat ze hooren en hooren een geluid bij elke kleur. Het is juist iets voor hem dat hij dat ook heeft. En bij hem wordt dat een heerlijkheid. Want hij ziet zóóveel kleuren, zooveel fijne tusschentonen en

teere nuances, dat dagelijks in zijn dwepende wezen de fijnste en grootste melodieën bewegen, als de blijdschap die zijn Ziel voelt over het Leven.'

In opgetogen bewondering, zij het niet zonder voorbehoud ten aanzien van sommige details, weidt Verwey dan verder uit over het boek, en uit den laatsten volzin der hier aangehaalde gedeelten wordt die opgetogenheid ten volle verklaard. Verwey is van zijn jeugd af, en misschien wel omdat de dood die jeugd zoozeer overschaduwd heeft, een hartstochtelijk minnaar van het leven - of laat ik het woord liever, zooals hij bij voorkeur doet, met een hoofdletter schrijven - van het Leven geweest. En in dit proza van Van Deyssel vond hij die hartstochtelijke liefde terug, op-gevoerd, ópgedreven tot een in verrukking overslaande opgetogenheid. 'Als ik hem lees, Van Deyssel, dan denk ik: ja juist, als het Leven een vrouw was, dan zou hij de dwepende Minnaar van het Leven zijn' - zegt hij in het begin van het tweede deel dezer studie, en aan het slot van dit deel, waar hij het over de verstandige menschen heeft, die zich bij voorkeur van opwinding onthouden: 'Wij menschen, geloof me, wij menschen zijn niet belangrijk door maatschappelijk in de puntjes zijn, door logischheid van gedachten en ordentelijkheid van manieren, maar groot en geweldig belangrijk is elk die veel voelt en veel begrijpt van wat ons goed te begrijpen is: het Leven, waar wij hier op aarde in staan. Ik beweer dat Van Deyssel dat Leven inniger aangezien en beter begrepen heeft dan één van uw verstandige naturen.' In het derde hoofdstuk der brochure prijst hij het boek dan nog om een reden die evenzeer als de vorige kenmerkend voor Verwey's geaardheid is: hij ziet in dit boek een element van symboliek en van verbeelding. Van Deyssel heeft, betoogt hij, niet de werkelijkheid buiten hem, niet de uiterlijke, de waargenomen werkelijkheid weergegeven, zijn heele boek is 'een groote persoonlijke ontboezeming, een lyriek met verbeelde namen. De gestalten uit dit boek zijn symbolen en als zoodanig verbeeldings-figuren geworden, al heeft Van Deyssel dat misschien niet opzettelijk zoo bedoeld.'

Ziehier dan de verklaring van het feit dat Verwey, die ondanks

den invloed welke impressie en emotie op hem hebben geoefend; ondanks de vermeende afhankelijkheid van stemmingen - een symptoom van de Sturm-und-Drang-periode waarin hij toen leefde - van jongs af een dichter is geweest die van de verbeelding eener innerlijke wereld zijn heil verwachtte en die vooral in de kracht der verbeelding het kenmerk van het waarachtig dichterschap zag, het eerste werk van Lodewijk van Deyssel, van den man die zich juist in dien tijd tot voorvechter van het naturalisme opgeworpen had en die het naturalisme ook vele jaren op zijn wijze dienen zou, met geestdrift begroeten kon.

Of de brochure opgang gemaakt, en tot de verspreiding van den roman bijgedragen heeft? De titel van de brochure is gekenschetst als ‘eenigszins pedant’ en eenigszins pedant klinkt hij inderdaad: ‘Mijn meening over L. van Deyssels roman “Een Liefde”.’ Deze titel zal weinigen buiten den eigenlijken kring der artisten hebben geïmponeerd. Want zóó gezaghebbend was de naam Verwey toen nog niet, dat het woord ‘mijn meening’ als een ‘Sesam-open-u’ dienen kon. De Nieuwe-Gidsers waren inderdaad - het is begrijpelijk - niet van eigendunk en zelfgevoel gespeend. Verwey heeft dit later volmondig erkend. Toen hij de brochure opnam in den bundel verzamelde opstellen die in 1905 onder den titel ‘De oude Strijd’ verscheen, schreef hij in de Voorrede: ‘Het valt niet te loochenen dat de fout van deze geschriften ligt in een overgroot zelfgevoel.’ In ieder geval heeft het opstel opgang gemaakt in eigen kring, en reeds dat kon reden tot voldoening zijn. Van Deyssels vader, prof. J.A. Alberdingk Thijm, dankt den schrijver in een briefje van 18 Januari '88.

‘Ik behoef U niet te zeggen hoe aangenaam mij uw waardeering van Karels persoonlijkheid getroffen heeft. Ik ben er u innig erkentelijk voor en dank u voor de oplettendheid der toezending van uw brochure.

Veroorloof mij óók U te zeggen dat ik den stijl, waarin gij ze geschreven hebt, bewonder en mij verheug in de plaats, die het koloriet in de geschriften mijner jonge land- en kunstgenoten beslaat.

Ik wil u echter niet verbergen, dat de eerste volzin eene verwachting bij mij heeft opgewekt, die Gij voor de helft onver- vuld hebt gelaten. Het zou mij zeer geïnteresseerd hebben van U te hooren, waarom de roman “onzedelijk” wordt genoemd. Ik had er zeker eene waardeerbare definitie van het woord bij gewonnen en tevens een bijdrage tot vestiging van mijn eigen oordeel.

Maar Gij hebt alleen willen zeggen en aantoonen, dat Gij het boek “mooi” vindt en daar moet de lezer te-vreden mee zijn. Hij heeft geen recht iets meer te eischen. Wellicht ware toch het begin van een aanwijzing, in hoeverre een kunstwerk “mooi” en “onzedelijk” tegelijk kan zijn, een welkom licht geweest.’

De ‘waardeerbare definitie’ van het begrip ‘onzedelijk’ gewerd den vader in Verwey's antwoord van 21 Januari. Hoe zij luidde weten wij uit een in Verwey's nagelaten papieren aangetroffen briefconcept, dat luidt:

‘Ik zou Uw vriendelijk schrijven graag met een kort briefje beantwoorden.

U spreekt van de vraag of een kunstwerk “mooi” en “onzedelijk” tegelijk zijn kan. Ik geloof dat ik in het boekje, dat ik U zond, tot misverstand aanleiding heb gegeven door het woord “onzedelijk” te gebruiken, zonder erbij te zeggen dat ik het bedoelde in den zin van “wat strijdt tegen de maatschappelijke zede”. In dien zin vind ik Karels roman onzedelijk. En zóó - meen ik - kan een werk mooi en onzedelijk zijn tegelijk. Met onzedelijk bedoelt U in Uw brief, nietwaar? “wat strijdt met de *goddelijke* zede”. En als ik dan de goddelijke zede noemen mag *die* (al of niet tot wet of Evangelie geformuleerde) zede, die altijd en ondanks alle wereldsche verdrietelijkheid, gelukkig maakt, dan ben ik het heelemaal eens met U, - want heb ik het mis met in Uw vraag een bewering te zien? - dat een ding niet tegelijk mooi, d.i. gelukkig makend, en onzedelijk, d.i. niet-gelukkig makend kan zijn.

U dankend voor de gelegenheid die U mij gegeven hebt om een dubbelzinnigheid goed te maken, teeken ik mij, met de meeste hoogachting,’, enz.

Het was een uiteenzetting die prof. Thijm bevredigd heeft, want den volgenden dag schreef hij aan Verwey: ‘Het zou inderdaad niet overbodig zijn dat door U, bijv. in het *Weekbl. Amst.*, de beteekenis van het woord “onzedelijk” werd toegelicht, gelijk gij 't in uw aangenaam schrijven van 21 dezer doet’. Prof. Thijm beklaagt er zich dan nog over dat de aan- valler in ‘de Portefeuille’ het gebied van het privaat leven betreden heeft, ‘en nog wel zoo gewetenloos (zoo lasterlijk!)’. De roman van zijn zoon had inderdaad stof opgewaaid en het was, zekere passages in aanmerking nemend, begrijpelijk. Op- warrelend stof echter is zelden frisch.

Over de onzedelijkheid van het boek is veel te doen geweest. Het was in ons, zoozeer aan ingetogenheid en conventie gewende, landje nog niet voor gekomen, dat een auteur woorden gebruikte en toestanden beschreef gelijk Van Deyssel zich in dit boek veroorloofde. Zeker was het boek onzedelijk, wanneer men de definitie aanvaardde welke Kloos van dit begrip gegeven heeft en die, begrijpelijkerwijs, gezien de innige vriendschapsverhouding welke in dien tijd tusschen Kloos en Verwey bestond, niet ver afwijkt van de door Verwey gegeven omschrijving. Het boek is onzedelijk, schreef Kloos in zijn Literaire Kroniek, ‘omdat het telkens en telkens weer niet overeenkomt met de aangenomen zede, van wat er geschreven en wat er gedrukt mag worden in een openbaar geschrift’.

Van Deyssel zelf bekommerde zich om de kwestie der onzedelijkheid ternauwernood. Hij was voorloopig zielsblij over Verwey's geschrift. Zijn brieven daarover, uit Houffalize, zijn, zoowel om den geest van hun inhoud als om de prachtig ge- ciseleerde stijl, het afdrukken ten volle waard.

De eerste is van 15 Januari 1888 en luidt:

‘Mont-lez-Houffalize / 15 Januari 1888.

Amice,

Ik schrijf vandaag niets van wat ik had willen schrijven, ook morgen denkelijk niet. Gepresseerde brieven blijven onbeantwoord liggen, mijn huishoudboek blijft oningevuld liggen en mijn vrouw vraagt mij voortdurend waarom of ik vandaag niet op mijn stoel kan blijven zitten. Want ik doe niets dan heen-

en-weêr loopen door de kamer, als een wild beest in zijn kooi, voortdurend in mijn koude handen wrijvend en voor aan den romp in mekaâr krimpend van vreugde-emotie. Want ik heb van-morgen je brochure over mijn roman gekregen. Het is te erg. De vreugde is verneukratief. Als je vandaag onmatig-blij om iets bent, dan gebeurt je morgen een ongeluk, dat zal je altijd zien. Kón ik mij dus maar inhouden, want anders brandt morgen stellig mijn boel af of ons zilver wordt gestolen maar ik kán niet. Ik kan onmogelijk blijven zitten. Ik had vier menschen uit Houffalize híer van-ochtend, daar ik tweemaal op een vreemde manier tegen juichlachte, ofschoon er niets aardigs gezegd was en zij dus volstrekt niet begrepen waaróm of die Hollander zoo lachte. Maar ík begreep het wel, ik wist het heel goed, ik lachte ook niet naar hen, maar naar mezelf, niet hoorend wat zij zeiden, al-door schuin kijkend naar dat blauwe boekje dat daar op tafel lag. Ik heb vandaag niets geen honger. De kachel is uit, en ik merk het niet...

Wat moet ik nu doen? Ik dank je, ja, natuurlijk, ik dank je heel erg, maar ik zou je op een bizondere manier willen bedanken, op een manier waaruit bleek hoezeer ik je bedank. Maar dat kan ik niet. Want, zoo als iemant stom is van ontroerd pleizier, en niets kan zeggen met zijn mond, zoo ben ik literair-stom en kan geen mooye dankwoorden schrijven.

Een groot “karakter” zou zich misschien bij de ontvangst van zoo iets niet zóó zeer verheugen, maar ik wél. Je hebt me een enorme vreugde bezorgd.

Het was iets absoluut onverwachts, - een apparte brochure, van jouw over mijn! Toen ik mijn brochure over Netscher schreef, dacht ik: het is wel tégen hem, maar hij zal het toch erg prettig vinden, dat er zoo een aparte uitgave, speciaal over hém, verschijnt. Maar nu een aparte over mij, en vóór mij, en dan zoo een! Maar, wat duivel, het artistieke gedeelte van mij is datgene wat het meeste en ergste vóelt, en nu wordt dat zóó ontzachlijk aangenaam bewogen! Zoo iets is mij nog nooit gebeurd en zal ook niet weêr gebeuren. Je hebt dus een tamelijk groot aantal uren alleen op je kamer gezeten, je alleen met mij bezig houdende! Zie-je, dat te bedenken, dat vind ik onnoe-

melijk aangenaam. Het stuk is als een publieke vriendenbrief, waarin groot en warm staat: ik ken je nu, je bent goed. Het is als iemant, die, ernstig en luid, uit de achterste rij van een standje op straat over de hoofden der honers van den dronken man, hem toeroept dat híj wéet dat hij niet dronken is maar een goed mensch. Ik zal hier stellig aldoor aan blijven denken.'

Vijf maanden later komt Karel Thijm op de brochure terug. Uit dien brief, van 16 Mei, licht ik nog de volgende passage:

.....'Jij denkt in 't geheel waarschijnlijk weinig meer om die brochure, maar voor mij is zij een heerlijk gezelschap. Hij ligt tegenover me op een kanapee, als ik zit te schrijven, en in de vele tijdstukken dat ik mezelf voor een ellendige impotente houd, sta ik op en lees in de brochure om mij moed in te spreken. Het begin is al dadelijk heel goed. Alleen dit zinnetje b.v.: "Nu ga ik zeggen: kom binnen want je bent mooi", dat vind ik zeer aandoenlijk, als ik dat langzaam zeg: Kom binnen, want je bent mooi, dan word ik ontroerd. Er is daar een enorm gevoel in, ik weet niet recht wat, het suggereert dingen als een vader, die zijn dochter, een misdadige dochter, vergeven zoû en zou zeggen: Kom binnen, want je bent mooi, of dat toch niet, of tenminste niet heelemaal, enfin ik weet 't niet, maar ik vind dat zinnetje iets heerlijks. Mijn roman is verleden winter een koertizane geweest, door velen genaderd. Een staljongen is er fluitend langs gegaan en heeft met paar- devijgen gesmeten, dat was de Beer; een harlekijn heeft een lange-neus tegen haar getrokken en heeft, haar zijn rug toe keerend, een slag op zijn billen geslagen, dat was Rössing; een notaris heeft een gewichtig gezicht gezet en heeft zijn neus opgetrokken, dat was van Hall; een oolijke rentenier heeft zich bij haar opgehouden en haar even geliefkoosd en ruim betaald, dat was De Koo; een aanzienlijke vrouw is haar in een landauer voorbij gereden en heeft haar gelorgneerd en gezegd: die vrouw is niet leelijk, dat was Van Eeden; een klein zusje uit d'r ouderlijk huis heeft tegen haar gebluft: wij komen toch van onder het zelfde dak van daan, hoor je, dat was Netscher; een hertog heeft met haar gesoepeerd en haar fijnen wijn ge-

schonken, dat was Kloos; een koning heeft een groot paleis gebouwd voor haar en heeft de deuren wijd opengezet en uit de marmeren vestibule vol bloemen en groen en goudene kaarsenkronen heeft hij gezegd toen zij voorbijging: Kom binnen, want je bent mooi.

Dat is iets voor haar om nooit te vergeten en als zij voor haar spiegel staat, dan doet ze om haar hals de ketting van den koning gekregen en steekt in haar haar de bloemen uit zijn tuin en als ze zich dan ellendig heeft gevoeld voor even, dan leeft ze dán weer op en zegt zich: ik bén immers mooi, want híj heeft 't gezegd en ik zal eeuwig beroemd zijn want die groote koning heeft mij een heelen dag bemind.

Nu ieder zoo wat zijn meening over mijn roman gezegd heeft, moest ik je dit nog even schrijven.'

Men ziet: het was meer dan een bloote beleefdheidsvorm, toen Van Deyssel, in Januari, zijn beoordeelaar dankte voor den 'publieken vriendenbrief'. Thijm en Verwey, de jongsten uit den kring - Karel Alberdingk Thijm was slechts een goed half jaar ouder dan Verwey - hebben elkaar in die jaren, en nog lang daarna, begrepen en gewaardeerd.

De jongsten uit den kring, en deze kring breidde zich meer en meer uit. De leden van 'Flanor' vormden de kern, en wel meer in het bijzonder de letterkundigen onder die leden; maar reeds hadden zich schilders bij hen gevoegd en telkens sloten zich weer jongeren aan. Van de schilders noem ik Van Looy, Van der Valk, Witsen en Veth.

'Toen Breitner en ook Isaac Israëls zich te Amsterdam gevestigd hadden' - schreef Verwey - 'waren er avonden - vooral wanneer ook Ary Prins uit Hamburg overkwam - dat schilders en schrijvers samenstroomden en die Port van Cleve, waar ook prof. Allebé zich bij ons neerzette, getuige was van bijeenkomsten, zoo rijk en verscheiden, als de hoofdstad zelden meer gezien zal hebben.'*)

Die Port van Cleve, Suisse, de Caves de France en Willemsen waren de plaatsen waar men elkaar ontmoette, waar theorieën

*) Zie Verwey's Handelsblad-artikel: 'Voor veertig Jaar'.

werden verkondigd en aangevochten, waar tot laat in den nacht werd gediscussieerd. ‘Wij brachten elkaar allemaal naar huis en als er een aan zijn huisdeur was gekomen, ging hij niet naar binnen maar bracht de anderen weer thuis. Wij bleven staan beweren op iederen hoek van de straten, waar de enkele late voorbijganger den woordenstroom niet dempte en onze stemmen bleven klinken langs de donkere huizenrijen in den nacht’. Aldus Erens in zijn herinneringen. En verder: ‘Willemsen, op den Heiligenweg, was het café waar wij het meest bij elkaar kwamen en dat was 's avonds tegen tien uur. De artiesten hadden er een vast tafeltje, rechts van den ingang tegen den muur. Daar kwam ook Roodhuizen, de later bekende politicus en redacteur van Het Vaderland. In dien tijd schreef hij in De Amsterdammer, het weekblad van de Koo, de wekelijksche tooneelcritiek, ik meen, onder het pseudoniem Patriot. Hij was bekend om zijn scherpe zetten in de conversatie en plaagde graag. Hij had het vooral gemunt op Van Deyssel, die door zijn deftige manieren zijn spotlust opwekte. Daar kwamen op die avonden ook Van der Goes en Kloos, met wie ik daar kennis maakte. Verwey zag men daar niet; hij was in dien tijd nog een jongeman van achttien jaar, die vroeg thuis moest zijn.’*)

Erens' herinneringen gaan dus terug tot ongeveer het jaar '83. De hierboven aangehaalde passage uit het artikel van Verwey heeft klaarblijkelijk betrekking op een periode van iets lateren datum.

Verwey heeft inderdaad aan deze avondbijeenkomsten, welke veelal tot diep in den nacht duurden, slechts zelden deelgenomen. En als hij kwam zorgde hij er wel voor om tijdig op te breken, want klokslag elf uur ging onverbiddelijk het nacht- slot op de deur. In dit opzicht was Leentje Hesta onvermurwbaar en Verwey wilde het niet op een conflict laten aankomen. Het strenge huiselijk régime kwam zijn arbeidzaamheid overigens ten goede. Wie 's morgens om zes uur reeds voor zijn studieboeken zitten wil kan zijn avonden en halve nachten

*) Zie Frans Erens: ‘Vervlogen Jaren’.

niet slijten in de zoo gezellige maar ook tijdroovende sfeer van het nachtelijk koffiehuis-vertier. Tot den zomer van '85 was Verwey aan zijn studie-taak gebonden en leefde hij onder den druk van het naderend eindexamen-Gymnasium waarop hij zich, door gebrek aan leiding, onvoldoende voorbereid wist. Toen die druk van hem afgenomen was begon de voorbereiding van het tijdschrift, ook het zich voorbereiden tot het schrijven van studie's welke daarin zouden worden geplaatst. Een twintigjarige, hoe begaafd ook, zal opstellen als dat over ‘Het Sonnet en de Sonnetten van Shakespeare’, of over de periode ‘Toen de Gids werd opgericht’ niet zonder deugdelijke voorstudie kunnen publiceeren. Zij moesten de toets van een scherpe kritiek kunnen doorstaan, want de Nieuwe-Gidsers zelf hadden zulke kritiek bij hun tegenstanders uitgelokt.

Verwey heeft aan de eerste drie jaargangen zeer veel bijdragen gegeven, meer dan de meeste andere redacteuren. Zijn studie over het Sonnet, in de eerste aflevering, bevat, zooals dr. Garmt Stuiveling terecht opmerkt, ‘een indrukwekkende poëtische beginselverklaring die overigens in deze eerste aflevering geheel ontbreekt’[*)]. In de nummers van December en Februari droeg hij verzen bij - ‘Demeter’ en sonnetten - en in het tweede halfjaar, behalve wederom enkele sonnetten - welke voor het meerendeel later opgenomen zijn in de reeks: ‘Van de Liefde die Vriendschap heet’ - het groote gedicht ‘Cor Cordium’, waarin hij zich voor het eerst geeft zooals hij in rijpere jaren altijd zal zijn: de verbeelder van een innerlijke werkelijkheid.

Het Februari-nummer van den tweeden jaargang (Februari '87) bevat zijn artikel over ‘De Gids nu hij vijftig jaar is’, dat ingeleid wordt met een citaat uit Potgieter:

> Och, arme, stram van leden,
> Och, arme, grauw van haar,
> Het jagertje van heden,
> En van voor vijftig jaar.

en waarin hij uiteenzet hoe, en waardoor, Potgieters tijdschrift

*) Dr. G. Stuiveling: ‘De Nieuwe Gids als geestelijk brandpunt’, blz. 35.

geworden is tot wat het toen was, en zijn ondergang tegemoet snelde.

De derde jaargang wordt geopend met twee bijdragen van Verwey, die te zamen vier vel druks beslaan: een critische bespreking van ‘Het twintigste Taal- en Letterkundig Congres’ en de vertaling van ‘De tragische Historie van dr. Faustus’, door Christopher Marlowe. De leden van het Congres moeten het begrijpelijkerwijze ontgelden, zooals de leden van de jubileerende Gids-redactie het hadden gedaan. ‘De mannen die De Gids tot een gids en het Congres tot een congres van Nederlandsche Letterkundigen maakten, [zijn] oud geworden of dood gegaan’, heet het in den aanhef. Vooral prof. Spruijt wordt heftig geattaqueerd. Hij had gesproken van de ‘vele stokpaardjes, die [dr. van Vloten indertijd] zoo vermakelijk bereed’ en Verwey nam het voor den door hem ten zeerste gewaardeerden Van Vloten, den onvermoeid strijdbaren en on- afhankelijken geest, begrijpelijkerwijze op. ‘Toen ik hem dat hoorde zeggen dacht ik dat het een groote schande en een erge beschaamdmaking voor de ouderen zijn zou, als ik de eerste en eenige wezen moest, om, niet op het Congres, want daar, tusschen de ouderen, was mijn plaats niet, maar hier in dit tijdschrift van Vloten te verdedigen. En ik keek naar de plaats waar Alberdingk Thijm zat, en hoopte dat hij op zou staan, en zeggen dat het zijn meening was, dat niet één man op dát Congres het recht had kwaad te spreken van Johannes van Vloten. Dat Professor Spruijt een geleerd man was en óók wel een verstandig man, maar niet zóó geleerd en ook niet zóó verstandig als die geleerde en bij uitstek verstandige doctor was geweest. Ik hoopte dat hij zeggen zou - want *hij* weet het - dat als van Vloten stokpaardjes bereden heeft, zijn dagelijksch stokpaardje het door dik en dun zeggen van verstandige dingen geweest is, - dat zijn grootste fout die mooie font was: dat hij niet begrijpen wou, dat zwijgen wel eens beter is dan het hardop zeggen van de waarheid.

Prof. Thijm heeft den volgenden dag - en dat was een goede daad van hem - getuigd van den grooten eerbied dien hij had voor van Vlotens verdiensten. Maar waarachtig, als hij dat niet

gedaan had, dan zou het openbaar geweest zijn, dat ook door den beste van deze Congres-leden het spelen met den naam van hun grootste voorgangers werd geduld.'

Wat uit deze passage blijkt is - behalve Verwey's ingeboren strijdbare ridderlijkheid, welke hem in verzet brengt tegen kleinzielige spot jegens groote karakters - de eerbied van den jongste der tachtigers voor de waarlijk belangrijke figuren uit de generatie welke aan tachtig was vooraf gegaan. Van zijn eerbied jegens Potgieter en Multatulihad hij reeds als burgerscholier blijk gegeven. Van zijn eerbied voor van Vloten en ook voor Alberdingk Thijm getuigt het bovenstaande. Zeker, Verwey kon heftig uitvaren en scherp te keer gaan - met de scherpte en de heftigheid die de onstuimigheid van de jeugd eigen is - tegen de middelmatigheid waar deze, met een valschen schijn van meerderheid, overwicht trachtte te krijgen; maar hij zag, zoo jong als hij was, toch niet voorbij aan de verdienste van mannen - en ik wil in dit verband ook de namen noemen van Vosmaer en Huet - die getoond hadden personen van werkelijke beteekenis te zijn.

Wat de vertaling van Marlowe betreft, zij werd geschreven bij wijze van corrigeerende critiek of critische correctie eener andere vertaling. Liever dan daarover een recensie te schrijven vertaalde Verwey het werk in den geest welke ertoe behoort, in den geest der naieveteit. De hier verbeterde vertaler - prof. Modderman - bezat, betoogt Verwey, niet het orgaan waardoor men naief is; hij bleef voortdurend 'deftig'. Vandaar dat Verwey de handen aan het werk sloeg.

Tusschen zijn historische en literaire studies door, tusschen het schrijven van verzen en vertalingen, dwaalde Verwey graag door tentoonstellingszalen en oefende hij critiek op de schilderkunst van zijn tijd. Veel zal hij, bij die bezoeken aan exposities van de schilders uit zijn vriendenkring hebben geleerd; veel heeft hij zeker te danken gehad aan Willem Witsen, die, hoe zwijgzaam in den regel ook, een oordeel nauwkeurig formuleeren kon, en zelf onder den schuilnaam W.J. van Westervoorde in 'De nieuwe Gids' schreef.

In het eerste nummer van den derden jaargang vinden wij dan

ook van Verwey's hand een beschouwing over ‘Vijf teekeningen op de tentoonstelling der Hollandsche teekenmaatschappij’. De vijfde teekening welke hij bespreekt is die van een Alkmaarsch kerk-interieur door Bosboom. ‘Er zijn in nederlandsche kerken zijbeuken, niet minder mooi dan die ééne in de kerk van Alkmaar, geloof ik. Maar ik kan niet gelooven dat er veel menschen zijn, die van een daarvan een mooier herinnering in zichzelf bewaren, dan de heer Bosboom van deze hebben moet. Om zijn teekening goed te begrijpen in haar Bosboomsch karakter, moet men beginnen haar heel gewoon te zien: als de teekening van een zijbeuk in een kerk, met aan één kant den muur, aan den anderen de pilaren, die dit kerk- deel scheiden van het middenschip, ernaast merkbaar. Maar dán moet men gaan opletten hoe die naakte voorstelling heerlijk schuil gaat in kostelijk stoffeersel.

Daar is een goudachtige gloed in de sculptuur van om de zuilen gebouwde banken, in de gebeeldhouwde psalmbordjes, in een stoel die daar niet op zijn plaats staat, in een stuk besneden lambriseering. Geelkoperen luchters hangen af van de gewelven en de goudglans van houtwerk en koper vergaat in den geligen schijn van oudwordend kalkpleister. Een mannetje zit in een bank en koper zijn de sloten van den Bijbel en geel als van zuiver goud de sneê, die zich uitbreedt in de schuinte, op het bruine bankblad. En als men gaat letten op het licht, dan ziet men het donker zijn in die zijgang, tot daar in de verte waar zij gekruist wordt; maar het licht viert feest in het schip en schemert wat hooger in de beuk over de kerkbanken heen. Het is of daar uit de laagte van die zijgang het licht is opgetrokken naar boven, en beneden blijft het donker, maar naar boven wordt het altijd lichter, tot hoog in het schip van de kerk, waar een groot, gelukkig, klaar licht rustig schijnt, niet in vlagen, maar daalt en het ruim wijd maakt met helderheid. En als men dat ziet en daaraan denkt, dan merkt men hoe onder in die zijgang alles vol is, een volte van rijke sculptuur en zware bruinachtige goudgloed, maar hoe alles wordt opgeruimd naar boven, waar de rustige zuilen uitrijzen boven 't omkleedsel en niets dan bogen zijn, die in kalme stre-

ving, zonder aanmatiging dan hun gestadige stijging, elkaar zoeken in een enkel knooppunt. Dan voelt men het begrip van een kerk van Bosboom en het begrip van het geloof, het Protestantsche, dat zich ook in zijn kerken gesymboliseerd vindt: uit de aardsche schemering naar het hemelsche licht, uit de aardsche volte, die wel mooi is, naar de hemelsche ruimte met haar ééne voleinding.'

Ik heb deze beschrijving in haar geheel overgenomen om te laten zien op welk een indringende manier Verwey de teekeningen zag en op welk een boeiende wijze hij zijn visie aan anderen meê te deelen wist. Mevrouw Jolles-Singels verstond hem en was er erkentelijk voor. 'In het laatste nummer' - schreef zij 14 October '87 - 'hebt gij u dapper geweerd en ik las ook met zooveel genot uw beschouwing over de aquarel van Bosboom. Een van zijn mooiste teekeningen heb ik in mijn kamer hangen en zoo dikwijls heb ik gezien en gevoeld wat gij nu zaagt en voeldet op de Haagsche tentoonstelling en misschien dat daarom uw schrijven mij zoo aantrok en ik mij door dat stuk noch dankbaarder jegens u voelde dan door de toezending uwer verzen, een vriendelijkheid, die ik toch ook zeer waardeer. En als ik nu voortaan mijn Bosboom zie, goed zie, dan zal ik daarbij zeker wel eens aan u denken.'

In het tweede nummer gaat Verwey opnieuw prof. Spruijt te lijf, naar aanleiding van een rede 'Over de waarde en de onwaarde van het academisch onderwijs in de wijsbegeerte'. Hij kenschetst hem als 'Een bazig Denker'. Voorts bespreekt hij daarin en in de vierde en zesde aflevering tal van boeken, o.a. eenige uitgaven van Versluys' 'Bibliotheek voor de Jeugd'. Zelf had hij voor die bibliotheek 'Gullivers Reizen' van Swift vertaald. Deze derde jaargang bevat van zijn hand slechts een klein aantal verzen. In de eerste aflevering vindt men 'Zeven Sonnetten', in de zesde het sonnet: 'In Memoriam Mr. C. Vosmaer'. Verwey had een groot deel van dien zomer, samen met Kloos, te Katwijk aan Zee doorgebracht en het bericht van Vosmaers dood had hem daar bereikt. Zijn sonnet is dan ook uit Katwijk gedateerd. Het geeft de weemoedige stemming weer die een verlaten zeestrand hebben kan als het water met

de eb teruggeloopen is en alleen hier en daar uitgestrekte zwinnen hemel en zonlicht weerspiegelen. Het geeft den weemoed weer over de aardsche vergankelijkheid. Want menschenlevens vergaan, zooals zulke zwinnen, van de levens-vloedgolf afgesloten, verdampen, en zij laten niets na dan een lijnrimpeling, een van zand als het zeewater opgedroogd is, een van verzen als het leven van een dichter is voleind. Deze zoo eenvoudige en door een simpele natuur-aanschouwing opgewekte beeldspraak heeft, toen het gedicht verscheen, aanleiding gegeven tot veel misverstand en spot. Aart van der Leeuw heeft er, in een brief aan Verwey, van October 1925, nog aan herinnerd. ‘Als dertienjarig gymnasiast’ - schreef hij - ‘was ik al een vurig aanhanger van de Nieuwe Gids. Ik weet nog heel goed hoe boos ik mij maakte over een versje dat ik ergens in een krant las, en dat Gouverneur naar aanleiding van Uw In Memoriam Mr. C. Vosmaer had gedicht. Omdat ik er zoo verontwaardigd over was heb ik het onthouden, het luidde:

Hoe jammer dat de goede man
Dit puntdicht niet meer lezen kan.
Want anders zou hij weten dat hij was
Een opgedroogde waterplas.’

Maar nog in onze dagen zijn er, die voor een zoo eenvoudige en gevoelige verbeelding geen oor blijken te hebben en in Verwey's sonnet een onwaardige hoon van de figuur van Vosmaer zien. Ik laat het gedicht dat juist door zijn eenvoud voor de poëzie van Verwey in die periode zoo kenmerkend is, hier volgen:

Zie, als de zee, dáar waar de vloed opstreeft,
Deint, de bank over, en af-deinend laat
Na 'n cirklend plasje, dat meê deinen gaat,
En 't is of 't plasje een eigen deining heeft: -

En de wind rept en drop en rimpling beeft
En trilt door 't plasje, waar 't zonneschijnsel slaat
Veel rimpelkopkens, die 't omkruld gelaat
Rekken naar 't strandje dat van lijnen leeft: -

Zó deinde 't Leven dezen énen Mens
Op en hij leefde, een plasje in 't zonnelicht:
Lijnen en rimpels ritste-i in het zand; -

Maar de zee ebt, 't plasje droogt op aan 't strand,
Slechts de lijn-rimpling blijft: - zó: zie, daar ligt
Alleen wat verzen van dien doden mens.
(I. 77.)

Eenvoud van visie, van beeldspraak en woordkeus. In dit gedicht openbaart zich sterk Verwey's streven, om de taal der poëzie af te stemmen op het algemeen-menschelijk gehoor.

De onderstelling, dat hier van bespotting van een voorganger sprake zou zijn is te dwazer als men in aanmerking neemt, dat Vosmaers werk door Verwey steeds in eere gehouden is. ‘Vosmaer bekoorde ons niet alleen door het blanke en doorzichtige proza van zijn kunstenaarsroman Amazone’ - schreef hij, in een onuitgegeven studie over de Nieuwe-Gids-beweging - ‘maar ook door sommige van zijn gedichten, vooral door zijn grieksche idylle Nanno’. En verder over Vosmaers verzen: ‘Een fijne kunst die veel in ons losmaakt en wakker roept, maar die niet droomen doet en niet onderdompelt. Een poëzie die meer hoogelijk behaagt, dan dat zij boeit of vervoert. Dit evenwel was in de eerste jaren na 1880 veel voor ons.’

Bij het afsluiten van den derden jaargang, en toen de herfst van '88 zich aankondigde, kwam er in Verwey's leven een wending, welke ook voor zijn arbeid aan ‘De nieuwe Gids’ van groote beteekenis geworden is. Verwey had zich in den nazomer met Kitty van Vloten verloofd, en bij Kloos openbaarden zich kort daarna de eerste symptomen van een psychische ontreddering, welke zijn werkzaamheid als redacteur-secretaris ernstig bemoeilijkten, zoodat de taak van technisch tijdschrift-leider zwaarder dan ooit op Verwey's schouders drukte. Des te moeilijker werd die taak, daar de ziekte van Kloos zich bij vlagen vooral openbaarde in geprikkeldheid jegens Verwey. Terwijl Kloos eerst een poos - eind September, begin October '88 - tot herstel van gezondheid bij Van Eeden te Bussum vertoefde, en daarna, eind October, naar Londen vertrok, waar hij geruimen tijd bij Witsen doorbracht, wilde hij toch de werkzaamheden, verbonden aan het secretariaat der redactie, blijven waarnemen. Dat hij dit, van Londen uit,

en gezien zijn toestand, slechts zeer onvolledig zou kunnen doen, en dat een groot deel van het werk ten laste van zijn Amsterdamschen mede-redacteur zou moeten komen, is duidelijk. Het najaar van '88 en ook de daaropvolgende winteren zomer-maanden, zijn voor Verwey, als Nieuwe-Gids-redacteur dan ook niet licht geweest.

Daar was in de eerste plaats de kwestie der literaire kroniek. In een brief van 16 October '88, waarin Kloos zijn vertrek naar Londen aankondigt en zijn voornemen te kennen geeft het secretariaat te blijven waarnemen, zegt hij ook: ‘Het ware misschien het best, dat de rubriek Literaire Kroniek door wien dan ook geschreven bleef bestaan’. Maar wie moest de schrijver zijn? Verwey was de eenige die ertoe in staat was, maar juist hij kon het in de gegeven omstandigheden niet doen. Karel Thijm, die nog steeds te Houffalize vertoefde was wel een geniaal criticus, wanneer het boek, dat hij ter beoordeeling ontving, hem inspireerde, maar uiterst subjectief, en bovendien, zijn temperament strookte niet met het volbrengen van een regelmatige taak. En Van Eeden? Hij schrijft 11 November aan Verwey: ‘De kroniek schrijf ik niet’; - klaarblijkelijk had Verwey hem om een kroniek gevraagd - ‘ik heb van W.[illem Kloos] een brief uit Londen waarin hij zegt dat hij er een geven zal over Hélène Swarth.’ Inderdaad, een kroniek, of eigenlijk kroniekje van nog geen vier bladzijden, is in het December-nummer opgenomen, maar het is en blijft de eenige voor dat eerste halve jaar van den jaargang. Zoodat de boekbeoordeelingen een aanvulling moeten geven. Verwey bespreekt in datzelfde December-nummer Renans laatste werk: ‘Histoire du Peuple d'Israël’ en levert voor de volgende aflevering, die van Februari '89, een dertig bladzijden boekbesprekingen af. In de tweede helft van dezen vierden jaargang - Kloos heeft zijn taak als redacteur-secretaris inmiddels weer opgevat en schrijft weer regelmatig zijn kronieken - vinden wij dan eindelijk weer gedichten van Verwey. Het zijn er van die welke in het ‘Oorspronkelijk Dichtwerk’ als ‘Nieuwe Gedichten’ aangegeven zijn, o.a. ‘De Dood van een Jaar’, de bekende ‘Kinderversjes’ en het langere gedicht: ‘Bij den

dood van J.A. Alberdingk Thijm'. Als afzonderlijke uitgave was intusschen de sonnetten-cyclus 'Van het Leven' verschenen. Daarover, en over enkele andere der hier vermelde gedichten, in een volgend hoofdstuk.

De jaren '85 tot '88 zijn voor de vorming van Verwey als tijdschrift-redacteur dus zeer vruchtbaar geweest. Dat hij niet de man was om door succes verblind te worden en al te spoedig voldaan te zijn; dat hij ook critisch tegenover het eigen tijdschrift stond, kan blijken uit een brief - ontwerp of eigenhandige kopie - dien hij 17 October '87 aan Van Eeden schreef:

'Beste Free, Ik heb in de laatste weken over de N.G. nagedacht. Wij zijn nu in ons derde jaar, hebben een tamelijk aantal abonné's, hebben geen klagen over onze medewerkers, - maar moet dat alles zijn? Ik dacht: het aantal abonnés neemt al sints geruimen tijd niet meer toe? Wat is daar de reden van. Is daar de reden van deze: dat onze literatuur nu die eenmaal na veel gestribbel erkend is, blijkt toch eigenlijk maar een klein stukje van de literatuur van Nederland te zijn? Dat onze wetenschap, met haar beetje geneeskunst, filosofie en scheikunde toch eigenlijk maar een klein stukje nationale wetenschap is? Dat ons praten over kunst een toegift is, wel aardig, maar die weinig menschen interesseert, zoo min als onze kunst zelf?

Ik geloof dat het zoo is. Ik geloof dat als men vraagt: wat is het geestelijk leven van Nederland? en men gaat dat geestelijk leven opzoeken in óns tijdschrift, men dan wel een uiterst delicaat, en buitengewoon supérieur gedeelte van dat leven zal aantreffen, maar toch ook maar een heel, heel klein gedeelte van wat dat leven werkelijk is.

Bij de soort en de hoeveelheid geestelijk leven, die in de N. Gids aanwezig is, hebben op 't oogenblik maar een klein deel van de lezende Hollanders belang.

Nu, voor ons tijdschrift is allereerst noodig, dat er heel veel Hollanders belang bij hebben. Daar bestaat het van. Alleen, áls dat gebeurt, kan het, ondanks het welvarend bestaan van den ouden Gids, ook welvarend bestaan.

Kloos en ik, omdat we dat zoo hebben ingezien, wilden tegen de eerstvolgende vergadering een voorstel doen. Het volgende voorstel: Ten eerste: dat voortaan álle inkomende werken, van welken aard ook, aan de leden van de redactie worden gegeven ter bespreking [.....]. Ten tweede, dat aan ieder van de redactieleden wordt opgedragen te letten op het uitkomen van werken, als behoorend tot een rubriek, die op de vergadering zal worden vastgesteld *zijn* rubriek te zijn.'

Hier houdt het handschrift op, maar het is voldoende om Verwey's waakzaamheid te kenschetsen. 'De nieuwe Gids' was inderdaad, wat het aantal abonné's betreft, vooruitgegaan. Toen Versluys het tijdschrift op 1 October '85 lanceerde kon hij slechts bogen op 53 inteekenaren, maar op 1 November was dat aantal reeds meer dan verdubbeld en op 1 December werd de tweede aflevering aan 135 abonné's verzonden. Aan het einde van den eersten jaargang was dit aantal tot 280 gestegen. Een resultaat dat voldoening geven kon, gezien de betrekkelijke onbekendheid van de redacteuren en van de meeste medewerkers. Maar de stijgende lijn diende gehandhaafd te blijven; indien ooit, dan zou híer stilstand achteruitgang zijn. Vandaar dat Verwey op nieuwe middelen zon om de belangstelling van het publiek in ruimeren kring tot het tijdschrift te trekken. Dat hij daarin geslaagd is staat vast. De uitgave van het tijdschrift werd, ook uit zakelijk oogpunt gezien, na enkele jaren een succes waarop de stichters trotsch konden zijn. 'Toen het tijdschrift in 1894 ophield te verschijnen' - aldus Verwey in het onuitgegeven opstel waaruit wij reeds een paar plaatsen hebben aangehaald - 'was de verdeeldheid tusschen zijn oprichters van jaar tot jaar toegenomen, maar zijn abonnementen-aantal voortdurend gestegen en nooit was dit zoo hoog geweest als kort voor zijn ondergang'.

Wanneer men de uitlatingen tegen en over Verwey, in die jaren in den kring der Amsterdamsche literatoren uitgesproken of neergeschreven, overweegt, wordt het begrijpelijk dat deze jonge man, zelfs op eenigszins ouderen, meer en meer invloed winnen moest en de aangewezen persoon was om aan te vuren of, zoo noodig, bemiddelend op te treden. Mr. van

Hall mocht hem, in het ‘Gids’-nummer van April '88, dan al gekarakteriseerd hebben als ‘l'enfant terrible van de groep’.[1)] Verwey mocht dan al eens naar buiten optreden met meer eigendunk en met meer scherpte dan voor bezadigde naturen aantrekkelijk kon zijn, - het succes op zoo jeugdigen leeftijd leidde er toe! - toch maakte hij zich steeds weer vrienden. Dr. Willem Doorenbos mocht zijn begaafden oud-leerling graag, ondanks die scherpte, welke hij somtijds, op zijn beurt niet zonder scherpte, wist te gispen, gelijk een uitgebreide briefwisseling bewijst welke na Doorenbos' vertrek naar Brussel, waar zijn gezin zich al eerder gevestigd had, in het leven geroepen werd, en die gedurende een tiental jaren werd voortgezet. Als de grijze meester, op uitnoodiging van zijn jonge vrienden, naar Amsterdam kwam om lezingen over historische onderwerpen te houden - o.a., te beginnen 7 November '85 om de veertien dagen in het American Hotel, waar hij sprak over ‘Leven en Letterkunde in hun onderling verband’ - zaten de jonge literatoren trouw onder zijn gehoor.

‘Na afloop van de lezing’ - vertelt Erens - ‘verzamelden zich rondom hem op zijn kamer boven in het hôtel eenige bewonderaars en oud-leerlingen, waaronder Kloos, Verwey, van der Goes. Ik ben ook eens op een avond bij hem geweest en hoorde dien gezelligen prater met groote aandacht toe. Hij had een zeer innemend en beteekenisvol uiterlijk: een groot rond hoofd met zilveren haren, rozige, frissche wangen, schitterend geestige oogen en hij nam onmiddellijk iedereen voor zich in. Men zag hem den beroemden man aan.’[2)]

In een brief van 3 Mei '84, als hij den indruk meedeelt dien Verwey's artikel over Hofdijk op hem heeft gemaakt, schrijft Doorenbos: ‘Mij bevalt de cordaatheid, waarmede gij recht op

1) De heer Verwey is l'enfant terrible van de groep; hij gaat in zijn proza, zoowel als in zijn poëzie, verder dan een van zijn mederedacteurs, en maakt inderdaad herhaaldelijk ‘die taal op zijn eigen houtje’, waarvan zijn collega van de Literaire Kroniek beweerde dat zij, ‘alleen door eenige gelijk-geörganiseerden zou kunnen worden verstaan.’ (‘Groote Geluiden’, door Mr. J.N. van Hall; ‘De Gids’, April 1888).
2) Zie: Erens: ‘Vervlogen Jaren’, blz. 101.

uw doel afgaat en gedachten, geen woorden schrijft.' Ook het artikel over Beets heeft hij met genoegen gelezen, al maakt de onvervaardheid van den jongen stormlooper hem voor diens toekomst eenigszins bezorgd; gelijk blijkt uit deze ontboezeming, in een brief van 3 Juni van hetzelfde jaar: 'Er hoort heel wat toe, een berg te verzetten. Gij zijt er meê begonnen, maar het zal weldra steenen regenen, en dan is het zaak niet doodelijk gewond te worden'.

Wat Erens betreft, hij herinnerde zich in latere jaren graag de avonden, dat Verwey hem, op diens stille kamertje hoog in de woning, voorlas uit de door Van Vloten bezorgde uitgave van Vondel; en hoe Verwey later eenige avonden bij hèm kwam om hem, door het voorlezen van fragmenten uit Potgieters 'Florence', van de schoonheid dezer poëzie te overtuigen. 'Steeds betreur ik de goede tijden der Potgieter-lectuur. 't Is nu alles uit', - schreef hij, van heimwee vervuld, toen hij zich, in het najaar van '87 te Schaesberg bij Heerlen gevestigd had. En in 'Vervlogen jaren' schrijft hij: 'Ik ben blij dat ik Verwey's eerste uitingen van bewondering voor Potgieter heb mogen hooren, een bewondering, waaraan hij trouw is gebleven, zooals zijn later werk heeft bewezen. Hij las "Florence" bijzonder mooi; ik vond dat hij Potgieter nog mooier las dan Vondel.'

De verhouding tot Kloos, in den aanvang uiteraard een van leerling tot mentor, groeide spoedig uit tot warme vriendschap, waarvan menig vers van Verwey, menige brief van Kloos heeft getuigd. Naarmate de tijd vorderde en Verwey's persoonlijkheid zich vormde en ontplooide, begon de jongere, dank zij zijn meer evenwichtige en beginselvaste geaardheid, een steun voor den oudere te worden, hetgeen de arbeidsverdeeling in het redactie-secretariaat van 'De nieuwe Gids' ten goede is gekomen.

Ook de vriendschap tusschen Verwey en Van Eeden doorliep zeer contrasteerende phasen en veranderde in die jaren nog al eens van aspect, hetgeen, gezien Van Eedens caleidoscopische geestesgesteldheid, begrijpelijk is. Maar al was de oudere dichter den eenen dag neerbuigend-minzaam, en den anderen

hooghartig-sarcastisch, Verwey's rustig zelfverzekerd-zijn en zijn vastheid van beginsel en oordeel wonnen het toch in het eind. Als Van Eeden in een brief van 10 Augustus '84 Verwey beschuldigt van ‘valsch vernuft’ en van ‘aanstellerij’, ‘een euvel waarin de goede broeder van Deyssel tot een waarschuwende diepte verzonken is’, schrijft hij reeds 27 Augustus, dat hij het niet zoo kwaad heeft bedoeld; en uit de verdere correspondentie blijkt, dat de argumenten van ‘Albertje’ hem toch hebben gedwongen zijn spottende toon van meerderheid op te geven. Enkele maanden later blijkt hij dan weer bezeerd te zijn door Verwey's ‘overmoedige nonchalance’. Maar als hij tijdens zijn verblijf te Parijs, in November '85, de Parijzenaars hekelt over hun omkoopbaarheid en oppervlakkigheid, laat hij erop volgen: ‘Van jou, Albertje, zouden ze weinig begrijpen, maar dat pleit niet tegen jou’. En wanneer hij, met Martha van Vloten gehuwd, op zijn huwelijksreis is, schrijft hij, - zeker toch een bewijs van vriendschappelijke gevoels-gesteldheid - uit Rome, 3 Mei '86, een brief van acht zijdjes, en geeft daarin een beschrijving van Pisa en van een wandeling naar de plek aan de kust, waar het lijk van Shelley aangespoeld is en door zijn vrienden. Byron en Trelawny, werd verbrand.*)

‘[.....] doch overigens was het strand kaal en vlak. Ik zag in mijn gedachten het kleine blonde hoofd daar op het zand liggen, alleen met de golven en den wind. Ik vond maar één bloem in den omtrek, een fijn rood bloemetje. Het was mooi toen ik het vond, maar nu ziet het er treurig uit. Ik zal het toch maar voor je insluiten. Martha en ik liepen er gelijk op af.’

Na de terugkeer van het jonge echtpaar komen herhaaldelijk uitnoodigingen uit Bussum en wordt Verwey, vooral door Martha van Eeden, tot overkomen opgewekt. ‘Maak ons Zaterdag a.s. gelukkig met je aangenaam bijzijn’ - schrijft zij 21 December '86, - ‘Sam komt met een kalkoen en eenige familieleden (de laatsten niet van Sam maar van ons)’. ‘Sam’ was

*) Trelawny: ‘Recollections of the last days of Shelley and Byron’.

de bijnaam van Arnold Aletrino. Ook het volgend jaar viert ‘Albertje’ het kerstfeest in Bussum met Free, Martha, en eenige leden van de families van Eeden-van Vloten.

Maar Van Eeden kon het hooghartig moraliseeren niet laten en telkens weer gaf hij blijk door Verwey's mentaliteit geschokt te zijn; door wat hij later noemen zal: verschil van temperament, ‘waardoor wij tot nog toe ook nooit zeer vertrouwde vrienden hebben kunnen worden’, al erkent hij dat Verwey's ideeën stevig gegrondvest zijn, ideeën die hij heeft gevoeld ‘als pleizierige, rustige secure dingen waar ik van hield en 't mee eens was’.

Dat ook Karel Alberdingk Thijm de kracht van Verwey's gedachten en oordeelvellingen waardeerde is uit de hier boven aangehaalde brieffragmenten gebleken. Toen Verwey, in een brief van 28 December '87, schrijvende over Thijms roman ‘Een Liefde’, o.a. de opmerking maakte dat hij zich hier en daar minder juist had uitgedrukt, antwoordde de kluizenaar van Houffalize, 12 Januari '88: ‘Je moet me niet kwalijk nemen, maar als *jij* zooiets zegt, dan wil ik absoluut weten wat je bedoelt. Wees dus zoo bizonder vriendelijk van eenige opheldering te geven. Ik hecht daar speciaal aan, want vroeger dacht ik van mij zelf, dat ik toch eigenlijk geen een aanmerking op mijn werk kon velen. Dit heb ik gedacht tot aan het moment, dat jij, na dat mijn brochure over Netscher verschenen was, in den Molsteeg mij daarop aanmerkingen hebt gemaakt op een avond dat ik je een eind naar huis bracht, aanmerkingen, die ik niet alleen velen kon, maar waar ik zelfs blij meê was. Ik verzoek je dus dringend om al is 't maar één voorbeeld te noemen van waar ik mij in Hoofdst. XIII van Een Liefde slecht, d.i. onjuist heb uitgedrukt.’

Enkele jaren later, in December 1890 - Van Deyssel woont dan te Bergen op Zoom - dit blijk van waardeering en bewondering:

‘In Amsterdam gaan allerlei zonderlinge geruchten over je: dat je de kunst vaarwel-zegt, dat je “studeert”, dat je een werk

over Literatuur-geschiedenis onder handen hebt. Niet menschen die het direkt kunnen weten zeggen dat, maar zij die minder in de buurt zijn; ook in provinciesteden wordt dat gemompeld. Ik hoop, dat, met je blinkende hand, je heele stijlgestalte, met haar groote gestes, dat gerucht zal komen verpletteren zonder te veel uitstel.'

En ook deze uitlating, van 23 Januari '91 is karakteristiek:

.....'Er zijn geen menschen, wier konversatie zoo suggestief op mij werkt als de jouwe (en die van Erens, vooral zes jaar geleden). Niet alleen wat je'ereis geschreven hebt over iemant die Het Boek zou schrijven voor weêr twintig eeuwen menschheid, maar ook wat je mij eens op je kamer gezegd hebt over de manier-van-zien van Rembrand. Je had die manier eens gevoeld-merkt toen je op een ochtend een vrouw uit een dakvenster zag kijken. Weet je het nog? Ook de verhouding van Van Deventer (in zijn Dialogen tot Plato) heb je mij met een unieke dadelijkheid van konversatie-bekwaamheid duidelijk gemaakt... Die Witsen is voor mij ondoorgrondelijk, die zegt geen woord. Van Looy noemt dat mooye sprakeloosheid. Maar ik vind het inférieur omdat er dédain of affektatie in is.'

Kort nadat 'De nieuwe Gids' was opgericht trad, ontstaan uit vriendschappelijke samenwerking tusschen Kloos en Verwey, de vermakelijke schijngestalte van den dichter Guido op, die met zijn Julia-poëem geen geringe opschudding in het vredige kamp der zelfgenoegzame Nederlandsche critici verwekken zou. De gebeurtenis is te bekend dan dat ik er lang bij stil zal staan.

Een gedicht schrijven - het zou in den trant moeten zijn van 'Een Liefde in het Zuiden', waarmede M.G.L. van Lochem (Fiore della Neve) bij de critici slechts lof had geoogst - dat, door-en-door voos, in een bedriegelijken schijn van dichterlijke schoonheid was gehuld, en dan afwachten wat de critici van dag-, week- en maand-blad, die zooveel aan te merken hadden op de 'duistere' verzen van de jongste generatie, erover te berde zouden brengen, ziedaar het plan. Kloos en Verwey werkten het uit, met, voor slechts enkele gedeelten, de

medewerking van Jan Veth en Van Eeden. Het gedicht zou een liefdesgeschiedenis verhalen die zich op Sicilië afspelen moest; de heldin zou Julia heeten en het werkje zou onder den schuilnaam Guido in het licht worden gegeven. Zoo ontstond dan de romantische 'Julia', die zooveel sensatie verwekken zou.

Kloos, die in den zomer van '84 te Brussel woonde, schrijft 6 September aan Verwey:

.....'Toen ik je brief kreeg, ben ik subiet aan het dichten gegaan en stuur je nu als welgeslaagde vrucht van mijn arbeid bijgaanden fraaien lofzang op het thans zoo ongelukkige en eens zoo machtige eiland Sicilië. Het is 146 regels, precies geteld, en vloeit over van "dichterlijke schoonheden van den 1sten rang". Tevens twee sonnetten van Veth, waarvan er maar een goed is, naar het mij voorkomt. Want we moeten wat keurig zijn op onze Julia, en ik zou je raden, om eenige van jou stukken, zelfs de hymne op de Katholieke Kerk, eens goed na te zien. Daar komt heel wat *volslagen* nonsens in voor, *en dat mag niet*. Nooit meer dan één regel hoogstens tegelijk. Ze moeten niet anders *kunnen* dan het voor ernst houden, want als er een lont ruikt, is het mis. Je voorzang b.v. is totale nonsens zonder slot noch zin. Dat kan niet, *vooral niet in het begin*. Maak dien s.v.p. over. Ook de navolgingen van Fiore moeten er allen uit. Fiore geeft zelf in het najaar een bundel uit, dus zullen ze Julia toch niet voor een werk van hem houden. Men heeft dus de keus tusschen *navolging* en *parodie*, en hoe licht zal men tot het laatste besluiten! Er mag geen zweem van vermoeden zijn.

...En geef mij eens een model uit Shelley of zoo van een Spenseriaansche stanze: ik heb ze nooit gemaakt en kan mij op het oogenblik geen compleete herinneren. Daardoor ben ik met de rijmorde wat in de war.

Ik vertrouw dat je de voorwaarden goed zult stellen: minstens de helft van de winst, hoor!'

De laatste volzin heeft natuurlijk betrekking op de onderhandelingen met den eventueelen uitgever, waarvoor Verwey besprekingen voerde met Paap, die op zijn beurt met een zekeren

De Graaff moest marchandeeren. Deze De Graaff bleek evenwel huiverig voor risico, waarom Kloos, in een brief van 17 September, voorstelt: ‘Als laatste redmiddel kan je zeggen, dat we De Graaffs verlies samen zullen betalen.’ Dat klinkt al minder hoopvol dan de eisch: ‘minstens de helft van de winst’, en het klinkt wat overmoedig voor dichters wier geldelijke omstandigheden in die dagen verre van rooskleurig waren. In dienzelfden brief toch schrijft Kloos: ‘Ja, wat mijn finantiën betreft. Ik weet niet wat ik beginnen moet. Mijn contanten bestaan thans in een billet van 20 francs en een 5 francs stuk.’ En nog geen twee weken te voren had Verwey zich bij Kloos moeten verontschuldigen, dat hij hem zijn laatste verzen niet gezonden had, omdat hij geen geld had gehad voor dubbel port. ‘Gisteren heb ik je al een brief met half port gestuurd, waar je niet boos om bent hoop ik.’ Het klinkt bijna aandoenlijk van naieve argeloosheid; de beide dichters verwijlden nog in het Nederlandsche ‘vie de bohème’; in ieder geval vertoefde Kloos erin. Klaarblijkelijk heeft de heer De Graaff zich door het redmiddel dat Kloos aan de hand deed dan ook niet volkomen gerustgesteld gevoeld. Hij is op de voorstellen niet ingegaan en Paap trok zich terug. Kloos was woedend op Paap en luchtte zijn gemoed in een brief van 24 September: ‘'t Is heelemaal een beroerde boel. Je vindt voor Julia niet zoo makkelijk een uitgever en ik vind het allerlafst van Paap, om nadat hij eerst enthousiast was, en den geheelen zomer had beloofd, op het laatste oogenblik te weigeren.... Zeg aan Paap, *dat ik zeg*, dat nu hij zoo lang beloofd heeft, op het laatste oogenblik als fatsoenlijk man niet *kan* weigeren, uit mijn naam, hoor! Ik vind het een *ploertige* handelwijs van hem, al zou hij er geld op verliezen, wat toch nooit zooveel kan zijn.’

Men ziet, Kloos kon ongemakkelijk driftig zijn als de zaken niet liepen zooals hij het had gewild. Overigens was zijn drift hier eenigszins misplaatst, want de Julia was pas in December voltooid en had dat najaar dus bezwaarlijk kunnen verschijnen, al had Paap zich nog zoo opofferend betoond. Op 2 December schrijft Kloos, die nog altijd te Brussel vertoeft:

‘Tegelijk met deze, zend ik je het laatste gedeelte van Julia, haar onderstuk. Haar juiste lengte bedraagt nu 1808 regels, wat niet te lang is voor zoo'n pretentieuse would be dame, als onze opgedirkte burgerjuffrouw. Zes en dertig regels daarvan komen Veth toe: de rest moet op óns zondenregister worden ingeschreven. Toch vind ik dat zij soms momenten kan hebben, waarin ze beter is dan zichzelf. Je hebt het natuurlijk veel te “druk” om haar van 't hoofd tot de voeten op te nemen: daarom waarschuw ik je, dat de twee laatste strophen van der Muze oratie op Beets slaan. 't Lijkt lof, en zoo zal men ze ook opvatten, maar er is slechts het straaltje van één schalkschen glimlach noodig, om het in een geheel ander licht te zetten, en het eulogium tot een satire te maken. De eerste stanze b.v. zegt, dat men bij Beets, als men goed kijkt, niets kan onderscheiden tusschen den dominé en den dichter. Het gewone verwijt dus, dat Beets wordt toegevoegd. Over 't algemeen heb ik dit gedeelte zeer ernstig gehouden, vol “diepe gedachten” over “kunst en leven”. De dartelheid van vroeger heeft voor spiritueele passie plaats gemaakt. De man heeft geen pond vleesch meer aan zijn lijf, als de Muze eindelijk komt. Julia is daarin het tegenovergestelde van andere vrouwen. Die de zinnelijkheid van onderen [hebben] en hun weinigje verstand van boven: Maar bij Julia zit de zinnelijkheid in haar hoofd en haar beenen zijn een en al filosofie en verheven nonsens. Ik denk, dat het dus maar goed is, dat ze dood gegaan is: haar man zou toch niet veel aan haar gehad hebben.’

De onderhandelingen over de uitgave waren uiterst moeilijk, omdat de dichters den uitgever natuurlijk niet in vertrouwen konden nemen; de identiteit van Guido moest zorgvuldig verborgen blijven. Daarbij kwam dat sommige uitgevers het schrift van Kloos en Verwey kenden en daarom niet in aanmerking konden komen. Hoe het zij, pas in den nazomer van het volgend jaar kwam ‘Julia’, door bemiddeling van C.E. Duyts, die evenals Jan Veth en Van Eeden, een enkel gedicht tot het werkje bijgedragen had en die de correspondentie met den uitgever had gevoerd, bij W. Gosler te Haarlem van de

pers, een fraai boekje van vijf vel druks, iedere bladzijde in een smaakvol rood kader, en in een snoeperig omslag. Het succes van dit lieve werkje overtrof de schoonste verwachtingen. De critici prezen als één man den jeugdigen Guido, wiens poëzie zoo gunstig afstak bij het onbegrijpelijk geschrijf der Nieuwe-Gidsers - ook het eerste nummer van het nieuwe tijdschrift had juist het licht gezien - en namen de zotternij voor ernst. Alleen de criticus van 'De Gids' had Guido's poëem nog niet gerecenseerd toen er iets omtrent de mystificatie begon uit te lekken.

Van Eeden, die, toen het blijspel zijn ontknooping naderde, op zijn huwelijksreis in Italië vertoefde, werd daar door Guido vervolgd. 'Ik word overal aan Guido herinnerd' - schrijft hij in den brief van 3 Mei uit Rome, waaruit ik reeds een gedeelte overnam - 'hoe zal het afloopen?' En, na zijn thuiskomst, uit Bussum, 30 Mei '86: 'Ik kan mij precies voorstellen wat oome v.H.[all] voor fatsoenlijke wijsheid zal verkoopen, nu hij er zoo gezegend is afgekomen. - 't Was stellig bij 't kantje af, - er lag misschien al een stuk over Julia klaar.'

Intusschen was de 7de van die maand bij W. Versluys de bekende brochure verschenen waarin Kloos en Verwey het geheim der geheimzinnige Julia onthulden, onder den titel: 'De Onbevoegdheid der Hollandsche Literaire Kritiek', een brochure waarin de critici, met name genoemd, een voor een, met jeugdige baldadigheid in hun erbarmelijke onkunde aan de kaak werden gesteld. Men heeft, ook in lateren tijd, de toon waarin deze brochure gesteld was, gegispt en de rechters bij dit literair gericht gebrek aan goeden smaak ten laste gelegd. Dr. Doorenbos was er niet over gesticht. Hij had de mystificatie ten zeerste gewaardeerd, en uit een brief van 10 Mei uit Brussel lezen wij: 'Ik zal U maar eens schrijven en U beiden daarmede bedanken voor uwen grooten grap. Het is het beste middel dat gij bedenken kondet, om te toonen dat uwe droomen méér dan schimmen waren en gij, zoo ge wilt, wakker kunt zijn.' Maar dan, ruim een maand later, 22 Juni, over de brochure: 'Wat uwe brochure aangaat, dan denk ik dikwijls: Overwinnen kunnen zij, maar van de overwinning een goed

gebruik maken verstaan zij nog niet. Gij deed als Achilles die Hektors lichaam driemaal om de muren van Troje sleepte. Dat was echte haat en woede - maar gij hebt geen Hektor verslagen, slechts gewone soldaten, en de manieren van kannibalen bevallen niet meer. Zelfs de goden hadden ook toen medelijden en hielden zijn lijk gaaf.' Daarmede konden de jongelui het doen. Frank van der Goes echter nam het voor het goed recht van zoogezegden slechten smaak op in de 'Chronique Scandaleuse' welke hij over deze kwestie in 'De nieuwe Gids' van Juni '86 afdrukken liet. 'De menschen die zoo spreken beseffen niet' - schrijft hij - 'dat het hier om meer dan een aardigheid te doen was. Als men zich bewust is te vertegenwoordigen een onverbiddelijk noodzakelijke revolutie, een omwenteling waarvoor de menschen die na u komen dankbaar zullen zijn; wanneer men weet dragers te zijn van ideeën die ook in een literatuur als de onze onvermijdelijk zijn, en dan de achterblijvers van een reeds lang weggevluchten gedachtestoet, dralend en pruttelend op een drempel dien zij tegen de nieuwe denkbeelden niet meer kunnen verdedigen in eerlijken strijd, de glasscherven hunner verdachtmaking u strooiend voor den haastigen voet, u den weg versperrend door de angels hunner drogredenen en de molsgangen hunner insinuatiën, dan deze tegenstanders, wier antecedenten zijn een blad wit papier of een pak geschriften, waarbij het witte papier afsteekt in smetteloosheid en afwezigheid van de sporen hunner pen, deze menschen, die in het zwijgend complot hunner handlangers u omringen en uw schreden volgen met de sluipende gebaren van nachtelijke bedelaars - dán deze snaken uit hun hinderlaag te lokken en te brengen aan het licht hunne onkunde en schadelijke zeden, - geloof mij, het is een averechtsche schoonheidsleer en een kortzichtige psychologie die dan van uwe bewegingen élegance, en gematigdheid verlangen van den toon uwer stem.'

Verwey heeft zijn aandeel gehad in Guido's dichtwerk, hij heeft het ruimschoots gehad in de brochure, en op menige plaats kan men den klank herkennen van het sterk en onstuimig stemgeluid dat het zijne was. De ontlading zal hem heb-

ben opgelucht en heeft zeker menig tegenstander voor immer tot omzichtigheid, zoo niet tot zwijgen genoopt. Hij publiceerde ten overvloede in de Juni-maand van dat jaar nog ‘Het een en ander over Julia’, in het weekblad ‘De Amsterdammer’, teneinde nog eens duidelijk te maken waarom er in Guido's ‘Julia’ geen sprake kon zijn van waarachtige poëzie, d.w.z. van ‘de spontane uiting en reproductie van menschelijke stemmingen in de taal’. In de gezuiverde atmosfeer kon ‘De nieuwe Gids’ verder gaan en de redacteuren konden hun ernstigen arbeid voortzetten. Met hoeveel ijver en toewijding Verwey dit deed geloof ik reeds te hebben aangetoond.

Wij weten uit een brief aan den heer Ziegelaar, 11 Juni '85, gedateerd, dat Verwey in de maanden vóór zijn examen niet meer op de kantoorkruk zat. ‘Uw voorstel’ - schreef hij aan zijn patroon - ‘dat ik na Uw terugkomst weer bij U in betrekking zou komen, (waarvan U den dag van Uw vertrek in 't voorbijgaan gesproken hebt) zou ik gaarne nog eenige weken in bedenking houden, zoo dat U goed voorkomt. Tijd tot nadenken is in de examenmaand erg duur, om de zeldzaamheid en de zomerhitte: ik geniet daar dus liever later van.’

Dit ‘weer in betrekking komen’ is niet gebeurd. Immers, in November van dat jaar schreef hij aan Vosmaer, dat hij zijn tijd ‘tegenwoordig voor een groot deel zelf [kon] regelen’. Reeds eerder, blijkens een briefontwerp, kort na de teleurstelling met het examen opgesteld en aan Doorenbos gericht, had hij dezen van zijn plannen om de examenstudie voort te zetten, op de hoogte gebracht en tevens medegedeeld, dat hij geen kantoorwerkzaamheden meer verrichtte. ‘Ik troost mij met de hoop [er] ander jaar wèl door te komen en dan zes maanden daarna candidaats te doen. Dan ben ik niets ten achter’. - had hij in getemperd optimisme geschreven. ‘Ik ben blij dat het achter den rug is: nu ben ik van kantoor af en kan bedaard werken voor 't examen en voor de N.G.’

Bedaard werken voor de N.G.? Ja, maar de jonge dichter moest zich terwille van dit werk vele ontberingen getroosten. Natuurlijk werden zijn bijdragen, nu en dan in andere periodieken geplaatst, gehonoreerd. Maar van deze bescheiden

inkomsten was de regelmatigheid zeker niet het treffendste kenmerk. Er moest hard gewerkt worden, er moest veel worden geschreven uitsluitend terwille van het honorarium.

Gelukkig vond hij na eenigen tijd iemand die hem geldelijk steunen kon. Dat was in het begin van 1887. Een industrieel te Schiedam, bevriend met den jongen Israëls - Isaac Israëls, in hetzelfde jaar als Verwey geboren, en dus bijna twee-en-twintig jaar, was reeds een bewonderenswaardig kunstenaar - schonk hem door diens bemiddeling een bedrag van duizend gulden. Eerst tweehonderd gulden op 31 Januari 1887 en vervolgens iedere maand vijftig gulden tot einde Mei van het volgend jaar.

Hoe bescheiden deze toelage ook mocht zijn, voor Verwey beteekende zij een enorme materieele en ook moreele steun. Toen het hem echter na enkele maanden ter oore kwam dat het er met de zaken van Israëls' vriend minder gunstig voorstond, heeft Verwey zich gehaast hem te ontheffen van de verplichtingen welke uit de belofte voortsproten.

'Israëls heeft me verteld' - schreef hij einde Mei 1887 - dat het niet goed met je geldzaken gaat en nu dachten we, of het misschien zoo weinig goed er meê ging, dat het je moeielijk vallen zou met je hulp aan mij voort te gaan. Kijk, als dat waar is, dan is er geen sprake van dat je mij iets hebt beloofd, - dan zou het van mij unfair zijn, vind ik, misbruik te maken van je schroom om er zelf over te spreken, - dan is het, dunkt mij, niet meer dan natuurlijk dat ik je schrijf, zoo gauw mogelijk: acht je niet gebonden om aan mij te geven wat je zelf niet missen kunt. Ik ben dankbaar voor wat je gedaan hebt en zal trachten - al kost het moeite - zóó gauw uit de zorgen te komen als ik hoop dat jij er uit zult zijn.'

Uit hetzelfde briefconcept vernemen wij ook, hoe Verwey deze, hem ongetwijfeld uiterst welkome, om niet te zeggen voor hem onmisbare toelage, had besteed. Oorspronkelijk was het zijn bedoeling geweest, vertelt hij, ergens een rustige kamer te huren, ten einde ongestoord te kunnen studeeren, maar bij het maken van dit plan had hij met de eigenaardigheden van zijn stiefmoeder niet voldoende rekening gehouden. Haar repliek

op zijn voorstellen was kort en bondig deze geweest: Als je uit huis gaat dan kun je thuis ook niet meer komen eten. Er bleef hem toen geen andere keus dan te blijven wonen waar hij was, maar om zich daar de voor zijn studie noodige rust te verzekeren en zich te vrijwaren tegen de geldzorgen waarmede Leentje Hesta hem nog al eens placht lastig te vallen, begon hij met haar een vast kostgeld uit te keeren. Bovendien kon hij zich, dank zij deze toelage, nu hoofdzakelijk wijden aan ernstig werk, hoefde hij zich niet meer te dwingen tot het schrijven om den broode, tot het schrijven van stukken om geld te verdienen, een schrijven dat zijn gestel dermate aantastte, dat hij zich al tot tweemaal toe een rustperiode van veertien dagen had moeten opleggen, opdat zijn hersenen tot rust konden komen. Verder waren er de voor zijn studiën onmisbare boeken welke hij zich, dank zij de toelage, had kunnen verschaffen.

Gelukkig bleek Israëls' alarm een loos alarm te zijn. Verwey bleef zijn toelage ontvangen tot Mei 1888 toen hij, meerderjarig geworden, het erfdeel zijner ouders ontving, en hieruit is te verklaren dat hij zich die jaren aan het vrijwel belangeloos werk voor ‘De nieuwe Gids’ zoo geheel-en-al wijden kon. Dat hij van dit toch zeer bescheiden Schiedamsche stipendium nog een aanzienlijk deel afstond om vrienden te helpen die in even moeilijke omstandigheden verkeerden als hij, daarvan wordt in het hierboven aangehaalde briefconcept niet gerept.

Toen Verwey's verbintenis met de redactie van ‘De nieuwe Gids’ verbroken werd - op het titelblad van het tweede deel van den vijfden jaargang is zijn naam vervangen door dien van P.L. Tak - kon hij terugzien op de voltooiïng van een dichterlijk oeuvre dat zoowel wat innerlijk gehalte als wat omvang betreft aanzienlijk heeten mocht. Hij had zijn gevoelig episch gedicht ‘Persephone’ aangevuld met ‘Demeter’. Hij had in 1888 de sonnetten-reeks ‘Van het Leven’ afzonderlijk in het licht gegeven. Hij had voorts, behalve tal van kleinere verzen, twee belangrijke dichtwerken voltooid: het prachtigsonore lied ‘Cor Cordium’ - Doorenbos noemde het terecht ‘Dantesk’ - en de rijke cyclus hartstochtelijke sonnetten die

hij samenbracht onder den titel: ‘Van de Liefde die Vriendschap heet’.

In het najaar van 1889 bracht hij deze gedichten, met de reeds vroeger gepubliceerde en later geschreven verzen bijeen en in November van dat jaar gaf Versluys ze onder den titel ‘Verzamelde Gedichten’ uit.

Zevende hoofdstuk
Van de liefde die vriendschap heet

Er is in het gebied der Nederlandsche letteren misschien nimmer een dichterlijke figuur geweest, zóó teeder-gevoelig en tegelijk hartstochtelijk-sterk, zóó eenzaam en zielsarm van onbevredigd verlangen en tegelijk vorstelijk-rijk aan luiden fier-klinkend zelfgevoel als de figuur van den jongen dichter Willem Kloos. Hij leefde het ééne moment in een droom van goddelijkheid, van naakt-koude en ongenaakbare trots, van felle, onstuimige hartstocht - drift bijna bandeloos, doch niettemin getemd in den toom van het ritme - om een moment later, afhankelijk van het meêgevoel zijner vrienden, hulpeloos en eenzaam, een arme gebrokene, in de diepe melancholie van een ondoorgrondelijk leed gedoken, voor zich uit te staren, als vervuld van heimwee naar een wereld van liefde en geluk, waaraan zijn ziel voor immer scheen ontrukt te zijn.

Van deze dubbel-figuur heeft hijzelf een onvergankelijk beeld ontworpen dat ons tegemoet treedt uit de jambische verzen van zijn gedicht ‘Okeanos’. Hij zelf is de daaruit opdoemende Olympiër.

> Zeus, in 't licht gezeten
> Van jonge majesteit,

die, terwijl de Titanen zwijgend naar hem opzien, overweegt:

> of hij de hand,
> In gloed moest heffen, naar dien dollen nacht.
> Heen-dwarlende in den schok, òf zorgeloos,
> Met heel het heir der licht-geschoeide goden,
> Opwieken zou naar hooger heemlen vreê:
> Want zoeter Hem één eeuwig-lichte dag,
> Door geene heugenis van wee beschaduwd,
> Dan honderd nachten, als een sluier, scheurend
> Voor d'enklen op-slag van Zijn aangezicht.

de Zeus, wiens hand, naar hem zijn luim bewoog, de tegenstanders ‘uit-een-bliksemen’ kon.

De uit hoog-gehouden vuist geklonken rosse,
Reuzige slang doorslingerde de lucht
Ver-heen, tot waar hij Koios kliefde in 't hoofd,
Dat ruggelings de God, met breeden zwaai,
Heenkantelde in het ijle...

Maar óók herkennen wij hem in de figuur van den blonden herdersknaap Ganymedes, een kind der menschen, opgevoed bij menschen, en als menschen sterfelijk, die iederen nacht door Zeus' wijd-gewiekte vogel aan de wereld der stervelingen wordt ontvoerd om in den kring der Goden, buiten aardsche werkelijkheid, in den droom van een bovenwereldsche schoonheid te leven, maar die van een hunkerend heimwee naar zijn aardsche velden en het aan zijn zorgen toevertrouwd vee vervuld, zijn tranen niet bedwingen kan.

Maar Ganymedes, al dien tijd, stond stil
Ter zelfder plek, aan Hera's fieren voet,
En dacht aan de aarde en 't verre vaderhuis,
En zei voor zich alleen: ‘Is dit een droom?
O, bange droom, zoo kan ik immers wel,
Wanneer ik wil, met éénen forschen zwaai
Ontwaken en mijn oogen opslaan, en
Rondom mij zien, of alles nog zoo is
Als gister-avond, toen ik slapen ging.
Of, zoo het donker is en alles stil,
Dan tòch wel voelen naar mijn trouwen hond,
Die alle nachten naast mij ligt, terwijl
Zijn warme, ruige kop mijn wangen raakt.
Maar ach, ik kan niet....’
En hij weende zacht.

In die jeugdige verbeelding, ‘waarin elk vers een gebaar is van bevende schoonheid, en alle beelden saamsluiten tot één beeld: een olympischen hemel, een herderlijke aarde en een trotsend Titanen-ras, - dáárin heeft Kloos, al zijn droefheden vergetend en zijn hartstochtelijkheid vermeesterend, zijn liefste en droefste zelf verzichtbaard en verheerlijkt, en buiten zich herkend wat hij zelf niet wist dat hij in zich had: de

Blijdschap om het Schoone, die den Dichter maakt'. Aldus Verwey, kort na het verschijnen van dit gedicht. Maar daarin ook heeft Kloos de tweezijdigheid van zijn jonge persoonlijkheid uitgebeeld.

Deze Willem Kloos, een eenvoudige en in bekrompen omstandigheden, op een troosteloos en armoedig huurkamertje in de stijllooze Amsterdamsche 'Pijp' hokkende Amsterdamsche student, is de afgod geweest van zijn vrienden, kunstenaars als hij, schilders en dichters, die hem, hoezeer zij ook mochten spotten over, of zich mochten ergeren aan zijn onmaatschappelijke en onwellevende gedragingen, nimmer hun genegenheid onthielden; die hem in al zijn humeurige en egocentrische nukken en gebreken hebben ontzien; die hem vereerd hebben, ook in zijn vlagen van meest onredelijke en scherp-smartelijke drift; die hem op de handen droegen en hem ook later, toen hij, na zware ziekte in een geestelijke inzinking geraakt waaruit hij zich nimmer meer ten volle heeft hersteld, zoodat wel duidelijk werd dat hij zijn oude zelf voorgoed verloren had, ook uit piëteit voor dat vroegere zelf van de koestering hunner vriendschappelijke vereering nooit hebben beroofd.

Deze Willem Kloos, dichter van een zoetvloeiende en hartstochtelijk-felle poëzie zooals in Nederland sinds de gouden eeuw uit geen dichterlijk-bewogen gemoed ontsprongen was; schrijver van baanbrekende kritieken en van een beginselvast manifest - zijn 'In Memoriam Jaques Perk' - dat de geheele dichterbent zijner generatie tot richtsnoer werd; deze Willem Kloos, de twee-en-twintigjarige was het, die op een avond in den winster van '81 op '82 den zestienjarigen burgerscholier op zijn kamer ontving; door den geestdrift van den Amsterdamschen jongen bekoord, zich diens dichterlijken aandrift ter harte nam en als met één oogopslag de belangrijke persoonlijkheid, die in den knaap nog onvolgroeid sluimerde, heeft herkend.

Het had zoo gemakkelijk kunnen gebeuren dat deze student en dichter, die zich van zijn beteekenis en van zijn roeping terdege bewust was - van zelfbewustheid getuigt in niet geringe mate de toon waarin hij zijn brieven aan Vosmaer schreef

- en die juist toen tot een verantwoordelijke en zware taak geroepen was - de uitgave van Perks dichterlijke nalatenschap - den burgerscholier die met een stapel schoolschriften zijn kamer betrad, schoolschriften gevuld met verzen welke op een enkele uitzondering na nog conventioneel-rhetorisch en onbeholpen waren, over de stoornis geërgerd, weer weggestuurd had, al kwam de jongen dan ook met aanbevelingen van dr. Doorenbos en van Kloos' vroegeren schoolmakker en vriend Frank van der Goes. Maar Kloos' scherpe blik moet in dien jongen iets ongewoons hebben herkend; misschien in zijn ontroerd stemgeluid toen hij hem zijn proeven van poëzie hooren liet; misschien alleen maar in den opslag van het van gloed vervulde oog toen de ontroering den jongen, al lezende, beving; en hij heeft hem, een nog onvolgroeide maar toch als schoonheidszoeker verwante ziel, zijn zorg gegeven en zijn ongezouten maar heilzame critiek. Kloos heeft in dien stapel onrijp dichterlijk ooft, welke voor hem uitgestald werd, de weinige vruchten ontdekt die genietbaar waren en hij heeft den jongen geleid en gesteund. Het pleit voor Kloos, voor het inzicht dat hij toen bezat, voor zijn tref-zekeren blik in het onderkennen van wat in poëzie, in mensch en in kind, waarachtige beteekenis had. Het pleit voor Verwey dat hij, zoo jong als hij was, de critiek van den oudere onmiddellijk heeft aanvaard als een welgemeende en een heilzame, want ook dien burgerscholier ontbrak het aan zelfgevoel, om niet te zeggen zelf-overschatting, geenszins. Hij heeft intuïtief in Kloos den geest van den waarachtigen kunstenaar bespeurd en hij heeft dien geest, en de persoon die zijn drager was, liefgekregen met al de hevigheid van een zestienjarig hart.

Kloos werd voor zijn critische hulp met toegewijde bewondering beloond. Hij voerde den jongen vriend weldra binnen in de sfeer waarin hij zelf leefde en die niet slechts een was van poëzie maar ook een van verheerlijking der poëzie. ‘De poëzie die wij voelden werd tegelijk als onderwerp van ons nadenken voorwerp van onze verheerlijking. De schoonheid, geuit, werd tevens de schoonheid vergoddelijkt,’ zegt Verwey.

Kloos had, toen Verwey hem dien winter bezocht, zijn ‘Okea-

nos' nog niet op schrift gesteld. Hij zou dat pas geruimen tijd later doen. Wij weten het van hemzelf, uit zijn met Vosmaer gevoerde briefwisseling, maar hij had sonnetten en critieken geschreven welke zeker in staat waren de vereering van den jongere aan te wakkeren. Hij betrok zijn jongen vriend ook spoedig in zijn schiftingswerk voor Perks 'Mathilde'. Verwey kon later getuigen, hoe hij met die verzen geleidelijk kennis had gemaakt en hoe die gezamenlijke lectuur gelegenheid gaf tot studie en gesprek.*) En Kloos vond bij den dichterlijken jongen, die hem in zijn schoolschriften reeds vertalingen voorleggen kon van de ook door hem bewonderde Engelsche dichters, een ontvankelijk oor voor al wat de techniek der poëzie, het métier, betrof. 'De grootste indruk die Kloos op mij maakte,' schreef Verwey in zijn aanteekeningen voor zijn colleges, 'ontstond door zijn voorlezen van gedichten. Het was of ik daarop gewacht had. Ik hoorde voor het eerst goed verzen lezen en ik voelde daardoor vanzelf hoe verzen zijn moesten opdat men ze lezen kòn.'

Zoo groeide, na de eerste persoonlijke kennismaking, geleidelijk, uit gemeenschappelijke bewondering voor dichterlijke schoonheid, een vriendschap welke voor beide dichters, voor leerling zoowel als voor mentor, van ingrijpende beteekenis geworden is, ja, die de richting van beider levensloop in niet geringe mate beïnvloed heeft.

De eerste briefkaart van Kloos die op deze vriendschapsverhouding betrekking heeft is gedateerd 13 December 1881 en nog geadresseerd: Noordermarkt 42:

'Waarde Heer! Tot mijn spijt vernam ik zooeven uit Uw briefkaart, dat ge mij niet thuis hebt getroffen. Ook over Woensdag en Donderdagavond kan ik niet beschikken. Doch Vrijdag ben ik stellig den geheelen avond tehuis en zal u dan, na ½ zeven, met groot genoegen bij mij zien. tt Willem Kloos. P.S. Zaterdagavond is ook goed, doch laat u het mij dan s.v.p. vooraf even weten.'

Op een kaart van 20 Januari '82 heet het echter reeds 'amice'

*) Verwey: 'Inleiding tot de nieuwe Nederlandsche Dichtkunst'.

en ‘hartelijk gegroet’. De verhouding is dan al kameraadschappelijk. Den 17den Mei stuurt Kloos een gedichtje van Verwey aan Vosmaer en wenscht Verwey den 18den geluk met het verschijnen van zijn eerste recensie in de ‘Amsterdammer’. Het was, ik herinner er aan, een bespreking van Goslers ‘Manfred’-vertaling. Kloos, die zijn jongen vriend en leerling op diens zeventienden verjaardag klaarblijkelijk een geschenk had gestuurd, prijst hem nu voor deze eerste critiek, maar niet zonder hem een beetje te taquineeren, vriendschappelijke plaagzucht die een gezond tegengif bevatte tegen mogelijk gif van zelfoverschatting of ijdelheid.

‘Amice, Het doet mij genoegen, dat mijn kleine gave je beviel. Je stuk in den Amsterdammer vind ik goed, en voor zoo'n jong kuikentje (als jij toch bent in vergelijking van ons ouden van dagen, die reeds de twintig gepasseerd zijn) (zoo iets had je niet van me gedacht, wel?) zeer geposeerd. 't Is merkwaardig, met wat een deftige ernst je reeds het critische dirigeerstokje weet te zwaaien.’

Op deze lof volgt echter weer de gezonde critiek:

‘Maar je zinnen blijven niet in de maat: geen flinken golfslag, maar een goot die overloopt: je doet net als een kind, dat zijn eigen kopje vol wil schenken, je morst nog te veel buiten het kopje, ik wil zeggen: het rhythmus.’

In Juli '82 vertrok Kloos voor geruimen tijd naar Brussel, waar zich het gezin van Dr. Doorenbos metterwoon had gevestigd. Hij was verliefd op Martha Doorenbos en zocht haar nabijheid, zonder zich evenwel tot iets te kunnen verbinden. Ook over zijn ervaringen in den gezinskring-Doorenbos schrijft hij aan Verwey openhartig en vertrouwelijk en, ondanks leeftijdsverschil, op voet van gelijkheid. Maar zijn ironische critiek op de verzen welke Verwey hem ter lezing zendt duurt voort. Den 5den Augustus schrijft hij o.a.: ‘... en die eeuwigdurende engelen en nymphen van je embeteeren mij reeds lang. Als ik je beleedig moet je het maar zeggen, maar ik heb pijn en het regent. De 4de strophe is op de drie eerste woorden na, pure nektar: laat dat je troost zijn. Stuur het stukje voor de aardigheid eens naar Paap: die kijkt dikwijls fijner dan ik.’

Een dergelijk brieffragment is typeerend voor de verhouding, typeerend ook voor het karakter van Kloos. ‘Als ik je beleedig moet je het maar zeggen, maar ik heb pijn en het regent.’ Het risico van de beleediging wordt genomen alleen omdat de gestemdheid, door uiterlijke invloeden veroorzaakt, nu eenmaal is die zij is. Het klinkt tegelijk als een verklaring en een verontschuldiging tegenover den zooveel jongeren vriend en er is een bijna aandoenlijke ootmoedigheid in die verontschuldiging en in het aanvaarden van de mogelijkheid dat de ander zich door die critische uitlating ‘beleedigd’ voelen zal. En hoe haast hij zich om de pijn der critiek te verzachten met de balsem van zijn lof: ‘De vierde strophe is[...] pure nektar’. Een uitlating welke in den mond van dezen beoordeelaar niet als een frase opgevat worden kon en die bevestigt wat hij een maand te voren, 10 Juli van dat jaar, aan Vosmaer schreef: ‘Ik heb tegenwoordig veel schik in mijn vriend Verwey,’ enz. (Men zie hierboven, blz. 117).

Mijn ‘vriend’ Verwey, niet mijn leerling of mijn beschermeling. Ook tegenover derden plaatste Kloos zich dus naast den schoolknaap als vriend en het doet des te sympathieker aan omdat bescheidenheid en nederigheid niet bepaald tot Kloos' karaktertrekken hebben behoord. Er is niets néérbuigends in zijn houding, al plaagt hij graag, maar hij plaagt nooit zonder de toevoeging van een verkwikkend woord van lof.

Den 8sten Augustus '82 vertelt hij Verwey hoe deze het inrichten moet ten einde het snelst zijn ‘klassieke aspiraties’ te bevredigen. Paap zou lessen geven, maar stelt uit, en 6 October schrijft Kloos, die dan weer in Amsterdam teruggekeerd is: ‘Amice! Ik heb mij bedacht. Kom Zondagmiddag tegen drie uur bij mij; zoolang als P.[aap] geen tijd heeft, is het beter, dat je je 4 uur in de week toch krijgt. Dan ben je des te verder met je grammatica, als je bij hem begint, en des te gauwer over die eerste beginselen heen. Misschien kunnen wij dan na de 4 lessen van de volgende week, Zondag over acht dagen, aan het Grieksch beginnen. 't Zal toch al een merkwaardig zware sjouw zijn in twee jaar.’

Zoo helpt hij den zes jaar jongere voort. Is het wonder dat deze

vol geestdriftige vereering naar zijn vriend op ziet? In een onvoltooid gebleven sonnet, dat 10 October '82 gedateerd is, verheerlijkt hij het dichterschap en hij draagt het op aan: ‘Mijnen vriend Willem Kloos’. Maar nog is deze ontboezeming onbeholpen, nog heeft het gevoel van aanhankelijkheid en bewondering niet zijn adequaten vorm gevonden Is het wonder dat Kloos, een door zijn gevoelsgesteldheid vereenzaamden in wat Doorenbos eens zal noemen: ‘zijn philosophische melancholie’, op deze aanhankelijkheid van den jongere steunen gaat als een ridder op zijn schildknaap? Is het te bevreemden dat de verhouding, naarmate Verwey's talent rijpt en zijn persoonlijkheid zich ontwikkelt - en dit rijpings- en ontwikkelingsproces had bij den begaafden knaap een snel verloop - allengs een van wederzijds vertrouwen, van gehechtheid en van zeer warme vriendschap wordt? Hier hadden twee harten zich gevonden, beiden vervuld van één verlangen naar schoonheidsverwerkelijking in poëzie; twee gelijkgezinde zielen, die in de verfijning van stemmingen hun geluk vonden en die zich, in steeds boeiende uitwisseling van gedachte en gevoel overgaven aan en verdiepten in de heerlijkheid van het dichterschap. Kloos had, wij hebben het uit een zijner brieven aan Vosmaer gelezen, een groote bewondering voor Verwey's ‘Persephone’, het gedicht dat uit de eerste schok van beider zielssfeeren was ontstaan. Het had hem tot tranen toe ontroerd, zooals hij 24 December '83 aan Vosmaer bekent, en het had hem geïnspireerd tot het uitwerken van zijn ontwerp voor ‘Okeanos’. Enkele weken later, den 8sten Januari '84, zendt hij een enkel fragment van ‘Okeanos’ - de beschrijving van den Titanen-strijd - ter beoordeeling aan Vosmaer toe en vier dagen later, 12 Januari, richt hij tot Verwey het verzoek: ‘Breng s.v.p. je “Persephone” mede Zondagavond, want ik wou het graag voor één dag te leen hebben.’ Zoo vullen de dichters elkanders arbeid reeds aan, vuren zij elkander aan, ontvonken zij zich aan elkaar.

Zoodra Kloos in Juli van dat jaar zijn candidaatsexamen Klassieke Letteren achter den rug had, trok zijn ‘doodelijke verliefdheid’ hem weer naar Brussel, om het contact met

Martha Doorenbos te herstellen. ‘Toen zij van den zomer bij haar Papa kwam logeeren’ - had Kloos in December aan Vosmaer opgebiecht - ‘beving mij plotseling weer de zoete waanzin’. Tegen dezen ‘zoeten waanzin’ weet hij zich weerloos. Toch vervult de verliefdheid hem niet zóó geheel-en-al, of hij verheugt er zich op dat Verwey hem te Brussel gezelschap komt houden. ‘Als je me bericht kom ik je afhalen van den trein. Vind het zeer pleizierig dat je komt’, heet het in telegramstijl op een briefkaart van 5 Augustus. Enkele dagen later zijn de vrienden dan bij elkaar en Verwey uit zich met opgetogenheid over het samenzijn, in een brief aan Van Eeden van 8 Augustus:

‘Ik ben hier in Brussel en geniet ontzachlijk. Die stad leeft, die stad is 'n daad, 'n stuk monumentale vrijzinnigheid. Het is onmogelijk te schrijven wat ik hier zie. Schoon ik er meer *in* leef, meer *mee* leef, dan me mogelijk was in het overweldigend groote land dat ik vorig jaar gezien heb. Aan musea doe ik niet, gebouwen interesseeren me weinig, maar ik vang den totaal indruk op van het leven en drijven der menschen, en *dat* bewaar ik... Ik logeer bij Kloos, hij laat je groeten. Over je vers is hij het met mijn opinie eens. Doorenbos zie ik dagelijks en de oude heer toont zijn jeugd nog door lange wandelingen met ons te maken naar Bois de Cambres, waar we dan eten, drinken en vroolijk zijn onder Bock of Faro. Van der Goes is ook hier gekomen en Veth verwachten we. 't Wordt hier een kolonie van Hollanders, zegt Kloos al.’

Kort daarop werken beide dichters dan vroolijk en vriendschappelijk samen aan de schepping van de sentimenteel-romantische, eenigszins mismaakte ‘Julia’.

Hun verhouding is niet meer dezelfde. Zij is niet slechts vertrouwelijker geworden, zij is ingewikkelder, moeilijker. Zeker, Kloos heeft nog het overwicht van den oudere en wijzere en deelt den jongere, die z.i. symptomen van zelfoverschatting vertoont, vermaningen uit. ‘Je wilt tegenwoordig wel niet meer naar mij luisteren’, schrijft hij, niet zonder een tikje ironie, 6 September '84 uit Brussel, als Verwey weer naar Amsterdam teruggekeerd is, ‘en je bent wel overtuigd dat je de

grootste poëet en criticus van Nederland bent, maar ik wil je toch in een paar woorden een paar raadgevingen doen. *Wees niet overmoedig!* en *Houd je niet voor gervichtig!* Commentaar lever ik niet: dat zou ik beter mondeling kunnen doen. Slechts dit, omdat jou zaak toch ook de mijne is, en wij naar alle waarschijnlijkheid, te zamen zullen rijzen of vallen. Je moet niet denken, dat ik dien raad maar zoo in 't wilde geef. Want ik heb die twee eigenschappen zich hoe langer hoe meer in je zien ontwikkelen, in je manieren zoowel als in je schrijven, en je zult er wel niet door ondergaan, maar jezelf een heeleboel verdriet er mee berokkenen en andere menschen er bij. Als je nu boos bent dan heb je je oude goedaardigheid verloren en als je boven mijn raad meent te staan, je *bervustzijn*.'

Wat in dezen brief treft is niet slechts de vermaning of de toon ervan, maar is vooral die éene volzin waarmee de vermaning wordt gemotiveerd: 'omdat jou zaak toch ook de mijne is...', enz. Overigens, Verwey had allerminst zijn 'oude goedaardigheid' ingeboet. Had het er in hun vriendschappelijk verkeer te Brussel den schijn van? Was Kloos toen door Verwey's onophoudelijke aanwezigheid geïrriteerd geweest en deze, op zijn beurt, geprikkeld door het geestelijk overwicht van den ouderen vriend? Het blijkt zoo geweest te zijn en wel uit het concept voor een brief die Verwey 7 September '84 in antwoord op den vorigen opgesteld maar niet verzonden heeft:

'..... Wat het zwaarste is moet het zwaarste wegen, laat ik je daarom eerst danken voor de raad dien je me geeft. Dat zóó je oordeel over me is wist ik al te voren en ik ken jou en mezelf genoeg, om te weten dat dit oordeel juist is. Dat je 't me zóó schrijft maakt me blij. Tegen uiterlijkheden in den omgang kan ik niet - die hebben ons beiden in Brussel veel kwaad gedaan. Als men moe wordt van iemand die onophoudelijk bij ons is dan toont men dat meestal op verkeerde wijze, want men wordt er geïrriteerd door. Dat werd jij ook toen ik bij je was. Dan oordeel je gauw te hard en dat zou ik niet willen dat je deed. *Ik* ben in een tijd van onrust en verwarring, onrust in àl mijn gevoelens, een sturm und drang-periode van mijn gedachten - ontevredenheid met mezelf is er dikwijls het

gevolg van. Je zult voelen dat er geen toestand is waarin men minder goed anderer bedaardheid en meerdere ontwikkeling verdragen kan. En dan is het lastig dat mijn verstand altijd het jasje van mijn gevoel aantrekt en er niet uit wil komen. Misschien zal het nog een jaar of langer duren eer ik rustig ben, maar ik *zal* er komen, want ik weet wat me kwaad doet. Jij schrijft wel, maar je gelooft zelf niet dat ik me te wijs acht voor jou raad en te hoog voor jou ontwikkeling. Als het zoover is hoop ik nog bewust genoeg te zijn om het je te zeggen. Schreef je dien zin omdat ik je mijn verzen niet gestuurd heb? Ik zond ze niet omdat je toch gauw komt en ik geen geld had voor dubbel port - gisteren heb ik je al een brief met half port gestuurd, waar je niet boos om bent hoop ik.'

Verwey, men ziet het, aanvaardt het oordeel van zijn vriend niet meer zonder critiek en hij geeft zich rekenschap van de oorzaak der oordeelvellingen. Als hij de raadgevingen van Kloos in den wind geslagen heeft geschiedde dit niet zoozeer uit overmoedigheid, al had het er den schijn van, als wel omdat hij in een toestand verkeerde welke het hem moeilijk maakte het bedaarde geestelijk overwicht van Kloos te verdragen. Die toestand was er een welke ieder hartstochtelijk jongeling met geestelijke aspiraties op zijn tijd ervaart.

Verwey stuurde zijn verzen niet naar Brussel, in de verwachting dat Kloos spoedig naar Amsterdam komen zou, maar het duurde tot 25 September vóór hij kwam, en toen was zijn overkomst slechts van korten duur en diende alleen tot het regelen van enkele zakelijke aangelegenheden, ook die betreffende 'Julia'. Einde November is hij, nog altijd te Brussel, in de studie van Shelley verdiept, voor zoover Martha Doorenbos hem niet afleiden komt. Hij werkt aan een uitvoerig artikel voor een van de groote tijdschriften. 'Als je wat tijd kunt afzonderen zou ik je graag tusschenbeiden eens willen raadplegen over de eene of andere plaats. Je aanmerkingen op mijn vertaling vind ik zeer juist.' Men ziet: de verhouding is veranderd. Nu is het de oudere die bij den jongere raad en voorlichting zoekt en zijn critiek aanvaardt. Wanneer hij Verwey nog vriendschappelijk taquineert dan doet Kloos dit toch reeds

met minder vertoon van meerderheid. Maar de spot- en plaagzucht zijn er nog steeds en niet altijd is Verwey, die op zijn Amsterdamsche kamertje voor zijn examen blokt, in een gemoedsstemming welke het hem mogelijk maakt die spot zonder prikkelbaarheid te ondergaan. Als hij Kloos naar zijn beste weten over een moeilijke plaats bij Shelley ingelicht heeft en deze den spot met Albertjes haastig oordeel drijft, valt dit niet in goede aarde. 'Jij bezit' - had Kloos 22 November geschreven - 'een benijdenswaardige gave, die ik wou, dat ik ook had. Ik weet niet wat zij eigenlijk is, maar jij noemt haar "awe". Daarmeê gewapend kan jij altijd poëzie van nonsens onderscheiden, al begrijp je van die poëzie of nonsens geen jota. Ik zal er aanteekening van houden voor je toekomstigen biograaf! Lieve hemel, wat prettig!... en wat zeldzaam! Ik tenminste - ik wil mezelf natuurlijk niet met jóu vergelijken; maar 't is mij toch dikwijls voorgekomen, dat ik, na lang op een dichter getuurd en gedacht, na de bladzijden van alle kanten bekeken en gedraaid te hebben, tot mezelf moest zeggen: Jongen, dat schijnt niet voor jou te zijn. Had ik toen maar even jou "awe" gehad! Dan had ik 't nog wel niet begrepen, maar toch geweten dat er iets te begrijpen viel, waar ik nu wel eens in een pedant oogenblik - zooals jij ook misschien hebt gekend, heel vroeger -, aan twijfelde.'

Als Verwey zich dan geprikkeld toont over dezen spot volgt een antwoord dat, goedmoedig en verzoenend, aldus wordt ingeleid:

'Amice, Het spijt me toch heusch, dat je je die onschuldige scherts van mij hebt aangetrokken. Nu valt zij natuurlijk van de trap en slaat een gek figuur, zoo ze er nog heelhuids afkomt. Als ik geweten had, dat je achter mijn losse woorden "een onaangename stemming" gezocht en "geen aangename wijsheid er in" gevonden zou hebben, dan had ik je geen toeschouwer van dat goochelpartijtje gemaakt, maar ik was geheel en al bij de zaken gebleven: zooals ik nu zal doen.'

Men kan zich niet onttrekken aan den indruk, dat zich reeds in deze kleine en onbeduidende botsingen de tegenstelling van karakter openbaart, welke enkele jaren later tot een zoo

hevig conflict leiden zal. Verwey's ontembare arbeidsdrift die hem, in deze periode, misschien dan wel eens tot vluchtigheid verleid mag hebben, staat tegenover Kloos' traagheid, welke in een zwaar-op-de-handsche wijze van arbeiden een uitvlucht zoekt en zelden tot resultaat leiden kan. De studie over Shelley waaraan Kloos in die Brusselsche periode werkte is dan ook nimmer gepubliceerd. Het is de vraag of het stuk ooit geschreven werd. Instinctief moet Verwey zich gehinderd hebben gevoeld door Kloos' indolentie, door het drijven òp, het afwachten vàn stemmingen; terwijl hij zelf, hoezeer hij ook in die periode de stemming als bron voor het vloeien van den stroom der poëzie aanvaardde, geen afwachtende houding aannemen wilde noch kon, doch zoo noodig al zijn energie inzette om bronnen aan te boren.

Maar Kloos was, in die jaren, nog de man in wiens oogen de gloed schemerde van een grooten en schoonen droom, een droom die ieder oogenblik als een plotseling door de wolken brekende stralenzuil, verwezenlijkt worden kon, en al zijn vrienden leefden in de verwachting van een openbaring welke eenmaal komen zou. In de eerste sonnetten, in de prachtig geschreven Inleiding tot Perks ‘Mathilde’, was een belofte gegeven welke in vervulling zou gaan, daarvan was ieder in den Amsterdamschen artisten-kring overtuigd. En ook Verwey leefde in afwachting, en was toen, in '84 en '85, in die overtuiging nog ongeschokt, al twijfelde hij wel eens, al sloeg hem soms de angst om het hart als hij zag hoe zwaar het Kloos viel om van den droom te komen tot de daad; al smartte het hem telkens meer wanneer hij ervoer hoe gemakkelijk Kloos zich naar afleidende geneuchten meêtronen liet; hoe moeilijk het hem viel zich op zijn arbeid te concentreeren; hoe lichtvaardig hij alles verwachtte van het wonder eener innerlijke openbaring.

Maar was die openbaring er niet? en telkens weer? Schreef Kloos niet, zoo nu en dan, en hoogst sporadisch, maar dan toch op een onschatbaar schoone wijze, sonnetten welke door geen van de tijdgenooten werden geëvenaard? En werkte hij niet aan de voltooiïng van dat prachtig dichtwerk ‘Okeanos’, dat

een groote en grootsche schepping worden zou, *het* groote epische dichtwerk van de eeuw? Dergelijke gedachten en verwachtingen moeten in de jonge kunstenaars dier dagen omgegaan zijn. O, hoe bang moet het Verwey soms te moede geweest zijn voor zijn vriend, die hem dierbaar geworden was bovenal. Uit een korten maar hartstochtelijken brief van 17 Mei '85 blijkt, dat die angst en die twijfel hem telkens weer besprongen, maar door de bewondering voor Kloos' persoonlijkheid ook telkens weer werden ontzield. ‘Wat je nu doet en denkt’ - schrijft hij - ‘vind ik goed, en ik weet, *ik* weet, Willem, *dat* je overwinnen zult. Gisteren ben ik nog bang geweest, maar nu niet meer.’

Voor ons, die een dergelijke uitlating achteraf kunnen beoordeelen is het duidelijk hoe sterk toen reeds in Verwey de twijfel aan het kleed van zijn bewondering tornde en hoe hij de zelf-suggestie te baat nam - o, onbewust natuurlijk - om die twijfel, voor een poos tenminste, te overwinnen. Gelukkig werd juist toen, in den zomer van '85, koortsig gewerkt aan de voorbereiding van het nieuwe tijdschrift. Als dit er eenmaal was zou Kloos een dwingende noodzaak vinden tot het ontplooien van zijn energie en scheppingskracht. Inderdaad, het tijdschrift stimuleerde Kloos eenige jaren tot het schrijven van Letterkundige Kronieken, die zeker belangwekkend zijn geweest en waarmede hij nuttig, baanbrekend werk heeft verricht. Maar wanneer men den bundel waarin zij later werden verzameld en die ‘Veertien Jaar Literatuurgeschiedenis’ heet, ter hand neemt, is men toch geneigd zich de vraag te stellen: is dit niet wat weinig, zoowel wat omvang als wat gehalte betreft, voor een literaire productie van veertien jaar? En waar bleef, die eerste jaren, het groote dichterlijk werk?

Vooralsnog leefde het in den droom, als een vlinder in de cocon. Zou deze vlinder ooit in het zonlicht schitteren? Vooralsnog waren Kloos' vrienden ervan overtuigd, en Verwey spande zich in om aan die overtuiging deel te hebben. Vooralsnog moest men genoegen nemen met de belofte die ingegeven werd door Kloos' persoonlijkheid, eene welke op raadselachtige, op ondoorgrondelijke wijze een ieder boeien moest, en die tot

uiting kwam ook wanneer hij over onbeduidende onderwerpen schreef. Hij was, zooals Verwey hem later kenschetste, ‘man van massieven stijl, nagelvaste logica, zekere maak en degelijke werkmethode’. Hij ‘had de verbeelding die hoog vloog en persoonlijk was, die zich ook een practische en ondichterlijke werkzaamheid niet anders kon voorstellen dan als een door hem vorstelijk en kroondragend te voeren bedrijf’. Maar ‘de vaste smaak, de soliede gedachte, de doorzichtige voorstelling die wij wisten dat hem eigen waren, bleken het meeste niet. Zijn heele persoonlijkheid, de lach en de glimlach, de schimp en de scherts, de liefheid en de cynischheid, al wat als zooveel wonderen in de geheimen van zijn hart verscholen eerst laat en moeitevol lichtte in zijn trekken en volzinnen, bewoog hij heen, deed hij glijden om, deed hij stroomen langs, deed hij stralen en stormen over de persoon van den schrijver dien hij besprak.’ En Verwey laat erop volgen: ‘In deze gedaante nu, juist in zulk een als voor ons geslacht noodig was, niet in een van geleerde of ervarene, of maatschappelijke, maar in eene van door dichterlijken droom vergroot geziene natuurlijke menschelijkheid - eene waarvan de verschijning een droom, maar de werkelijkheid een mensch als geen ander was, in deze gedaante heeft Kloos onze denkbeelden ter overwinning geleid.’[1)]

Zoo zagen zijn vrienden hem; zoo bewonderden zij hem. Maar een enkele zal niet voorbijgezien hebben aan het gevaar, dat, voor den duur van zijn literaire loopbaan, in dit ontbreken van een wetenschappelijken grondslag school, in het ontbreken van ervaring, van maatschappelijk begrip. Gevaar ook, dat school in dit mateloos-persoonlijk gevoelsleven, dat dreef op zoo geringe ankerkracht. ‘Een jong dichter van hoogstrevenden geest, hartstochtelijk gemoed en niet gewone vastheid van oordeel’, aldus karakteriseerde Verwey, wederom jaren later,[2)] zijn vroegeren mentor, medestander en vriend.

Hoe heeft hij dien vriend liefgehad, hoe heeft hij hem later, ik zou haast willen zeggen bewaakt, verzorgd, geleid. Een ge-

1) Albert Verwey: ‘Stille Toernooien’, blz. 27, 33, 34, 35.
2) Onuitgegeven opstel over de beweging van '80.

dicht van 1904 geeft een herinneringsbeeld van die vriendschap en van dien vriend. Ik wil er de eerste strofen van afschrijven:

Op dit plaveisel brandden mijn hartstochtelijke voeten: ik rende
Langs kaden en straten, begerig naar wijsheid en liefde; -
Waar gij waart, mijn Vriend, in uw kleine kamer,
Stortte ik mij aêmloos.

Hoe, op het zwaardoorploegde voorhoofd, welfden
De machtige haren: de kinderogen,
Bovennatuurlijk groot, openbaarden hun blauwe nachten
Boven de rode mond in het smalle gelaat.
En als een glimlach vloot door dat wezen van treurende kind-god,
En als de loomte van 't lange onbeholpen lijf hem verliet, en
In brede beweging die leden zwierden of schreden,
Ging dan een hemel niet open van blijde en grote
Gebaren als zegepraalde er een dag uit stikdonkerste nacht? -

't Zij gij zat bij het raam, ineengezonken,
Verzen lezend van een dode dichter,
Of met een ruk uit uw stoel naar de kast schreed, - 'k zag u
Vanachter: de haarvracht stond op de kraag van de jas, die van schouders tot hielen
Golfde, - altijd was uw wezen me een uitgesproken
Idee: hieroglyph van mijn zijn, die van alle mensen
Geen zo verstond als ik.

o Ik weet wel, uw lachen was hel en fijn als van Plato!
o Ik weet wel, uw hartstocht stormde en kreet in de nacht!

Maar ik zoog van uw lippen die laatste wijsheid:
Woord dat ziel is, en bloed en vlees metenen:
't Levende woord: poëzie: en geen ding is meerder.

Want gij waart een ziel die Natuur ontslaakt had
Een heldre woestijnnacht toen de Samoem woei,
En gij kwaamt tot mij in mijn kalme noorden
Toen van mijn zee de golven stil bewogen
Onder de sterren, en de duinen zagen.

Gij de Bezieler vondt mij de Beelder
En de Wereld in mij ving aan te bewegen:
De zee en het land, de bevolkingen in de steden:
Een gewordene werklijkheid. *(II. 694.)*

De invloed van Kloos op Verwey is ook in die eerste jaren van ‘De nieuwe Gids’ nog zeer groot geweest, maar men merkt: al

spoedig, ja, eigenlijk reeds vóór de stichting van het tijdschrift, was er van eenzijdigen invloed geen sprake meer. De invloed was wederkeerig geworden. Erens, die een scherp opmerker was, vertelt in zijn gedenkschriften hoe Verwey weliswaar in het begin, zoo omstreeks zijn achttiende jaar en daarvoor, in Kloos zijn leermeester zag, maar dat dit spoedig anders werd. ‘Spoedig ontwikkelde zich zijn individualiteit en hij vond zijn eigen geluid, dat mij zeer origineel leek. Ik meen mij te herinneren, dat ik het voor mijzelf noemde “het Bijbelsche geluid”. Zonder twijfel inspireerde hij zich veel op de lectuur van den Staten-bijbel.’

Ik laat deze uitspraak voor Erens' rekening, maar zijn oordeel over de verhouding tusschen Kloos en Verwey is ongetwijfeld juist. Dat wat beiden in elkaar aantrok: het contrast der karakters, was tevens de kiem van het conflict dat reeds in '85 zijn schaduwen vooruit wierp.

Reeds werd de vriendschap, hoe innig en hartstochtelijk ook, vaak verstoord door prikkelbaarheid en ontstemdheid, welke telkens weer, aan beide zijden, haar oorzaak vonden in het reeds genoemde contrast. ‘Je moet niet denken dat ik koel was, al scheen ik het; en geloof niet dat ik dacht dat je grillig was, of dat *ik* je overdreven vond. Ook dat wordt je later helder’, schreef Verwey in den reeds genoemden brief van 17 Mei '85. De hartstochtelijk-impulsieve Kloos was toen, en werd herhaaldelijk geïrriteerd door de beheerschtheid, de innerlijke evenwichtigheid van den ander, die op zijn beurt een natuurlijke afkeer van hartstochtelijke onbeheerschtheid moeilijk verbergen kon. Kloos was, in den omgang met zijn vrienden, wat men noemt een moeilijk mensch, en hoe inniger de vriendschap was, des te scherper deed deze moeilijkheid zich gevoelen. In de aanteekeningen voor zijn colleges, waaruit ik hierboven reeds citeerde, zegt Verwey: ‘Hij was zwaarmoedig en hartstochtelijk, niet geneigd anderen te nemen zooals zij waren, maar vergende dat zij met hem overeenstemden; dientengevolge vaak onvoldaan en ontevreden, voldoening zoekende in de zeldzame oogenblikken dat hij zich boven alles verheven voelde. Hij had iets massaals, zoowel door de sterkte van de

impulsen waaronder hij leefde, als door het gewicht van zijn welgegronde en apodictisch gegeven uitspraken.' De onbeheerschte stemmingen van Kloos leidden soms tot de zonderlingste gedragingen. Kort na de ontvangst van Verwey's briefje van 17 Mei veinsde Kloos de stad uit te zijn. Hij verzond uit Voorburg den volgenden brief, 23 Mei '85 gedateerd:

'Amice, Toch wel wat al te erg vind ik het, om maar zoo spoorloos te verdwijnen en jullie niets van me te laten hooren. Ik logeer hier bij mijn tante, en geniet nu eindelijk de volkomen rust om me, die ik noodig had, en die ik in Amsterdam maar niet kon krijgen. Ik wandel wat, werk wat en schrijf wat. Maar op den duur vind ik het toch ook wel weer wat eentonig hier, en zie elders onder dak te komen. Je moet mij dus maar niet schrijven, want dan ben ik misschien al weg. Willem hoef je die vermaning niet te geven: die zou eer zijn bureau den trap afdragen, dan dat hij er toe kwam een letter op papier te zetten. Doe hem mijn hartelijke groeten, en zeg hem, dat ik hem nog wel op was komen zoeken, als ik Amsterdam niet zoo gauw mogelijk achter den rug had willen hebben, en eens ver van litteraire vergaderingen en finantiëele gesprekken met mijn "mederedacteuren", alleen had willen staan kijken naar een regenbui op een Hollandsche wei met koeien "gestoffeerd". Zeg hem dat, of liever nog, laat hem dit lezen, dat is eenvoudiger. tt. Willem Kloos.' Op den achterkant van dezen brief staat met potlood aangeteekend, in Verwey's hand: 'Deze brief was een fictie'. Met den Willem, hier genoemd, is natuurlijk Willem Paap bedoeld. Het is duidelijk, dat Kloos, geïrriteerd door de besprekingen over de oprichting van het tijdschrift, de vrienden eenigen tijd mijden wilde. Maar dat hij deze zonderlinge fictie bedacht teekent zijn moeilijke en gecompliceerde geaardheid.

Kenmerkend voor de moeilijke verhouding is ook een brief, die Kloos 13 September van dat jaar aan zijn jeugdigen strijdmakker schreef. Deze brief luidt:

'Beste Albert, ik ben vanmiddag wel wat hard geweest, maar 't is je eigen schuld. Ik kan niet met je omgaan als je voortgaat mij met die voorgewende kalmte en ironische hoogheid te

behandelen, waaronder je je gekrenkte ijdelheid tracht te verbergen. Dat goedmoedige, quasi-goedmoedige lachen met mijn ernst, als ik al mijn geestvermogens inspan, om iets tot een goed einde te brengen - in casu het stuk, maar 't is al meer gebeurd - dat nonchalant over de dingen heenzien, met een gezicht en een paar half geuitte woorden, alsof je een heeleboel zou kunnen zeggen, als je woû, en de heele questie in eens oplossen, maar het laat om mij te sparen - en dan, als ik daardoor driftig geworden ben, dat net doen, of er niets gebeurd is, of dat alles maar kleinigheden zijn, waar ik gek genoeg ben om mij boos om te maken, maar waar jij boven verheven bent - dat alles kan ik niet en wil ik niet verdragen; en als je bij onze eerstvolgende ontmoeting, wèer zoo doet (je hebt zelf gezegd, dat het niet natuurlijk was) en mij metterdaad voor den gek houdt, alleen om een van je slechtste sentimenten te bedekken en in jezelf te koesteren, weet dan wel dat ik je geheel als een vreemde zal behandelen. Dat is de eenige manier voor me om niet tegen je uit te barsten. Weet wel wat je doet, Albert, want het eenige, wat je bereikt, is dat ik het land aan je ga krijgen. Wil je Zondagavond bij mij komen, laat dan je manieren thuis. Je stuk stuur ik nog niet - ik wil het eerst geheel lezen. Willem.

Als je hier boos om wordt, kan ik het heusch niet helpen: ik heb zoo nauwkeurig mogelijk de hoofdzaak van mijn grieven tegen jou uit elkander gezet.'

Men ziet hoe Verwey's bedachtzame kalmte - de natuurlijke reactie op de onbeheerschte hartstochtelijkheid van den ander - Kloos irriteeren moest, en wel dermate, dat hij die kalmte als een opzettelijk tarten ervoer. Maar van een aandoenlijke hulpeloosheid is dan weer die slotzin: 'Als je hier boos om wordt, dan...'

Waar het zijn literair werk betrof onthield Kloos overigens aan Verwey geenszins zijn bewondering. Den 12en Maart '86 schrijft hij hem:

'Al! Ik heb net zoo je stuk gelezen, en ben... overdonderd! God, wat is dat mooi! Op dit oogenblik geloof ik, dat er geen beter stuk proza van dien omvang in onze literatuur bestaat,

maar dat kan komen van de extase, waarin ik verkeer. Tot morgen. Ik *moest* je dit even schrijven. je Willem.

Ik heb natuurlijk een aantal potloodstreepjes aan den rand gemaakt, maar dat zijn kleinigheden.'

Verwey had inmiddels zijn eerste bijdragen voor 'De nieuwe Gids' geschreven en in de aflevering van December '85 twee zijner Christus-sonnetten gepubliceerd. Deze maakten deel uit van een reeks waaraan Verwey en Kloos in hun briefwisseling den naam 'Boek van Mysterie' hebben gegeven en die later uitgegeven werd onder den titel: 'Van de Liefde die Vriendschap heet'. Het was een reeks waarvan Verwey rept in den brief van 17 Mei '85, waar hij schrijft: 'Mijn boek van Mysterie is nog lang niet gesloten. God, je hebt maar zoo weinig van mijn ziel gezien...'; een reeks die ingegeven was door liefde en bewondering voor den vriend en die tot zijn verheerlijking strekken moest.

Slechts een klein deel dezer vier-en-veertig sonnetten werd in het tijdschrift afgedrukt. In den eersten jaargang verschenen sonnet 8, 9, 11, 17, 18, 31 en 32, en in den tweede: sonnet 33, 34 en 41. In het geheel dus tien sonnetten. Hoewel Verwey's eerste bundel in het najaar van '85 in het licht gegeven werd nam hij daarin geen dezer gedichten op. De cyclus bleef voor de wereld een gesloten boek en een intiem bezit, slechts voor den vriend bestemd. Met den extatischen kreet 'Licht mijner ziel!' roept hij hem aan:

> Licht mijner ziel! ik zag u steeds van ver,
> En wist wel dat gij eindlijk komen zoudt; -
> Woorden, die ik nog niemand heb betrouwd
> Gaan uit als bleke vlammen; - als een ster,
>
> Diep in 't azuur, maar blanker, lieflijker,
> Zie 'k in uw lokken liggen 't licht gelaat;
> 't Mysterie van veel leeds, maar nooit van haat,
> Droomt in uw ogen: - 'k zag het steeds van ver.
>
> Ik zal u zien, mijn Licht, zo zie gij mij:
> In één zoet waas van gloed, waar ieder woord
> Doorheenvlamt van de lippen en saamglijdt

Met andre tot één lichtende enigheid -
En elk van ons droomt in een glorie voort,
En andre glorie gaat ons stil voorbij.
(I. 35.)

Zoo zag Verwey beider zieleleven, als met een ring van vurigen gloed gescheiden van de wereld daarbuiten, en in dien gloed verinnigd vereenigd tot een glorievollen droom.

En om ons beiden weven wij een kleed
Van tranenvolle teerheid, waar ge in schreit
Om weedom, maar nooit meer in weedom zucht.
(I. 35.)

luidt de slotstrofe van het tweede sonnet, dat 29 April '85 geschreven werd. Dat Verwey bewogen en in den diepsten grond van zijn hart ontroerd was door het stille leed waardoor de droomer van onvervuld verlangen, die zijn vriend was, werd gekweld, is duidelijk.

Lamp mijner ziel, die me in 't verborgen gloort,
Zoet wonder van 't heelal, dat niemand weet,
(I. 36.)

aldus roept hij hem aan in het vijfde sonnet en in het zesde maant de dichter zijn dichter-vriend aan, zijn leed en zijn liefde te herscheppen tot poëzie, welke hij, op zijn beurt, met zijn liederen begeleiden zal.

Gelijk wanneer een nachtegaal alleen
Wel tracht te zingen, maar niet kunnend, treurt, -

Tot ze als een andre 't lied begint, meteen
Uitklaagt in lange liefde, beurt aan beurt, -

En bei de bosjes vullen met geween
Van tonen, tot de zon de kimmen kleurt.
(I. 37.)

De toon blijft stijgen, het spel der verbeelding zich verinnigen tot deze poëzie in een verheerlijking, een vergoddelijking van den hartstochtelijk beminden makker uitstraalt, en zijn figuur als een aureool bekroont.

Het was een hooge worp en de oprechtheid dezer verheerlijking

blijkt wel hieruit, dat hij het geheim - het ‘mysterie’, zooals het in de taal dezer dichters werd genoemd - gehoed heeft tot het najaar van '89, toen er van vriendschap van de zijde van Kloos geen sprake meer was, en toen de cyclus voor het eerst, in de uitgave der ‘Verzamelde Gedichten’ opgenomen, openbaar gemaakt werd. Zelfs Van Eeden, die toch tot den intiemen kring van Verwey's vrienden behoorde, wist van het bestaan van deze gedichten niets. Als hij, in October '89, de ‘Verzamelde Gedichten’ ontvangt, bedankt hij Verwey voor ‘die mooie, oude verzen waarvan [hij] nooit had gehoord’, en waardoor hij zijn ‘oude vriendschap en oude bewondering plotseling wakker had voelen worden’.

Den vriend, die hem aan zijn geestelijke rijkdom deel laat hebben een liefelijken schijn van vreugde en liefde te schenken, dàt alleen kan zijn oogmerk zijn, aldus de stem welke uit deze sonnetten-reeks tot ons komt. Den vriend troosten door hem het leed als schoonheid te openbaren; hem te troosten zooals men een kind troostend wiegt; den vriend onsterfelijk maken door hem te roemen in het onsterfelijk lied, door hem in de poëzie een onvergankelijk huis te bouwen ‘vol van vorstelijk sieraad’; den vriend bezingen en een groot dichter worden door die vriendschap tot de kern te maken van dien zang: dàt en dàt alleen zal zijn taak zijn en in het verrichten van die taak zal hij het goud vinden van zijn geluk.

Zelden heeft in de wereldliteratuur een dichter zóó hartstochtelijk een dichter-vriend bezongen; zelden heeft de eene vriend den andere zóó verheerlijkt als Verwey het in deze sonnetten zijn grooten en bewonderden vriend Willem Kloos heeft gedaan. Hier bleek de vriendschap werkelijk tot liefde gesublimeerd te zijn.

Dat die vriendschap slechts een zeer korten levensduur beschoren zou zijn, Verwey heeft het stellig, toen hij deze sonnetten schreef, niet bevroed. Tijdelijk had Verwey zich aan den invloed van oogenblikkelijke stemmingen kunnen overgeven, zooals Kloos deed; op den duur won het in hem de kracht der bezonnenheid. Deze kwam onmiskenbaar tot uitdrukking in het lange gedicht ‘Cor Cordium’, dat een zelf-bespiegeling is,

een ìnkeer tot zichzelf, tot de geestelijke Idee, die de kern van zijn wezen omvat, tot de ziel van zijn ziel.

'k Heb u altijd gezocht en trachtte altijd
Te luistren naar uw woorden:
(I. 63.)

aldus roept de dichter dit kern-wezen, het hart zijns harten aan, en zegt:

Zó zocht 'k - o, man noch maagd tot vriend noch vrouw -
Maar ú alleen, die 'k wist dat méér zou zijn;
(I. 64.)

Hier stelt de dichter dus dit opperste zelf, waarvan hij voor zich heil verwacht, dit geestelijk brandpunt zijns levens, boven de vriendschap welke hij, in de zooëven besproken sonnetten, verheerlijkt had.

Het was onvermijdelijk dat dit tenslotte gebeuren moest bij een dichter die zich niet op de wisselende golven zijner stemmingen kon laten deinen die zich niet overgeven wilde aan het onbestemde en toevallige van impressie en gewaarwording; doch die een goddelijke levensbron in zichzelve, in den geest, in het leven der Idee behoefde om zich te handhaven in den levensstrijd.

Dat dit opperste zelf slechts de verschijningsvorm is van een geestelijke eenheid die, algemeen menschelijk, alle menschen gemeen is, en dat hier dus geen sprake is van zelf-zucht of zelf-verheerlijking in den zin van het alledaagsch spraakgebruik, maar van een zelf-inkeer, welke in wezen niet anders is dan een inkeer tot wat als het koninkrijk Gods binnen in ons bestaat, behoeft nauwelijks te worden gezegd. Slechts de kortzichtige lezer zal de idee van ‘Cor Cordium’ misverstaan en er ego-centrische Ikheids-verheerlijking in zien. ‘Cor Cordium’ is juist de meest nadrukkelijk uitdrukking van het tegendeel. Tot dat hart van zijn hart, dat opperste ik, dat diepste zelf, dat deel heeft aan de Al-ziel, richt deze hoog-gestemde monoloog zich als een orgel-zang van welhaast schreiende hartstochtelijkheid.

En, beter dan een man zijn vriend kent, wou
'k U kennen, dat ik u ware en gij mijn'.
(I. 64.)

Schreiende hartstochtelijkheid, zeg ik. Want telkens weer treft in dit gedicht het wee-geroep, het wee-klagen van een ziel, die zich niet zonder smart los maakt van wat hem menschelijk dierbaar is, om tot het boven-persoonlijke in te keeren, tot dat wat men het goddelijke noemt, tot dat meest essentieele van het menschelijk wezen dat altijd blijft wat het is, ‘al drijft der menschen waan met al de winden,’ tot de stille ‘verborgenheid’.

En dit gedicht bevat ook een ontroerende weeklacht over hen, die niet bij machte zijn - en hier heeft de dichter misschien ook, en niet zonder smart, aan den beminden vriend gedacht - tot dat opperste zelf, deze schakel welke de wereldsche ziel aan de goddelijke ketent, door te dringen; die niet bij machte zijn zich van dit opperste zelf bewust te worden en er zich in te verankeren.

Wee mij! wee ieder die zich zelf ontviel!
Want het verlangen naar zijn zelf zal dra
Gelijk een sterk man woeden in zijn ziel, -
En wie verhoort dan 't roepen om gena?
(I. 68.)

Van welken aard dit opperste zelf in Verwey's verbeelding is wordt, voor ieder die nog twijfelen mocht, duidelijk in de slotstrofe van dit elegisch lied, een strofe die geheel voor zichzelf spreekt:

Daar leeft geen ándre God! Gij zijt alleen.
Der wereld heil moog' einden in geween,
Hij die in ù gelooft smaakt eeuwge vreugd.
U voelen is geluk, ù zoeken deugd;
U kennen was altoos der grootsten droom:
Al hun gebed, dat ùw koninkrijk koom',
Want wie ú mint, bemint de wereld niet;
Werelden worden en vergaan - gij blijft:
En mét u blijft wat ge ons in 't harte drijft,
En al wat we, ú ter eer, zeggen in 't Lied.
(I. 69.)

Wil men, wat in dit gedicht tot uitdrukking komt, als zelfzucht karakteriseeren, het zij zoo. Verwey zelf heeft het woord niet geschuwd, integendeel. In een brief aan Adèle Opzoomer, van 20 December '86, in antwoord op een verzoek haar een en ander op te helderen, gebruikt hij het woord egoïsme zeer nadrukkelijk. ‘De waarheid *achter* “Cor Cordium” is’ - schrijft hij - ‘dat niemand iets anders meer *kan* liefhebben dan zichzelf. De philosophen noemen dit, dat het egoïsme de hoofdkracht van alle leven is’. Maar het egoïsme, dat in ‘Cor Cordium’ verheerlijkt wordt, is dan toch een zelfzucht, die van menschenliefde de noodzakelijke voorwaarde, bronaâr en beweegkracht is. Diepenbrock, die deze kerngedachte bevroed en een gevoelsopenbaring als deze intuïtief begrepen moet hebben, wenschte Verwey dan ook onmiddellijk na het verschijnen van het gedicht - in de zesde aflevering van den eersten jaargang, Augustus '86, van ‘De nieuwe Gids’ - met deze creatie geluk. ‘Cor Cordium’ is een nieuwe overwinning’, - schreef hij 15 Augustus, - ‘Wees van harte gefeliciteerd met de schepping van dit diepe en stoute visioen’.

Maar voor Willem Kloos moest de geest van dit werk ontoegankelijk blijven. Verwey sprak hier een taal die Kloos niet kon verstaan. Kloos, in het genot van zijn hartstochtelijk-emotioneele geaardheid kon bezwaarlijk waardeering hebben voor een dichterschap, dat zich niet als het zijne, spontaan uitstortte naar de ingeving van het oogenblik, maar van al zijn geestelijke gaven, welbewust en met zelftucht, partij wist te trekken. Het druischte in tegen zijn natuur. Verwey zijnerzijds, in den aanvang zeker door Kloos' impulsieve gemoedsgesteldheid, welke zulke meêsleepend-schoone ontboezemingen verwezenlijken kon, geïmponeerd, kan op den duur in zijn hart slechts minachting hebben gevoeld voor zooveel onbeheerschten drift bij den ander, voor een karakter dat zooveel prachtige gaven in indolentie verdorren liet.

Voorloopig waren er nog de vriendschap, de wederzijdsche persoonlijke genegenheid en waardeering, en de samenwerking in den strijd voor de vernieuwing der poëzie. Verwey, als jongere, kon partij trekken van het critisch inzicht van den oude-

re, en deze voelde zich ongetwijfeld door de vereering en de hulpvaardigheid van den jongere gesteund. Maar de conflicten, de momenten van disharmonie, van prikkelbaarheid en onverdraagzaamheid werden er niet minder talrijk om. Wat Kloos irriteerde was Verwey's bedachtzaamheid en allicht ook zijn, uiterlijke, gelijkmoedigheid; wat Verwey ondragelijk werd was het ontbreken van alle geestes- en gevoels-discipline bij Kloos. Wij hebben de weerspiegeling van de tweespalt welke daaruit was ontstaan reeds in enkele brieffragmenten waargenomen. Men kan haar eveneens opmerken in menig later geschreven gedicht.

Kloos echter kon, ondanks wat hem in Verwey hinderde, op den duur diens bijstand bezwaarlijk ontberen. Hij was gewend geworden aan de altijd hartelijke oplettendheid welke Verwey eigen was, aan diens levendigen geest welke stimuleerde. Toen zij den zomer van '88 te zamen te Katwijk doorbrachten werd de veeleischendheid van Kloos beklemmend voor Verwey en de momenten waarin de eerste van zijn ontstemming blijk gaf werden talrijker. In de Augustusmaand van '87 hadden de tachtigers een paar vacantie-weken te Zandvoort doorgebracht; Witsen, die de festijnen wel gefinancierd zal hebben, zorgde dat het er vroolijk toeging, en ook Verwey nam aan die zomergenoegens nu en dan deel. Maar den volgenden zomer zocht hij een rustiger verblijf, waar de genietingen de geestelijke arbeidzaamheid niet belemmerden, en hij koos de toen nog kleine en eenvoudige badplaats Katwijk aan Zee. Waarom de keuze op die badplaats viel wordt begrijpelijk, wanneer men weet dat de weduwe van Johannes van Vloten iederen zomer enkele weken in dat dorp doorbracht, de laatste jaren door haar dochter Kitty vergezeld, teneinde in contact te blijven met haar schoonzuster, mevrouw Hamaker-van Vloten, die te Katwijk-Binnen boven het gemeentehuis woonde. Mevrouw Van Vloten logeerde dan met haar dochter in Hôtel du Rhin. Verwey had Kitty van Vloten herhaaldelijk ontmoet; eerst te Amsterdam bij Van Eeden; later op de bruiloft van haar zuster en te Bussum waar Van Eeden zich als medicus gevestigd had. Ook was hij meer dan eens bij de familie Van Vloten, die te

Haarlem in het Flora Park woonde, op bezoek geweest. Hij maakte dan wel met Kitty lange wandelingen door de Bloemendaalsche duinen en langzamerhand was er tusschen den dichter en het twee jaar jongere meisje een groote vriendschap ontstaan. Het was dus niet te verwonderen dat hij tot zomerverblijf de badplaats Katwijk koos.

Hij vond een onderkomen bij een zekeren H. Vooys, die een boerderij in de Voorstraat had, maar leefde toch allerminst geïsoleerd, want de Amsterdamsche vrienden bezochten hem trouw, en bijna voortdurend waren er logé's. Witsen kwam zoo nu en dan; Jan Eduard Karsen met wien Verwey al sinds jaren, toen Karsen nog op de teekenschool werkte, bevriend was, en die voor Verwey groote genegenheid gevoelde, logeerde er eenigen tijd. Verder kwamen er o.a. Erens, Boeken en Paap. Natuurlijk kwam ook Kloos, maar hij bleef langer, of liever, hij deelde Verwey's verblijf en zocht in de nabijheid van den vriend den geestelijken weerstand dien hij behoefde als zijn dagelijksch brood. Kitty van Vloten vergezelde de vrienden soms op hun zwerftochten door de duinen of langs het eenzame strand en 's avonds heeft zij zich menigmaal in het kleine Pavillioen, naast het Groot Badhôtel, tegenover Kloos aan het schaakbord gezet.

En Verwey werkte. Zoomin als winterkou kon zomerzon hem wat dat betreft een belemmering zijn. Er waren plannen voor werk en er was werk dat onmiddellijk moest worden verricht. Onder de plannen was ook een uitgave van een serie artistieke fotografieën, vervaardigd op de tentoonstelling van Arti, een onderneming van de firma Roeloffsen, Huebner & van Zanten. Deze reproducties zouden in een portefeuille, met bijschriften van Verwey, worden uitgegeven, en herhaaldelijk informeerde Verwey bij zijn broer Chris, die een enkel maal ook overkwam en die hem over wat in het ouderlijk huis gebeurde geregeld op de hoogte hield, of de fotografien nog niet waren gekomen. Zij verschenen ten leste; maar de uitgave is tenslotte toch niet doorgegaan.

Er was evenwel ander werk en werk genoeg. Verwey opende de Augustus-aflevering met zijn ‘In Memoriam Mr. C. Vos-

maer' en schreef voor dat nummer en voor het volgende een groot aantal boekbeoordeelingen, o.a. over Pierson en Renan. Bovendien was er de redactioneele correspondentie voor het tijdschrift - Kloos liet die graag over aan zijn jongen vriend - en moest hij zijn zomerverblijf herhaaldelijk onderbreken om de zaken van 'De nieuwe Gids' met uitgever en drukker te regelen. Kloos bleef dan te Katwijk, waar hij één enkele Literaire Kroniek schreef - voor het Augustus-nummer - en ontstemd over Verwey's afwezigheid, zijn humeurigheid lucht gaf in verbitterde briefjes.

Op 30 Juli schrijft hij een zeer neerslachtigen brief, met allerlei redactioneele opdrachten als: 'Verzacht s.v.p. de uitdrukkingen van Jelgersma: b.v. onwaarheid in onjuistheid, etc. Hierbij een stukje van Prins [.....]. Het stukje van Prins moet je maar zien of het plaatsbaar is. Lees het aandachtig s.v.p. en als je het niet plaatsbaar vindt, stuur 't mij dan terug. Verder heb ik niets te zeggen als dat het hier twee dagen koud en nat is geweest, [.....] en dat mijn gezelschap embêtant is. Ik kan niets uit dien jongen halen als bêtises en gedwongen aardigheden. En hij laat me geen oogenblik alleen. 't Is verschrikkelijk'.

Met 'die jongen' wordt hier Karsen bedoeld, die klaarblijkelijk zijn uiterste best heeft gedaan om den mismoedigen lotgenoot op te vroolijken.

Voor Verwey werd Kloos' drukkend afhankelijkheidsgevoel en niet het minst het noodgedrongen en machteloos toeschouwer-zijn van de geestelijke traagheid waarin de vriend vervallen was, allengs bijna ondragelijk beklemmend. Zijn verhouding tot Kitty van Vloten was intusschen tot meer dan vriendschap uitgegroeid, was een diepe genegenheid geworden, die in harmonie van gezindheid en geestelijke verwantschap haar onverwoestbaren grondslag vond, en dit gaf hem kracht om den vriend, tijdens de steeds zwaardere vlagen van depressie terzijde te blijven staan. Maar nu en dan moest hij zich lucht verschaffen.

Hij deed dit dien zomer, door een sinds langen tijd gekoesterde wensch te verwezenlijken: met zijn halfzusje Anna Maria

naar Groningen te reizen en daar een bezoek aan haar verwanten te brengen. Men zal zich herinneren dat de moeder van zijn zusje, Jan Verwey's tweede vrouw, een Groningsche was. Anna Maria had de familie van haar moeder nooit gezien en Albert had haar deze reis beloofd. Nu hij, sinds zijn meerderjarigheid in het bezit van zijn vaderlijk erfdeel gekomen, over eenig geld beschikken kon, wilde hij zijn belofte ook inlossen. Het bezoek aan Groningen werd een groot succes, en van Groningen ging de reis nog verder, naar Zuid Laren en naar Gieten in Drente, toentertijd een dorpje waar vele schilders zich voor korten of langen tijd vestigden, de meesten alleen voor den zomertijd ,een kunstenaarskolonie zooals later, op grootere schaal, het Gooische Laren worden zou.

Dat uitstapje met het vroolijk snappende zestienjarige kind werd voor Verwey een openbaring. Heel de beklemmende druk der laatste jaren viel van hem af. Er was in die nieuwe omgeving en vooral in het gezelschap van zijn argelooze, ongecompliceerde reisgenoote geen noodzaak meer iedere gedachte te motiveeren, iedere daad te beredeneeren. De lang verbeide ontspanning trad in, en van die ontspanning, die voor Verwey beteekende een onmiddellijk en intuïtief contact met de werkelijkheid, een onmiddellijk aanschouwen en ondergaan van die werkelijkheid, van de heerlijkheid die het onbevangen *leven* is, geeft een brief blijk die 3 Augustus te Groningen geschreven werd, en die eigenlijk een dagboek-bladzijde is. Ik laat deze, voor de kennis van Verwey's zelfontplooiïng zoo belangrijke ontboezeming hier volgen.

'Als ik een brief moet schrijven, zegt mijn zusje, heb ik nooit stof, maar nú wel. Ja, ik nú óók wel, nú stellig wel, na gister. In lang herinner ik me niet zoo'n dag te hebben doorgemaakt, die zóó in-éénen, zóó onverwacht in me is komen staan, angstig-vreemd en onvermoed-kolossaal, zoo'n dag, die er na één nacht geworden is, als de boom boven de oogen van Jona: een openbaring waar het groote Ongeopenbaarde zich door beseffen deed. Ver boven uit het vlakke strand en het hobbelige duin zijn de bosschen om de steden en de torens erboven gaan staan, en vielen de rivieren, terwijl ik daar doorging, onopge-

merkt in de volte, met naast me dat kleine zusje en in me dat ééne groote broersgevoel, dat uit zooveel gevoelingen gelijk bestaat, dat ik niet begrijp en waar ik tóch niet over redeneeren kon. Ik ben hoe langer hoe meer bewust geweest: ik liep altijd over álles te redeneeren; er was een tijd dat ik dacht dat dat heel mooi was. Toen is dat overgegaan, jawel overgegaan, goddank! die ziekte, en onbewust ben ik weer mee gaan leven, als een kind, ja als mijn kleine zusje. En nu beloont Het Leven me. Ik voel dat het weer in me overstroomt, heerlijk van onbegrepenheid; ik weet weer, want dát wist ik toen ik een kind was, dat Het Leven te kennen alleen mij van alle menschen geopenbaard is, mij, omdát ik een Dichter ben, mij, en niet één van wie leven. Ik spreek weer zacht en luid met Het Leven, en Het geeft mij antwoord, omdat dat van-zelf spreekt, mij te antwoorden. En ik ben er niet trotsch op, ik heb héél geen gevoel van trots meer; maar blij ben ik, om-niet-te-spreken blij, ja doodstil van blijdschap. Ik zou nu onopgemerkt gaan kunnen tusschen de wereld vol menschen en elk zou ik zien en elks woorden hooren als de alleen door mij te begrijpen geheim-taal van Het Leven.'

Maar ook in Drente vervolgt hem Kloos met zijn klachten, Kloos die, volkomen afhankelijk geworden van Verwey's rustige innerlijke kracht, het zonder hem te Katwijk niet uithouden kan en naar zijn terugkomst hunkeren blijft. Hij schrijft 4 Augustus naar Gieten, poste restante: 'Ik heb niet veel te schrijven: 't Is hier iederen dag hetzelfde: regen, wind en Karsen, Karsen, regen en wind. Wim is uit A. met me meegegaan, maar den volgenden dag weêr vertrokken. [.....] Blijf je niet lang meer weg?'

Toen Verwey van zijn uitstapje naar de noordelijke provincies te Katwijk teruggekeerd was moest hij opnieuw nu en dan naar Amsterdam, hetgeen telkens weer ontstemming wekte bij Kloos, die het zonder den toegewijden vriend in de eenzaamheid van het stille dorp niet harden kon. Uit een brief van Kloos, ongedateerd, maar blijkens den inhoud in deze periode geschreven, blijkt hoe ontredderd hij zich somtijds heeft gevoeld:

‘Amice. Ik neem het je zeer kwalijk, dat je toch weggegaan bent. Ik zit me hier den heelen dag te verdommen op een snikheete kamer, waar het veel te warm is om te werken, zonder geld, zonder iemand, waar ik naar toe kan gaan, en met het vooruitzicht dat dat nog een heelen langen tijd zoo duren zal. Je behoeft mij niet meer te schrijven: ik zal het jou ook niet doen: en vergaderingen kan ik van de week niet bijwonen, want ik heb geen geld om over te komen. Ik schrijf dit niet in een voorbijgaande stemming, want ik ben sinds 24 uur gewoon razend. Overkomen behoef je niet: dat zou den boel maar erger maken. Laat me maar verrekken. Adieu / tt / Kloos’.

Als het zomerverblijf te Katwijk geëindigd is gaat Verwey opnieuw op reis, ditmaal naar zijn vriend Maurits van 't Haaff, die tijdelijk te Antwerpen woonde. Ook daar bereikt hem de roep van Kloos, die bij Karel Thijm te Houffalize afleiding heeft gezocht. In een brief van 2 September '88 dringt Kloos erop aan dat Verwey spoedig komen zal. Ook moet hij sigaren en nog eenige artikelen meebrengen die men in Van Deyssels Villa-des-Chéras, Mont-lez-Houffalize, ontbeert. Kloos beschrijft zijn vriend aan de hand van het spoorboekje nauwkeurig hoe hij reizen moet en schrijft twee dagen later opnieuw en dringender: ‘Wanneer kom je nu toch? Wij wachten met ongeduld’. Van Deyssel, als hoffelijk gastheer, ondersteunt het verzoek; hij zou Verwey's komst tot een feest willen maken, doch helaas, de middelen daartoe ontbreken hem.

Verwey, het is begrijpelijk, gaat *niet*. En te Houffalize kan Kloos het nu niet langer harden. ‘Beste Albert’ - schrijft hij 9 September - ik heb je nog niet geschreven, omdat ik niet goed wist, wat ik schrijven moest. En ik zal het nu maar kort maken, want ik ben niet opgeruimd en aan een vervelenden brief zou je weinig hebben. Een ding slechts: ik wou heel graag zoo gauw mogelijk weer in Amsterdam zijn. Daarom kom ik Dinsdag al terug. Ik zal wel bij Hein een paar nachten kunnen slapen tot ik een kamer heb. Dag beste jongen, dank voor je geld en je sigaren.’

En reeds twee dagen later ontvangt Verwey een telegram uit Luik: ‘J'arrive 8 h 5 m gare du Rhin. Guillaume’

Verwey had pas in de laatste dagen van het Katwijksche verblijf met Kitty over huwelijksplannen gesproken en geen van beiden had aan die plannen voorloopig ruchtbaarheid willen geven. Zij had er haar moeder nog niet over ingelicht, hij natuurlijk zijn vriend Kloos evenmin. Wel hadden zij overlegd hoe het nu verder met Kloos zou moeten gaan, maar een oplossing van dit probleem was niet zoo gemakkelijk te vinden. Hoe Kloos de verloving van zijn vriend opnemen zou bleef een open vraag, al had Verwey wel reden te duchten, dat zijn trouwplan voor Kloos, die in zoo groote mate van hem afhankelijk geworden was, een harde slag zou zijn.

Dat Verwey's toewijding aan den vriend dezelfde zou blijven als voorheen, Verwey kon het weten, maar het was een wetenschap waaraan Kloos geen deel hebben kon. Voor hem beteekende Verwey's verloving - het zou spoedig blijken - een onvermijdelijke breuk. Voor hem was Verwey een onmisbare steun geworden. Bovendien hij kon niet deelen; hij wilde alles. Hij zou, van aard eigengereid en tot zekere hoogte tyranniek, nooit kunnen verkroppen dat Verwey zijn eigen weg ging. De verheerlijking van zijn persoon door Verwey in de sonnettencyclus ‘Van de Liefde die Vriendschap heet’ had hij aanvaard, zooals zelfverheerlijking, zelfvergoding voor hem, blijkens zijn eigen sonnetten, de natuurlijkste zaak van de wereld was.

Dat de verhouding tusschen beide vrienden, ondanks de oprechtheid dier vriendschap, onhoudbaar geworden was en op den duur zou blijken onhoudbaar te zijn, ook al zou er van huwelijksplannen bij Verwey nooit sprake zijn geweest, moest wel duidelijk zijn voor wie het verschil van beider karakter doorgronden kon. In verscheidene van Verwey's gedichten, geschreven na de vriendschapsbreuk wordt, wat menig tijdgenoot een raadsel was, opgehelderd. Zoo in het sonnet, ontstaan kort na ‘De Dood van een Jaar’, en dat aanvangt: ‘'k Had dat heel teêr en heel hartstochtlijk wezen...’; verzen waarop ik straks terugkomen zal. Ook in een later geschreven gedicht als ‘Op dit Plaveisel’, waarvan ik de eerste strofen reeds in het begin van dit hoofdstuk (blz. 210) aangehaald heb en waarvan het slot luidt:

Gij de Bezieler vondt mij de Beelder
En de Wereld in mij ving aan te bewegen:
De zee en het land, de bevolkingen in de steden:
Een gewordene werklijkheid.

Maar gij haatte 't gebondene: de onmeedogende Gebondenheid
Die heerst over mij, en die u getemd heeft, -
Want geen ziel leeft dan in 't lichaam, het niet luchtige.

En nu ga ik als een golf, als een land, als de bevolkingen in de
Een gebonden beweeglijkheid.
steden:

Maar gij die niet wilde smeedde u een erger keurslijf:
Sleur, en de vaste gedachten, de kleine gewoonten,
De dodende eenzelvigheid.

Ik ga en gij gaat en niet meer als voorheen zijn op dit plaveisel
Mijn brandende voeten hartstochtelijk.
Maar meer dan voorheen is hun gang gerust: in het leven
Waar ik u vond.
(II. 695.)

Zelfs in de Persephone-verbeelding, zijn eerste groote jeugdgedicht, zag Verwey een symbool van de vriendschap en van de vriendschapsversombering welke voor hem tot een bevrijdende breuk moest leiden. Misschien wel met een toespeling op zijn, in de eerste jaren van zijn huwelijk geschreven bundel ‘Aarde’ - want Demeter is de godin van de aarde, van de vruchten der aarde en van den echt - scheef hij later dit sonnet:

Zoals eens Hades in de bloemenweide
Van Enna kwam - wat dacht ik het meermalen -
Zo kwaamt gij, sombre vriend, mij vroolken halen
Langs 't pad dat naar uw donkre rijken leidde.

En als de Kora bang en blij verbeidde
Haar donkre Godheid van zijn wagen dalen,
Zo hoorde ik u uw boeiend leed verhalen,
Met kloppend hart terwijl mijn oog niet schreide.

En als Persephone, toen rond hen beiden
De nacht sloot die geen morgen op komt klaren,
Schudde ik eerst trots mijn onbeschenen haren:

Toen droef, als zij in asfodillen-weiden,
Heb ik Demeter in mijn hart gebeden
Dat zij mij slaakte uit dat bedroefd beneden.
(II. 684.)

Hoe zwaar de slag voor Kloos is geweest blijkt uit de verzen welke hij, kort na de breuk met Verwey, geschreven heeft; het blijkt uit brief op brief; het blijkt uit de verbittering, die allengs in een onmiskenbaar vijandelijke houding tot uitdrukking kwam.

Uit een brief, ongedateerd, geschreven op papier van Die Port van Cleve, maar 25 September '88 afgestempeld, klinkt deze navrante wanhoopskreet: ‘O, God, Albert 't is verschrikkelijk, maar ik moet het je toch zeggen. Zoek maar geen kamer voor me. Dat kost maar geld, en het zal nu wel gauw uit zijn. 't Is beroerd, vin je niet. Maar ik kan er net zoo min iets aan doen, als jij. Vaarwel. / w.g. / Willem’.

Men behoeft er niet aan te twijfelen dat Kloos met doodsgedachten om ging. En vermoedelijk hebben Willem Witsen en Hein Boeken zich over hem ontfermd en getracht hem zijn leed te doen vergeten in de roes van een festijn. Het valt tenminste op te maken uit een telegram van Frederik van Eeden, twee dagen later, 27 September, aan den ongerusten vriend gericht. Het luidt: ‘Willem is hier, ik vond zijn toestand nogal ernstig. Uitgang Dinsdagavond is de schuld. Hein en Wim hadden beter kunnen zorgen. Hij blijft voorloopig hier. Je hoeft niet te komen.’

Bij de Van Eedens, in de warme en rustige sfeer van het Bussumsche doktershuis opgenomen, trachtte men het gewonde hart tot kalmte te brengen. Hoe machteloos Kloos zich echter voelde, hoe moeilijk hij de hulp van den vriend ontberen kon, blijkt uit den brief die vier dagen later, 29 September, uit Bussum geschreven werd:

‘Albert, ik kom morgen (Zondag) met den trein van 1 u. 9 m. in Amsterdam voor een paar uur, met een groot vel copie, dat ik gisteren en vandaag geschreven heb. Ik moet je daar noodzakelijk over spreken; ik dacht het eerst alleen te kunnen, maar het gaat niet. Kom mij van den trein halen.’

Uit dat eene zinnetje: ‘ik dacht het eerst alleen te kunnen, maar het gaat niet’ voelt men alle hulpeloosheid van den man die gewend geworden was op den ander te steunen.

Dan, altijd nog te Bussum, in toorn en verbitterde trots, schrijft

hij die beroemde reeks prachtige sonnetten: ‘Het Boek van Kind en God. Een Passie-spel.’ waarin de stem om beurten woedt en klaagt, hoont en treurt; gedichten van zelfverheerlijking, zelfvergoding, en die tegelijk toch, en dit maakt ze zoo ontroerend menschelijk, in zelfvertedering alle zwakten verraden van een doodelijk gewonde ziel. Hij schrijft deze sonnetten en de ‘Doodsliedjes’ als het ware in één trek binnen twee dagen neer, en het resultaat is een ontspanning, een vertroosting waaraan hij zich voor korten tijd uit de depressie opheffen kan.

Zwaar van toon, met matelooze zelfverheffing, zet het eerste in

Diep uit de nooit-doordringbare gewelven
Van Uwe Ziel klonk eens het vorstlijk woord,
't Woord van Uw Liefde, en dieper in Mij-zelven
Klonk 't en weerklonk door verre gang en poort.

Wij waren Eén Mysterie, maar het zwelgen
Van Tijd en Wereld heeft úw vlam versmoord,
En dáarom sterf ik, maar het niet-te-delgen,
Nu, m i j n Mysterie brandt ondoofbaar voort.

Ik was de God-op-aard, de Nooit-gekende,
Die zelf zijn Zelf niet zag, dan ééns op 't laatst,
T o e n opstond en de kroon op 't hoofd zich drukte:

Gij zijt het Aardsche Kind, dat dorst te schenden
Wat Kind niet weet, en op het hoofd zich plaatst,
Wat voegelijker zijnen Vader smukte.

Van schreiende hartstochtelijkheid doorvlaagd klinkt het derde:

O, dat ik haten moet en niet vergeten!
O, dat ik minnen moet en niet vergaan!
Ach! Liefde-in-Haat moet ik mijzelven heeten,
Want geen kan de andere in mijn hart verslaan.

In droef begeeren heb ik neêrgezeten,
In dreigend gillen ben 'k weêr opgestaan...
Wee! dat ik nooit dat bitt're brok kon eten,
Van stil te zijn en héél ver weg te gaan.

Eén hoop slechts, één, één enkel zoet vermeenen,
Eén weten, maar ik kan het niet gelooven...

Ach, dit: dat rusten onder groene steenen
Een eeuwig rusten is, in één verdooven,

En dat de dooden niet in donker weenen
Om 't zoete leven met hun lief daarboven.

En als een uit graniet gehouwen sluitsteen, zwaar van zelfverhoovaardiging en trots, het negende en laatste sonnet:

Ik had zoo gaarn dit Boek in vreugd geschreven,
Een Boek voor U, mijn Lief, die 't Lief niet zijt,
't Met zoete woordjes tot een krans geweven,
Een krans van licht, om Uw schoon hoofd geleid.

O, 't waar zoo schoon geweest, dat Lied van 't Leven,
Bloemen van Passie, met een hand gespreid,
Zóó teêr, dat zij van teêrheid zacht ging beven, -
En 'k had mijn *liefste* Zelf ééns uitgezeid.

Het mócht niet zijn: dit Boek is Hooge Trots,
Een Glorie om mijn eigen bleeke slapen,
Nu weldra bukkend naar de donkere aard.

En láter, láter zal men 't zien: een Rots
Van schrik'lijke Ikheid, met den dood als wapen,
Mijn Hooge Zelf, dat Gij niet hebt bewaard.

Zóó was de gemoedsgesteldheid van dezen stemmingsmensch, zóó de zelfverheffing, zoo ook het leed. Want dat hier sprake is van waarachtig leed, van heftige smart, ieder voelt het die verzen lezen kan. ‘Wij waren één Mysterie’, zegt de dichter en Kloos zinspeelt hiermede op den naam dien Verwey, in de schoonste en gaafste momenten der vriendschapsverhouding aan zijn sonnettenreeks ‘Van de Liefde die Vriendschap heet’ - ‘mijn boek van Mysterie’ - gegeven had.

Uit een ongedateerden brief van Kloos, maar die kort na het voltooien van ‘Het Boek van Kind en God’ geschreven moet zijn, blijkt, dat Kloos deze sonnetten in den vriendenkring en in Verwey's tegenwoordigheid voorgelezen heeft en toen, door bepaalde uitlatingen, Verwey moet hebben gekwetst. Hij spreekt er in bedoelden brief zijn spijt over uit.

‘Het spijt me zoo heel erg, dat ik gisteren zoo leelijk ben geweest, om door mijn gepraat den indruk van die mooie verzen

te bederven. [.....] Wat er in die verzen voor hards en hoogs staat, daar moet je alleen de mooie kracht van zien, hoor: 't was niet leelijk *in* me, dat verzeker ik je, verdoemd mooi, [.....]'

Op dezen brief, welke zeer sterk den indruk maakt in een toestand van overspanning geschreven te zijn, volgt spoedig een verzoek, eveneens ongedateerd, maar evenals de brief, welke, blijkens den inhoud, daarop volgt, geschreven op het papier dat Van Eeden in die jaren gebruikt. Kloos schreef ze dus nog tijdens zijn verblijf te Bussum. 'Beste Albert' - aldus vangt de eerste aan - 'Hierbij nog wat copy, die ik dolgraag in de afl. wil hebben. Fré vindt het ook goed. De eerste zes moet bovenstaan *Doodsliedjes*, de 2 laatste *Pathologieën*.' En de volgende brief, eveneens zonder datum, luidt: 'Lieve, lieve Albert. Fré is nu weg en ik kan vrij schrijven. Toe, doe mij toch dat ééne plezier en neem die laatste inzending op. *Laat desnoods rvat anders uitvallen*. Ik wou zoo graag, zoo graag alles bij elkander zien. 't Is nu uit met de verzen: ik ben moê en mijn hoofd is leeg. Toe, doe het toch, ik zal je er dankbaar voor zijn. Ik wou zoo graag éénmaal in mijn leven toonen dat ik een artist ben, die alles kan. Ik heb me ingespannen tot het uiterste en het is me geloof ik gelukt. Gun me dat, toe.'

Verwey heeft aan dit verzoek gevolg gegeven. 'Het Boek van Kind en God', de 'Doodsliedjes' en de 'Pathologieën' vindt men met nog enkele sonnetten afgedrukt in het eerste nummer van den vierden jaargang. Het nummer van October 1888.

Zoo wisselen de stemmingen van hooghartig toornen en van smartelijk afhankelijkheidsgevoel, en Verwey doet wat hem mogelijk is om den vriend, die inderdaad Kind en God in zich vereenigt en de gemoedsgesteldheid van beiden, zoowel in zijn poëzie als in zijn gedragingen, tot uiting brengt, tegemoet te komen en tot rust te brengen. Menigmaal wordt hij, als hij den avond te Haarlem bij de Van Vlotens doorbrengt, opgeschrikt door een telegraphische noodkreet uit Amsterdam als Boeken en andere makkers van Kloos geen raad meer weten met den volkomen uit zijn evenwicht geslagen man en hij haast zich dan om den ontredderden dichter met omzichtig-

heid bij te staan, al is het vaak alleen maar om diens uitbarstingen van toorn en verbittering te ondergaan.

In een van die vlagen van smart en depressie, van ontmoediging en wanhoop, verscheurde Kloos, in Verwey's bijzijn, een door Witsen geteekend portret van zichzelf, een teekening in zwart krijt, door Witsen aan Verwey geschonken. Het was als wilde hij daarmee demonstreeren, dat Verwey geen portret meer behoefde van den vriend die door hem verloochend was. Verwey, die bizonder gehecht aan die teekening was, heeft later de snippers weer met groote zorg bijeengeplakt en de bezoekers van zijn Noordwijksche werkkamer zullen zich het portret zeker herinneren, dat steeds aan de westelijke wand, rechts van de balcondeuren gehangen heeft, die donkere teekening met vreemde breuken welke de uitdrukkingsvolle afbeelding, van de gevoelige kop met den weemoedigen blik, echter nauwelijks hebben geschaad.

Maar de verhouding werd er met het voortgaan van den tijd niet beter op. Wat Kloos wenschte was niet, nu en dan, de troost van Verwey's kalmeerende aanwezigheid - een kruimel van den disch waarvan hij eens de overvloed genoten had - om daarna weer terug te vallen in zijn hulpelooze eenzaamheid. Zeker, hij had andere vrienden en zij gaven zich moeite voor hem. Hein Boeken bijvoorbeeld deed wat hem mogelijk was. Maar Kloos bleef, in zijn veeleischendheid, tyranniek, en de vriend van Kloos zijn beteekende: hem telkens weer in zijn wisselvallige stemmingen ontzien. Boeken, hoe goed ook van wil, was tegen die taak niet opgewassen en ging eronder gebukt. Bovendien, wie kon Verwey vervangen, Verwey op wiens oordeel Kloos allengs meer en meer was gaan steunen, wiens geestkracht hem rust en sterkte schonk. Het werd Kloos met den dag duidelijker welk een vriend hij in Verwey verloren had, en naar mate het besef, dat dit schrijnend verlies onherroepelijk was, zich in hem vastzette, helde de vriendschap naar vijandschap over, sloeg de liefde om in verbittering en haat.

Achtste hoofdstuk
Het nieuwe leven

Kloos gaat nu een rampspoedigen tijd tegemoet. Zijn werkkracht, steeds van een bepaalde gestemdheid afhankelijk, vermindert nu de ontstemming aanhouden blijft. Aan de contrôle van Frederik van Eeden, zijn medische hulp en toeverlaat, is hij reeds spoedig ontsnapt. Tien dagen na het telegram van 27 September, dus 6 October, moet Van Eeden aan Verwey berichten: ‘Willem is niet hier en sinds twee dagen heb ik niets van hem gehoord’. In het Amsterdamsche ‘vie de bohème’ drijft hij stuurloos rond en in een verdoovingsroes zoekt hij vergetelheid.

Ten aanzien van Verwey komt er dan spoedig verandering in zijn houding. De toon van zijn brieven wordt onmiskenbaar aggressief. Voor het persoonlijk-vriendschappelijke van den aanhef komt het onpersoonlijke ‘amice’ te staan. ‘Zooals je misschien weet’ - schrijft hij 16 October '88 - ‘ga ik weg en kan niet zeggen, wanneer ik terug zal komen. Ik wilde dus eerst gaarne mijne zaken hier regelen. Daar het voor mijne gezondheid niet goed zou zijn, als ik zelf bij je aan huis dat kwam doen, verzoek ik je bij deze vriendelijk, mij zoo gauw je kunt, de voorwerpen etc. te zenden, die ik op bijgaande lijst heb genoteerd. Het spijt mij ernstig dat ik je bij je drukke studiën zooveel last moet veroorzaken, maar ik heb geen anderen uitweg kunnen vinden.

Wat ik met de N.G. denk te doen, kan ik nog niet geheel en al vaststellen. Het secretariaat blijf ik in alle gevallen waarnemen. De bijdragen zend ik dan met advies naar van Eeden. Het ware misschien best, dat de rubriek Literaire Kroniek door wien dan ook geschreven bleef bestaan.

Met mijn boeken, etc. weet ik nog niet wat ik doen zal: daar hoor je wel van, later.

Doe nu, wat ik je vraag, naar je beste vermogen, dan zal je verplichten tt. Willem Kloos.' Het sarcasme, in de spijtbetuiging over den hinder dien hij Verwey berokkent bij diens 'drukke studiën', laat geen twijfel aan de gestemdheid waarin deze brief geschreven werd. Opmerkelijk is niettemin dat als eerste nummer op de lijst van hetgeen hij Verwey vraagt hem op te sturen, 'Het Boek van Mysterie' staat. Dit kan niet anders zijn dan het handschrift van Verwey's sonnettenreeks: 'Van de Liefde die Vriendschap heet'.

Ik ga nu weg, had Kloos geschreven. Hij had gehoor gegeven aan een uitnoodiging van Willem Witsen die te Londen vertoefde en de volgende brieven zijn dan ook verzonden van Camden Park Road 11, Camden Square, Londen N.W. In den eerste, van 24 October, vraagt hij eenige zakdoeken en boeken te sturen, en hij vervolgt: 'En nu nog een verzoek. Bij eventueele mededeelingen van je, verzoek ik je vriendelijk om mij niet langer bij mijn naam te noemen, maar eenvoudig "Amice" te zetten, gewoon weg, zooals men met iedereen doet. Dat is mij aangenamer. Zal je 't onthouden?'

In den volgende van 28 October lezen wij:

'Amice,

Ik weet niet of ge geneigd zijt mij de *f* 25 te blijven uitkeeren, die ik maandelijks van je kreeg. Misschien hebt ge er ook niet over gedacht. Daarom zou ik je *dit* willen voorstellen.

Op den duur moet die uitkeering natuurlijk ophouden, en wel liefst zoodra het mogelijk is. Maar tegenwoordig zou het me heelemaal niet convenieeren, als zij opeens ophield. Uitlegging aan je te geven waarom dat zoo is, zal wel onnoodig wezen. Ge kunt trouwens alles van van der Goes hooren. Mijn voorstel nu is, of ge bedoelde uitkeering zoudt willen continueeren tot en met 1 Februari 1889. Na dien datum zal ik ze niet meer behoeven.'

Deze brieven behoeven op enkele punten toelichting. Uit den eerste blijkt, dat de vijandige gestemdheid van Kloos te Lon-

den eer verscherpt dan verminderd was. Hij verkeerde daar ook niet onder vrienden die Verwey in alle opzichten goed gezind waren. Toen de breuk tusschen Verwey en Kloos onmiskenbaar gebleken was, kozen sommigen begrijpelijkerwijs partij, sommigen zelfs zonder de eigenlijke oorzaak van de vijandschap te bevroeden, en onder hen die partij kozen behoorden ook Witsen en Boeken, - de Wim en de Hein uit Van Eedens telegram - die zich het lot van Kloos ter harte namen, zij het dan op een niet bizonder oordeelkundige manier en die zeker geen pogingen in het werk hebben gesteld om Kloos tot een zuiverder inzicht en een meer redelijke gezindheid te brengen.

Uit den tweeden brief blijkt dat Verwey zijn vriend van de bescheiden toelage welke hij zelf tot zijn meerderjarigheid ontvangen had, geregeld had ondersteund. Op deze geldelijke ondersteuning komt Kloos in den volgenden brief, van 6 November, eveneens te Londen geschreven, nog terug.

‘Amice. Ik weet niet of er tusschen u en Witsen correspondentie over is geweest, over dat geld van de eerste maand. Toen ik er hem over sprak, zei hij natuurlijk, dat *hij* 't geven zou. Maar tevens weet ik, dat hij 't eigenlijk niet doen kan, en het hem in ongelegenheid zal brengen, *f* 25 van deze maand, minder te hebben.

Zoudt ge 't dus niet beter vinden, dat ik ze van ú kreeg. Als ge wilt, natuurlijk.

Nog iets. Witsen zei mij, dat ge een afdrukje gestuurd hadt voor mij van verzen van u of zoo iets: ik ben zeer dankbaar voor de goede bedoeling, maar verzoek u vriendelijk, voor mijn eigen welzijn, deze beleefdheid, in de toekomst, na te laten. Nú was Witsen zoo verstandig en fijngevoelig om het boekje achter te houden en mij vooraf te waarschuwen. Maar het zou wel eens kunnen gebeuren, dat ik iets dergelijks direct in handen kreeg en dan zou het mij moeite kosten, het *niet* te lezen. En, ofschoon ik de eenige ben, die over uw werk oordeelen kan en er het volle genot van hebben, ik mág en wil voortaan niets er van lezen. Alle psychische contact tusschen ons moet ophouden, nu dadelijk: alle maatschappelijke con-

nectie, zoo gauw de omstandigheden daartoe leiden.

Ik verzoek u wel zeer, mij dezen onaangenamen brief te vergeven: ik heb hem geschreven, alleen om voor mijzelf te zorgen, zonder eenige kwade bedoeling tegen u. Want ik sta nu alleen in de wereld, zooals vroeger, en moet doen, wat het beste voor *mij* is, zonder aan het gevoel van vreemden te denken.'

Het gemeenzame 'je' heeft in dezen brief al plaats gemaakt voor het vormelijke 'u' en het 'afdrukje van verzen of zooiets' is niet meer of minder geweest dan de sonnetten-reeks 'Van het Leven', welke in de maand October van dat jaar in quarto-formaat op geschept oud-Hollandsch papier bij Versluys in het licht gegeven was.

Een 'onaangenamen brief' noemt Kloos zijn schrijven en zeker is de toon ervan ver van aangenaam. Maar vergeving voor die toon had hij niet behoeven te vragen; van die vergeving kon hij bij Verwey al bij voorbaat verzekerd zijn, want beter dan wie ook besefte Verwey hoeveel schrijnend leed er verdrongen trillen moest achter een volzin als die waarmede de brief besluit. Er zouden nog vele onaangename brieven worden geschreven, brieven troebel van sarcasme en schampere spot. Maar hoeveel bitter verdriet - o, ongetwijfeld volkomen ongemotiveerd en zonder eenigen redelijken grond, maar hoe onredelijk ook, bitter verdriet niettemin - hoeveel ziel-verwoestend leed werd verborgen achter dit onaantrekkelijk masker dat deze in zijn liefste gevoelens gekwetsten mensch tusschen het eigen aangezicht en de blikken der anderen schuift! Iets van wat in Kloos omgegaan moet zijn zal men, altijd dan bij benadering, kunnen vinden in de woorden van Leonore von Este, in het derde bedrijf van 'Torquato Tasso', waar zij, in haar gesprek met de gravin von Scandiano, er in toestemt van Tasso afscheid te nemen en hem in ballingschap te zenden:

> .....Allein ich fühle schon
> Den langen ausgedehnten Schmerz der Tage, wenn
> Ich nun entbehren soll, was mich erfreute.
> Die Sonne hebt von meinen Augenlidern
> Nicht mehr sein schon verklärtes Traumbild auf;

Die Hoffnung, ihn zu sehen, füllt nicht mehr
Den kaum erwachten Geist mit froher Sehnsucht;

Nun überfallt in trüber Gegenwart
Der Zukunft Schrecken heimlich meine Brust.

Men kan aanvoeren dat de toon van de brieven, in deze periode door Kloos aan Verwey gericht, geenszins door een groot karakter ingegeven werd. Van grootheid van ziel getuigen zij allerminst. Doch men vergete niet dat Kloos, de dichter van de stenuningskunst, zich sinds jaren ingesteld had op het zwichten voor, het zich aanpassen bij, het volgen van momen-teele stemmingen, en dat hij van iedere toevallige gestemdheid volkomen afhankelijk geworden was. Van zoo iemand kan men geen blijk van voorbeeldige zelfbeheersching verwachten. Kloos. zegt Erens, maakte door zijn houding een drama van het gewone gebeuren dat een jongmensch gaat trouwen en de liefde voor zijn aanstaande vrouw boven zijn vriendschapsgevoelens stelt.

Omdat niemand behalve Kloos dit tragisch vond dachten sommigen, dat er een tragisch geheim tusschen de vrienden moest bestaan. Het geheimzinnige lag echter daarin, dat er niets ge- heimzinnigs bestond en de verwijdering tusschen de vrienden toch het karakter van een bittere veete aannam. ‘Het conflict is alleen te begrijpen’ - besluit Erens - ‘door iemand die de eigenaardige geestesgesteldheid van Kloos kent’.*)

Zoo iemand haar kende dan was het Verwey. Meer dan wie ook begreep hij wat er in den vroegeren vriend om moest gaan en heeft hij de gevoeligheid van Kloos ontzien. Nooit en nergens is hij tegen de bittere uitvallen van Kloos in gegaan, ook toen Kloos later, in het openbaar, tegen hem uitviel, of zich op misprijzende wijze, en met onmiskenbare kwaadwilligheid, over zijn werk vernemen liet. In een enkel gedicht, omstreeks dien tijd geschreven, bij zijn leven nooit gepubliceerd doch na zijn dood in het ‘Oorspronkelijk Dichtwerk’ opgenomen achter de verzen waarin Verwey terugziet op het zoo hevig bewogen jaar '88, heeft hij nog eens van zijn genegenheid voor den

*) Zie: ‘Vervlogen Jaren’, blz. 119.

verloren vriend getuigd en het scheiden opgehelderd als een onvermijdelijk gevolg van het tusschen beide dichters bestaande karakter-contrast. Ik laat het hier volgen:

'k Had dat heel teer en heel hartstochtlijk wezen
Heel lief en 'k zag dier ziel verterend branden
Door de ogen groot, mond rood en slanke handen, -
't Brandde achter 't voorhoofd, muurvast opgerezen.

Dat zwaarlokt hoofd - 't zij in mijn vers geprezen -
Droeg 't groot, los lijf, geen welks gebaren banden
Duldde, noch lustte 't in zijn loomheid van den
Mensplicht het plagen, dat de meesten vrezen.

Ik nu, 'n heel zachte, heel kracht'ge man geworden,
Vond dat mijn zachte en krachtige bewegen
Bij 't teêr-hartstochtlijk lopen en verlomen
Niet paste, - en heb afscheid van hem genomen,
Zeggend: ‘Schrei niet, hier scheiden onze wegen’.
Schoon hij en al wie 't zag schreiden of morden.
(I. 99.)

Tegen eind October zond Verwey zijn bundel ‘Van het Leven’ - opgedragen ‘aan de nagedachtenis van mijn vader en aan mijn broeder’ - aan enkele vrienden toe. Hij stuurde natuurlijk ook een exemplaar aan Kloos te Londen. Hij had zijn in druk verschenen gedichten tot dusver steeds aan Kloos gestuurd en had zijnerzijds geen reden ditmaal een uitzondering te maken. Hoe de bundel ontvangen werd weten wij. Voor vele vrienden waren deze verzen een verrassing, door de ongemeene kracht en felheid van dictie, en vooral door de bovenpersoonlijke toon.

‘Van het Leven’ is poëzie waarin streng gericht gehouden wordt over ieder die Gods geestelijke gaven verkwist, en waarin de dichter de Kunst verheerlijkt als een vorm van Leven. Kunst is Leven, herschapen op een volmaakte manier, dus volmaakte Levensvorm. De dichter verleent aan al wat in vreugde en leed der menschen als leelijk, als chaotisch waarneembaar wordt, schoonheid, alleen reeds door de wijze waarop hij het verhaalt. Het leven van den enkeling kan onbeduidend zijn als verstuivend zand - en het leven der meeste menschen is niet anders - maar *het* Leven, gezien als de

kracht en macht welke zich in iederen enkeling openbaart, welke het leven van alle enkelingen omvat van eeuwigheid tot eeuwigheid, is eeuwige schoonheid. En het is *dit* Leven, de verborgen levenskracht in alle levensverschijnselen, dat door den dichter in deze sonnetten deemoedig verheerlijkt wordt.

Hard van klank zijn deze sonnetten, de taal is sterk-gespierd, de woorden stapelen zich op als brokken marmer. Maar deze dichter, als een beeldhouwer gelijk eertijds Michel Angelo, hakt met de kracht van zijn gedachte, en gestuwd door de drift van zijn gevoel - schijnbaar toorn, maar in werkelijkheid liefde voor het medeschepsel - uit de materie de gestalte van zijn geestelijke Idee en uit het marmer van zijn taal rijst voor ons, als uit het marmer door Michel Angelo's bliksemend beitelen bewerkt, in scherpe omlijning zijn denkbeeld op.

Het gedicht verscheen in eenigszins anderen vorm dan die waarin het later, in de ‘Verzamelde Gedichten’ en in de definitieve uitgave van het ‘Oorspronkelijk Dichtwerk’ werd herdrukt. Het bestond niet uit vijf maar uit zes groepen. Verwey had er, als eerste groep, de reeds in ‘De nieuwe Gids’ van October '87 gepubliceerde ‘Zeven Sonnetten’ in opgenomen. Deze zeven sonnetten passen inderdaad, wat stijl van taal en wat woordkeus betreft, bij die welke dan in het najaar van '88 geschreven zijn, maar zij zijn toch lichter van toon, speel-scher zou ik willen zeggen, en niet doordrenkt van de felle geeselende kracht die kenmerkend voor de latere sonnetten is. Zoozeer voelde de dichter zich meegesleept door deze bitter-zoete vervoering, deze bijna fanatieke drift, dat hij weigerde de sonnetten als Kunst te beschouwen.

> Dit is geen Kunst: dit is wat 'k uit moet spreken
> Over mijn Kunst, eer 'k mijn Kunst-zelf kan maken:
> *(I. 83.)*

aldus begint het zesde sonnet, en de aanhef van het sonnet waarmede de bundel eindigt luidt:

> Ik hoop dat niemand dit nu Kunst zal noemen.
> Ik die 't kan weten, zeg u dat 't niet waar is.
> *(I. 93.)*

Want de kunst en de kunstenaar moeten - aldus de opvatting van den dichter - niet lijdend in, maar beschouwend boven den storm van het leven staan, en Verwey verkeerde in de waan dat hij, bij het schrijven dezer verzen, nog te fel door de passie bewogen werd, dan dat zijn poëzie den eere-naam van Kunst verdienen mocht. In den geest van deze hooge kunstopvatting hekelt hij dan den kunstenaar die niet alles in het werk stelt om met zijn goddelijke gaven te woekeren. Zoo lezen wij in het zevende sonnet:

De toorn kriewt in mijn keel: ik kán 't niet smoren,
't Verdriet niet kroppe', als 'k zuiplappen en vraten
Zie worde' uit kunstnaars, die hun kunst vergaten,
Hun lijf stuk-fuiven en hun ziel vergoren.

Ik weet: mijn Kunst moet een rein lijf toehooren:
Geen mond, die zelf-voldaan gaat dwaasheid praten,
Eer 't werk gedaan is, en geen ziel vol gaten,
Waar 't leven uitloopt, voor de Kunst verloren.

Een kunstnaarslijf is een paleis op aarden:
Genoeg dat 't staat in modder van veel mensen!
Laat het niet vuilen in úw drek van zonde!

Ook 't schoonst paleis gaat aan dát vuil te gronde;
En wie 't bewoont, de ziel, die 'k schoon zou wensen,
Heeft voor de Kunst, waar zij voor werd, geen waarde.
(I. 83.)

Hij hekelt echter niet uitsluitend den kunstenaar die zijn beste krachten verloochent, hij hekelt de beuzelende, klagende, dwaze menschen in het algemeen, en hij vermaant hen zich over te geven aan het goede Leven en te gelóóven in het Leven. En met een herinnering aan zijn, hem zoo dierbaar gebleven vader, sluit Verwey de tweede reeks af.

Mijn vader, die nu dood is, schreef meermalen
Dat al wie niet met overdankbre handen
Neemt wat het Leven geeft, éénmaal zou branden
Van spijt en als een zonde in 't graf zou dalen.

Maar dat elkeen, die, zoet en zonder smalen,
Zijn leed als brood zal breken met de tanden
En 't bitterste eten, nooit sterven in schanden
Noch vreugdloos leven zal: hij schreef 't meermalen.

En hij kon 't weten, die heeft, al zijn leven,
Voor ál zijn kindren bij elkaar geleden,
Zo dat in óns leeft als zijns leeds ervaring.

Zijn boodschap breng'k. 'k Heb u mijn woord gegeven,
Als 't woord van hem, die 't voor mij heeft volstreden.
Al wat ik schrijf, dat is Zijn Openbaring.

(I. 87.)

In de volgende reeks wordt de liefde verheerlijkt, de on-zelfzuchtige liefde, die ‘het hart van 't Leven’ is, de Liefde-in-Trouw, en worden zij, die zeggen ‘lief te hebben’, maar die er slechts op uit zijn ‘het lieve te hebben’, aan de kaak gesteld.

Verwey heeft met dezen bundel, die een beginselverklaring, ja, meer, een geloofsbelijdenis is, maar die door sommigen opgevat werd als de ontboezeming van een boetprediker, veel opschudding verwekt. Enkelen uit den vriendenkring hebben in dezen sonnetten-cyclus een antwoord op ‘Het Boek van Kind en God’ gezien. Van Eeden bijv. bleek die opvatting toegedaan te zijn. Hij had geen oor voor de boven-persoonlijke toon van het werk en hij haastte zich Verwey den les te lezen over het publiceeren van dezen cyclus. Hij zag in het gedicht een hartelooze wraakneming op Kloos.

‘Ik dank je voor je boek’ - schrijft hij 31 October '88 uit Bussum - ik vind het mooi en groot, mooi, schitterend mooi en sterk, als een groot stalen zwaard, met goud ingelegd staal, maar ik vind het ook hard en koud. Zoo hoort staal te zijn, niet waar? Ik wou dat jij het niet was, die ze gemaakt hebt - ik zou ze beter genieten. Nu moet [ik] met verdriet denken aan dat mooie boek, met zooveel schoonheid en wijsheid en met zoo weinig hart.

‘Waarom sla je dien man terug, Albert, - zoo fel, zoo wel-overlegd met al het voordeel van je kalme kracht, met al het overwicht van je zooveel grooter wereldwijsheid?

O zeker, je hebt er het recht toe - je bent grievend beleedigd, je bent schandelijk miskend in 't openbaar, met machtige wapens. Men zal je groot gelijk geven - maar ik zeg dat het niet goed is. Mij heeft het bitter gespeten omdat ik zooveel

van je houd en erop gesteld was, vooral nu, evenveel van je te blijven houden.

Je behoeft je daad niet te verdedigen tegenover mij - ik weet dat je het kunt met alle succes. Maar ik zeg je dit alles om je te doen weten wat er in mij omgaat.'

Alsof het ook maar één oogenblik in Verwey had kunnen op komen 'zijn daad te verdedigen', en tegen verwijten als deze nog wel! Alsof het ook maar één oogenblik zijn bedoeling had kunnen zijn 'dien man terug te slaan', een man met wiens leed hij, blijkens tal van gedichten, bitter mede leed.

Andere vrienden, oordeelkundiger dan de Bussumsche medicus, schreven over de sonnetten-cyclus met meer begrip. Zoo Frans Erens en Karel Alberdingk Thijm. Weliswaar meende de eerste ook dat 'Van het Leven' een antwoord was op 'Het Boek van Kind en God'. Als hij in zijn mémoires over laatstgenoemd gedicht schrijft zegt hij: 'Verwey stelde daar tegenover een serie sonnetten', enz. enz. Maar hij prijst den bundel niettemin als 'vol van intellectueel-fraaie verzen'. Verwey, zegt hij, 'was de afwijzende, de protesteerende, degene die zich losmaakte en zijn eigen weg ging. Het hartstochtelijk sentiment, dat Kloos, die zich verongelijkt meende, in zijn verzen vertoonde, kon dus bij hem niet worden gevonden, maar zijn nobel-koele en intellectueele uitingen, die alle wijzen op gedachte-feiten, waren ontsprongen aan een diep sentiment, dat als ondergrond ervan wordt bespeurd.'*)

Erens was dus geenszins ongevoelig gebleven voor den ge-voelsstroom in deze poëzie. Persoonlijk schreef hij, 1 November '88, aan Verwey: 'Het is een grijze nebuleuse die pas bij nadere beschouwing een ster blijkt te zijn. En wat is dat groot!'

Het is niet onmogelijk dat de titel 'Van het Leven' bij velen de meening heeft versterkt, dat deze cyclus een antwoord was op de kort te voren geschreven reeks van Kloos. Want in een van Kloos' sonnetten vind men die titel terug, n.l. in het vijfde vers van het negende uit 'Het Boek van Kind en God': 'O,

*) Ik ontleen deze passage aan de 'Maasbode' waarin Erens' herinneringen oorspronkelijk verschenen; niet aan den bundel 'Vervlogen Jaren' waarin het bovenstaande met ingrijpende wijzigingen is afgedrukt.

't waar zoo schoon geweest, dat Lied van 't Leven'. Maar de titel 'Van het Leven' heeft natuurlijk een dieperen oorsprong. Verwey heeft zijn levensliefde sinds zijn prilste jeugd beleden en 'het' leven tot zijn bovenpersoonlijke godheid en tot onderwerp van verheerlijking gemaakt. In den bundel 'De getilde Last', die in 1927 verscheen, herinnert hij daaraan:

> Zo ook dwazen een gedicht verdoemen
> Dat in iedre winding doelt op Eén
> Die met woorden nauwlijks is te noemen, -
> Ik doelde immer op die Ene alleen.
>
> Reeds als kind had ik de naam gesproken
> Die ik hem vóór andre namen schonk.
> 'Leven' fluisterde ik en, nieuw-ontloken,
> Zoog ik de atmosfeer die om mij blonk.
> *(II. 353.)*

Al is het zeker niet juist om 'Van het Leven' als een rechtstreeks 'antwoord' op 'Het Boek van Kind en God' te beschouwen, toch is het als een gevoels-reactie op de ontboezeming van Kloos ontstaan. Uit een aanteekening onder Verwey's nagelaten papieren lezen wij, dat hij, toen Kloos in verzen tegen hem opkwam, 'Van het Leven' schreef, eer hij het wist,*): 'Maar ik kon 't niet anders doen dan door een onpersoonlijke boosheid te stellen tegenover zijn persoonlijke'. Dat Kloos daardoor, voor het gevoel van oppervlakkige toehoorders, sterker stond dan hij, ook dit ontveinsde Verwey zich geenszins, want een persoonlijke gevoelsuiting maakt altijd dieper indruk dan een ònpersoonlijke, al werkt de laatste *op den duur* dieper na.

Ook Van Deyssel bracht den dichter met warmte dank voor den bundel. Verwey had hem klaarblijkelijk de toezending beloofd van iets 'dat geen kunst maar toch heel openhartig was',

*) De bundel 'Van het Leven' is inderdaad verrassend snel geschreven, evenals trouwens 'Het Boek van Kind en God'. Verwey kreeg laatstgenoemd gedicht pas einde September '88 onder oogen. En reeds vóór het eind van October had zijn sonnetten-cyclus, in boekvorm, zijn vrienden bereikt. En met zetten, corrigeeren, drukken en binden zijn allicht een drietal weken gemoeid geweest.

want aan het slot van een brief van 27 October schrijft van Deyssel uit Houffalize: ‘Krijg ik nu je “geen kunst, maar toch heel openhartig”. Ik verlang er zeer naar.’

En dan, enkele dagen later, 31 October:

‘Amice,

Ik kom je zeer bedanken voor het vandaag gekregen Boek. Ik heb 't gelezen zoo als je me aangewezen had. Laat ik nu maar niet zeggen, dat ik je bedank voor de “schoone verzen” of de “mooye sonnetten” of zoo, want ik weet niet of ik daarover wel oordeelen kan, althands kan ik dat nú nog niet. Ik kan alleen zeggen de dadelijke dingen die door de lezing in me geheven zijn, en dat zijn tot muren wordende klompen van zwart en goud, loeyende roode en vlammende geluiden door een nacht oneindig hooger en dieper dan een aardsche nacht. Ik zie purperen vormen en schijnsels in een hoog-kal-men nacht, gestolten van zwarte stormen. Dit is de algemeene indruk.

De taal, afzonderlijk beschouwd, zie ik massaal en massief zonder hardheid. Zoo zwaar als beukenhout, waar je toch als kaas door heen zaagt. Iets dat zwaar is geworden door een opstapeling van teederheid. Maar vooral al-door muren: een geweld van samengebonkte zwart-marmer klompen. Domme-lend tot een looden volte samengebonkte rotsrompen. Het is iets oppersts, ik voel het zwaar boven mijn hoofd. Maar wij schrijven daar zoo geen uitvoerige partikuliere brieven om. Mocht ik mij eens in staat voelen en er gelegenheid voor mij zijn om in 't openbaar over je werk te schrijven, dan zal ik trachten mijn indrukken meer speciaal weêr te geven.

Maar, dat zoo iets in Holland mogelijk is, hè? Zoo zwaar en voldragen, als een onmetelijke regen van bommend donderen. Wat je echter bedoelt met eerst mij te schrijven, en hier, in 't laatste sonnet en in no. 6 van de tweede serie nog eens te herhalen, dat dit geen kunst is, verklaar ik niet te begrijpen. Noch als letterlijk bedoelde waarheid, noch als paradoxale scherts kan ik het begrijpen.

Aan mijn algemeenen dank voor het inwendige boek en de donkere genietingen die er uit over mijn hoofd zijn gekomen,

moet ik den bizonderen nog toevoegen voor het bizondere exemplaar, waarvan ik op hoogen prijs stel, dat 't er een is, zoo als er maar zoo weinige zijn.'

Den 5den November komt hij dan nog eens terug op het probleem dat hem klaarblijkelijk geen rust meer laat: kunst of geen kunst. Aan het slot van een brief ter begeleiding van een bespreking van Zola's 'Le Rève' schrijft hij:

'...Wees zo vriendelijk mij ook eens te andwoorden over je "geen-kunst", wáárom dat namelijk geen kunst is, wat of je daarmeê bedoelt, want ik ben van zins te beproeven in den Amsterdammer over jouw en Kloos te schrijven, niet als een god, die de sterren weegt in zijn handen, maar als een sterre-kundige, die, van zijn laagte uit, zijn waarnemingen doet. Ik heb wel eigenlijk geen verstand van verzen, maar ik zeg maar: wie, behalve jullie zelf dan, heeft er meer verstand van dan ik? Hélène Swarth kán geen kritieken of zoo schrijven, dat heeft zij getoond, Winkler Prins heeft geen oordeel over verzen, Rutger Dinger ook niet, Van Eeden is jullie mederedacteur. Maar ik weet nog niet hoe ik het doen zal, ook om het stuk voor de Redactie aannemelijk te maken. Je spreekt ook hierom zeer juist van Michel Angelo, omdat je mij den indruk maakt van ook hierin iets van die Italiaansche kolossus te hebben, dat je, zeer gezond van lichaam en zonder zenuwziekte, een hoogte bereikt, waar anderen niet dan half dood of half gek half toe kunnen komen.'

Het artikel voor de 'Amsterdammer' werd geschreven, maar niet geplaatst. 'Ik zal me permitteeren,' schreef Thijm enkele jaren later, 8 Maart '91, als hij een vergelijking opstelt tusschen het werk van Kloos, Gorter en Verwey, 'je een artikel-tje ter lezing te zenden, dat ik in den tijd der verschijning van Van het Leven over jouw en Kloos geschreven heb, maar dat door het weekblad, waarvoor het bestemd was, is geweigerd. Je zult me wel eens willen meêdeelen of je niet waar vind wat ik daarin zeg.'

Verwey zelf is niet doof gebleven voor de critiek welke van vele zijden op dit werk geoefend werd. Maar hij heeft het in zijn leven steeds aanvaard, als hij den *schijn* tegen kreeg, zoo-

lang hij overtuigd was dat hij, wat het *roezen* betrof, in de rechte richting ging. Hij bemerkte zeer wel, dat de bewondering, die men voor den dichter van ‘Persephone’ en ‘Cor Cordium’ gevoeld had, bij velen verflauwd was, nu hij in deze forsche gedaante van tuchtmeester verscheen. Maar ook het menschelijk meêleven met menschen is schoon en hij was ervan overtuigd, dat hij dit menschelijk meêleven op den duur tot een schoonheid verheffen zou welke de in zijn jeugd beleden schoonheid verre te boven ging. In de stilte van de eenzaamheid die hij later op een rustigen dag tijdens zijn Spaansche reis, op een wandeling langs den Manzanares, genoot, schreef hij de volgende overpeinzing neer:

> Ik heb mijzelf eens in een storm van toorn
> Geworpen van den troon dien 't volk mij bouwde,
> Want schoner scheen 't mij dat ik menslijk zoude
> Met mensen zijn, dan hun een schijnbaar schoon
> Te laten ter verheerlijking, ten hoon
> Dier ware schoonheid, die uit het vertrouwde
> Gaan met de mensen groeit. En het berouwde
> Mij nooit, want heerlijk heb ik mijnen loon
> Gekregen, schoonheid die uit al mijn daden,
> En uit de woorden die 'k tot mensen spreek,
> Zal blijken; - maar nú wou ik mij beraden
> In stilte, en ver van mensen mij verzaden
> Aan de ziel in mij, want mijn wang werd bleek
> En mijn hand beefde, als ik een mens aankeek.
> *(II. 683.)*

Dit gedicht is gedateerd: Madrid, 31 October 1893.

De briefwisseling in den winter van '88 op '89 tusschen Kloos en Verwey gevoerd is niet zeer belangrijk. Kloos blijft, zooals tijdens zijn verblijf te Londen, aandringen op geldelijken steun, en Verwey verstrekt dien, door tusschenkomst van Frank van der Goes. Verder wordt er gecorrespondeerd over het terug-zenden of halen van voorwerpen van Kloos, welke zich nog onder Verwey's berusting bevinden. De toon van de brieven die Kloos schrijft, blijft uiterst onaangenaam. Bijv. die in den brief van 7 Maart '89:

‘Goed, amice, Zaterdag morgen vóór twaalven zal ik den boel

laten halen. Maar ik gevoel de noodzakelijkheid van er zelf bij te zijn, daar mij in de laatste maanden gebleken is, dat zulke zaken, mij betreffende, door u met eenige nonchalance behandeld worden, zooals trouwens begrijpelijk is. Eén voorbeeld onder velen: Toen ik in October 1.1. mijne papieren etc. van u terug had laten halen, hadt gij verschillende dingen, waaronder de papieren van Jacques Perk, vergeten, maar daarentegen was de ééne helft van de grootste der twee handkoffers gevuld met een ouden, strooien hoed. Ik zal dus zelf komen: wees dan echter zoo goed te zorgen, dat gij zoolang bezig zijt een pleizierige wandeling te maken of dat gij aangenaam met uw aanstaande te Haarlem te keuvelen zit: dan ben ik meer op mijn gemak en hoef niets te doen of te zeggen wat ik niet meen. Dus, dat is afgesproken, hè.'

Dit thema wordt in volgende brieven nog eenige malen aangeroerd. Dan volgt, 23 Juli, een zeer vijandige uitval.

Na eenige zakelijke mededeelingen betreffende het tijdschrift:

...'Aangenaam zou het mij ook zijn zoo gij den toon uwer schriftelijke mededeelingen aan mij, meer in overeenstemming wist te brengen met de maatschappelijke verhouding, die tenslotte tusschen ons is ontstaan. Zie, mijn waarde heer Verwey, nu gij zoo duidelijk gemerkt hebt, hoe ik en mijne beste vrienden over u denken, moet gij begrijpen dat het voor u een beetje uit den tijd is, nog altijd te doen, of gij op eenigen voet van gemeenzaamheid met mij stondt. Ik zeg dit niet, om u expresselijk te beleedigen, maar om u opmerkzaam te maken op iets wat u tot dusver schijnt ontsnapt te zijn. Wil dus voortaar zoo verstandig en welopgevoed wezen mij in uwe eventueele brieven, toe te spreken als de wild-vreemde, die ik voor u ben en geloof mij steeds / tt. / Willem Kloos.'

Men kan zich voorstellen hoe machteloos de jongere vriend zich voelde tegenover een zoo geprikkelde en redelooze ziels- gesteldheid. Hij wist niet beter te antwoorden dan met de vraag: 'Wou je mijn brieven anders hebben dan ik voel?' en hij bleef onderteekenen met: 'je vriend Albert Verwey', een volharding in zacht-gezinde vriendschappelijkheid die den ander echter niet verzoenend heeft kunnen stemmen; inte-

gendeel. Hij vervolgde den vroegeren vriend met zijn aggressieve eischen en verlangde terugzending van al wat hij hem in gelukkiger jaren geschonken had of meende geschonken te hebben.

In September van dat jaar - den 26sten - ontving Verwey wederom een brief, waarin de vijandelijke gezindhed nog scherper is toegespitst, een gezindheid welke met het vorderen van den tijd eerder heftiger dan zwakker wordt en een welhaast pathologisch karakter verkrijgt. ‘Een paar maanden geleden’ - schrijft Kloos, en hij zinspeelt daarmeê ongetwijfeld op de wensch welke hij den 23sten Juli te kennen gegeven had - ‘Een paar maanden geleden richtte ik een verzoek tot u. Daaraan hebt gij tot dusverre nog niet voldaan. Wees dus zoo goed u, bij voorkomende gelegenheid, te herinneren, dat alle uwe, door mij te ontvangen, brieven, waarin gij zult doorgaan met mij te tutoyeeren, door mij, als niet ontvangen, terzijde zullen worden gelegd.’

Neen, Kloos, de hartstochtelijke maar onbeheerschte gevoelsmensch heeft de kracht niet gehad dat te doen waarvan hij in een zijner schoonste sonnetten spreekt: dat bittere brok te eten,

> Van stil te zijn en héél ver weg te gaan.

Hij heeft het den vroegeren vriend nooit kunnen vergeven, dat deze hem bij een beminde vrouw ten achter had gesteld. hoezeer die vriend hem ook zijn onverflauwde genegenheid betoonen bleef. Even, in het najaar van '92, zijn er symptomen van ontspanning. Als Verlaine ons land bezoekt en lezingen houdt te 's Gravenhage en te Amsterdam, wordt de correspondentie tusschen Kloos en Verwey voor korten tijd hervat. In een brief van 27 October over de regeling van Verlaine's tournée wordt Verwey weer door Kloos getutoyeerd; deze schijnt dan te hebben vergeten, dat hij Verwey het recht op een dergelijke gemeenzaamheid had ontzegd. Enkele dagen later, den 3den November, verzoekt hij zijn voormaligen medestander een stukje over Verlaine voor de ‘Amsterdammer’ te schrijven, daar hij, Kloos, aan de uitnoodiging daartoe geen gevolg geven kan.

Maar als de dichters elkaar eenigen tijd later te 's Gravenhage terugzien, ter gelegenheid van een feestmaaltijd, den Franschen kunstbroeder aangeboden, kan Kloos zich niet beheer-schen, en deze ontmoeting wordt voor alle aanwezigen een pijnlijk incident. R.N. Roland Holst heeft van het gebeurde een relaas gegeven, dat na Verwey's dood in het herdenkings-nummer van een onzer tijdschriften werd gepubliceerd en dat ik hier volgen laat.

‘Het was na afloop van een lezing van Verlaine in Den Haag. In een zaal van Hôtel de twee Steden kwam een groep jonge kunstenaars samen.

Wij zaten aan een lange tafel. Kloos zat midden in. Verwey zat links van hem, een plaats of zes verder. Ik zat tegenover hen aan het uiteinde der tafel rechts. Ik zag ze dus beide.

Het was, naar ik meen, de eerste keer dat Verwey en Kloos, na de breuk in hun vriendschap, in elkaar's gezelschap waren. Kloos begon op onaangename, bijna sarrende wijze over Verwey te spreken, over wat er aan hun scheiding was voorafgegaan en over hun scheiding zelve.

Verwey keerde zich niet af, ook ging hij niet met een buurman praten, maar nog zie ik in mijn herinnering hoe hij vóórover boog en oplettend toeluisterde, zonder eenige uittarting in de expressie van zijn gelaat.

Dit zwijgzaam aandachtig toeluisteren bevocht voor hem de zege.

Ieder woord van Kloos kon op die wijze niet ontkomen aan het noodlot dat het ten volle verdiende.

Jan Veth bracht de ontspannig. Hij stond snel op en met een kwinkslag gericht tot Hein Boeken, gaf hij het sein tot opbreken van dit bedorven samenzijn.

(De klinkslag was deze. Veth was toen reeds kaal, Boeken had een verwilderde roode haardos. Veth zei lachend: “Hein, wanneer je morgenochtend soms een kammetje noodig hebt, kom dan maar bij mij”.)

Bewondering voor Verwey's beheerschtheid en moreele karakterkracht, plantte zich dien avond diep in mijn jong gemoed.

Die bewondering heeft mij nooit verlaten, wel heeft zij zich in den loop der jaren vele malen bevestigd.'*)

Voor Verwey is deze houding van Kloos opnieuw een pijnlijke verrassing geweest. Zeker, hij kende het karakter van zijn vriend, de kracht en de zwakte van dit karakter, maar hij heeft geruimen tijd de hoop gekoesterd, dat Kloos zich in zijn verzen redden, aan zijn poëzie oprichten zou; dat hij in het schrijven van zijn gedichten de kracht zou hebben gevonden om zich te herstellen, om zich onafhankelijk en sterk te voelen, zoo sterk dat hij met den vroegeren vriend, zij het dan in een gewijzigde verhouding, weer samen zou kunnen gaan. Na het verschijnen van 'Het Boek van Kind en God', hoe aggressief dit ook zijn mocht, en hoe hartstochtelijk Kloos zich daarmee ook tegen hem, Verwey, gericht mocht hebben, was er reden voor die verwachting. Maar ook daaraan was nu wel een einde gekomen.

In het gedicht waarmede hij het jaar 1888 afgesloten had en dat hij onder den titel: 'Bij den dood van een jaar' in het April-nummer van den vierden jaargang van 'De nieuwe Gids' afdrukken liet, spreekt hij ook zijn onverholen zielsverdriet uit over het verlies van den vriend die hem zoo langen tijd boven alles lief geweest was.

O smarten-rijk oud-jaar,
Oud-jaar, dat 'k zo heb liefgehad,
Van dat 'k met u te schreien zat,
En haast zou breken; -
Daar ge iets van 't liefste wat ik weet:
Me een lieven vriend verliezen deedt,
't En hielp geen smeken:
Zeg, op uw hand zijn, ziet gij niet?
De tranen, die gij schreien liet, -
En sterft gij nu of nooit verdriet
Eén traan deed leken:
Zeg, kan dat zijn, oud-jaar?
(I. 98.)

Maar met dat jaar 1888 was voor hem ook het nieuwe leven opengegaan. Hij had voor dit nieuwe leven, *zijn* leven, de

*) Maandschrift 'Groot Nederland', April 1937.

vrouw gevonden die zijn ziel zou helpen richten naar, zou helpen hechten aan dat ééne doel, dat hij zich sinds zijn knapentijd had gesteld en dat hij nu met haar bijstand verwezenlijken ging: de verheerlijking, in schoonheid der poëzie, van de bovenpersoonlijke zielskracht welke in hem werkzaam was, waarnaar hij zich voegen, waaraan hij zich overgeven zou, ‘als een goet Instrument’.

Tot haar die hem in dit nieuwe leven vergezellen ging zijn de slotstrofen van ‘De Dood van een Jaar’ gericht:

O vreugden-rijk oud-jaar, -
Mij gaaft gij onder 't schreien door,
Voor 't liefste wat ik ooit verloor,
't Liefst wat 'k dórst vragen:
De Liefste van wie 'k zeker weet,
Dat 'k, saam met Haar, één lief-en-leed
Getroost durf dragen:
O zeg, kan 't zijn, dat gij zo blij
Kúnt sterven, Jaar, omdat gij mij
Vreugd gaaft, die langer leeft dan gij,
O jaar van weinig dagen...
Zeg, kan dàt zijn, oud-jaar?

Sterf dán vrij blij, oud-jaar!
Ik heb van u veel smart gehad,
Maar vreugd, als nooit dit hart bezat,
Daarneven...
Schud 't bruine doodsbed zacht en dicht,
Houd 't hoofd omkranst, laat lach en licht
't Om-zweven; -
'k Zal zeggen, als 'k uw broeder spreek:
Raak Hém niet aan: hij 's nu zo bleek,
Maar is zo blij gestorven: -
Die 't liefste leven
Mij heeft verworven...
Sterf nu vrij blij, oud-jaar.

Negende hoofdstuk
Jonge liefde

Het aan gebeurtenissen van ingrijpend belang zoo rijke jaar 1888 was heengegaan en had plaats gemaakt voor een, dat de verwezenlijking van groot geluk brengen zou. Voor Verwey, de dichter, breekt een periode aan van innerlijke vernieuwing, welke in zijn gedichten overtuigend tot uitdrukking komt.

De spanning der laatste jaren heeft voor òntspanning plaats gemaakt. De zware philosofeerende orgeltoon van ‘Cor Cordium’, de sonore dreun als de weergalm van mokerslagen, welke uit ‘Van het Leven’ klinkt, - voorloopig verneemt men ze niet meer. De geluksstemming van den dichter uit zich in een kwistig opborrelende en welhaast buitelende speelschheid, en deze speelschheid brengt hem in de sfeer van het kind, maakt hem eenvoudig als een kind, doet hem verlangen naar het kind.

Reeds in het eerste der ‘Nieuwe Gedichten’, gericht ‘Aan iemand, die mijn Blijdschap voor dood hield, toen mijn Wijsheid aan 't woord was’, wordt de blijdschap belichaamd in de figuur van een kind:

> Blijdschap, kindje dat zoo blood' zijt,
> Hier 's een heer, zeit dat gij dood zijt: -

De heer van wien hier gesproken wordt, het zij terloops opgemerkt, was Hein Boeken geweest, en de opmerking die hij maakte heeft tenminste dit goede gehad, dat zij Verwey sti-muleerde tot dit blijgeestig gedicht, waarin de vroolijkheid met goedaardige spot wedijvert en dat zij Verwey uitroepen laat:

Lach eens om zijn dwaze praten,
Dan zal hij 't laten.
(I. 95.)

Aan kinderlijke blijmoedigheid en aan jongensachtige baldadigheid rijk zijn ook de ‘Kinderversjes’, met die kostelijke ‘Samenspraak tot slot’ tusschen dichter en kritikus, en het kind verschijnt opnieuw in de ‘Vijf Idyllen’, in die gedichten waarin verteld wordt van Voltaire en van het meisje dat met haar houten sabeltje in zijn liefste papaverveld de met zorg gekweekte bloemen van de stengels sloeg, en waarin de dichter zijn verzen, in hun speelschheid en dartelheid, als zulke kinderen in het genegen begrip der menschen aanbeveelt:

'k Wou dat de mensen die mij lezen
Daarin Voltaires wouden wezen,
En mijn verzen laten
Springen en praten,
Zonder voor hun papavers te vrezen.
Want al de papavers van die lieve mensen
Zijn niet waard er één wijsje voor te verwensen,
Een van mijn mooie maten
Te haten.
(I. 114.)

‘Op een Kindje’ heet een ander, zesregelig gedichtje, nietig en licht en gevoelig als een rimpeling, in zonnelicht, op den waterspiegel van een bosch-vijver. En ‘aan een klein meisje’ draagt Verwey zijn in zonnige sparrengeur gedrenkt gedicht op dat ‘In 't Bos’ heet. Maar al deze gedichten zijn overvol van die blijdschap welke zich bijna niet in woorden bannen laat, welke in de woordklanken tintelt en sprankelt en de woorden nauwelijks tijd gunt de goede vormen in acht te nemen, zoodat zij soms wat vormeloos aan ons verschijnen.

De uiterlijke en innerlijke levensvernieuwing van den dichter gaat samen met een streven naar vernieuwing der poëzie. Verwey, weldra door Gorter terzijde gestaan, delft de poëtische waarde van het woord uit de alledaagsche spreektaal op. Hij ontgint daarmede een onuitputtelijke mijn. Verwey had vroegtijdig ingezien dat de waarde van de taal niet op de zeldzaam-heid en het ongebruikelijke van het woord berust, maar op

het ervarings-gehalte.*) Hij zag in, dat een woord grootere uitdrukkingswaarde heeft, naarmate dit ervaringsgehalte dieper of omvangrijker is. Hij zou zijne, in deze periode van zijn leven in practijk gebrachte opvatting later bevestigd vinden in de theoretische beschouwingen van een Engelschen tijdgenoot, n.l. in de 'Theory of Poetry' van Lascelles Abercrombie, waar deze schrijft: 'It is everyday speech, with its innumerable slight variations in usage, that keeps a word alive with poetic power; whereas a word traditionally reserved for poetry may get a great deal of use, but of use that tends always more and more to repeat itself: and this, far from enriching, will very soon exhaust the word's suggestive influence.' En wat anders dan 'everyday speech' vindt men in verzen als deze:

Verzen zijn teer als kindren:
Kneus ze niet deerlijk.
Wie 'n kind op 't mondje slaat
Moog' soms verhindren
Dat het profane woordjes praat,
Maar is heel zeker dat hij een heerlijk
Stemmetje stom slaat.

(I. 113.)

'Everyday speech' vindt men ook in het omvangrijker gedicht, dat hij in deze periode schreef 'Bij den dood van J.A. Alberdingk Thijm'. Hierin wordt de theorie zeer ver doorgevoerd, zoodat de taal, door een overmatig streven om het alledaagsche spraakgebruik dienstbaar te maken aan de poëzie, hier en daar in haar poëtisch gehalte, haar uitdrukkingskracht, wordt verzwakt. Toch heeft dit gedicht meer beteekenis dan als symptoom. Raak, scherp-omlijnd, is de teekening van professor Thijm naar het uiterlijk, als Amsterdamsche figuur, in deze beknopte beschrijving:

'k Zag hem op straat, de maagre schouders rond,
't Grauw-lokt hoofd neer, de ogen zwerfs boven d'neus,
Grote hoekgen Thijms-neus; hield met d' rechterhand
D' jas toe omlaag: - zoetjes, fijn, ouwerwets.
(I. 104.)

*) Hierover uitvoeriger in mijn 'Park der Poëzie'.

En ook de teekening van Huet en Van Vloten, niet naar hun uiterlijke verschijning deze, maar naar hun wezen, is ondanks den beknopten vorm, of juist daardoor, met ieder woord raak. Al zijn waardeering voor de figuur Van Vloten vindt uitdrukking in deze kenschetsing:

> Van Vloten, 'n mens, die 't leven in zijn tijd
> Alléén al heerlijk vond, daar 't léven was.
> Noemde zich Levensbode, had lief Spinoza,
> Omdat die 'm zei: dit 's 't al: er wordt geleefd.
> Hij liep zijn tijd door als door 'n bos een man:
> Die knapt af takken dor en trapt 't serpent,
> Dat sist en met juwelen oogjes straalt; -
> Trapt met de hakken soms, - en dát 's helaas, -
> Een groene en jonge tak, die groeien wou;
> Maar blijft: het pad van één blij mens in 't bos,
> En dàt 's de liefste weg, die 'n blij mens baant.
> De kleinen haatten hem omdat hij soms
> Door 't koorn liep op een Zondag, of hen schold
> En floot dan 'n deuntje, zodat zij de pijn,
> Hij al 't pleizier had; maar wat schaadt dat ons,
> Die lopen op zijn pad en bloemen zien
> Op 't boerekoolland, dat *hij* heeft ontwijd.
> *(I. 106.)*

Verwey had alle reden om met Van Vloten te sympathiseeren, om in hem een in veel opzichten verwanten geest te zien. Hoe kon het anders waar de jongere het leven lief had en verheerlijkte, in vers na vers, en de oudere, die zijn tijdschrift 'Levensbode' noemde, levenslang van de levensheerlijkheid heeft getuigd. Een andere band tusschen deze vertegenwoordigers, - zij het vertegenwoordigers in verschillende geestesgebieden, - van elkaar opvolgende generaties, was de liefde voor Spinoza. Het is waar, Verwey zag Spinoza anders, beleed een andere Spinoza-leer. Er was, juist in de liefde voor Spinoza, tusschen Van Vloten en Verwey een essentieel verschil. Spinoza's mystiek Pantheïsme noemde Van Vloten een 'verouderde ziekelijke Al-vergodingsleer'.*) 'Van dit mystieke in Spi-

*) Deze en de volgende aanhalingen betreffende Van Vloten zijn, indien geen andere verwijzing voorkomt, ontleend aan 'De Betekenis van Johannes van Vloten', door dr. M. Mees-Verwey.

noza's leer stond Van Vloten ver af. Hij achtte het in strijd met de uitkomsten der moderne natuurwetenschap en daar hij zich tot taak gekozen had, Spinoza in dat opzicht te "moderniseeren", bleef na deze bewerking alleen de verstandelike Spinoza over'. Hetgeen echter niet weg neemt dat Van Vloten, wat de Spinoza-studie betreft, baanbrekend werk heeft verricht en terecht merkt zijn kleindochter op: 'dat de Spinoza-studie en -verering niet met Van Vloten eindigden, maar bij zijn leven en na hem aanmerkelijk toenamen, zodat tot heden de aanhangers van de pantheïstiese levensleer gedurig in aantal vermeerderen.' Van Vloten 'had in waarheid aan de verkondiging van Spinoza's wijsbegeerte en levensleer zijn leven gewijd'; en in dit opzicht is er overeenkomst tusschen Van Vloten en Verwey; want de ideëele kern van Verwey's dichtwerk is tot op zekere hoogte een kristallisatie van Spinoza's levensleer, zij het dan dat het kristal door de persoonlijkheid van den dichter aanzienlijk beïnvloed en tot een eigen levensleer geslepen werd.

Er zijn meer punten van overeenkomst. Er is, bijvoorbeeld, zoowel bij Van Vloten als bij Verwey, verzet tegen het Godsbegrip, of liever, tegen het gebruik van het woord God voor dit begrip.

Voor Van Vlotens fanatiek verzet tegen het wijsgeerig gebruik van den naam 'God' zie men het reeds vermelde werk van mevrouw Mees-Verwey, blz. 206-8. Van Vloten wenschte den naam God vervangen te zien door een ander begrip, dat van 'het oneindig rijke en onuitputtelijke leven', en bij Verwey zal men in bundel na bundel dezelf de begripsvervanging aantreffen, bijv. in zijn bundel 'Aarde' welke in de eerste jaren van zijn huwelijk te Noordwijk geschreven werd. Een der eerste gedichten uit dien bundel heet: 'Aan wie God zeggen', en is aan dit probleem der benaming gewijd. Het leven, al het zijnde, 't heelal, wie, vraagt de dichter, zal dit noemen 'met énen naam, met énen doden naam?' Wie zal het leven verbinden aan een term die

> nooit niet meer voor ónze noden
> Sein van gena zal zijn?
> *(I. 179.)*

En in bundel na bundel treft dan het vermijden van den naam God, die vervangen wordt door ‘levende’ namen, door den naam ‘Leven’ zelf of ook wel door den naam ‘de Verborgene’, of door ‘mijn stille Meester’.

En dan de Vondel-studie. Vondel werd in Verwey's prille jeugd zeker niet onderschat. Aan vereering ontbrak het niet. De naam van den dichter werd verbonden aan een der deftigste straten van den stadsuitleg en aan het groote park dat buiten de singelgracht werd aangelegd. Ook werd Vondels standbeeld in dit park geplaatst. Een andere vraag echter was: werd Vondel ook, behalve dan door studenten en geleerden, gelezen?

‘Voor de herleving van Vondel’ - schrijft dr. Mees-Verwey - ‘heeft Van Vloten veel gedaan. Hij volgde hier, schouder aan schouder met Alberdingk Thijm, in het voetspoor van Jacob van Lennep, die in 1855 zijn volledige Vondel begon te publiceeren. In 1858 hield hij in Deventer een voordracht: “Vondels Eenvoud”. Toen in 1860 Tollens in Rotterdam een standbeeld zou krijgen, heeft Van Vloten in de Nederl. Spectator aan het eind van zijn bespreking “Tollens en zijn ongeroepen levensbeschrijver” een oproep gedaan voor een Vondelstandbeeld. Deze oproep werd twee jaar later gevolgd door de uitgave van “Vondels Eenvoud”, “ten voordeele van 't op te richten standbeeld des dichters”, ongeveer gelijktijdig met Beets' “Gesprek met Vondel naar aanleiding van 't hem toegedachte standbeeld”. Van Van Lenneps grote prachtuitgaaf waren al enige delen verschenen, toen Van Vloten het aanzoek ontving om voor de uitgever Roelants in Schiedam een goedkope volledige Vondel persklaar te maken. Hij zag geen reden Roelants naar Van Lennep en Binger te verwijzen. Immers hun kostbare uitgave kon nooit vallen binnen het bereik van de velen: leraren, onderwijzers, studenten, rederijkers en toneelgezelschappen, en voor deze was het ook wenselik de spelling te moderniseren.’*)

*) De geschiedenis herhaalt zich. Van de groote prachtuitgaaf van de Wereldbibliotheek waren in 1935 reeds eenige deelen verschenen, toen Verwey het aanzoek ontving om voor den uitgever Becht te Amsterdam een goedkoope volledige Vondel persklaar te maken. Hij zag geen reden Becht naar de W.B. te verwijzen. Immers, die kostbare uitgave kon nooit vallen binnen het bereik van de velen: leeraren, onderwijzers, studenten, rederijkers en tooneelgezelschappen, en voor deze was het ook wenschelijk de spelling te moderniseeren.

Verwey heeft van deze uitgave door Van Vloten veel wil gehad. Hij genoot de gedichten uit de twee kloeke deelen, streepte aan en maakte aanteekeningen en het was Van Vlotens ‘Vondel’ welke op deze wijze de leiddraad werd voor ‘Een Inleiding tot Vondel’ van zijn hand, welke in 1892 bij W. Versluys in afleveringen verscheen.

Ook Van Vlotens strijdbaarheid en zijn zin voor humor moeten naar Verwey's hart zijn geweest, al nam de eigen strijdbaarheid een minder subjectief, een meer ònpersoonlijk karakter aan, en al was zijn humor zachtzinniger.

Van Vloten was reeds gestorven toen Verwey de jongste dochter uit Van Vlotens groot gezin leerde kennen. Deze dochter, die Kitty was genoemd naar een zuster van haar moeder - maar Van Vloten liet haar inschrijven als Katharina, naar zijn eigen tante Kaatje, om op deze wijze zoowel aan de wensch van zijn vrouw tegemoet te komen als eigen verlangen te bevredigen - was, toen haar vader stierf, zestien jaar. Zij had, wat haar karakter betrof, wel een en ander met hem gemeen, als zijn strijdbaarheid, zij het dan in aanzienlijk getemperden vorm, en zijn sterk ontwikkeld rechtsgevoel. Ook haar verlangen naar de vrijheid en het ongebondene van de ruimte, een verlangen dat zich bij haar vooral uitte in een moeilijk in te toomen natuurdrift, in een voorliefde voor wandelingen en reizen, is ongetwijfeld in belangrijke mate haar vaderlijk erfdeel geweest. ‘Van zijn jongensjaren af’ - vertelt mevrouw Mees-Verwey van haar grootvader - ‘behoorden wandeltochten tot zijn liefste genietingen.’

Ik vertelde reeds hoe Kitty van Vloten, in den zomer van '88, toen Verwey te Katwijk op de boerderij van Vooys zijn intrek genomen had en zij met haar moeder in Hôtel du Rhin logeerde, Verwey of zijn vrienden vaak vergezelde op hun wandelingen langs zee of door het duin. Op een wandeling met

Erens langs het strand, in de richting van Noordwijk gaande, liet deze het jonge meisje aan zijn rechterzijde loopen. Erens was, half en half Parijzenaar, een hoffelijk man en nam de goede vormen in acht. Maar Kitty wenschte ongehinderd contact met de zee en zij liep daarom, toen zij er even de kans toe kreeg, achter Erens om en kwam zoo aan diens linkerkant. Waarop Erens prompt dezelfde manoeuvre uitvoerde en de orde der dingen, zooals hij deze behoorlijk achtte, herstelde. Maar nog waren zij geen tien meter gevorderd, of de ruimtedorst had Kitty weer aan zijn andere zij gebracht. Vermoedelijk lagen haar voetstappen spoedig zoo dicht bij de brekers, dat Erens geen verdere pogingen meer ondernemen kon. Zijn vormelijke hoffelijkheid ging niet zóó ver, dat hij zich in zee dringen liet.

Ja, Kitty van Vloten was een echte dochter van het Hollandsche land, van de ruime duinen en van de zee. Misschien was die liefde voor de door geen sterveling gestoorde ruimte aan zee, de ruimte waarin men alleen het ruischen van de branding verneemt, de roep der heen-en-weer zeilende meeuwen en de klop van het eigen hart, in haar ontkiemd toen zij eens, als klein kind, door haar soms wat verstrooiden vader aan het Katwijksche strand in eenzaamheid achtergelaten was. Professor Van Vloten die dien zomer met zijn gezin te Katwijk doorbracht, was langs zee gaan wandelen en mevrouw Van Vloten had hem de jongste van haar zeven spruiten toevertrouwd en in een trekkarretje meêgegeven. Van Vloten was echter op het strand verdiept geraakt in een zijner geliefde auteurs - hij las vaak op de wandeling - en had geen aandacht meer gehad voor hetgeen er voorviel rondom hem. Zoo had hij dan ook niet opgemerkt dat de dissel van het karretje losgeraakt was. Met dat bungelende ding in de rechterhand op den rug en het boek in de linker kwam hij bij zijn vrouw terug, om pas toen te bemerken dat hij zijn jongste dochter kwijt was geraakt. Gelukkig was de vloed nog niet opgekomen en vond men het meisje ongedeerd en onbevreesd in de eenzaamheid van het vrijwel verlaten strand.

Van Vloten had zijn dochters een voortreffelijke opvoeding

gegeven. Hij was een in alle opzichten vooruitstrevend en vrijzinnig man, een vrij-denker in den meest ruimen zin van het woord; hij behoorde geenszins tot die groote groep hervormers die de vernieuwing prediken buitenshuis, maar gemakshalve in de binnenkamer behoudzuchtig zijn. Toen hij van Deventer naar Bloemendaal verhuisde deed hij dit ‘omdat hij met zijn vooruitstrevende begrippen omtrent opvoeding en opleiding der vrouw, zijn dochters naar de eerste en enige Nederlandsche H.B.S. voor meisjes (te Haarlem) wou laten gaan’. En aan behoorlijk onderwijs heeft het zijn dochters dan ook niet ontbroken. Van Vloten werd hierin terzijde gestaan door zijn vrouw, die voor het werk van haar man levendige belangstelling voelde, hem daarin, voor zoo ver de zorgen voor haar gezin dit toelieten, werkdadig behulpzaam was en groote belezenheid voegde aan oordeelkundigheid.

Toen de jongste dochter de H.B.S. voor meisjes verlaten had ging zij, ter voltooiïng van haar opvoeding, zooals toen bij families veelal gebruik was, naar Zwitserland. Zij verbleef van haar zeventiende jaar tot haar achttiende te Genève, breidde haar talenkennis uit, sloot met enkele meisjes die dezelfde colleges volgden vriendschap en ontwikkelde zich bovendien tot een vaardige amazone.

Haar beste vriendin uit dien Zwitserschen tijd was Nanny Lagerborg, een studente uit Finland, en Finland was een land dat zij, reeds sinds haar zestiende jaar, hoopte te bezoeken. In September '83, kort vóór den dood van haar vader, was de Nederlandsche consul te Helsingfors, Johannes Addens, met vrouw en dochter te Haarlem op bezoek geweest, en Kitty had haar verlangen te kennen gegeven om eens naar Finland te komen. Enkele jaren later hoorde zij dat Jacoba Groenewegen, de zuster van den bloemkweeker Groenewegen - Verwey's gedicht ‘Ab en Koos’ werd door broer en zuster geinspireerd - met wie zij bevriend was, naar Stockholm zou gaan, en zij wist, dat Nanny Lagerborg, die zich inmiddels in de Zweedsche hoofdstad gevestigd had om daar haar studie voort te zetten, een voetreis door Zweden en Noorwegen maken ging. Er was dus nu een prachtige gelegenheid om naar

Skandinavië op reis te gaan, en het plan werd door mevrouw Van Vloten goedgekeurd.

Kitty reisde eerst met Jacoba Groenewegen naar Stockholm, en sloot zich, toen deze de terugreis ondernam, bij Nanny Lagerborg aan. Na het volbrengen van de voetreis staken de meisjes naar Finland over en Kitty logeerde eerst drie weken op het buiten dat de familie 's zomers aan de meren bewoonde en daarna nog geruimen tijd bij de familie Addens te Helsingfors.

Johannes Addens, geestverwant van Johannes van Vloten en medewerker aan diens ‘Levensbode’ - Van Vloten had hem in Finland bezocht - was in veel opzichten een merkwaardig man, die tot zijn dood, in 1911, een onverflauwde belangstelling koesterde voor al wat aan geschriften van beteekenis, poëzie of proza, in Nederland verscheen. In latere jaren zouden Verwey en zijn vrouw Joh. Addens, toen de consul zich te Kreuznach gevestigd had, nog vaak bezoeken. In den bundel ‘De nieuwe Tuin’ treft men een gedicht aan, tot Addens en zijn gezin gericht, in October 1897, na een dier bezoeken geschreven, en waarin de dichter gastheer en gastvrouw met warmte herdenkt. Ik laat een der strofen uit dit gedicht hier volgen:

> Grijze die van urv herfst de grijze haren;
> Vrouw die met schaars een zilvren haar in 't zwart
> Herfst-rijpheid draagt in blozen en gebaren,
> Herfst-zoetheid voelt in 't wijs en vriendlijk hart;
> Vaarwel: mij hebt gij in een uur gesproken
> Dat al mijn smart, verborgen, uitgebroken,
> En 'k stil maar snikkend mij een jeugd herbad,
> Die 'k o zo lief, zo noô verloren had.
>
> *(I. 260.)*

Toen de reis drie maanden geduurd had begon Kitty van Vloten aan een terugkeer te denken. Zij wilde evenwel nog van de gelegenheid gebruik maken om iets meer van Rusland te zien dan het Finsche gewest dat allerminst Russisch was. Zij onderbrak daarom de terugreis te St. Petersburg, bezichtigde de stad, de Isaacskerk, de St. Paulsvesting aan de Newa en de Ermitage, en reisde over Berlijn westwaarts.

Een onderneming welke in dien tijd voor een negentienjarig meisje niet zonder gevaren was. Maar zelfstandig optreden lag in haar aard en voor gevaar of moeite deinsde zij nooit terug. Frans Erens, als hij in 'Vervlogen Jaren' den Amsterdamschen vriendenkring bespreekt, noemt ook de meisjes Van Vloten. Zij hadden, dank zij hun ruime geestelijke ontwikkeling, gemakkelijk contact met de jonge baanbrekers op artistiek, sociaal en wetenschappelijk gebied; zij bewogen zich tusschen de kunstenaars op tentoonstelling en atelier; en ook in het Florapark waren sommige Amsterdamsche vrienden, daar door Van Eeden of Verwey geïntroduceerd, welkome gasten. 'Club-zuster', zooals Erens zich uitdrukt, was ook Rachel Mendes da Costa, die later met Arnold Aletrino trouwen zou. 'Vrienden en vriendinnen, die zich in de jeugd voor dezelfde dingen hebben geïnteresseerd, krijgen daardoor een band, die hen als het ware van dezelf de geestelijke familie doet zijn en die het geheele leven duurt. Ontmoeten zij elkaar weer na lange afwezigheid, dan wordt de oude atmosfeer vanzelf hersteld en de gesprekken worden spontaan geboren.' Zulk een band werd in die jaren, die volgden op het verblijf te Genève, ook tusschen Kitty van Vloten en de Amsterdamsche vrienden gelegd. Breitner schilderde haar portret; Witsen die zich op het vervaardigen van artistieke fotografieën toelegde, maakte een foto van haar. En de wedijver waarmede men haar geestig gezelschap zocht gaf een enkele maal wel eens aanleiding tot vermakelijk misverstand. Zoo, toen Kitty aan Charles van Deventer, in den vriendenkring Chap genoemd, die te Amsterdam chemie studeerde - misschien was hij toen al gepromoveerd en assistent bij prof. Van 't Hoff - beloofd had samen te gaan koffiedrinken, maar niet verscheen op het afgesproken uur en Chap, in het vermoeden dat de schuld hiervan bij Arnold Aletrino gezocht moest worden, tot dezen het volgende vehemente briefje richtte:

'Ik heb u eenige minder aangename opmerkingen te maken. Door uw toedoen is het geschied dat mijn koffiedrinken met Kitty niet heeft plaats gehad. Ik weet geen woorden om mijn verbazing uit te drukken, hoe iemand zóó onhebbelijk, zóó on-

geloofelijk ongepast durft handelen, als gij gehandeld hebt. Ge zijt niet beter geweest dan iemand, die een bezoek brengend, een brief aan zijn gastheer gericht opent, leest en verbrandt. Gij kunt geen excuus hebben; onnadenkendheid *is* er geen; de eenige force majeure is uw eigen wil geweest, en die wordt *niet* verontschuldigd door het feit, dat het niet uw ernstige bedoeling was mij ongerief te bezorgen. Daarenboven was het misschien uw bedoeling wel, doch daar gij uw zelven niet kent, zult gij dat niet meer weten, en niet van uw zelven gelooven.

Ik neem u kwalijk, en zeer kwalijk, dat gij onhebbelijk geweest zijt als geen mensch tegenover een ander zijn mag; ik neem u daarenboven kwalijk, dat gij mij een genoegen ontroofd hebt, waarop ik prijs stelde.'

Men ziet, de teleurstelling was bitter geweest. De zaak was, dat de goede Aletrino, die wel groote sympathie voor Kitty van Vloten voelde - hij droeg zijn, in het Nieuwe Gids-nummer van December '86 verschenen schets 'Een dag van regen' aan haar op - maar die aan de mislukking van de afspraak niet de minste schuld had, van de woedende uitval niets begreep. De schuldige was Verwey, die dien ochtend met Kitty een wandeling door de bosschen bij Bussum had gemaakt en den weg kwijtgeraakt was, zoodat het meisje den trein had gemist. Natuurlijk ging zij met den volgenden trein, maar zij heeft Van Deventer niet meer aangetroffen; doch dit kon de teleurgestelde man niet weten.

Tot haar vrienden behoorde ook Jac. van Looy. Toen Albert en Kitty in hun verlovingstijd op een tentoonstelling van Arti Van Looy's gevoelige schilderij 'God is Liefde' hadden gezien en Verwey den jongen schilder, om hem een genoegen te doen, vertelde dat zijn meisje het zoo ongewoon en mooi vond, antwoordde de gelukkige schilder onmiddellijk: 'Zou juffrouw van Vloten het cadeau willen hebben?' Hij kende Kitty van Vloten toen nog slechts van aanzien, was nooit aan haar voorgesteld. Maar weinige geschenken zullen een betere ontvangst genoten hebben als dit. Elsje, zooals de schilderij werd genoemd, naar het model, een meisje, een kind nog, met een wit

schort, dat in haar schoot een boek houdt, waarop te lezen staat ‘God is Liefde’, en dat in de oogen een uitdrukking heeft ontroerend van kinderlijke liefde en geloof - Elsje heeft in den huize Verwey te Noordwijk een eereplaats gekregen boven den schoorsteenmantel van de woonkamer, en heeft met haar stille en ernstige oogen het wel en wee van het groeiend gezin van dag tot dag gadegeslagen en bewaakt. Zij was opgenomen in dit gezin, en toen, tijdens den wereldoorlog, de weduwe van den dichter evacueeren moest en haar ruime Noordwijksche woning tijdelijk verliet voor een kleine Amsterdamsche flat, vergezelde Elsje haar ook dáárheen, en zij kreeg ook daar de eereplaats boven den schoorsteenmantel in een kamerhoek, zoodat zij, evenals te Noordwijk, uit iedere hoek van de kamer zichtbaar bleef.

Het kon haast niet anders of het vriendschappelijk contact tusschen Kitty van Vloten en Albert Verwey, die door aard en aanleg zoozeer op elkaar aangewezen waren, moest tot een inniger verhouding groeien. Kitty vond in Albert den zelfverzekerden kunstenaar, den man van stevig-gewortelde denkbeelden en rustige, betrouwbare ideeën, een karakter waarop te rekenen viel en dat, door levensmoed en levenswil aangevuurd, onvervaard in strijdbaarheid was, en Albert vond in het meisje een levenslust, welke aan de zijne beantwoordde en een onafhankelijkheid van karakter en geest die van zijn wenschdroom de vervulling bracht. Had hij niet, tijdens zijn reis in Amerika, die onafhankelijkheid der vrouw reeds geroemd? Ik heb, bij het verslag van die reis, een indruk dien hij van het Amerikaansche meisje kreeg weergegeven, en men weet dat haar vrijmoedig karakter toen al groote aantrekkelijkheid voor hem had. De oprechtheid, de openhartigheid, de ongedwongenheid in den omgang, dat alles, toen in de New Yorksche vrouwen geprezen, vond hij in Kitty van Vloten terug. En hij vond meer. Hij vond bij haar een hooge en fiere geesteshouding, de trots van een fijn-gecultiveerden geest, die voor zijn artistiek en menschelijk, zijn hemelsch en wereldsch streven ontvankelijk was; die begrip had voor poëzie; die de stemtoon van zijn liederen verstond en desondanks, of juist

daardoor, niet in blinde vereering volgen bleef, maar critisch lezen en luisteren kon. Begrip, waarachtig begrijpen, en steun, leidende steun, dat was wat over en weer uitgewisseld werd en waaruit een geestelijke samenwerking ontstond, die tot den dood van den dichter voortduren zou.

Toen Kitty en Albert zich in die Augustusmaand van 1888 te Katwijk hadden verloofd vonden zij vooralsnog geen aanleiding daaraan ruchtbaarheid te geven. Aan onmiddellijk trouwen kon niet worden gedacht; de verhouding kon, in de oogen van anderen, voorloopig blijven wat zij sinds geruimen tijd was geweest: die van vertrouwelijke kameraadschap. Zij hadden ook deze eigenschap gemeen, dat zij van hun intieme gevoelens niet tegen anderen blijk gaven. Kitty sprak er niet met haar moeder over; Albert nam zijn huisgenoten zoo min in vertrouwen als zijn vrienden. Het samenzijn te Katwijk zou trouwens spoedig eindigen. Kitty ging nog naar Mijnsheerenland; Kloos ging, zooals in een vorig hoofdstuk reeds werd verteld, op bezoek bij Karel Thijm te Houffalize; Verwey vertrok, voor een kort verblijf, naar Antwerpen. Dat Kloos, in September te Amsterdam weergekeerd, daar, omstreeks het midden van de maand, omtrent Verwey's verloving op de hoogte gesteld werd, en hoe hij op die mededeeling reageerde, weten wij.

Mijnsheerenland was voor de familie Van Vloten sinds jaren een rustoord, een verkwikkend zomerverblijf. En voor de kinderen een paradijs. Daar, aan de Maas, stond ‘'t Hof’, een oud buiten met grooten tuin en hoog geboomte, oorspronkelijk eigendom van de grootouders Van Gennep, en, na den dood van de grootmoeder, eigendom van haar zoon, het kamerlid mr. Jan Van Gennep, Ambachtsheer van Mijnsheerenland, die het als ontspannings- en lust-oord voor de geheele familie aanhield en met zijn uitnoodigingen gul was. Eenigen tijd logeeren bij oom Jan werd dan ook als een bizondere zomergenieting gewaardeerd. Mijnsheerenland lag destijds nog zeer vereenzaamd; men bereikte het buiten met een rijtuig uit Rotterdam en de rit duurde volle drie uur. Van Eeden die er, verloofd met Martha van Vloten, logeerde, schreef van ‘'t Hof’, op 29 Augustus 1885 aan Verwey:

‘Ik ben den ganschen dag buiten, doch kom nooit van het buiten af, en zie niemand als de huisgenooten, vroolijke, geestige menschen en die bijna alleen aan tafel en als 's avonds het licht aan is. Een groot gedeelte van mijn tijd ben ik op 't water, in de boot. Het is een groot water, met hoog en dicht riet aan alle oevers en alleen een molentje of een torentje in 't verschiet. Het is groot en geheimzinnig en de wind en het riet fluisteren er eeuwig met elkaar. Wij eten 's middags de visch, die wij des morgens vangen, - en de vruchten pluk ik in de moestuin zelf van de boomen, - er zijn alle mogelijke vruchten en dieren. Vanmorgen deed ik met Martha een ontdekkingsreis in een kreek waar de boot nauwelijks voort kon door 't groen en wij brachten groote pruimen en peren mee, die aan de takken over 't water hingen. Er vloog een schitterend blauw ijsvogeltje, en wij voelden ons als op een onbewoond eiland. Ik bracht vanmorgen een schuit vol visch thuis, uit de netten, en het was mij alsof ik er mede voor mijn onderhoud gezorgd had. En er zijn vier groote honden die medeloopen en stoeien.’ Verwey zelf zou er, in den zomer van '89 een week doorbrengen. Herinneringen aan dit zomerverblijf leven vele jaren later op als hij in den bundel ‘De nieuwe Tuin’ de cyclus ‘Mijn Huis’ schrijft, en die gedichten geven een bekoorlijk beeld van het zorgelooze leven in en om het oude huis met de groene blinden, waar geroeid werd en gezwommen, waar de volière met kleurige vogels de oogen geboeid hield, de duiven vroolijk klapwiekten door de zonnige lucht en waar blanke zwanen statig over het water trokken. Van een zoelen zomermorgen verhalen de beide eerste gedichten:

Vroeg als door 't hoog geboomt rondom den tuin
Het zongoud zeefde brekende uit den nevel.
Traden de stoep we af voor dien breden gevel.
Groette gevogelt uit omgroende kruin.

De koele dauw lag op de bloemenperken
Waarlangs wij schreden tot daar 't water blonk;
De reiger wiekte er, kraaigekras weerklonk,
En 't ruiste in 't riet van karrekieten-vlerken.
(I. 289.)

Ik zat aan 't roer, gij met uw gouden haar
En lenige armen deed de riemen kraken:
Daar ver was 't doel: die lage en rode daken,
Haven, en schepen naast en door elkaar.

De mist toog op. Tussen hun rompen schoten
Wij door naar 't dorpje, een jong en stralend paar.
De drukte van den morgen groette ons daar:
Geroep en zang en langsschietende boten.

Terug weer rees de molen tussen 't riet,
Ons dorp en toren hief zich uit den polder.
De tuin ontsloot zich duidlijker en volder.
De ontbijtbel klepte al en wij marden niet.
(I. 290.)

Toen Verwey uit Antwerpen te Amsterdam teruggekeerd was schreef hij naar Mijnsheerenland brief op brief en in brief op brief werd hem van de heerlijkheden van ‘'t Hof’ trouw verslag gedaan. Vooralsnog bepaalde hij zich tot een medeleven, een medegenieten in den droom en schreef hij gedichten die zijn meisje op Mijnsheerenland, gezeten op een bankje in de Elzenlaan of in het bootje dobberend tusschen het rijzige riet, genieten kon:

Zó zal geen vorst zijn liefste kind omstoeten
Met vrome en trouwe, vorstlijke dienaren,
Als ik mijn kind met vrome en prachtge woorden.
Die zullen met haar gaan als zij langs boorden
Van stille waatren gaat, en 's nacht omwaren
Met stille lampen van eerbiedge groeten.

(I. 78.)

Amsterdam hield hem dat najaar '88 en het voorjaar van '89 bezig, en meer dan ooit werd door werk voor ‘De nieuwe Gids’ beslag op hem gelegd, nu Kloos, het spoor bijster geworden, in verwarring was geraakt, zoodat de lasten van de tijdschrift-redactie, de zorg voor de boekbeoordeelingen en voor het regelmatig verschijnen der afleveringen op hem alleen rustte. Maar zijn geluk werd er niet door vertroebeld, zijn blijdschap niet door beklemd. De herfst, met het korten der dagen, verdreef de zomergasten weldra uit Mijnsheerenland en in najaar en winter kon hij Kitty in het Florapark bezoeken als zijn werk

hem tijd ertoe liet. Menigmaal echter werd hij te Haarlem door een telegraphische noodkreet naar Amsterdam geroepen en moest hij den uit zijn evenwicht geraakten vriend te hulp komen. Het probleem Kloos bleef Verwey bezig houden, men kan wel zeggen dag aan dag. Den 16den Maart schrijft hij aan Kitty: ‘Vanochtend krijg ik telkens fragmenten van een brief aan Kloos in mijn hoofd. 't Hindert me dat van Eeden hem gezeid heeft dat ik alles wat hij maakt leelijk vind. Dat is niet waar, en hij vindt het beroerd dat te moeten gelooven, dat weet ik. Ik heb nergens zoo'n hekel aan als aan zulk soort misverstand. Ik zou hem willen schrijven dat het niet waar is, en wat ik leelijk en wat ik mooi van hem vind’. Maar hoe kòn Verwey schrijven, waar Kloos hem alle vriendschapsbetoon nadrukkelijk verboden had!

Intusschen was de verloving bekend gemaakt, en Verwey's vrienden verheugden zich erover, en spraken er hun blijdschap over uit. Zoo Sam - Arnold Aletrino - die kort te voren bloot gestaan had aan Chaps toorn en toch zoo onschuldig was als een geëngageerd jongeling - hij had zich 5 Juni '88 met Rachel Mendes da Costa verloofd - maar kan zijn. ‘Als er iets is waarvan ik heb opgezien’ - schreef hij 11 November - ‘is het je engagement geweest. Ik hoop dat de vriendschap die ik altijd voor Kit heb gehad ook op jou mag overgaan en dat ik in jou een even goeden vriend mag houden als ik altijd in Kit heb gehad.’

Ook de ouderen lieten zich niet onbetuigd. Daar was mr. M.C.L. Lotsy, ijverig medewerker aan de rubriek politiek van ‘De nieuwe Gids’ die Verwey 13 November gelukwenscht: ‘En dat kan *ik* vooral met vol vertrouwen doen, die de ouders van Uw meisje heb gekend en de erfelijkheid voor veel meer dan 90% de maakster onzer ziel acht, zoo goed als van ons lichaam, waarmee ik haar trouwens volmaakt één denk. Het zou Dr. v. Vloten stellig ontzaglijk veel pleizier gedaan hebben twee zijner dochters zoo verbonden te zien aan uitstekende vertegenwoordigers en verbreiders van den nieuwen geest.’

Ook Jozef Israëls verheugde zich van harte in het geluk van zijn jongen vriend en sprak de hoop uit spoedig kennis te ma-

ken met juffrouw van Vloten, ‘van wier vader ik altijd en veel gehouden heb, zoo dat zijn kinderen, al ontmoette ik ze nooit, voor mij geen onbekenden zijn.’ En op dezen brief van 14 November volgt, 12 December, als antwoord op de aankondiging van een bezoek: ‘Kom wanneer je wilt, je zult steeds welkom zijn bij uwe vrienden Israels.’ Verwey had het vertrouwen en de genegenheid van het echtpaar Israëls weten te winnen en zij raadpleegden hem graag over hun zoon Isaäc, over wien zij zich wel eens zorgen maakten.

Jozef Israëls was een man die levendige belangstelling gevoelde voor wat er op het gebied der letteren voorviel. ‘Hij had eerbied voor het nieuw-opkomende, voor den dageraad van een ander gevoelsleven’, vertelt Erens, die het echtpaar Israëls dikwijls op de Koninginnegracht te 's Gravenhage bezocht, en ‘onder het zachte licht der patentolie-lampen’, als de thee geserveerd werd, vertelde van de jonge dichterbent. ‘Van de literatuur was hij in het algemeen uitstekend op de hoogte, vooral van de Fransche en de Hollandsche. Zijn oordeel erover was even klaar en scherp geformuleerd als van een literator van professie.’

Kitty en Albert brachten het beloofde bezoek en de oude mevrouw gaf het jonge meisje bij die gelegenheid een kookboek ten geschenke. Latere eetgasten in het Noordwijksche duinhuis zullen zeker nooit hebben vermoed dat zij dineerden volgens het receptenpalet van den huize Israëls.

Een moeilijk moment brak voor Albert aan, toen hij zijn stiefmoeder van zijn trouwplannen vertellen moest. Leentje Hesta had uitnemende eigenschappen, en in haar hart meende zij het niet kwaad met haar stiefzoon. Maar zij was spoedig beleedigd, overmatig prikkelbaar en de oorsprong van haar nerveuse reacties was in den regel onnaspeurlijk. Iets over den oorsprong van haar humeurigheid wordt misschien opgehelderd in een brief dien zij in September '83 naar Amerika schreef, en waarin deze passage voorkomt: ‘...Niettemin hoor ik toch graag iets aangaande de zaken, want hoewel ik mijn hoofd en handen vol heb met de dagelijksche zorgen en er in huis gewoonlijk veel over spreek, neemt dit toch niet

weg dat ik veel belang stel in zaken buitenaf, al heb ik dikwijls geen tijd ernaar te hooren of over te lezen. Ik denk dat dit wel eens de oorzaak is dat ik knorrig ben over de huishoudelijke drukte welke niet in staat is mijn hart geheel in te nemen, zooals toch bij veel menschen het geval is.'

De knorrigheid, wat dan ook de oorzaak geweest mag zijn, maakte de sfeer in het huis aan de Rozengracht in ieder geval beklemmend. De kinderen moesten angstvallig op ieder woord passen, uit vrees, dat het de vonk voor nieuwe explosies zou zijn.

Verwey had reden aan te nemen, dat ook de mededeeling van zijn verloving de uitwerking van zulk een vonk hebben zou. Maar het viel meê. 'Waarom zou Albert niet trouwen', zei Leentje Hesta, 'hij heeft er den leeftijd voor.' Toch liet de ontstemming over Alberts plannen niet lang op zich wachten. Doch die ontstemming kon geen schaduw werpen op Verwey's geluk. Daarvoor was de lichtkracht van dit geluk te sterk; daarvoor ook was hij innerlijk te zeer aan de huiselijke sfeer ontgroeid. Hij had ook in de nieuwe woning, Rozengracht 57, waarheen de Verwey's in den zomer van '86 waren verhuisd, een eigen kamertje en indien het zoo uitkwam kon hij daar zijn meisje ontvangen. Maar liefst bezocht hij haar te Haarlem, om met haar te wandelen door de bosschen van Aerdenhout, in dien tijd nog landelijk en nog niet tot villapark verkaveld. Wandelingen waarmede trouwens reeds lang vóór van een verloving sprake was, een gewoonte was gemaakt.

Ook paardrijden bleef voor Kitty een aantrekkelijke ontspanning, al was paardrijden in de omstreken van Haarlem niet te vergelijken met het rijden langs het meer van Genève. Verwey had tijdens zijn verblijf in Nieuw Mexico op menige paardenrug gezeten en was met de beste dravers van den heer Sherwin de wildernis in gegaan. Maar hij reed zooals het hem gemakkelijk leek, niet volgens de regelen van de kunst. Om Kitty op haar ritjes rond Haarlem te kunnen vergezellen nam hij les in de Amsterdamsche manége en deze lichamelijke inspanning vormde een gezond tegenwicht voor zijn geestelijken arbeid. In het gedicht 'Bij den Dood van J.A. Alberdingk

Thijm', dat in 'De nieuwe Gids' van April '89 werd afgedrukt vindt men equestrische theorie in versvorm en neemt men waar hoe de dichter de ervaring van het paardrijden in den dienst der verbeelding heeft gesteld:

> Laatst reed 'k in de manege een grillig paard,
> En de pikeur, die wou dat 't wennen zou,
> Liep met de zweep te klappen en een striem
> Patste over de enkels en omhoog stoof 't dier.
> Toen knéep 'k wel met de knieën stijf, strak-spiers
> Perste ik de hakken neer, teenspitse' omhoog,
> Spierde óp 't laf lichaam, een kolom van toorn, -
> 't Kop-rukken rilde door mijn rustge vuist; -
> Trots, hoog op staatger stappen deining mee,
> Reed 'k die mij reed, en 't trots dier onder mij
> Schokte 't spiertrillen van mijn trotsen toorn: -
> Zo moet ook leren wie het leven rijdt,
> Zó vast te zitten, dat hij 't zaêl houdt als
> De onzichtbare pikeurs met zwepen slaan.
> *(I. 108.)*

Verwey was 21 Maart op de begrafenis van Thijm geweest, waar vele letterkundigen van de oude en de jonge generatie, Pierson zoowel als Kloos, aanwezig waren en hij had op een afstand staan luisteren naar de overigens in den wind verwaaide woorden der plechtige toespraken, terwijl hij, zooals hij aan zijn meisje schreef, terdege de spierpijn in zijn dijbeenen voelde, pijn die de rug van het paard hem berokkend had. Reeds 19 Maart was hij aan het Thijm-vers bezig. 'Het geheel wordt wel aardig en grooter van snit dan ik gedacht had', schreef hij. Den 25en heeft hij het voltooid en schrijft: 'Als geheel vind ik het een aardig en gelukkig vers al hoop ik later veel krachtiger en eenvoudiger te schrijven. Het heeft zoos 170 regels.' Voltooid was het toen dus niet. want het telt, zooals wij het thans kennen, twee-en-zeventig versregels meer. Het schrijven ervan was voor Verwey ook een experiment en méér dan dat; hij kon er moeilijk mee eindigen; hij hield ervan. Hij zocht in dat jaar zijn nieuwen vorm en meende hem in de richting van *deze* poëzie gevonden te hebben.

Paardrijden, verzen schrijven met pijn van het paardrijden en voor een bevriend schilder poseeren, met gedachten aan ver-

zen, als hij niet werkte in zijn studieboeken of brieven aan Kitty schreef, zoo bracht hij de voorjaarsmaanden van '89 door. Terwijl hij aan het Thijm-vers werkte schilderde Isaäc Israëls zijn portret, dat tegelijk met het Thijm-gedicht, op 25 Maart werd voltooid, of liever heette voltooid te zijn, want ook aan dit schilderstuk ontbrak nog iets: de handteekening van den maker. Het was een mooi, fijn en diep-doorwerkt portret geworden dat alle ingekeerde aandacht, al het zinnende van den dichter weergeeft.

In den zomer van dat jaar bracht hij dan korten tijd bij oom Jan van Gennep op ‘'t Hof’ in Mijnsheerenland door. Een voor hem nieuwe wereld vol geur en kleur, vol zoelte en zon, al kende hij reeds veel van die landelijke heerlijkheid uit brief en verhaal. Maar eigen ervaring zou deze wereld toch pas tot een indringende werkelijkheid maken. Hoe de dagen op het buiten werden doorgebracht, de gedichten uit ‘De nieuwe Tuin’, die ik reeds heb aangehaald, geven er een denkbeeld van. Kitty kon haar dichter, dwalend door tuin en veld, nog in menig luchtig geheim van de familie-geschiedenis inwijden:

> Wij gingen speels en luistrend op en neder
> In de elzenlaan die de open wei omsluit.
> Gij lei mij lachend menig inschrift uit
> En vondt met weemoed half-vergroeide weder.
>
> Toen op een bankje zittende voor 't gaas
> Waar kostbre vogels bonte halzen strekken,
> Zien we op het daakje tortels trekkebekken -
> Wij, half in droom, glimlachen naar elkaar.
> *(I. 290.)*

Maar bij het genot van baden en roeien, van bloemen zamelen en vogels voêren; bij het plukken der zon-doorstoofde vruchten die, versch van de twijgen, genoten werden, bij alle zorgelooze blijdschap van het buitenleven, werden de boeken toch niet veronachtzaamd.

> Tegen den muur waar abrikozen rijpen
> En de appelboom in 't hangen schaduw geeft,
> Lezen wij schoonheid die een dichter heeft,
> Wijl luid op 't tuinhuis warme mussen slijpen.

Tussen de vruchten, met een zwarten mond,
Zaten wij dan en lachten warm en blijde:
Takken vol vruchten ruisen ons ter zijde,
Dof rollen rijpste naast ons op den grond.
(I. 291.)

Dien zomer volgde, op het wonen te Mijnsheerenland, nog een verblijf in Huis-ter-Heide. Verwey bracht daar twee weken bij de Van Vlotens door. Hij schreef er enkele van de laatste gedichten voor den bundel welke hij weldra uitgeven zou, o.a. 'Bos-wandeling', en wij herkennen in de figuur van het meisje, dat hij teekent, zijn meisje, en in het zomersch geluk dat hij uitbeeldt en waarvan zijn speeltuig trilt, zíjn geluk.

Om dit geluk in duurzaamheid te bevestigen diende er echter niet slechts gedroomd en genoten, er diende ook gewerkt te worden aan een grondslag waarop de verloving in een huwelijk over kon gaan. Wat nood deed was een broodwinning.

Verwey bezat zijn aandeel in het eigendom van 'De nieuwe Gids', het tijdschrift dat hij had helpen stichten, groot had helpen maken, waaraan hij sinds de oprichting al zijn krachten gegeven had. Van dit tijdschrift verwachtte hij thans medewerking tot het leggen van een materieelen grondslag voor zijn huwelijksplannen. Hij was in voldoende mate zeker van zichzelf, zeker van eigen kennis, bekwaamheid en werkkracht om voor de toekomst niet beducht te zijn, maar er moest, in hoe bescheiden vorm dan ook, een basis voor een vast inkomen worden gevonden.

Daartoe riep hij in October '89 de medewerking in van zijn vriend Van der Goes, en van zijn aanstaanden zwager Frederik van Eeden, beiden zijn mederedacteuren. Daar in de gegeven omstandigheden op de medewerking van Kloos niet te rekenen viel en diens *tegenrverking* zelfs niet uitgesloten was - men denke aan den brief van Kloos, 26 September '89 gedateerd, in het vorig hoofdstuk afgedrukt - wilde Verwey eerst met de beide andere redacteuren tot overeenstemming komen. Den 5den October schreef hij daarom volgende brieven:

'Beste Free, met Goes heb ik afgesproken, als jij ook kunt, Dinsdagavond te vergaderen. Waar, bij hem of bij jou, zal afhangen van jouw antwoord.

Wat ik jullie wou meêdeelen is 1° mijn aftreden als redacteur. Die meêdeeling zal je niet verbazen: ze doet niets dan een feit uitspreken dat al sinds een jaar in wezen is. Ik heb er behoefte aan door mezelf en jullie goed verstaan te hebben *rvat* mijn positie is, om daarna zooveel ik kan te doen voor mezelf en de N.G.

2° wou ik voorstellen dat ik als vast medewerker aan de N.G. verbonden blijf: dat ik beloof jaarlijks minstens 10 à 12 vel bij te dragen, - dat ik toesta dat mijn naam op den omslag blijft; - maar daartegenover: dat de N.G. mij een vast jaarlijksch inkomen toestaat van zeshonderd gulden, te betalen in maandelijksche termijnen van vijftig.

Je kent mijn omstandigheden en weet dat ik niet anders *kan* voorstellen. Mocht je erop tegen hebben de N.G. zoo te belasten, bedenk dan liever middelen om haar schadeloos te stellen, maar verzet je niet tegen *dien vorm* van mij tot werken in staat te stellen. Al was het niet anders dan een vriendedienst die je me dusdoende beweest, dan zon je die als de eerste die ik na zooveel jaren van je *vraag* niet mogen weigeren. Intusschen geloof ik voor de N.G. wel zooveel geweest te zijn en nog te kunnen zijn, dat ik die hulp aan haar wel verdien.'

En aan Van der Goes:

'Amice, wat ik op de vergadering van Dinsdag wou meêdeelen is 1° mijn aftreden als redacteur.

Omdat ik toch al lang geen redacteur was doe ik daarmee niets dan een feit uitspreken met het enkele doel jullie en mezelf voor goed te doen erkennen hoe ik me tot de N.G. verhoud.

2° dat ik wou dat de N.G. me aan zich verbond als vast medewerker met een salaris van *f* 50.- 's maands. Ik beloof daarvoor 10 à 12 vel 's jaars te leveren en mijn naam op den omslag te laten.

Als je wist hoe noodzakelijk het voor me is dat *die* uitkeering in *dien* vorm me niet geweigerd wordt, dan zou je geen oogenblik aarzelen de N.G. te belasten ter wille van een vriend die liever geven dan krijgen zou, maar het ongeluk heeft een Hollandsch poëet te zijn.'

Van der Goes antwoordde onmiddellijk. Reeds den volgenden dag schreef hij: ‘De vorm-quaestie zelf is van enkel commercieelen aard; op dit oogenblik, zooals de redactie nu is samengesteld, bestaat van beide kanten de wensch om een vorm te vinden zoo royaal en tegelijk zoo gemakkelijk mogelijk.’ Maar hij had er bezwaar tegen dat Verwey's naam, als redacteur, op den omslag gehandhaafd bleef:

‘Wij mogen volstrekt niet een gedeelte van de verantwoordelijkheid laten berusten waar zij niet meer behoort; [.....] het is geen onverschillige zaak of jij redacteur bent of niet, zoomin als iets onverschillig is dat door jou in het openbaar wordt verricht; iemand van jouw positie kan niet doorgaan voor anders dan hij is of geacht worden in een zekere qualiteit werkzaam te zijn die hij in werkelijkheid niet bekleedt’.

Van der Goes had zich dus gehaast zijn vriend zoo veel mogelijk tegemoet te komen.

‘Daar krijg ik een brief van Goes’ - schrijft Verwey aan Kitty - ‘met bericht dat hij - en zooals hij zeit de heele redactie - niets liever verlangt dan een vergelijk zooals ik voorstel, “zoo royaal en tegelijk zoo gemakkelijk mogelijk”. Hij raadt me niet aan den naam op den omslag te laten, maar dat is een bijzaak.

Mijn meening zou zijn dat *ƒ* 600.- kan worden betaald tegen een minimum hoeveelheid kopy van 8 vel per jaargang van zes nummers en van 14 vel per jaargang van 12 nummers’. Dat is door elkaar van 11 vel. Ik had voorgesteld 10 à 12.

‘Goes vraagt nu alleen nog in hoeverre ik mijn eigendomsrechten in mijn redacteursrechten begrepen acht. Ik zal hem schrijven dat we met zijn drieën makkelijk zullen kunnen uitmaken of en in hoeverre 't billijk is dat mijn rechten als eigenaar door dat vergelijk moeten gewijzigd worden’.

Over de quaestie der eigendomsrechten gaf Verwey 7 October aan Van der Goes nog een nadere toelichting:

‘Dank voor je brief. Ik bedoel alleen aftreden als redacteur. Mijn eigendomsrechten, nietwaar zijn iets afzonderlijks. Of en op wat voor voorwaarden we die zouden moeten wijzigen of te niet doen zal afhangen van wat wij drieën, als we alles over-

wogen hebben, billijk vinden. Me dunkt, als de wil van weerskanten goed is zijn we 't daar gauw in eens. Ik verlaat me daarin voornamelijk op jouw oordeel.

Wat mijn naam betreft hoef ik je niet te zeggen dat ik hem liever eraf dan erop zal zien. Ik zou hem laten om het tijdschrift niet te schaden maar 't zelfde effect zal een in 't oog loopende bijdrage hebben.'

Vrijdagavond 11 October schrijft Van der Goes dan nog:

'Van Eeden vindt het ook goed. Ik ben nu even naar Kloos. - Je kunt dus morgen ochtend de zekerheid hebben - en géven - die je verlangt. Er is eenige omzichtigheid te gebruiken met Kloos, daarom kan ik je niet garandeeren dat het stukje morgen geteekend zal zijn; wèl sta ik er voor in dat de zaak in orde is. -'

Blijkens de verdere correspondentie is dan 31 October een contract, in den geest dezer brieven opgesteld, tot stand gekomen, zij het een contract met een opzeggingstermijn van één maand. Hierdoor was tenminste een klein vast inkomen gewaarborgd - het aantal abonné's van 'De nieuwe Gids' wettigde destijds optimisme - en kon, gezien de andere bronnen van inkomsten, aan trouwen worden gedacht. De huwelijksvoltrekking werd dan ook op 6 Maart '90 vastgesteld.

Vóór Verwey met Kitty van Vloten een nieuw leven begon wilde hij het vroegere met de uitgave zijner 'Verzamelde Gedichten' afsluiten. Hij kende zichzelf genoeg om te weten dat zijn latere werk een ander karakter dragen zou. Met zijn huwelijk werd een levensperiode begrensd en de spiegel dezer periode, zijn poëzie, behoefde een kader. Hij onderwierp zijn eersten dichtbundel aan een revisie en schrapte enkele gedichten die hem, nu hij ze op een afstand beschouwen kon, toch van te geringe beteekenis leken, en verzamelde verder al wat hij sindsdien aan verzen geschreven had. Ook de vertaling van Marlowe's 'Faustus' nam hij op in den bundel, die in October '89 bij Versluys verscheen, en waarvan hij zich haastte exemplaren aan zijn verwanten en vrienden te zenden.

Van Eeden, die juist in dien tijd ten opzichte van Verwey in een eenigszins stekelige stemming was - hij had zich voor de

overeenkomst die aan Verwey een vast jaargeld verzekeren moest slechts moeizaam laten winnen en hij had Verwey in Augustus van dat jaar tegengewerkt toen deze in ‘De nieuwe Gids’ een bijdrage van Hofker geplaatst wilde zien - liet zich over den bundel niet zeer vriendelijk uit. Zijn briefje van 21 October '89 is in zijn soort te kenmerkend voor Van Eedens verhouding tot Verwey, dan dat het hier zou mogen ontbreken. Het luidt:

‘Beste Albert, Bedankt voor de toezending van je gedichten. Ik was zeer getroffen door een aantal sonnetten daarin, waarvan ik het bestaan niet eens vermoedde en die ik vind dat tot het allermooiste hooren wat je geschreven hebt. Ik heb er vanmiddag groot genot door gehad.

Dat je het boek ontsierd hebt door die nare, onbeduidende versjes van den laatsten tijd vind ik erg jammer en ik zal wel de eenigste niet zijn. Die regeltjes aan Jan Piet [Veth] zijn toch al heel onnoozel en dat Goethe vers vind ik infaam kinderachtig [.....]. Vind Kitty dat ook geestig of mooi? 't Is dikwijls ongeloofelijk hoe een schijnbaar sterke vrouw zich buigen kan naar haar man. Waarom wil je absoluut verzen maken als er geen emoties in je zijn waaruit ze alleen kunnen groeien. Je kunt evengoed een boom probeeren te maken van zand, omdat andere boomen uit 't zand gegroeid zijn. Het is een prachtige brand geweest, maar nu is 't bosch afgebrand en schijn je te moeten wachten tot er weer wat gegroeid is. Waarom probeer je nu den grond te laten branden? Dat gaat toch niet. Het geeft toch geen vlammen maar leelijke rook. En het is een bedroevend mal spektakel.

Je hebt waarlijk vooreerst genoeg gedaan.

Wees niet boos op mij. Ik zou zoo vrij niet schrijven als ik niet in deze laatste uren mijn oude vriendschap en oude bewondering plotseling wakker had voelen worden, klaar wakker, door die mooie, oude verzen waarvan ik nooit gehoord had.

je vriend Free.’

Die mooie, oude verzen zijn natuurlijk die van de cyclus ‘Van de Liefde die Vriendschap heet’. Het zijn de eenige die niet

reeds in ‘De nieuwe Gids’ afgedrukt of afzonderlijk uitgegeven waren. Overigens behoeft dit briefje nauwelijks commentaar.

Ook nu doet de brief van Thijm aangenamer aan; niet omdat de critiek welwillender, maar omdat de gevoelssfeer waaruit zij voortkomt zuiverder is. Het gedeelte uit den brief van 29 October, dat op de ‘Verzamelde Gedichten’ betrekking heeft luidt:

‘Amice, Ik dank je zeer voor de toezending van je boek. Het is heel aangenaam alles zoo bij elkaar te hebben. Mijn gevoelens, voor zoover je je verwaardigt je die te herinneren, ken je. Ik zal die daarom dus bij deze gelegenheid niet herhalen (neem me niet kwalijk, dat ik zoo raar stel, ik ben een beetje on-gesteld). Als ik je verzen lees, beproef ik al tijd mij sterk te herinneren precies je stem, zoo als ik ze je heb hooren voorlezen of zoo als ik je ze zoû hebben kunnen hooren voorlezen. Ik weet niet absoluut of maar mij dunkt toch zeker dat het geluk, dat jouw verzen mij bezorgen, verhoogd wordt doordat ik je ken, jouw en je stem en alles. Dit is iets dat niet al tijd doorgaat, alleen bij sommige personen. Als ik mij Gorter herinner, verminderen zijn verzen voor mij in waarde.’

Wat Kloos betreft, hij besprak het boek reeds in het December-nummer van ‘De nieuwe Gids’. Een uitvoerige bespreking waarin deze hartstochtelijk-subjectieve beoordeelaar in zijn inleidend woord zóó nadrukkelijk verzekert dat hij geen persoonlijke gevoelens wil laten gelden - ‘o, wat zijn persoonlijke belangen en gevoelens bij *die* groote eerlijkheid, die zichzelf steeds verbeterend, sterk genoeg is, om haar liefste gedachten en wenschen te dooden, zoodra als de werkelijkheid ze ijdel doet zijn’ - dat men zich niet onttrekken kan aan den indruk dat hij het met persoonlijke gevoelens tijdens het schrijven van dit artikel zeer te kwaad heeft gehad.

De critiek van Kloos moest in *die* jaren nog invloed oefenen. Men moet niet vergeten dat hij pas een jaar te voren zijn sonnetten van ‘Het Boek van Kind en God’ had gepubliceerd; dat hij voor alle ingewijden *de* uitverkoren dichter der nieuwe generatie was en dat zijn literaire kronieken nog niets van hun

scherpe logica en hun stylistische tref-zekerheid hadden ingeboet. Van elk zijner uitspraken ging een enorme suggestie uit.

Behalve enkele gedichten, de laatste groepen van zijn nieuwen bundel, heeft Verwey niet veel geschreven in het jaar '89. Er was minder aanleiding toe. De band met het tijdschrift was los geraakt. Kloos, uit Londen teruggekeerd, behartigde weer, nu door Hein Boeken terzijde gestaan, het redactie-secretariaat en de verhouding tot Kloos was, wij weten het, te moeilijk geworden dan dat Verwey in redactioneele aangelegenheden ingrijpen kon.

Zijn dagboek-aanteekeningen dier dagen bevatten weinig over uiterlijk gebeuren. Een enkele bladzijde, 17 Augustus gedateerd, teekent het samenzijn in het Florapark, een avond dat ook Van der Goes op bezoek was en Gerlof van Vloten een lampekap versiert.

'Ger teekent op de lampekap tafereelen uit den bijbel: Adam en Eva bij den boom en de engel. Kaïn slaat Abel dood. Jacob en de ladder met engelen. Het verkoopen van Jozef. - Goes maakt gekke opmerkingen. Ger is eenenal attentie en vindt alles belangrijk.'

Uit andere aanteekeningen dier dagen blijkt dat Verwey verdiept is in de studie van Goethe, Rousseau en Kant. Aan de eigenlijke studie van Spinoza is hij dan nog niet toe, evenmin als aan die van Hegel, maar de geest van Spinoza komt tot hem uit Goethe's geest en Verwey's pantheïstische gemoedsgesteldheid richt zich aan die van Goethe op, vindt in Goethe's dichterlijke belijdenis steun, al leest hij ook Goethe niet zonder critiek. 'Hoe ouder Goethe werd,' - teekent hij aan - 'met hoe algemeener gedachten en voorstellingen hij zich liefst ophield; globale opvattingen en veelomvattende symbolen.

Ik voor mij zou integendeel hoe langer hoe werkelijker en concreter willen worden. Want een uitspraak of een beeld moet eerst werkelijk, onmiddellijk uit de natuur in- en uitgeslagen zijn eer ik zijn algemeenheid of veelomvattendheid de moeite waard vind.' En uit 'Wahrheit und Dichtung' schrijft hij deze uitspraak af: 'Die wahre Poesie kündet sich dadurch an, dass

sie, als ein weltliches Evangelium, durch innere Heiterkeii, durch äusseres Behagen, uns von den irdischen Lasten zu befreien weiss, die auf uns drücken.'

De stof die hij doorwerken wil, overweldigt hem nu en dan. Hij is er zich van bewust, dat hij in de komende jaren voor een enorm zware taak zal komen te staan, maar het beneemt hem niet den moed. 'De omvang van mijn stof is zoo groot, dat ik wel altijd een groot deel van mijn tijd zal moeten bezig zijn met van allerlei gedeelten 't algemeene te ordenen en me de hoofdzaken bewust te maken, - en alleen het deel dat ik overhoud kan gebruiken om concrete beelden vóór me te houden en uit te drukken. Maar ik zou heel blij zijn als er - al duurde 't nog een jaar of wat - eens een tijd kwam dat ik voorraad van klare beelden had en altijd in fantasieën leefde die ik uitschreef.'

Met dat al wordt er in het jaar '89 wel veel gelezen en gestudeerd en worden wel enkele verzen geschreven, de meeste spelenderwijs, een enkel, zooals het Thijm-gedicht, bewust in de innerlijke spanning welke groot werk vereischt, maar andere bijdragen voor 'De nieuwe Gids' blijven in de pen. Ook als 31 October van dat jaar het contract met zijn mederedacteuren gesloten is komen de eerste artikelen, die Verwey zich verplicht heeft te schrijven, niet zoo gemakkelijk op papier. Vermoedelijk heeft hij er zich ook niet druk over gemaakt. Behalve zijn studie neemt de voorbereiding tot zijn huwelijk hem in beslag. Nog enkele maanden en hij zal, een getrouwd man, in eigen woning huizen, en daar tijd en rust vinden om de bijdragen te schrijven welke men van hem verwacht en ook eischen mag.

Die woning moest eerst nog worden gevonden. Wanneer men niet door een maatschappelijke werkkring op een bepaalde woonplaats aangewezen is, wordt de keus moeielijk. Voor een zoo bevoorrecht iemand staat de geheele wereld, of tenminste het geheele land, verlokkend open. Kitty wilde graag buiten wonen. Met haar verlangen naar landelijke ruimte leefde zij liever niet ingemetseld boven plaveisel van plein of straat. Albert had tegen het wonen buiten geen bezwaar. Enkele

jaren vroeger zou hij zulke bezwaren allicht wel hebben gevoeld, maar hij was veranderd en hij begreep dat de natuur hem in meerdere mate inspireeren zou dan de cultuur. Wij weten dit uit de dagboekbladen waaruit wij hierboven reeds enkele grepen hebben gedaan.

'Als geboren kunstenaar' - schreef hij - 'werd ik niet het eerst en het sterkst getroffen door de natuur, maar door de kunst. En daarin ook niet het sterkst door de kunst die het natuurlijkst leek, maar door de kunst die het meest heelemaal *kunst* was, me de duidelijkste beelden voor de verbeelding bracht, n.l. door de kunst van Keats. Toen de beelden me gingen vervelen, toen ik gebrek kreeg aan voorstellingen, waar ik op af kon gaan, ook in mijn leven, toen ben ik, door den nood gedrongen dus, als een arm, zich vernederend kunstenaar, de natuur gaan opzoeken, die me nu mijn nieuwe beelden geven zal. En nog treft de natuur me dan het meest, als ze me herinnert aan een of ander vers, waaraan de in mij opkomende verzen als soortgelijk kunnen aansluiten. Zoo sluit mijn Boschwandeling aan bij verzen van Potgieter in 't begin van den Landjonker, en een enkel in Perks Mathilde.

Vroeger was de natuur me wel dikwijls aanleiding, maar mijn lektuur materie. Nu is de natuur me aanleiding en materie tevens, maar dikwijls met aansluiting aan een vers.'

Wat Verwey vroeger aan de stad bond, het intensief geestelijk verkeer met bentgenoot en vriend, had bovendien veel van zijn aantrekkelijkheid ingeboet. Van Kloos was hij vervreemd. Van Eeden en Erens woonden in Bussum, Karel Thijm in Bergenop-Zoom. Waarom zou ook niet hij een woonplaats zoeken waar hij zich aan studie en contemplatie, zonder stoornis te duchten, overgeven kon?

Maar zijn nieuwe woonplaats moest aan één voorwaarde voldoen. Een bibliotheek moest in de nabijheid zijn. Daarom werd o.a. aan de omstreken van Leiden en van Den Haag gedacht. Kitty en Albert gingen op onderzoek uit, eerst naar Wassenaar, en toen, op eenmaal, werd Villa Nova te Noordwijk ontdekt.

Het was, voor jonggehuwden, een groot huis, met een stal aan

de overzijde van den weg. Maar het stond eenzaam aan de landzijde der duinen en die eenzaamheid welke voor geestelijken arbeid rust waarborgen kon was aantrekkelijk. De verbinding met Leiden, een rammelend stoomtrammetje dat om de twee uur reed en dat met veel oponthoud zijn weg vond, slingerend door het kostbare bollenland, was primitief, maar men wist in dien tijd, toen de electrische tram hier te lande nog niet ingeburgerd en de automobiel nog niet populair was, niet beter. Bovendien, wie lezen wilde kon ook lezen in de tram.

Villa Nova was oorspronkelijk bewoond geweest door professor d'Ablaing van Giessenburg, die paard en rijtuig hield en wiens koetsier op een kamertje op de eerste verdieping sliep. Dit kamertje werd door de Verwey's als logeerkamertje gebruikt, maar het bleef, naar de oorspronkelijke bestemming, tot op den huidigen dag ‘koetsierkamertje’ heeten. Professor d'Ablaing was, na het huis één jaar bewoond te hebben, gestorven, en zijn weduwe had zich gehaast een minder eenzame woonplaats te vinden. Want Noordwijk aan Zee wàs eenzaam. Het lag te afgelegen om als badplaats in trek te zijn; Katwijk was toen gemakkelijker te bereiken. Behalve Villa Nova was er alleen nog Villa Styrum, eveneens aan de landzijde van de duinen, en verder was er niets dan het kleine visschersdorp, met, aan zee, een paar kleine hotels voor de schaarsche zomergasten.

Villa Nova had vier jaar leeg gestaan toen het door de jongelui ontdekt werd. Mevrouw van Vloten kocht het huis op de helling van het hooge duin van welks helm-begroeide top men over het dorp heen keek en de zee kon zien; en Verwey werd haar huurder.

Het zoeken naar de toekomstige woning had tijd genomen, de beslommeringen over de inrichting van het huis eveneens. En jonge liefde heeft een jaloersche natuur; zij gunt geen andere hartstochten het levenslicht. Het was daarom niet verwonderlijk dat er in de eerste maanden door de redactie van ‘De nieuwe Gids’ geen bijdrage van Verwey ontvangen werd. Verwey, in zijn blijmoedig optimisme, en zich van zijn groote

werkkracht bewust, wist zeer goed dat hij den achterstand spoedig inhalen zou, nog voor de zomerzon boven de duinen stond. En in zijn geluksroes hield hij geen rekening met een persoonlijke vijandschap welke hem maar al te graag uit die roes opschrikken zou; hield hij niet voldoende rekening met de letter van het contract; vertrouwde hij te veel op den vriendschappelijken geest bij twee der redacteuren, die met hem en Kloos hun naam onder dit contract hadden gezet.

En zoo kon het gebeuren dat dit contract, voor Verwey geheel onverhoeds, werd opgezegd, en dat daarmeê, aan den vooravond van de huwelijksvoltrekking, de materieele grondslag voor dit huwelijk werd weggerukt. Het was voor Verwey, wat men, met een thans in de politiek gebruikelijke gemeenplaats, zou kunnen noemen: een dolksteek in den rug. En de man die deze dolksteek had kunnen verhinderen maar niet verhinderd had, was Verwey's aanstaande zwager Frederik van Eeden, mede-oprichter van ‘De nieuwe Gids’, mede-onderteekenaar van het contract. Van Eeden haastte zich de onheilsbode te zijn. Zijn brief, 26 Januari '90 gedateerd, luidt:

‘Amice, er is gister-avond in de vergadering besloten het contract met 1 Februari op te zeggen. Hoewel ik het geen plezierige boodschap vind, schrijf ik het je terstond zelf, omdat Kloos er misschien geen haast mee maakt en het toch voor jou van groot belang is het gauw te weten met het oog op je trouwplannen.

Je hebt kunnen voorzien dat dit zou gebeuren. Wij hebben onzen goeden wil getoond, wij konden niet weten wat je gereed hadt. Maar nu er voor de volgende aflevering weer niets van je is missen wij elken waarborg. Je kunt de schade nu toch bezwaarlijk meer inhalen, in de volgende maanden zul je toch wel niet meer tijd hebben dan in de vorigen. Dan zou met Mei de afbetaling van zelf ophouden, als je niet aan de voorwaarden hadt voldaan.

Wij hebben de zaak terstond onhoudbaar gevonden, maar op jou aandringen de proef willen nemen. Daarom verlangden we die voorwaarde van de opzegging.

Nu wij niets van je werk zien of hooren vonden wij het beter

het contract nu op te zeggen, vóór dat je op dit vooruitzicht trouwt; - omdat je er ons met recht een verwijt van zou kunnen maken als wij er langer mede wachtten.'

Ook dit is een brief die geen commentaar behoeft. Maar de geest die hem ingegeven heeft wordt te meer dubieus wanneer men weet, dat Frank van der Goes de redactie-vergadering van 25 Januari niet had bijgewoond, zoodat het besluit genomen was door Van Eeden en Kloos. Had de eerste zich tegen dit, misschien door de letter van het contract gewettigd, maar toch weinig sympathiek optreden, verzet, de overeenkomst zou zeker niet op dusdanige wijze verbroken zijn.

Dat Van der Goes niet ter vergadering aanwezig was geweest blijkt uit een brief dien Verwey 29 Januari over dezen tegenslag aan zijn meisje schreef, en waarin wij lezen:

'Free heeft zijn laatste troef uitgespeeld. Hij heeft me een brief gestuurd met de boodschap dat den 25sten besloten was 't contract op te zeggen. Zóó maar. Hij schreef me dat met het oog op mijn trouwplannen! Hoe vin je'm? Maar 't mooiste komt nog. Vanochtend ben ik met dien brief naar Goes gegaan en daar hoorde ik, dat Free den laatsten tijd voortdurend op die opzegging aandringt en dat Goes den 25sten niet had meê-vergaderd, zoodat het zoogenaamd besluit er een was van Free en Kloos, voornamelijk van Free.'

Enkele dagen na ontvangst van Van Eedens brief ontving Verwey ook de officieele opzegging, met de hand van Kloos geschreven en, hoewel 1 Februari gedateerd, blijkens het poststempel pas 7 Februari verzonden. Kloos had dus inderdaad geen haast gemaakt.

Natuurlijk had Van der Goes zich, toen dit voor Verwey zoo teleurstellende besluit in zijn afwezigheid genomen was, noodgedrongen naar de beslissing van de meerderheid der redactie moeten voegen. Hij kon, hoe goed van wil hij ook was, aan het gebeurde niets veranderen. En Kitty en Albert hadden het probleem op te lossen hoe zij de tijding aan mevrouw Van Vloten zouden meêdeelen. Het was niet gemakkelijk, na al wat reeds voor de huwelijksvoltrekking, die zes weken later plaats hebben zou, voorbereid was. Van Eeden was hen echter reeds

vóór geweest; hij had zich gehaast zijn schoonmoeder in te lichten.

Gelukkig had mevrouw Van Vloten menschenkennis genoeg om in te zien, dat een man als Verwey, dank zij karakter en capaciteiten, onder alle omstandigheden zijn weg wel vinden zou. Zelf had zij ondervonden hoeveel teleurstelling een langdurige verloving berokkenen kon - haar verloving met Van Vloten had, óók wegens maatschappelijke tegenslagen, acht jaar geduurd - en zij wilde de eenmaal gevormde plannen niet laten verijdelen.

De huwelijksvoltrekking bleef op den oorspronkelijk vastgestelden datum, 6 Maart, bepaald.

Tiende hoofdstuk
Het huis op de helling van het duin

Van alle wondren
Die de vorm van mijn leven bepaalden - want elk gebeuren
Kwam altijd juist wanneer ik het onvoorwaardlijk
Behoefde en was dan een wonder gelijk, hetzij dan
Een boek of een vriend, een geboorte of een dood, een liefde
Zo goed als een haat, somtijds een geluk, en dan weer
Een ramp, en beide even vaak een mij persoonlijk
Betreffend geval als een noodlotsstorm van de wereld -
Van al die wondren was dit huis het grootste,
Dit huis en wat het inhoudt, en de ruimte
Waarin het is gelegen, en de stonde
Waarin 't gereed stond. Jaar op jaar beschouwde
Ik iedre morgen zoals nu de hemel,
Ik las van het landschap de trekken, de een na de ander,
En wendde me dan tot het werk, het steeds-begeerde.
Dat dit nauwlijks meer dan een omvensterd
Plankier, vooruitgeschoven op een duinrand,
Het verblijf is geworden van zoveel schatrijke uren,
Verbaast mij daaglijks. Daaglijks dat ik van hieruit
Mijn leven stoorloos zond tot sterren en mensen.
(II. 286.)

Door de opzegging van de overeenkomst met ‘De nieuwe Gids’ werd Verwey ontheven van den dwang om voor het tijdschrift werkzaam en voortdurend productief te zijn. Hij kon zich dientengevolge ongestoord wijden aan de studie, aan de voorbereiding van de groote levenstaak welke hij zich had gesteld. Maar hij was te lang schrijvend werkzaam geweest dan dat hij het contact met een lezerspubliek gemakkelijk ontberen kon en een eenzijdige geestelijke functie, als studie zonder meer, hem op den duur zou kunnen bevredigen.

In de eerste maanden van zijn huwelijk bemerkte hij evenwel

nog weinig van zijn gemis. Toen dit zich gevoelen deed zocht hij, met de onuitputtelijke energie die hem eigen was, nieuwe wegen om een ontvankelijk gehoor te vinden voor zijn zingend of betoogend woord.

Het huwelijk was op den vastgestelden datum te Haarlem voltrokken, in tegenwoordigheid van de naaste verwanten en een enkelen goeden vriend uit den Amsterdamschen kring. De dag was van een ingetogen, een intieme feestelijkheid geweest. De bruid was in een weelde van teedere bloemen gezet, een geschenk van Jacoba Groenewegen en haar broer, die uit hun kassen alle orchideeën, een driehonderdtal, hadden verzameld. En na het déjeuner dinatoire in het Florapark was het bruidspaar naar Brussel vertrokken, om verder, evenals Martha en Frederik van Eeden enkele jaren vroeger, naar Italië te gaan.

Van Brussel ging de reis over Luxemburg zuidwaarts, over Bazel, Luzern, Milaan en Verona naar Venetië waar zij diep genoten van de rijke architectuur van San Marco en Dogepaleis, van de romantische gondeltochten, bij avond, door de geheimzinnig-kronkelende kanalen, van het spelevaren in de koesterende zon op het ruime blauwe waterveld der Laguna.

Vervolgens werd de oostelijke route gevolgd, naar Napels, waar de zon eveneens koesterend scheen, en naar Rome, waar de zon de geheele week van hun verblijf schuil ging achter een regengordijn. In het museum te Napels werd Verwey vooral getroffen door het Pompejaansch ruiterbeeld dat hem inspireerde tot het schrijven van een klein gedicht, later in den bundel ‘Rondom mijn werk’ opgenomen.

> Staat die Romein daar op zijn stille paard,
> Zijn hele losse lijf één fijne lijn,
> Hoofd, nek en rug en zit, gebogen been,
> En buiging, in den beugel, van de zool: -
> Reed die de ruimten van Pompeji uit
> En staat nu stil in die muzeumzaal,
> En leeft dan 't steen min dan het leven leeft?
> *(II. 595.)*

Helaas was de tijd te beperkt om veel te bezichtigen met de aandacht die het vereischte. In een land zóó rijk aan kunst-

werken en natuurschoon gaven de schaarsche weken die de reis duren mocht nauwelijks gelegenheid tot vluchtige waarneming en zelden tot bezinning. Maar zelfs vluchtige waarneming kan innerlijk rijker maken en het innerlijk rijpen bevorderen. De reis bedoelde trouwens geen studiereis te zijn.

Na de week te Rome werden nog Florence, Pisa en Turijn bezocht. Te Florence kwam Verwey diep onder den indruk van den machtigen marmerdroom van Michel Angelo, één indruk onder de velen die blijvend zouden zijn. De terugreis ging over Parijs, waar Kitty haar Finsche vriendin uit Genève aantrof, die nu te Parijs haar studie wilde voortzetten. In hun lange reisjassen van gelijke kleur, in hun gelijke sportieve, veerkrachtige bewegelijkheid, werden zij zoomin te Napels als te Parijs voor jonggehuwden aangezien. ‘Deux frères’ hoorden zij in de Parijsche Hallen een koopvrouw zeggen en aan de ontbijttafel in hun hotel te Napels hadden zij een Franschman tot zijn dochters hooren fluisteren: ‘Frère et soeur’.

Herinneringen aan de reis vindt men in een sonnetten-cyclus van den dertien jaar later uitgegeven bundel ‘De Kristaltwijg’ terug. Verwey was toen naar Napels gereisd, om zijn zwager Odo van Vloten, die voor eenigen tijd uit Indië naar Holland weerkeerde, van de boot te halen, en bij het weerzien van menige plaats, die hij, tezamen met Kitty, had bezocht, gingen zijn gedachten naar het huis in de duinen, naar een jonge, bedrijvige vrouw en een woning met kinderen. Uit die later geschreven sonnetten-reeks laat ik een herinnering aan Pisa volgen:

Wij liepen saam in 't laatste lichtgefonkel:
Voor 't kerkhof stonden we aan het brugje stil:
Er was op 't land geen adem, zonder wil
Hing gras en loof: een mistige karbonkel

De zon; wij gingen zacht langs 't weeggekronkel
Naar Pisa: 't leven maakte ook geen geril
In ons: wij leefden zonder wens of gril,
Door 't donker gonsde alleen een vreemd gemonkel.

Wij gingen noordwaarts: lange jaren togen
Vol lust en liefde en vol verborgen krijten.
't Was vrede in ons en toch een vreemd gekreun.

Albert en Kitty Verwey (1890)

Nu stond ik weer bij 't zelfde brugje: er vlogen
Winden door 't blijde blauw: zweepklappen 't rijten -
En thuis lacht gij bij spel en kinderdeun.
(I. 404.)

In de eerste dagen van April betrokken Albert en Kitty dan hun eigen huis, onbewust van het feit, dat zij dit huis hun geheele huwelijksleven zouden bewonen. Naarmate het gezin groeide werd het uitgebouwd; de stal aan de overzijde van den weg werd later in gebruik genomen ter behuizing van de bibliotheek die geleidelijk meer bergruimte vergde, vooral door de toevoer van werken uit Van Vlotens boekerij.

Vooralsnog bood dit huis aan een pas getrouwd paar ruimte genoeg. Bloemen waren er ook nu, bij hun terugkeer uit den vreemde, in overvloed. Want de bollenlanden stonden in bloei en zoo ver het oog reikte zag men het warm-kleurige mozaiek der tuinen zich uitstrekken tusschen den rand der duinen, Noordwijkerhout en Rijnsburg. Van zijn werkkamer op de eerste verdieping, die naar drie zijden uitzicht bood: in het westen naar zee, naar het noorden over de golvende duinen, en in oostelijke richting over het lage groene land der weiden, tot waar men, heel in de verte, de toren van Vogelenzang kon zien schemeren, had Verwey een onbelemmerde blik over het bloementapijt met de boeiende kleurenpatronen.

In die kamer, zijn werkplaats, had hij het eenvoudige, rechthoekige, uit zwaar mahoniehout vervaardigde kastje opgesteld, dat Jan Verwey eens voor zijn oudsten zoon ontworpen had, en waarin deze zeldzame en kostbare boekgeschenken wegsloot; en op dit kastje stond een ander klein meubel: een Japansch ladenkastje, door met mozaiek-figuren van verschillende houtsoorten ingelegde deurtjes afgesloten, dat hij zich in de maanden van huwelijksvoorbereiding op de Japansche veiling*) had aangeschaft en waarin hij brieven borg aan welker bezit hem veel gelegen was. Daarboven had de op

*) In dien tijd werd te Amsterdam, ieder jaar tegen Sint Nicolaas, in de Militiezaal aan het Singel, een veiling gehouden van Japansche en Chineesche kunst- en gebruiksvoorwerpen, die soms voor onwaarschijnlijk lage prijzen van de hand gingen.

'Persephone' geïnspireerde gekleurde teekening, die Jac. van Looy hem uit Spanje gestuurd had, en waarvan ik in hoofdstuk V gewag heb gemaakt, een vaste plaats gekregen.

Het midden van de kamer werd ingenomen door een enorm schrijfbureau, practisch en deugdelijk, en evenals de meubelen van huis- en slaapkamer, herkomstig uit de zoo vertrouwde werkplaatsen van Verwey & Van Dillewijn. Zij zouden nog geschiedenis moeten maken, deze meubelen, zij waren nog wat glad en gloednieuw, maar de tijd zou ook in dit hout zijn merkteeken zetten en ieder meubelstuk zou geadeld worden door het liefdevol gebruik. Verwey en zijn vrouw moeten het plan voor hun verdere leven in zich omgedragen hebben, want in die meubelen komt het reeds tot uitdrukking: het hooge eetkamer-buffet dat de ingrediënten kon bergen ten behoeve van een groot gezin zou even doelloos zijn geweest indien dit gezin niet uitgegroeid was als het op veel en omvangrijk werk ingericht schrijfbureau, wanneer Verwey zich tenslotte aan een levenstaak buitenshuis gebonden had.

Voorloopig was het gezin voor de woning te klein en werden gasten graag tegemoet gezien. Sommige van Kitty's broers en zusters, en haar moeder in de eerste plaats, kwamen nu en dan over. Mevrouw van Vloten logeerde soms weken lang op Villa Nova; Alberts broer Chris en zijn zusters bezochten Noordwijk als het werk dit toeliet en beide grootvaders, Christoffel Verwey en Albert van der Vijgh kwamen een dag, met het oliewagentje, van Piet Gijs, deftig aangedaan in zwarte lakensche jas, ten einde de nieuwe woning van den kleinzoon te inspecteeren met deskundig oog. Natuurlijk besteedden zij, als mannen van het vak, vooral aandacht aan hout- en timmerwerk.*) En dan waren er de vrienden-kunstenaars: Jac van Looy, Toorop, Karsen, Diepenbrock, Gorter, Zilcken, Derkinderen

*) Bezoekers uit de richting Haarlem maakten toentertijd zelden den omweg over Leiden om dan van daar met de trage stoomtram te gaan. Zij stapten uit aan het station Piet-Gijzenbrug, in de wandeling Piet Gijs genoemd (tegenwoordig station Noordwijkerhout) waar dan een rijtuigje uit Noordwijk aan Zee voor hen klaar stond. De Noordwijksche melkboer was tevens stalhouder en zorgde ook voor rijgelegenheid ten behoeve van de terugreis.

en Karel Thijm. Tot de gasten der eerste Noordwijksche jaren behoorde ook August Vermeylen, die met Verwey van gedachten wisselen kon over de opbloei der Vlaamsche letteren. Verwey's belangstelling voor de beweging der jongeren in het Vlaamsche land was vroeg gewekt en is steeds levendig gebleven. Het was daarom niet verwonderlijk dat hij spoedig tot de medewerkers heeft behoord van het tijdschrift der Vlaamsche jongeren ‘Van Nu en Straks’. Hij publiceerde daarin - in 1895 - ‘Twee Portretten’ en de cyclus ‘Kosmos’ -later in den bundel ‘Aarde’ opgenomen - en ook de sonnetten-reeks ‘De Spaansche Reis’, herinneringen aan een reis door Spanje, op uitnoodiging van zijn zwager Gerlof van Vloten in het najaar van '93 ondernomen.

> Vriend die met vriendlijken geest en beschroomde
> Vriendschap mij meêtroonde in het moorse land, -
> Mij die blijde moderniteit, en brand
> Van daagsheid daagde die ik daaglijks droomde,
> U die droom van 't vergane en moorse doomde
> Of *gij* poëet waart, die ge in fijnen band
> Van zin en geest vingt, tot er ziel door stroomde,
> Stellger als mijne, naar poëten-trant
> Eeuwiglijk vaag: - o wat stoomt hier ons beiden
> 't Leven in hart en ogen, onze beide
> Zielen vormen het maar naar eigen beeld; -
> En wat zullen in onze eigene landen
> Onze beelden wonderlijk gaan belanden,
> Blozende in 't grijze daar de zon door speelt.
> *(I. 202)*.

Aldus de ‘Opdracht’, gedateerd Malaga, 29 September '93. Van Looy, die een deel van zijn studietijd in Spanje gezworven had, schreef hem over deze gedichten, in April van het volgend jaar: ‘Ik was er soms weer. Prachtig. Heeft me ontzettend veel plezier gedaan.’

Een bezoekster die voor langeren tijd op Villa Nova haar intrek nam was Nanny, de Finsche vriendin. Haar studie te Parijs was op een teleurstelling uitgeloopen. Zij was voor haar examen gezakt en vroeg of zij zich eenigen tijd aan het Noord-

zee-strand ontspannen mocht. Zij bleef vier weken en genoot van de voor haar nieuwe omgeving, het lage land met de zilverige luchten, de kanalen en molens en het eenzame duin. Het is deze Nanny, later getrouwd met baron Cedercreutz, voor wie, toen Verwey in 1909 met zijn vrouw een bezoek aan Finland bracht, het gedicht geschreven werd waarmede de reeks 'De Tijdgenoot' uit den bundel 'Het Levensfeest' geopend wordt:

> Geloof, niet in uzelf, maar in uw ster.
> Het is niet goed te weinig te geloven.
> Ook is niet goed zichzelf te stellen boven
> Dat stille licht, zo na en toch zo ver.
>
> Zoals een zwemmer aan 't beweeglijk water
> Zich even overgeeft en dan gezond
> En fris zich voelt al komt de warmte later
> Terug bij 't treden op bezonden grond,
>
> Zo moet ge u geven aan de onzichtbre stromen,
> De onzichtbre stralen, waar de ziel in bloeit.
> Gij zult het voelen: kracht zal in u komen.
> Door 't leven wordt wie leeft niet te erg vermoeid.
> *(I. 666.)*

Lang na Verwey's dood, in het voorjaar van 1943, toen de weduwe van den dichter, uit Noordwijk geëvacueerd, tijdelijk te Amsterdam woonde, stuurde Nanny Cedercreutz haar nog een bundeltje harer - Zweedsche - gedichten toe, getiteld 'Min Fägnad' ('Wat mij bekoort'), geschreven onder den indruk van de oorlogsgebeurtenissen en de bombardementen der Russen.

Noordwijk was in die dagen, toen de Verwey's er zich metterwoon vestigden, niets dan een eenvoudig visschersdorp. Golfterrein, tennisvelden, villa-park, badhôtels en 'boulevard' bestonden nog niet. Te Noordwijk-Binnen stond 'Het Hof van Holland', hôtel en restaurant van Konijnenburg, dat vooral in de Leidsche studentenkringen groote vermaardheid bezat, want menige promotie-partij werd er gevierd. Maar de eenvoudige dorpsgelegenheid die de broer van dezen Konijnen-

burg aan zee exploiteerde - men sprak van Konijn-binnen en Konijn-zee - kon slechts aan een klein aantal badgasten onderdak verleenen. 's Zomers werden dan een paar badkoetsjes op het strand neergezet. Verder was er alleen nog maar pension Den Hollander waar, enkele jaren later, Berlage met zijn gezin een deel van de zomervacantie zou komen doorbrengen en waar Verwey toen kennis met hem maakte.

Bezoek uit het achterland had het dorp Noordwijk ternauwernood. Behalve dan, in de zomermaanden, die enkele badgasten en een klein aantal Leidsche dagjesmenschen, zag men er slechts de gasten van eigen huis en haard. Zelfs de bewoners van Noordwijk Binnen zag men zelden aan zee. Wat zouden zij er ook zoeken. Het bad en strandleven zooals wij het thans kennen bestond in die jaren nog niet. De weg van Binnen naar Zee was zelfs nog niet bestraat.

Voor Verwey waren de duinen een ongerept paradijs, waar het wild, buiten den jachttijd, ongestoord tusschen de bloemen leefde, waarboven de leeuwerik zingend fladderde, de zwaluwen heen-en-weer schoten, de meeuwen hun duizelende vluchten uitvierden, en waar men hoogstens een paar dorpskinderen of een huiswaartskeerenden schelpenvisscher ontmoeten kon. ‘Hoe vol bekoring was daar het duin!’ - schrijft Henriëtte Roland Holst-van der Schalk.*) - ‘In een vochtige duinpan, achter hooge witte toppen verscholen, stond een zelden betreden elzenboschje. In de dichte takken kwinkeleerden honderden vogels den heelen zomer door; het welige groene gras leek een bebloemd tapijt, zoo vol nachtegaalskruid en koekoeksbloemen stond het. Een heerlijker doel voor wandelingen kan men zich niet voorstellen, dan dit paradijsje in de duinen.

Nu is het boschje allang gerooid, de eens zoo drassige grond is uitgedroogd, zooals helaas bijna het geheele duingebied, welks watervoorraad aan de behoeften der groote steden dienstbaar werd gemaakt.’

Door die duinen dwalend, of in een duinpan droomend, vond

*) Henriëtte Roland Holst-van der Schalk: ‘Kinderjaren en Jeugd van R.N. Roland Holst’.

Verwey het innerlijk evenwicht en de bezielende macht van het zingende woord terug.

Hier in een groenen kuil lig ik geborgen
Voor wind en stemmen die mij zeer bezeren, -
Hier schijnt de zon, de leeuwrik zingt, er scheren
Zwaluwen langs de duinlijn, en de morgen
Verloopt in vreugd. Mij had de stad vol zorgen
Zo beangst gemaakt, dat ik weer vreugd moest leren
Als een kind lopen, en mij vreê vermeren
In 't hart als een meer droppels dat het worgen
Van hitte droog wrong. O leeg hart, verflauwde,
Word vol nog eenmaal, doe mij eens nog leven.
Om me uit droog mos spruit groenheid; zoele winden
Komen zelfs uit het noorden, al hun koude
Stookt de zon warm: doe zo mijn lijf warm beven,
Mijn mond het bloesemende woord hervinden.
(I. 246.)

In de verzen van ‘Het Duindal’ heeft hij de schoone eenzaamheid van het nog niet door de menschen ontwijde duinlandschap vereeuwigd:

In 't duindal waar de kronkelpaden kruisen
En 't avondlicht het spichte helm bevliegt,
Is 't ruisen dat het luistrend oor bedriegt,
Waaronder scherp de harde schelpen druisen.
Het wolge wild verlaat gerust zijn kluizen:
Geen jager vreest het die dien vreê beliegt.
Knaapjes op klompen op wier schouders wiegt
De mand met ruig gaan 't dal door naar hun huizen.
De zee ligt stil: de vissersvloot aan 't rijden
Voor anker heeft gespreid het leedge want.
Vrouwen en kindren gaan langs 't plasrijk zand
Pratend en dansend 't vissersvolk bijzijden.
De rust van morgen zal het week-werk wijden -
De zee spoelt stil om 't uitgestorven strand.
(I. 271.)

Het uitgestorven strand... Maar aan het strand kon het soms levendig toegaan, al waren niet badgasten de verwekkers van het vertier. De visschers brachten er telkens weer de bedrijvigheid.

Wees stil mijn hart. 't Seizoen mag nog niet komen.
De zee ligt blauw, maar leeg van streek tot streek.
De vloot die voor den storm de Noord ontweek
Is met aavrij eerst onlangs thuisgekomen.

Onttakeld ligt ze wijd en zijd op 't strand.
De vijzel knarst en zevenspannig sjorren
De paarden - die de voerlui vloekend porren -
De schuit op rollen naar het hoogre zand.

Het werkvolk woelt, spant strand langs streng en takel.
Daar lost men tonnen, hier wordt grond bevloerd.
Van 't hoge boord waar 't vlugge volk zich roert
Klinkt zang en klank van stang en kettingschakel.

't Schuitengat stouwt men, waar de reder staat,
Vol schuit aan schuit er 't barre weêr te harden,
Wanneer voor stormen die het schuim verstarden
De wintergolf tegen de duinvoet slaat.

De zeelui, veilig bij den haard, gaan 's morgens
De zee zien, boven aan de werf voor 't dorp,
Merken van elke golf de witte worp,
En hebben voor hun vaartuig weinig zorgens.

Tot als het zoelt en 't water minder grauw
Min harde brekers op het zand doet spoelen -
Dan gaat weer 't volk aan strand en boord krioelen -
Dan eerst zijn lucht en golven varensblauw.
(I. 293.)

Het is duidelijk dat de dichter hier in symbolen spreekt; dat hij in de uiterlijke gebeurtenissen een beeld van zijn innerlijken toestand gegeven heeft. Maar als beschrijving van de bedrijvigheid aan het strand geeft dit gedicht den lezer toch óók een indruk. In ‘Het Duinbos’ (I. 425) heeft bij het elzenboschje uitgebeeld, waarvan Henriëtte Roland Holst spreekt, en dat in de oorlogsjaren 1914-1918 door dorpelingen die gebrek aan brandhout hadden werd omgehakt. Ook in ‘Het Duinpad’ geeft hij zijn herinneringen daaraan weer:

Een bosje in duin, in vochtige pan verscholen!
Dat was een vondst! De zeewind had de kruin
Van 't hoogre hout geschoren en 't neeg schuin
Naar 't oosten, maar toch vormde 't groene holen

En smalle lanen waar de voet kon dolen
Langs koekoeksbloem en fluitlof door een tuin
Van hondsdraf, wikke en winde: in 't groen en bruin
Van mossen flonkten geurloze violen.
Daar op een oude wilg als in een zetel
De zee te horen, ieder ding vergetel
Behalve alleen uw boek, beminde dichter,
Die uit elk kleinst kruid blijdschap wist te puren,
Dat was mijn vreugd van de achtermiddaguren,
En nog wordt door de erinring 't hart mij lichter.
(II. 84.)

Een geliefkoosde wandeling was, wat in den huize Verwey ‘Dobbe om’ werd genoemd. Wanneer men den kronkelenden landweg aan de oostzijde van het duin noordwaarts volgde, met ter rechterzijde eerst de bollentuinen en verderop weilanden met grazend vee, kwam men, na een klein half uur gaans, aan een eenzame boerderij - Dobbe heette de boer - van waar men, links naar boven klimmend, langs een smal pad door de duinen de zee bereikte. Wilde men de wandeling verder uitstrekken over het dubbele van den afstand, dan ging men, wanneer men de boerderij van Dobbe voorbij was, eerst door de weiden verder noordwaarts voort, de duinen ter linkerzijde latend, en vervolgens de duinen in langs den ‘Schulpweg’ - door de Verwey's ‘het Schelpenpad’ genoemd -. Dit pad was een in de duinen uitgegraven weg ten behoeve van de tweewielige karren der schelpenvisschers, die hun vracht van het strand naar Noordwijkerhout vervoerden. Het slingerde zich van duindal tot duindal, en bleef betrekkelijk in de laagte. Vóór men de laatste duinenrij bereikt had, vóór men de zee kon zien, hoorde men, bij sterke westewind, reeds het ruischen van de branding. Het plotseling zien van de peillooze ruimte en het wijd-bewogen water na die lange wandeling tusschen de betrekkelijke beslotenheid der stille duinhellingen; de aanblik van de naakte en machtige zee na de bekoorlijkheid der bebloemde dalen, werkte telkens weer als een openbaring. Verwey kende het geheim van de verrassing die deze ziel-verruimende wandeling bracht en hij is zelden te vermoeid geweest om zijn gasten, zomer of winter, op die wandeling voor

te gaan. Een beeld van die tocht, op een herfstdag, vindt men in den bundel ‘De nieuwe Tuin’.

> Verregend is het laatst en bruin geblaart
> Dat takken hield die zwart staan onder 't druipen.
> De weg doet duinwaarts trage bochten kruipen.
> De leedge wei doorgrazen koe noch paard.
>
> De hoeve in 't voorjaar als uit groen geboren
> Ligt zichtbaar als een lang verlaten erf:
> Alleen de wandlaar die daar doelloos zwerf
> Kan dof gestamp door dichte staldeur horen.
>
> Hij dwaalt er 't duin en d' open schelpweg in,
> Verzeld door 't krakend knerpen van zijn schreden -
> De duinspleet wijdt: daar dreunt hem van beneden
> De ontroerde strandgolf op d' omdroomden zin.
> *(I. 282.)*

In dien eersten tijd van zijn wonen op Villa Nova hield Verwey zich geenszins op een afstand van de Noordwijksche notabelen. Hij bepaalde zich niet tot verkeer met eigen gasten en trok zich niet als een kluizenaar in zijn werkkamer terug; hij paste zich als een gezellig mensch zooals hij van nature was, bij zijn omgeving aan. Zelfs liet hij zich aanwerven als lid van de Katwijksche en Noordwijksche schietvereeniging ‘Pro Regina’. Te zamen met den burgemeester, den ontvanger en anderen oefende hij zich in de scherpschutterskunst en ook met de eenvoudige dorpelingen had hij gemakkelijk contact. Al was hij inmiddels een beroemd dichter en criticus geworden, in zijn hart was hij nog dezelfde, die aan boord van het schip dat hem naar Amerika bracht, gesprekken voerde met de emigranten en met de scheepsbemanning.

Eenige jaren na zijn vestiging te Noordwijk kwam Verwey ook in een vriendschappelijke verhouding te staan tot Henriëtte van der Schalk. Henriëtte Roland Holst-Van der Schalk heeft, kort na Verwey's dood, haar herinneringen aan haar eerste bezoek op Villa Nova in het tijdschrift ‘Groot Nederland’ gepubliceerd. Een paar fragmenten daaruit wil ik overnemen.

> In het notarishuis op het Lindenplein te Noordwijk-binnen, hunkert de oudste dochter naar toegang tot de Villa Nova onder aan het duin.

Beschroomd van aard is zij, maar thans werkt een kracht in haar die alle schroom doet overwinnen. De poëzie die sinds zij kon denken, een vonk, in haar gloeide, is nu op haar 22ste jaar, plotseling een groote vlam geworden. De sonnetten volgen elkaar in een snel tempo, niemand weet er nog van behalve Toorop die in Katwijk woont. Dezen heeft zij haar eersten sonnettenkrans gewijd, Verwey de tweede... O nu tot hem te kunnen gaan met haar werk, zijn oordeel te hooren, raad te krijgen van den zéér bewonderde, die, al was hij nog geen volle vijf jaar ouder dan zij, haar sterk imponeerde, Verwey was toen immers reeds een belangrijk figuur in de nederlandsche letteren; hij had een beweging geleid en haar zien sterven. Maar er is wat schroom te overwinnen, ook moet een zekere vereffening eerst plaats vinden tusschen de sfeer van Verwey's woning en die van mijn ouderlijk huis, eer ik mij op een morgen vind, met een cahier vol verzen en een hart dat snel klopt in Verwey's studeerkamer.
Ik weet niet precies meer in welk seizoen 't was, ik vermoed in 't vroege voorjaar.
'... Mag ik ze je voorlezen?'
'Graag, maar wil je niet gaan zitten?'
'Neen, ik blijf liever staan...'
Staande heb ik Verwey mijn jonge verzen voorgelezen, den cyclus aan Toorop, den cyclus aan hem zelf.
'Ik zeg maar niet veel, later zal ik wel des te meer zeggen. Vind je goed dat ik het schrift voorlopig houd?'
Toen ik 't na een week kwam halen, had hij er hier en daar opmerkingen in geschreven. En ook had hij sommige gedichten aangeteekend: 'die te bewaren'. Dat opende heerlijke perspectieven.
Verwey zei ook de tweede keer niet veel, omdat hij wel begreep, dat ik door zijn stem heen mijn eigen stem moest vinden. Verder raadde hij mij aan Vondel te bestudeeren.
En toen in den loop van het voorjaar, de eerste verzen kwamen, al zuiver op mijn eigen toon gestemd, zei Verwey alleen, dat hij blij was en dat ik vooral niet te gauw in tijdschriften moest publiceeren, maar rustig moest doorwerken. Hij was voor mij een wijze mentor, die mij in vrijheid groeien liet.
Verwey onderwees even gaarne als dat ik luisterde en ik was werkelijk ondanks een vrij groote belezenheid in de moderne talen, nog aan het begin van alle bezinning in elk gefundeerd literair oordeel. Hij drong mij niets op doch was mij toch een grooten steun bij mijn letterkundige vorming.*)

Het was ook in Villa Nova dat Henriëtte van der Schalk, in die eerste jaren van Verwey's vestiging te Noordwijk, en kort na-

*) 'Groot Nederland', April 1937.

dat zij haar vader en haar zusje door een noodlottig ongeval verloren had, den schilder Roland Holst ontmoette en zich met hem verloofde. Over de in die dagen op Villa Nova genoten gastvrijheid schrijft zij, in het werkje dat zij aan haar overleden echtgenoot wijdde:*)

> Wat de groote vriendschap van Albert en Kitty Verwey voor ons heeft gedaan in de maanden, volgende op die eerste ontmoeting, tot in den zomer onze verloving niet langer geheim behoefde te blijven, is met geen woorden te zeggen. Fijne glanzende draden spon hun vriendschap om ons heen, die de buitenwereld op een afstand hielden en binnen welke wij de schoonste en diepste ervaring van ons bestaan zoo ongestoord mogelijk konden doorleven.

Ik heb deze plaatsen met te meer genoegen afgeschreven, omdat de aard van Verwey's geestelijke leiding en van zijn vriendschapsbetoon waar het persoonlijke aangelegenheden van jongeren betrof, hier zoo zuiver wordt geteekend. Vele jongeren die deze jeugdherinneringen van Henriëtte Roland Holst lezen, zullen zich overeenkomstige ervaringen herinneren.

Van den dag waarop Henriëtte van der Schalk Verwey's werkkamer betrad om hem haar eerste verzen voor te lezen tot den dag waarop Verwey, in diezelfde kamer, prinses Juliana een tentamen afnam - ja, nog eenige jaren daarna - zijn er talrijke jeugdige bezoekers geweest die van zijn oordeelkundige leiding hebben genoten en daaraan veel voor hun vorming te danken hebben gehad, dichters en dichteressen, later ook studenten, die als deze notarisdochter hebben getuigd of die het zouden kunnen doen. Men sprak daarom wel van de Noordwijksche school, maar zeker heeft Verwey geen school gevormd in dien zin, dat hij aanmoedigde wie trachtte na te volgen. Zijn leiding was altijd gericht op de ontwikkeling der persoonlijkheid, op de ontwikkeling van het persoonlijk karakter bij hen die zich aan die leiding hadden toevertrouwd.

Voorloopig waren het echter minder de jongeren dan de tijdgenooten waarmede Verwey zich omringen ging. Een graag geziene gast in zomer en winter was, in die eerste jaren, Alphons

*) Kinderjaren en jeugd van R.N. Roland Holst'.

Diepenbrock met wien Verwey sinds het eerste jaar van ‘De nieuwe Gids’ bevriend is geweest. Toen Diepenbrock hem in zijn verlovingsjaar met zijn verjaardag gelukgewenscht had, schreef Verwey hem, 16 Mei 1889: ‘Ik leef gelukkig en lees veel, waar ik door zie dat de wereld nog zoo kwaad niet is; wat ik trouwens ook voel door veel andere dingen en menschen’. En hij eindigde: ‘Leef gelukkig, want dat is het beste.’ En Diepenbrock antwoordde weer, 25 Mei uit Den Bosch, waar hij als leeraar in de oude talen aan het gymnasium werkzaam was: ‘Ik verheug me dat je gelukkig bent, en het verwondert me niet. In jou leeft een deel van de hoogste vreugde der toekomst.’ En verder: ‘Ik hoop altijd te blijven behooren tot degenen, die jij in aandenken houdt.’

In dien vertrouwelijken en openhartigen geest wordt de correspondentie dan in de eerste Noordwijksche jaren voortgezet. Uit deze briefwisseling kan men een indruk krijgen van de gemoedsgesteldheid waarin de jonge dichter in dien tijd verkeerde en van zijn werkzaamheid. Den 18den Mei '91 schrijft hij aan ‘Fons’, zooals Diepenbrock in den vriendenkring genoemd werd: ‘Ik maak het goed en beklaag het alleen maar dat de “Godheid” tusschen mij en de “eeuwigvloeiende Dingen” een Idee en een kunst gesteld heeft die me dwingen tot zien en doen als ik maar wou voelen en bewogen worden. Nu is het in de eeuwige vloeiïng zijn maar een tijdelijk pleizier telkens voor me, en het gedurige, de eeuwige levens-luiheid, zal wel pas beginnen als ik 't niet meer weet. Als dit niet een beetje schertsend klinkt is het te ernstig.’

Men ziet, de geestelijke werk-drift liet zich niet remmen. Verwey mocht dan al, in zulke voorjaars- en zomerdagen, soms een geluksstemming hebben welke hem tot lijdelijk genieten verlokte; hij mocht dan al eens de leer aanhangen die Van der Goes enkele jaren te voren in een vacantie-stemming verkondigd had: ‘Niets doen dan niets doen is het pleizierigste wat men doen kan’,[*)] de Idee bleef actief werkzaam, evenals de kunstenaars-aandrift, de behoefte aan vormgeving en binding.

*) Briefkaart van Frank van der Goes, gedateerd: Doorn, 19 Aug. '86.

Het genot der waarneming, hoe intens ook ondergaan, werd bij hem, toen en steeds, automatisch omgezet in critisch denken en in de kunst van het beeldend gedicht.

Dit dichten bleef, in de eerste Noordwijksche jaren, een experiment, of liever: een stemmen van het speeltuig. Verwey schreef verzen; hij verwerkte in den golfslag van het ritme, en binnen de begrenzing van het rijm, wat uit waarneming, gewaarwording, uit intuïtieve Idee en systhematisch denken in hem opschoot en hij bracht die gedichten bijeen onder den naam ‘De Dingen’. Het is waarschijnlijk dat hij in dezen brief aan Diepenbrock op dien bundel zinspeelt, waar hij van de ‘eeuwig-vloeiende Dingen’ spreekt.

Ook het vervolg van den brief licht ons in over Verwey's gemoedsgesteldheid in dit eerste huwelijksjaar:

‘Ik maak het goed omdat ik het zoo rustig heb, en tusschen de machten die me naar buiten willen trekken, en die me in mezelf houden, tot nu toe het evenwicht bewaar. Dat schommelen op je spil in je eigen evenwicht, maar aan of rondgetrokken, maar nooit verbogen, - als een magneetnaald zijn, lijkt me 't allerpleizierigste. Als 'k nu heviger leefde, strakker gespannen, stelliger gericht was door een machtige aantrekking, dan voelde ik dat schommelen niet zoo, - zooals ook vroeger niet toen ik altijd voelde als naar een pool ziend die me hield gebiologeerd. Maar dit leven is zoo nieuw voor me, en zoo rijk, - zoo of in een bosch alle blaren ruischen en ik verbaasd ben dat er blaren zijn en dat geruisch. En net als ik vroeger in aarzelloosheid deed, doe ik nu met een aarzel-vast geweten: van alles woorden maken, gezang en geneurie hooren, en mezelf zeggen dat ik van alles niets begrijp. Ja, die Dingen. Zij zijn onze moeder en wij zijn haar ondankbare kinderen. - Als we leeg zijn komen we bij haar en als we vol zijn willen we haar meesters zijn, Kunstenaars. Ik ben zoo kwaad geweest dat de vorm van mijn geest, mijn volzin, voor de Dingen zelfs niet breken wou en toch heb ik me gauw erbij neergelegd en me maar matig geschaamd toen ik die verzen van mijn onkinderlijkheid den naam van De Dingen gaf.’

De ‘machtige aantrekking’ waardoor Verwey vroeger ‘stel-

liger gericht' was - zijn maatschappelijke taak, zijn functie als tijdschrift-redacteur met verantwoordelijkheid, was weggevallen. Een pool die zijn blik gebannen hield was er niet meer. Maar met zijn gezond levensbesef bleef het 'schommelen op de spil' in een normaal evenwicht. En dat Verwey zich gelukkig voelde in dit nieuwe, vrije, rijke leven - de vergelijking met het bosch waarin alle bladeren ruischen zegt alles.

Het beeld van de magneet-naald, van dit schommelen op de spil, van dit zoeken naar de poolster die richting geeft, vindt men terug in een vele jaren later geschreven gedicht. Ik laat het hier volgen, ook omdat men daaruit zien kan hoe een beeld soms jaren lang in den geest van den dichter zweven bleef, voor het in den stroom van zijn poëzie opgenomen werd. Het is het eerste gedicht uit de reeks 'Om het Valkenhof te Nijmegen', uit 'Het brandende Braambosch':

Mijn droom onvroom ontzonk mij traag -
Nu voel ik dat mijn zomer koelt.
Van 't bladergeel heeft zich vandaag
De grond niet blootgewoeld.

Geboren heeft, verloren heeft
Het woud zijn loof, het park zijn groen -
Ik zoek die mij verkoren heeft
Zoals 't de bruiden doen.

Zoals op stille en wijde zee
Vast aan de naald die schomlend wijst
Het scheepje op golven rees en gleê
Naar waar de Poolberg rijst -

Als in een nacht wen 't niemand ziet
De kranen wiggescherp geschaard
Nijlwaarts gewend hun richting niet
Verandren, noch hun vaart -

Als wolk de zee, als damp de wolk,
Als dood het leven, leven dood, -
Zoek ik den droom, zoek ik den kolk
Die eens zich me opensloot.
(I. 339.)

Ook in 'Cola Rienzi' wordt het beeld gebruikt. In het derde tooneel van het derde bedrijf zegt Bianca:

Zo kan soms een mens
Dwalen van God en van zijn eigen ziel,
Totdat hij 't merkt. Dan, in zijn rijpsten tijd,
Ziet hij alleen zichzelf, zijn Ziel, zijn God,
En stort zich in dat wezen, als metaal
In vuur, dat het verguld wordt. Gij, mijn Cola,
Zijt zo'n onfeilbre dwaler. De kompasnaald
Dwaalt zo een poos, door 't schip bewogen, maar
Vestigt te sterker dan haar pijl naar 't noorden.
(I. 748.)

Wat verder nog dien dichtbundel ‘De Dingen’ betreft, waarover hij aan Diepenbrock schreef, in ‘De nieuwe Tuin’, het verzen-boek dat in '98 verscheen, heeft hij verteld hoe hij er gedurende vele jaren van vervuld is geweest:

De jaren gaan. Ik die eerst zeven jaar
Van dromen leefde, leefde er andre zeven
Van dingen: beiden heb ik uitgeschreven:
Van verzenbundels maakte ik maar dit paar.
(I. 250.)

Verwey leeft in zijn duinhuis. Zijn gezin groeit uit. In Januari '91 wordt zijn eerste dochter, in Maart '92 zijn tweede geboren. Hij werkt, neemt waar, hij droomt en vorscht. De geluksstemming houdt aan. Hoe kon het ook anders! In December '92 noodigt hij Diepenbrock uit om de Kerstweek te Noordwijk door te brengen. ‘Met sneeuw zal het buiten heel mooi en binnen heel knus zijn en ik heb lang genoeg niemand gezien om gezellig te wezen.’ En verder: ‘Ik heb sinds de vorige Kerstmis nog niet anders als pleizier gehad - dat lijkt weer een beetje op het sprookje dat het leven, als 't goed is zijn moet.’ En hoe de vriend zulk een uitnoodiging waardeerde; hoe feestelijk de Verwey's het hun gasten wisten te maken, blijkt wel uit dezen volzin in Diepenbrocks antwoord-brief: ‘... alles, jelui kinderen, het huis, de sneeuw, de haard, daar hoef ik je niets van te zeggen, dat zijn allemaal voor mij religies sints lang...’

De behoefte om van zijn geluk te getuigen, het op velerlei wijze te bevestigen en het weerstand te verleenen kwam tot

uiting in Verwey's studie en in zijn poëzie. Deze poëzie bleef voorloopig in portefeuille; zij bevredigde den maker nog niet. De vruchten van de studie konden echter worden getoond.

Die studie omvatte zoowel wijsbegeerte als geschiedenis en de geschiedenis der literatuur. Verwey toetste aan de critiek der historieschrijvers eigen oordeel. Natuurlijk was hij soms dagen lang op zoek naar studiemateriaal en moest hij tijdroovende tramritten naar Leiden maken of naar Den Haag gaan om uit de bibliotheken de werken bijeen te zoeken welke hem van nut konden zijn. Ook aan de uitgebreide bibliotheek van Van Vloten, ten huize zijner schoonmoeder, ontleende hij materiaal.

De resultaten van de studie der vaderlandsche letteren zouden spoedig blijken. Om te beginnen had hij zijn behoefte aan een theoretischen grondslag voor zijn artistieke werkzaamheid bevredigd door van Shelley ‘A Defence of Poetry’ en van Sidney ‘An Apology for Poetry’ te vertalen. Beide stukken verschenen in één bandje in het najaar van 1891 bij S.L. van Looy, een neef van Jacobus, de schilder, die zich in dien tijd voor het werk der tachtigers veel moeite gaf.

Reeds den zomer te voren had Van der Goes gepoogd Verwey te betrekken in plannen welke hij, Van der Goes, te zamen met Van Looy wilde uitvoeren. Tot die plannen behoorde ook het uitgeven van een Sociologische Bibliotheek. ‘Ik denk dat wij je zullen vragen iets te vertalen’ - schreef Van der Goes 21 Juni '90 - ‘Laatst las ik voor de eerste keer “Utopia” van More, een verbazend mooi compendium van alle quaesties van staat en maatschappij, die later ontwikkeld zijn geworden en elk een groote literatuur hebben gekregen. Ik bedoel dat het wel iets voor jou zou wezen om te vertalen als het in de geprojecteerde serie bruikbaar kan zijn.’ Van der Goes heeft zich in Verwey's eerste huwelijksjaar bij herhaling beijverd het contact tusschen den eenigszins geïsoleerden vriend en zijn lezers te herstellen. Zoo heeft hij hem o.a. in November '90 aangemoedigd de brieven van Huet aan Van Vloten, waarmede Verwey toen doende was, te publiceeren in ‘De nieuwe Gids’. Hij trachtte op deze wijze niet slechts Verwey maar vooral ook het

tijdschrift van dienst te zijn, door Verwey weer in den kring der medewerkers terug te brengen.

Verwey heeft inderdaad het voornemen gehad deze brieven voor ‘De nieuwe Gids’ te redigeeren. Hij schreef een uitvoerige inleiding tot deze correspondentie, waarin hij o.a. zegt: ‘Mij zijn door Mevrouw de weduwe Dr. J. van Vloten de brieven van Huet aan van Vloten ter hand gesteld. En de redactie van de Nieuwe Gids beloofde ik die brieven af te staan en in te leiden’.

Deze inleiding is echter nooit gebruikt en van de uitgave voor ‘De nieuwe Gids’ is niets gekomen. De brieven van Huet aan Van Vloten werden later uitgegeven in ‘De XXe Eeuw’ van Juli en Augustus 1902, en door Verwey in geheel andere toon, op geheel andere wijze ingeleid.

Wat nu het resultaat van de studie der Nederlandsche letteren betreft, onder den titel ‘Nederlandsche Dichters behalve Vondel’ begon S.L. van Looy, in samenwerking met H. Gerlings, de uitgave van zes deeltjes bloemlezingen, door Verwey samengesteld, waarvan het eerste in 1892 het licht zag. Zes deeltjes met zorg uitgekozen poëzie, ingeleid door Verwey en verlucht door eenige jonge, op het gebied der boekversiering toen baanbrekende kunstenaars als Toorop, T. Nieuwenhuis - die in '97 ook de prachtuitgave van Perks ‘Mathilde’ verluchten zou - C.A. Lion Cachet, G.W. Dijsselhof, L.W.R. Wenckebach en T. Colenbrander.

De ‘woordverklaringen’ aan het aan Jacob Maerlant gewijde deeltje, toegevoegd, bezorgden Verwey meer verdrietelijkheid dan voldoening. Zijn onderlegdheid op filologisch gebied bleek toentertijd voor die taak nog ontoereikend te zijn, zoodat hij op dit deeltje een lijst van verbeteringen moest laten volgen. In zijn ‘Inleiding tot de nieuwe Nederlandsche Dichtkunst’ heeft hij op deze onderschatting van den *wetenschappelijken* kant zijner literaire studiën uit zijn jongelingstijd gezinspeeld. Als hij daar vertelt hoe door de jonge Amsterdamsche dichters, door Kloos en hem allereerst, dichters van verschillende talen en tijden zorgvuldig werden gelezen, laat hij erop volgen dat hij spoedig gelegenheid had te betreuren, dat dit toen geschied-

de met verwaarloozing van het filologische. Liefde en bewondering voor de *schoonheid* der poëzie was in die dagen de eenige pool waarop de aandacht der jonge kunstenaars was gericht. ‘Vooral ook hollandsche dichters van zeventiende en achttiende eeuw werden zoo gelezen. Toen ik later mijn bloemlezingen uit hun werken saamstelde kon ik voor een goed deel mijn voordeel doen met vroegere streepjes’.

De titel dezer serie bloemlezingen wordt begrijpelijk wanneer men weet dat Verwey aan deze uitgave eene uit Vondels poëzie vooraf had laten gaan. Deze had in den vroegen zomer van '92 bij Versluys in afleveringen het licht gezien. Een bloemlezing waarin Verwey op de schoonste verzen van Vondel de aandacht gevestigd had en die voor het begrip van, het gevoel vóór deze poëzie van groote beteekenis is geweest.

Karel Thijm schreef zijn vriend daarover, na ontvangst van de eerste aflevering, 26 Juni '92, uit Bergen op Zoom:

‘Je lijkt hierin weer erg op de voorstelling, die ik mij van Goethe maak. Dat wil zeggen mild-heerlijk, kalm-rijk en blank-klaar. Het is, ik herhaal het, precies wat ik zoozeer verlangde, wat ik je al meer dan eens had willen vragen mij mondeling aan te doen, en ik vind bepaald dat je speciaal voor míj hebt geschreven. Was ik op het oogenblik niet beroerd en zeer down, ik zou mij uitvoeriger ontboezemen.’

Verder genoot Verwey van de studie der vaderlandsche geschiedenis. Den 19den September '90 schreef de zeventigjarige Doorenbos uit Brussel, in antwoord op een uitlating van zijn jongen vriend:

‘De lectuur van vaderlandsche historici zou u, als gij zegt, bijna hebben bedwelmd, zoodat de vrucht ervan een vaderlandsch gedicht had kunnen worden. Duidelijk is dit niet.’

Neen, duidelijk kon dit toentertijd voor Doorenbos niet zijn. Maar voor ons is het thans duidelijk genoeg, wanneer wij terugzien op de dichterlijke resultaten van die studie, neergelegd in enkele gedichten van den reeds genoemden bundel ‘De Dingen’: o.a. een bewerking in dichtvorm van de ‘Apologie’ van Willem van Oranje en een poging om het leven van Prins

Willem in een dramatisch dichtwerk uit te beelden. Hier was dus het ‘vaderlandsch gedicht’ waarvan Verwey in zijn brief aan Doorenbos gesproken had.

Een herinneringsbeeld uit die studie-periode komt tot ons uit het gedicht ‘In Schoonheid’ van den in 1908 verschenen bundel ‘Het blank Heelal’.

Wanneer de regen stroomde en alle wegen
Door 't vale veld blinkende lijnen waren,
Las ik den dag door, 't lang verhaal, mijn land,
Van uw verleden, en ik zag dáárdoor
De wegen gaan die hand van god of lot
Gebaand hadde en die geest van dichter greep
En groef in woorden tot een grijs tafreel.
Een grijs tafreel waarin de regenstroom
Gedurig neerplaste op het lage land,
Een grijs tafreel waarin de lichte lucht
Gedurig spiegelde in het regenblank.
Ik was dan heel lang eenzaam. Ik bewoog
Mijn hoofd alleen als ginds van de rivier
Kanonschot om de vesting klonk, of dáár
Een vloot aanvoer op zee, in top de vaan
Van Lumey's Geuzen en de Prinsenvlag.
Ik hoorde 't zingen bij de hagepreek,
Gesnik en schreien toen uit Egmonts romp
De bloedstraal sprong en schorteldoek en hand
Rondom 't schavot zich verfde: een duurzaam rood.
O hoe dat rood brandde in uw grijs, mijn land,
O hoe de vlam gloeide in uw grijze lucht,
Vlam van brandstapels, vlam van Zutfen, Naarden,
Maastricht en Antwerp. Ik genoot dien strijd.
Ik volgde in leger en raadkamer, waar
De Zwijger leefde en dacht en deed en stierf.
Barnevelt, Parma, Maurits, Mondragon,
Vijand en vriend, mits sterk en stout en trouw,
Minde ik om 't zeerst, en meest van al dat volk
Van rustge burgers dat in streek en stad
Door nijvren arbeid, kloek besluit, en stil
Veerkrachtig dulden, 't leed van d'oorlog boog,
Tot het, een wal, stond om hun hartlijk erf.
Hun wil was 't die Europa dwong, door vloten
De wereld won, en wáár hun landstaal klonk,
Den naam van Holland uitstraalde als een zon.

Een zon van ver zag ik het grauw tafreel
Doorbreken, - branden, en toen ging ik uit,
Met in mijn hart hun moed en in mijn hand
Speeltuig van taal, die ik voor iedereen
Schoon klinken deed, een nieuw, en vreemd, geluid.
(I. 539.)

Maar ongetwijfeld hebben deze studiën mede den grondslag gelegd voor het later geschreven, in 1895 gepubliceerde drama 'Johan van Oldenbarnevelt'.

Sinds zijn kinderjaren was Verwey door het conflict Maurits-Oldenbarnevelt geboeid geweest. Een woord van zijn vader, die, in zijn laatste levensjaar over Barnevelt lezend, tot de ontdekking gekomen was dat de vraag of Oldenbarnevelt schuld had nog niet met zekerheid bevestigend beantwoord kon worden; de opmerking van zijn vader: 'hij was een groot man, een ongelukkig man', was als een vonk in de kinderziel gevallen en was daar blijven smeulen. 'Voor mij was het woord van mijn vader een openbaring die stil bleef lichten in mijn toen pas twaalf-jarigen geest' - schreef Verwey in de inleiding tot het treurspel. En hij vervolgt: 'Toen ik verzen schreef, later, liep ik bevend van aandoening de zomersche grachten langs, in mijn hoofd de stoute woorden hamerend waarmee een denkbeeldige Barnevelt, van het planken schavot neer, de breinen zou breken en de harten doen bonzen van zijn haters en bewonderaars.

En er zijn nog wel onder mijn vrienden van nog later jaren die zich de geestdrift herinneren, waarmeê ik den weelderigen trotsaard prees die zijn handen niet wou wassen dan in gouden schalen, maar stoïcijn en idealist genoeg was om den roestigen bijl niet te vrezen voor zijn rustigen hals.

Nu ik, weer ietwat ouder, de stoute woorden voor hèm niet nodig vond, en trots en weelde maar wereldse omkleding tot wat ik nú allermeest ben gaan bewonderen: den rustigen geest en het vèrstrekkend verstand, en de onomkoopbaarheid van zijn burgerdeugd, - nu heb ik mij zachtjes-aan zoeken voor te stellen in een beeld en het beeld zien te bewaren in woorden - de hele geschiedenis van zijn strijd en zijn sterven, zo pronkloos als ik ze groot en aandoenlijk vond.'

Maar vóór Verwey tot het dichten van dit drama kwam had hij de reeks dramatische tableaux geschreven welke onder den titel ‘De Joden’ gebundeld zijn. Dat was in het tweede huwelijksjaar.

Het vertoonen van levende beelden, tableaux vivants zooals men ze bij voorkeur vlacht te noemen, was in de laatste decennia van de vorige eeuw zeer in trek. Aan vertooningen die, als een tot stilstand gekomen, een verstarde handeling, op de verbeelding werkten en die momenten uit de wereldgeschiedenis of uit een of ander verhaal weergaven, werd, met meer of minder artistieken zin, de grootste zorg besteed. Men gaf zulke voorstellingen bij feestelijke gelegenheden voor genoodigden, in de eigen woning wanneer men ruim genoeg behuisd was,*) of in een of ander feestlokaal. Tegenwoordig ziet men dergelijke vertooningen nog slechts als variété-nummer, doch dan in den regel zonder artistiek begrip uitgevoerd en in barbaarschbonte kleuren getooid. Film en rijk-gemonteerde revue hebben het tableau vivant uit de belangstelling verdrongen.

Begin 1892 hadden eenige Haagsche schilders - Bauer, Zilcken, Van der Maarel - het initiatief genomen tot het vertoonen van levende beelden - tafreelen uit de verhalen van het Oude Testament - in Pulchri Studio. Op uitnoodiging van Bauer schreef Verwey voor deze vertooning den begeleidenden tekst:

> Op dit Toneel zult ge in één avond vijf
> Levende beelden zien, uit eeuw aan eeuw
> Joodsche legende.
> *(II. 738.)*

Aan Diepenbrock werd gevraagd om begeleidende muziek. Den 3den Februari had Marius Bauer aan Verwey geschreven: ‘Amice. De dertigste Maart is er een kunstavond op Pulchri. Zoo je weet ben ik commissaris voor de feesten. Nu heb ik een idee, dat echter niet uit te voeren is zonder jouw hulp geloof ik. Ik zal je in 't kort zeggen wat er zoowat gebeuren zal.

Mijn plan is te geven tableaux vivants uit het Oude en Nieu-

*) Louis Couperus heeft in de eerste hoofdstukken van ‘Eline Vere’ een magistrale beschrijving gegeven van zulk een feestelijke vertooning in de woning van een voorname Haagsche familie.

we Testament, bijv.: 1. Koningen 10:2. En zij (de koningin van Scheba) kwam te Jeruzalem met een zeer zwaar heir, met kemelen dragende specerijen en zeer veel goud en kostelijk gesteente *en zij kwam tot Salomo*.' of Esther 6:11. 'En Haman nam het kleed en dat paard en trok dat kleed Mordichai aan, en deed hem rijden door de straten der stad en hij riep voor hem: Alzoo zal men dien man doen tot wiens eer de koning een welbehagen heeft'.

'Deze en dergelijke zullen in tableaux gegeven worden, 4 of 5 stuks. Nu wilde ik, als dat kon, een geheel samenbrengen, van voordracht, muziek en tableaux alles zoo goed mogelijk en van de zelfde strekking. Je zoudt bijv. een kort gedicht (of proza) moeten maken dat het tableau illustreert. Heel statig en plechtig. Bij 't laatste woord opent een gordijn en ziet men een rij van zangers, die in heel eenvoudige plechtige tonen het hoofdmotief van je gedicht herhalen. Dan sluit het scherm en direct daarop opent het tableau. Dit koor moet in eenvoudige witte gewaden, ieder met een staf en op een rij, en nog onder de indruk van het gezang moet het publiek het tableau zien.

Wat ik bedoel kan ik nu heel slecht neerschrijven, maar ik hoop dat je eenigszins begrijpen zult wàt ik bedoel. Mijns inziens zal er door die samenwerking een geheel tot stand kunnen worden gebracht dat zeer plechtig en mooi is. Alleen moet de klip van "godsdienstigheid" een beetje worden vermeden. Natuurlijk wordt de omgeving in de zaal ook zoo passend mogelijk gemaakt. Als alles marcheeren wil, zoo als ik dat hoop, (vooral met de geldkwesties) dan zal de zaal Assierisch worden gemaakt.

Schrijf me eens wat je over dit plan denkt. Zie je er wat in, dan zal ik gaarne eens met je komen spreken. Als je liever niet in 't publiek spreekt, dan kan ik je gerust stellen want de spreker behoeft niet gezien te worden, indien je dat verlangt. Alleen wil ik je nog dit zeggen, dat het 2 malen gebeurt, voor werkende leden en kunstlievende leden, beide categoriën betalen entree.

Ik ben benieuwd naar je antwoord. Spreek er met *niemand* over s.v.p.'

Verwey is onmiddellijk aan het werk gegaan. Hij stelde echter wijzigingen voor, waarmede de schilders accoord gingen. ‘We vinden heel goed de dans vóór Herodes te veranderen in Simson’, schreef Bauer 17 Februari. ‘We nemen dan het oogenblik waarop zijn haren worden afgeknipt. Ook zullen we in de tableaux de zelfde volgorde nemen als door jou is opgegeven.’

Begin Maart wordt druk gerepeteerd. ‘Nu was onze bedoeling’ - aldus Bauer weer - ‘met een gongslag of een fanfare van bazuinen (misschien zijn deze laatste wat sterk) aan te kondigen dat jij begint te spreken. Als je hebt voorgedragen wat je te zeggen hebt kan 't *eerste* scherm openen en zingt de rij Assieriërs. 't Tableau staat dan al klaar, dus kan direct daarna gezien worden. 't Beste zal natuurlijk wezen, dat je eens overkomt.’

Hoe ingenomen Verwey met deze opdracht was blijkt uit een brief van hem, in de eerste dagen van Maart aan zijn broer Chris gericht. ‘Ik ga morgen naar Den Haag, 's avonds weer thuis. 't Eind van deze maand zal de schildersvereeniging Pulchri daar een voorstelling van Tableaux-Vivants geven, allen uit het Oude Testament. Ik heb ze zoo geschikt dat ze met hun vijven een vrij goed beeld geven van de heele oud-joodsche geschiedenis en ik schrijf er voordracht en koren bij: voordragen doe ik zelf. De koren zullen misschien bij een latere uitvoering gebruikt worden. Het is heerlijk werk.

De tableaux zijn: 1° Rebekka met Eleazar aan de put; 2° Mozes bij de Faraos dochter; 3° Samson als Delila hem 't haar laat scheren; 4° Salomo de koningin van Sheba verwelkomend; 5° Mordechai door Haman rondgevoerd.

Dat zijn dus: de Aartsvadertijd, de Egyptische tijd, de Richteren-tijd, de Koningstijd en de Ballingschap’.

Verwey zelf, in een lange oostersche mantel gehuld, heeft in de avondvoorstellingen welke begin April '92 werden gegeven, en waaraan Joodsche figuranten hun medewerking verleenden, de verzen van den begeleidenden tekst voorgedragen:

Ik zal met bevende muziek van stem
Vóór-zeggen u, eer ge elk beeld ziet, 't verhaal,
Waaruit dat beeld maar één moment verbeeldt: -
Opdat ge, 't hele in uw verbeelding ziend,
Aan 't u vertoonde beeld niet vreemd zult zijn.
(II. 739.)

Minder deze vertooningen dan de voorbereiding, de repetities, het voortdurend contact met de bevriende schilders, vooral met Bauer en Zilcken, - het echtpaar Zilcken behoorde in dien tijd tot de trouwe gasten van het Noordwijksche gezin en de Verwey's gingen op hun beurt vaak bij de Zilckens op bezoek - en de correspondentie, o.a. die met Diepenbrock over de muziek - 'Ik dank je zeer dat je aan mij gedacht hebt', schrijft Diepenbrock 13 Maart '92 aan Bauer, 'vind 't idee heerlijk en zal probeeren of ik er wat van kan maken'*) - dat alles nam veel tijd in beslag, stimuleerde den dichter en vulde met daden zijn dagen.

De voorstellingen werden een groot artistiek succes maar hebben, de beide eerste avonden die voor de leden van Pulchri werden gegeven, ook zeer veel oppositie verwekt. Het publiek stond vreemd tegenover Verwey's wijze van verzen-zeggen. Men moet bedenken dat het begrip voor de nieuwe poëzie en voor de wijze waarop poëzie voorgedragen moest worden in '92, - pas een zestal jaren na de oprichting van 'De nieuwe Gids' - tot de groote massa nog nauwelijks doorgedrongen en bij de meeste menschen nog niet gerijpt was. Dit is weliswaar ook thans nog zoo, maar men is zich toch over het algemeen van eigen tekortkoming méér bewust dan toen. De leden van Pulchri waren dit evenwel allerminst en lieten zich dan ook niet onbetuigd, zoodat het de onverstoorbaarheid van een sterk zelfverzekerd-zijn en geen geringe moed vergde om aan deze oppositie het hoofd te bieden. Verwey liet zich niet afschrikken, en toen besloten werd nog een derden avond, nu voor niet-leden tegen betaling van een hoogen entrée-prijs te geven, toonde hij zich onmiddellijk bereid om opnieuw op te treden.

*) Diepenbrock heeft zijn voornemen tenslotte toch niet uitgevoerd. Begeleidende muziek werd niet geschreven.

‘De derde avond komt in de stille week’ - schreef Bauer 3 April -. ‘Wij hebben daar de permissie van de burgemeester voor gekregen en wij wilden dien avond stellen op Maandag 11 April, want een latere datum levert te veel bezwaren op. Schrijf me onmiddellijk of laat me op een andere manier *voor* morgen (Maandag)middag weten of je *dien* avond lust hebt weder te lezen.’

Op dien derden avond, gegeven voor een publiek dat uit waarachtige belangstelling en artistieken aandrift opgekomen was, bleek de aandacht dan ook gespannen te zijn en was de bewondering vrijwel onverdeeld. Mevrouw Aleida Israëls, tot wie de uiteenloopende oordeelvellingen over de eerste avonden natuurlijk doorgedrongen waren en die zich persoonlijk wilde overtuigen ‘wat er van de zaak was’, ging dien derden avond luisteren - Jozef Israëls zelf was verhinderd - en schreef den 14den:

‘Dat ge *groot succes hadt*, behoef ik niet te verzekeren waarde Verwey. Behalve één ploert met bijbehoorende vrouwlui heeft 't publiek vol recoeuillement naar uw verzen geluisterd, en er is niemand geweest in de zaal, voor wie ge niet, evenals voor mij, een groot man zijt, zoowel om uw dichtergave als om uw voordracht en om den moed die ge getoond hebt te bezitten en die tenslotte toch, de antecedenten in aanmerking genomen, schitterend is bekroond geworden!’

Zij vertelt dan dat zij velen gesproken heeft, die het volmaakt met haar eens waren, en noemt o.a. het echtpaar de Meester, Colenbrander, Tholen, Mauve, Mouton, Thérèse Schwartze en Karsen. Den volgenden dag stuurt zij Verwey dan nog een kaartje om te berichten dat Jozef Israëls die den tekst gelezen had, ‘den auteur een Dichter van 't goede, ware, echte soort’ had genoemd.

Marius Bauer heeft ook nog plan gehad ‘De Joden’ met lithografiën te verluchten. ‘V.d. Maarel zei dat je plan had je “Joden” later uit te geven’ - schrijft hij 9 Maart - ‘Wat zou je ervan denken als ik daar eens lithographiën bij maakte en wij er dan een prachtuitgave van lieten drukken, met *rveinig* exemplaren. Schrijf me 's wat je daarvan denkt, dan kan ik

er vast eens over broeien. Alleen moet 't niet te gauw gebeuren. Eerst moet mijn Elegast klaar zijn.'

Dit plan is niet uitgevoerd. De tekst der tableaux verscheen in een eenvoudige uitgave bij Mouton & Co.

De Haagsche schilders maakten de voorbereidingen voor het feest van Pulchri tevens tot een feest van kunstgenot in eigen kring en ook daarin betrokken zij den Noordwijkschen zanger, hun medewerker en vriend. Den 27sten Maart schrijft Zilcken:

'Amice. Wij hebben het plan gevormd Donderdag vóór de alg. repetitie gezamenlijk te gaan dineeren (*héél sober*, daar er zeer serieus gewerkt moet worden, door Bauer en v.d. Maarel niet 't minst). Nu wilden wij je vragen of je ons niet het genoegen zou willen doen 's middags vóór het eten bij mij je verzen op Chineesch papier te willen lezen, voor Bauer, v.d. Maarel, mijn vrouw en ik en misschien een of twee zeer artistieke dames (Barb. v. Houten?). In dit geval zou het heel aardig zijn als je vrouw meê kon komen'.

De verzen op Chineesch papier, die Verwey toen voorgelezen heeft - mevrouw Verwey heeft aan Zilckens uitnoodiging toen geen gevolg kunnen geven - zijn kleine gedichten, geschreven op fijn rijstpapier. Eenige maanden na hun terugkeer van de Italiaansche reis hadden de Verwey's een huwelijksgeschenk uit Indië ontvangen van Willem van Hell, een Chineesch thee-servies; en ieder kopje, ieder schoteltje, ieder dekseltje was in teer rijstpapier verpakt. Verwey had die vloeiïge stukjes papier glad gestreken en ook ditmaal had het 'blanke blad' hem tot schrijven uitgelokt; tot het schrijven van lange en korte gedichten, passend bij het formaat der stukjes papier. Later heeft Zilcken het handschrift in een zeldzaam mooi lapje Chineesche zijde voor den dichter laten inbinden. Dit handschrift is een curiosum gebleven dat slechts aan de vertrouwde vrienden werd getoond.

Ik zei reeds, dat dit voortdurend contact met de Haagsche schilders Verwey stimuleerde en zijn dagen verrijkte. Verwey verstond de kunst die dagen in te deelen op een doelmatige manier en op die wijze veel werk te verzetten. Hij had dit wel

geleerd in de periode van zijn werkzaamheid op kantoor, toen hij bovendien tijd winnen moest voor de studie der klassieke talen, voor het schrijven van zijn gedichten en voor - altijd tijdroovend maar uiterst leerzaam - vriendschappelijk verkeer. Hij was uit dien tijd het opstaan en werken vóór dag en dauw gewend en die gewoonte is hem lief gebleven. Levenslang zat hij, zomer en winter, klokslag acht uur aan het ontbijt, en veelal had hij te voren de post reeds doorgezien. De man die, als twaalfjarige knaap in een zijner schoolschriften de spreuk opteekende: ‘De morgenstond heeft goud in den mond’, heeft zich het goud van de morgenuren steeds ten nutte gemaakt en het met den beeldenaar van de dichterlijke verbeelding gemunt.

Zoo, in gestadigen arbeid, in studie, in geestelijk verkeer met bevriende tijdgenooten en met steunzoekende jongeren, in overgave aan overpeinzing en beeldenrijken droom, vond hij in die eerste huwelijksjaren geleidelijk het innerlijk evenwicht en voor zijn kunst de poolster waarop hij zijn leven richten kon. En niet het minst droeg het làndelijk leven, het gestadig contact met de ongerepte natuur van bosch en strand en duin tot het vinden van dit evenwicht bij.

In een dagboek-aanteekening, kort voor zijn huwelijk neergeschreven, lezen wij: ‘In 't geheel zocht ik eerst de bekoring van den hartstocht. Daar is Shelley de priester van. Maar de rust en het geluk van het ruime natuurleven overgolfden mes uit de *Ilias*’. Nu had hij in de onmiddellijke aanraking met dit natuurleven de voor de kiem van zijn dichterlijke scheppingskracht koesterende rust gevonden.

Zoo kon hij later, in zijn bundel ‘De Kristaltwijg’, getuigen:

> Heb ik in uw stilte,
> Natuur, gevonden
> Wat ik behoefde?
> De onrustge sterv'ling
> Beweegt zich, beoorloogt
> Zijn medeschepsels;
> Brandende steden
> Omgeven, verteren
> Hun strijdend leven;

Maar gij, Natuur, doet uw gesternten
Stijgen en dalen in rustge nachten
Om hun ellende, -
Uw zeeën zwalpen in sproeiende deining
Rondom hun landen
Neer voor de voeten van mij, u beluistrenden.
(I. 426.)

Zoo kon hij, in voortdurend contact met die eeuwige machten welke zich verzichtbaren in de natuur: de groei en de bloei en de elementaire drift, tot het inzicht komen van het eeuwige in het tijdelijke, van het eeuwige dat zich in alle tijdelijk leven openbaart. En in de 'Epiloog' van 'De Kristaltwijg' spreekt hij het uit:

Gij hadt in de dingen lief, in de mensen lief,
Het niet-Eeuwige.
Daarin is strijd en de haat die onmachtig maakt,
Daarin is Dood.
Maar nu tot het Eeuwige kom dat daden wekt,
Dagen en Daden, en onvergangklijk elk;
Kom tot het Eeuwige, wonend in ons en u,
En dat - als een twijg in verzadigde vloeistof 't zout
Aan en rondom zich kristalliseren doet -
Zo in de Wording van 't Al de tijdlijke woeling
Schept tot kristallen die duren en dus bij mij
De Kristaltwijg heet.
(I. 450.)

De rust die het inzicht in dit eeuwige hem schonk gaf hem eindelijk den lang-gezochten zangtoon in den zin waarmede hij het lied zijner poëzie, zoo schoon in zijn jongelingsjaren aangeheven, voortzetten kon. Het was een andere toon dan voorheen, minder vloeiend, en misschien voor den oppervlakkigen toehoorder minder welluidend en minder melodieus. Maar wie den diepen klank der innerlijke ontroering uit die nieuwe verzen opvangen kon, hoorde ook dat de stroom van het nieuwe geluid uit dieper en zuiverder bronnen ontsprongen was.

Naar dien toon zijn de liederen gestemd welke hij nu spoedig schrijven zou en die aangezwollen zijn tot het gedicht 'De natuurlijke Aarde' dat de kern vormt van den bundel 'Aarde' die in 1896 het licht zou zien.

Over de wording van dit boek, dat de openbaring werd van

zijn tweeden levensstaat, heeft de dichter zich uitgesproken in een opdracht aan zijn vrouw, welke in den volgenden dichtbundel, ‘De nieuwe Tuin’, werd afgedrukt. Omtrent de beteekenis van Verwey's innerlijke vernieuwing in den eersten Noordwijkschen tijd zeggen deze autobiografische verzen meer dan welke levensbeschrijver ook te berde brengen kan, en ik laat ze hier daarom zonder paraphrase volgen:

Mijn Lief, nu met dit boek miju tweede leven
Zich openbaart, en elk die 't leest zal laken -
Prijzen een enkle maar - mijn dwaas verzaken
Van 't vroegre leven, eens zo schoon beschreven,
Breng ik 't U eerst Die 't eerst mij hebt gegeven.
Want uit Uw leven is het mijn' geworden,
En verzen leven die daarzonder dorden.

Gij weet wel hoe ik die vervlogen dagen,
Door vreugde en leed in 't hart zo schoon bewogen,
Èn lach èn traan en droom bracht in die ogen
Die zonder mij deze aarde troostloos zagen.
Uw ogen zag ik soms beangstigd vragen
Of in mijn ogen waar die blijdschap troonde
Liefde voor andren of voor zelf zich toonde.

Ook weet Ge, of weet wel niet, Lief, hoe Uw komen
En in de wereld treên van mijn gedachten
Hen deed verbleken, stilstaan, bevend wachten
Of Gij zoudt blijven of te naadren schromen.
Toen voelden zij zich wat zij waren: dromen.
Gij bleeft, een werklijkheid van meerder wezen;
En wat Gij waart dat liet Uw oog hen lezen.

Onder hen allen die 'k gemeenzaam kende:
Gedachten uit mijn bloed en brein geboren -
En nooit ging liefde uit hen of mij verloren
Die ging en keerde en omging zonder ende -
Stondt Gij als 't Andre daar 'k mij nooit aan wende;
En toch voelde ik mijn liefde U toegetogen,
En wilde 't niet en wilde 't gaarn gedogen.

Toen kwam een stilte als een bewogen vrede
In mij: ik had U lief, en rond U schaarde
Zich al wat schoon is op Uw heerlijke Aarde
En lievenswaard, en ik beminde 't mede.
Toen was mijn stilte of iets bewegen dede

Schoner dan ik, en uit mijn spreken kwamen
Beelden veel lieflijker dan 'k wist bij namen.

En toen eerst heb ik klaar en waar bevonden
Hoe arm ik ben, hoe rijk ik mij mag noemen,
Want niet op Mij maar 't Andre mij beroemen
Is rijkdom die doe 't arme Zelf gezonden.
Zo hebt Gij, Lief, me eerst van mijzelf ontbonden,
En daarna en 't Al tot loon gegeven, -
Dat nu dan tot Uw eer mijn verzen leven.
(I. 258.)

Inmiddels had de woelige wereld, zoo vol van tijdelijk belang en ònbelangrijke tijdelijkheid, den in zijn eeuwigheidsdroom gedoken dichter niet ongemoeid gelaten. En zij zou dit ook in latere jaren niet doen. Hetgeen in niet geringe mate tot des dichters behoud heeft gestrekt, want geen vruchtboom bloeit als de stam niet in den grond geworteld is en geen dichter zingt als zijn hart niet verbonden is aan de menschelijke gemeenschap en haar dagelijksch en alledaagsch bedrijf. In het najaar van '95 had Van der Goes zich opnieuw tot Verwey gewend en hem opgewekt mede te werken aan een poging tot redding van ‘De nieuwe Gids’, welk tijdschrift toentertijd snel zijn ondergang tegemoet ging. De pogingen, hoe oordeelkundig ook aangewend, werden verijdeld, maar Verwey vond in de gebeurtenissen aanleiding tot stichting van een nieuw orgaan dat de letterkundige beweging van '96 voortzetten en verder leiden kon.*) Hij zocht daartoe, en verkreeg, de medewerking van Lodewijk van Deyssel en in September 1894 verscheen het eerste nummer van het ‘Tweemaandelijksch Tijdschrift’, dat in Januari 1902 herdoopt zou worden in het maandschrift ‘De XXe Eeuw’ en dat zijn vervolg zou vinden in ‘De Beweging’, die onder Verwey's leiding van 1905 tot 1919 het orgaan der Nederlandsche dichters zou zijn.

Dat Verwey zich, toen hij voor de oprichting van het ‘Tweemaandelijksch’ een medestander zocht, juist tot Van Deyssel wendde, behoeft niet te verwonderen. Het is waar, Karel Thijm

*) Zie ook blz. 145.

had zijn eigenaardigheden, een gevolg van hetgeen hij met groote zelfkennis noemde: ‘gemis aan evenwicht in mijn karakter’. Een uitlating in een brief uit Bergen op Zoom in Verwey's eerste Noordwijksche jaar getuigt hiervan. Den 17den December '90 schreef Thijm:

‘Amice,

Ik had je al lang eens willen pogen te schrijven en je nu ook per keerende post willen andwoorden als teeken van het aangename dat weer eens iets van je te hooren mij bezorgde, indien het gemis aan evenwicht in mijn karakter zich sinds eenige weken niet ook weerkaatste in mijn wanbeheer van mijn werkkamer-temperatuur. Den heelen dag door heb ik het beurtelings veel te koud en veel te warm, zoo dat met gesprekken met smids knechts, met het bekleeden mijner deur- en vensterreten, met het verwisselen van kachels, het manoeuvreeren van vuurschermen en het met mijn schrijftafel en stoel door de kamer dansen van de eene plek naar de andere, het aan- en uit-doen van verscheidene lagen onder- en boven-kleêren, en zoo meer, díe gedeelten der dagen verpulverd worden, die niet door langdurige moedeloosheids-buyen over dien zelfden toestand worden ingenomen.’

Karel Alberdingk Thijm mocht dan zijn eigenaardigheden hebben, hij had ook zijn groote qualiteiten, en Verwey bewonderde ze. Hij had daarvan reeds blijk gegeven in zijn brochure over Thijms roman ‘Een Liefde’. ‘De groote en klare ziener die Van Deyssel soms zijn kon...’, ziedaar een karakteristiek die Verwey later, in een onuitgegeven opstel over de beweging van '80 van Karel Thijm geven zou. Wij lezen daar: ‘Van Deyssel was niet enkel door zijn geest, maar ook door zijn ingeboren en aangekweekte stijl-eigenschappen een bizondere verschijning. Hij sprak - van nature, scheen wel - een voortreffelijk proza. De overgang van de indruk tot het woord was bij hem onmiddellijk. En hij gaf die indruk niet om zijnszelfs wil, maar met een verschuiving of onder een verlichting, die hem treffend en bekoorlijk, die hem drager maakten van een verborgen gehouden gevoelsleven. Bovendien was er, ondanks dat Van Deyssel door het opzettelijke en verzorgde van zijn

gedragingen en uitspraken soms het komedianten-wezen scheen te willen benaderen, aan zijn diepere ernst niet te twijfelen.' In een beschouwing over 'De nieuwe Gids vóór en na 1889' ten behoeve van een lezing in October 1930 opgesteld, laat Verwey zich eveneens zeer waardeerend over Van Deyssel uit en motiveert hij in zekeren zin zijn keuze van dezen mederedacteur. Na erop gewezen te hebben dat de steller van de Inleiding voor het 'Tweemaandelijksch Tijdschrift' nadruk had gelegd op de waarde van geestelijke en historische motieven naast de zintuigelijke en emotioneele, laat hij volgen: 'Van Deyssel voegde zich daarnaar. Hij deelde de Redactie. Hij kon dat doen, omdat in hem, naast zijn overwegende zintuigelijkheid, een mystisch element school, dat zich juist in die jaren uitte in de bewondering voor Maeterlinck.'

In die eerste jaren van Verwey's huwelijk teekenen zich dus de lijnen af waarlangs zich zijn karakter als dichter, als denker en als leider vormen zal.

Wij zien ten eerste hoe hij als critisch en leidend raadgever van jongeren optreedt.

In de uitgave der bloemlezingen komt dan - en dit is zijn tweede gedaante - de beoordeelaar aan het woord en geeft deze blijk van een kunstzinnig onderscheidingsvermogen dat vast geworteld is in een kennis welke door wijsgeerige en literair-historische studieën verkregen werd.

Een derde gedaante is die van den tijdschrift-redacteur. Als zoodanig treedt hij eveneens als mentor der jongeren en als beoordeelaar op, maar tevens als man van wetenschap, als leider die een cultureele beweging te organiseeren en te consolideeren weet en die vooral het vermogen bezit zijn medewerkers aan te vuren en ze te bezielen tot medestanders in zijn strijd voor het dichterschap.

En tenslotte, de vierde gedaante: wij zien hoe Verwey als dichter nieuwe vormen vindt en hoe dit, *zijn* dichterschap, zich in boek na boek ontplooien gaat.

En Verwey's dichterschap wordt een verheerlijking van het leven, dat sinds de jaren zijner bewustwording zijn innige en

hartstochtelijke liefde heeft gehad: het leven van Daad en Idee, de allesomvattende macht welke zich openbaart in ieder geestelijk streven en in ieder waarneembaar verschijnsel der natuur. Deze waarneembare natuur bleef voor Verwey niet slechts symbool, zij werd de mythische openbaring van een eeuwige geestelijke werkzaamheid. Natuurleven en geestelijk leven werden voor Verwey ondeelbaar één.

'Mijn heele jeugdwerk', schreef Verwey, toen hij zich op lateren leeftijd op deze levensperiode bezon - '[was] de afbeelding van een ontwikkeling en die ontwikkeling was een religieuse drang, evolueerende door grieksche natuurmythologie en vriendschapsvergoddelijking naar een geloof in de heerlijkheid van een alomvattend en aldoordringend leven, dat ik begonnen was te kennen in mijn verbeelding en dat ik ook van de verbeelding niet scheiden kon. Leven en verbeelden was voor mij samengevallen. Zoekende wat de kern van mijn verbeelding was vond ik niets dan het leven. Vroeg men me wat ik onder het leven verstond, dan was dat niets anders dan de verbeelding, haar wezen en haar verwerkelijking.'

Verwey's levensliefde, ik zou kunnen zeggen zijn levenshonger, blijkt dan ook reeds uit tal van jeugd-gedichten; zij blijkt uit enkele dagboek-aanteekeningen, neergeschreven kort voor zijn huwelijk. Bijv. een uitspraak als: 'Al het vroegere leven is een reeks verhalen, die ik inlasch in het verhaal van het mijne. Mijn leven is het verhaal van ander leven - dat is alles wat ik aan leven kan machtig worden'. Zij blijkt ook uit enkele uitlatingen welke voor komen in zijn brieven aan Henriëtte van der Schalk.

In Juli '92 bezochten de Verwey's Gorter en zijn vrouw te Amersfoort. Zij trokken met hun twee kinderen en de dienstbode bij de Gorters in en brachten eenigen tijd in het schilderachtige stadje door, wandelden op de wallen of buiten, naar den berg, gesprekken voerend over de poëzie en over het leven en de kunst. Soms was ook Diepenbrock in hun gezelschap en nam aan de gesprekken deel. En van de gedachtewisseling met Gorter heeft Verwey van dag tot dag verslag gegeven in brieven aan de jonge Noordwijksche dichteres, ook toen hij

die gesprekken eenigen tijd later te Haarlem, waar Gorter bij zijn schoonouders logeeren ging, voortzette. In een dier brieven, ongedateerd, maar afgestempeld: Amersfoort 11 Juli '92, lezen wij:

'Bij volle maan en sterrelucht gister den berg opgewandeld: met Gorter en Diepenbrock. Aan de thee hadden Kit en ik verteld van Italië en onderweg zette ik het voort. Ik vertelde van de marmeren bedelaars die als levende schooiers hurkten in een kerkje in Verona, van de Nacht van Michel Angelo die leit weggestopt in een gewit hok onder den grond: erboven een gewelf van pompeuze decadence; - van een meisjesportret van Rubens in een museum te Florence: een essens van bloemen, juweelen en glimlachen in een hoek van de rechte zalen: - en hoe tusschen al het voorbijgaande Italiaansche leven die blijvende kunstwezens stonden, en die dat gemaakt hebben waren toch ook maar gewone kerels.'

En dan, in een brief van 23 Juli, over gesprekken met Gorter: 'Kit en ik, of ik en Gorter hebben gewandeld en gepraat, gelezen en kunst gezien, maar het was allemaal een mooie volte en niet de lichte enkelheid van de gedachten erboven, die willen dat ik ze schrijf.

Toch was er wel één Idee, maar die broeide tusschen ons, mij en Gorter, als we praatten, die van: het Leven, waarvan we 't beeld willen scheppen in ons werk is niet een mensch-leven, een stukje-landleven, - maar het leven van de heele Aarde met al haar groei van planten, beesten en menschen, en menschenwerken en -woorden, zooals het leeft tusschen de gesternten.

Het Heelal te voelen, zoodat het in ons als één Gevoel wordt, zóó dat uit 't ééne gevoel een Verbeelding komt: dat is de Idee en de Wil die in ons gekomen zijn, in elk als een aparte geboorte en waarover pratend we elkaar verstaan'.

Dit is een uiterst belangwekkende ontboezeming, welke in hooge mate kan bijdragen om den geest, die Verwey's dichterlijke werkzaamheid heeft beheerscht, te doorgronden.

Liefde voor den vriend had, eens in het nog zeer nabije verleden, de liefde voor het leven tijdelijk in hem teruggedron-

gen, belemmerd, verblind. In het eerste sonnet van ‘Liefde voor alle Ding’, uit den bundel ‘Aarde’ spreekt hij het uit:

> Liefde die meer mij is als alle wezen,
> En die mij eens in énen mens deed vinden
> Schoonheid en wijsheid, teêrheid uitgelezen,
> Zodat ik hem meer dan mijzelf beminde: -
>
> Tot hem te zien altijd mijn zien verblindde
> Voor 't Leven zelf, dat liefgehad wil wezen
> In alle ding, 't gezochtste en 't minst bezinde: -
> Leef nu in mij en maak me als een van dezen.
>
> Want als ik droog ben zijt gij als klaar water
> Over mijn ziel: mijn haat onder uw handen
> Werd zoet en dwaag: mijn ogen als zij brandden
> Van dofheid, bliest gij helder en gelinde -
>
> En met úw mond ben ik geen ijdle prater -
> Kom dan, die Lielde, kom mijn laatst-geminde.
> *(I. 215.)*

Maar die weerstand is overwonnen en daarmeê àlle weerstand, voor goed.

In de gedichten die hij, als één lang-aangehouden, breed stroomenden zang, jaar op jaar te Noordwijk te boek zal stellen, heeft hij die liefde en die verheerlijking vorm gegeven, een vorm die steeds vaster, steeds helderder werd, zoodat die liefde en die verheerlijking van het leven, zelf het puurste leven, thans voor ons zichtbaar geworden zijn als een klaar kristal. Het is een liefde voor het leven geweest, waartegen de dood niets vermocht. ‘Ook dood is leven!’ roept hij uit in de vijftiende stanza van ‘Nieuwjaarsmorgen’, het gedicht waarmede hij in zijn vijftigste levensjaar op zijn rijk leven terug ziet. Uit die vijftiende strofe en de daaraan voorafgaande hooren wij hoe hij, na de eerste triomfen van zijn dichterlijke jeugd en na de daarop volgende ontgoocheling, in de Natuur zijn heil vond.

> Toen werd Natuur mijn hulp: arm en verslagen
> Kwam ik tot haar en gaf me in haar geweld.

Hoe heeft zij mij van stap tot stap gedragen,
Hoe, toen ik ging, mij met haar blik verzeld.
Geen koning, maar een mens, van velen een,
Smaakte ik de vreugden en doorleed de plagen
Die tot een wolk van lachen en geween
Het menslijk juichen stuwen door het klagen,
Die, ondanks alles, heerlijk zijn, als elk gemeen.

Van wolk tot wolk, van vlaag tot vlaag, door plassen
Van licht en zeeën van ontroerd gebeur
Dreef mij die goede Moeder voort, de sleur
Verachtend, maar de wet van alle wassen
Vererend, tot ik stond voor de open poort
Waar leven wordt tot dood: of donkre gassen
Mijn geest bedwelmden, viel ik, maar Haar woord:
Ook Dood is Leven, hief me: in zoet verrassen
Steeg ik nu eindloos hoog en schijnbaar ongeschoord.
(I. 894.)

Het is deze Levensliefde die hem geen rust laat, die hem levenslang drijft tot onafgebroken uitstorten van zijn geestesen ziele-leven, de liefde die hem tot schrijven van verzen-reeks na verzen-reeks, van bundel na bundel, in onvermoeiden, ongebroken stroom, dringt en dwingt.

In weinige gedichten uit zijn later werk heeft hij die levensliefde zoo onmiddellijk, zoo indringend uitgesproken als in de versregels uit ‘De Ring van Leed en Geluk’ die tot titel dragen: ‘Van Zonsondergang en Dageraad’ en waarin de liefde voor dageraad en dag - hier symbool van het eeuwig leven - hartstochtelijk uitgezongen wordt.

Wie de zonsondergang ooit schoner prezen
Dan de opgang zagen nooit de dageraad:
De Zon, die de verwachting in zijn wezen
Draagt, en ontwaakte mensen gadeslaat.

Des avonds zien hem met vermoeide blikken
De stervelingen na, want het wordt nacht.
Nu zal hen 't dadenloze bed verkwikken
Waar hen de slaap, die halve dood, verwacht.

Laat mij de Dag als hij begint te rijzen,
Geef mij de Middag in zijn majesteit,

Maar verg mij niet zijn nedergang te prijzen
Noch 't zwart gevolg dat hem heeft uitgeleid.

Ik open soms bij nacht mijn ogenzomen
En zie of hij nog niet is weergekomen.
(II. 426.)

Met dit gedicht, geschreven slechts weinige jaren vóór de dichter de naar licht dorstende oogen voor immer sluiten moest, eindig ik dit verhaal van een dichterleven, dat de periode van kinderlijke bewustwording tot die van volgroeide manbaarheid omvat.

Naschrift

Het voorafgaande werk, aangevangen in het voorjaar van '43, werd Maart '44 voltooid. Er moesten meer dan vier jaar verstrijken aleer het verschijnen kon. Uiteraard diende, vóór aan publicatie kon worden gedacht, een einde te komen aan de bezetting en aan de dwang welke aan de Nederlandsche schrijvers door de 'Kultuurkamer' werd opgelegd. En toen, ruim een jaar na de voltooiïng, de bevrijding kwam, bleek papierschaarschte voor de uitgave een belemmering te zijn, en daarna de overbelasting der drukkerijen.

Ik heb het evenwel wenschelijk gevonden om, ondanks dit tijdsverloop, in den tekst en ook in de inleiding geen woord te veranderen en mijn lezers dit boek aan te bieden juist zooals ik het de weduwe van den dichter in manuscript voorleggen kon.

Mevrouw Verwey-van Vloten stierf 1 Februari 1945 in haar kleine Amsterdamsche flatwoning waar zij, toen zij Villa Nova te Noordwijk ontruimen moest, een toevlucht had gezocht. Daar, aan de zuidelijke zoom van de stad, waar men ruim uitzicht heeft over braakliggend land, zocht ik haar eenige malen 's weeks op om aanteekeningen te verzamelen, terwijl soms het afweergeschut nabij en ver met snerpend gieren de Engelsche vliegers trachtte te verjagen die maand na maand in dichtere drommen opdoemden boven de stad en de hoop op eindelijke bevrijding versterkten. Daar, tusschen de boeken, documenten en kunstschatten, die zij in haar ballingschap had meegenomen, heeft zij de laatste maanden van haar leven, en 's avonds bij een stompje kaars, met koortsachtige ijver gewerkt aan het ordenen van de literaire nalatenschap van den dichter. Hoewel lijdend aan een doodelijke en uiterst smartelijke kwaal, heeft zij verdoovingsmiddelen geweigerd omdat zij, voor haar arbeid, tot het allerlaatst helder wilde blijven van geest. Daar is zij, tot luttele dagen voor haar dood, onvermoeid werkzaam gebleven en zij heeft haar stervensuur

onbevreesd afgewacht, diep doordrongen van het besef, ook Verwey eigen, dat dood en leven één zijn, in onverbrekelijk verband.

> Er is niet lange en korte tijd,
> Het leven deze en die de dood.
> Er is één stralende eeuwigheid
> Die wordt geleefd...
> *(II, 412.)*

en met die stralende eeuwigheid voor oogen heeft zij zich aan het werk van den dichter gewijd, zooals zij dit heel haar leven had gedaan.

Indien één vrouw ooit, in hoogsten zin, de levensgezellin van haar dichter is geweest, dan Kitty van Vloten. Van vijandschap, tegenwerking, miskenning en verguizing heeft Verwey, zooals ieder die groot van ziel en wars van opportunisme, zijn karakter handhaven wil, ruimschoots zijn deel gehad, en Kitty van Vloten heeft zich daardoor nimmer laten verblinden of beïnvloeden. Verwey las haar zijn gedichten voor zoodra hij ze had voltooid en hij besprak met haar denkbeeld en levensplan. Ondanks de zorgen voor de ingewikkelde huishouding, die een groot gezin en een gastvrije woning eigen is, heeft zij haar man, in zijn geestelijken strijd, met vastheid van vertrouwen en karakter terzijde gestaan.

Wij weten uit verscheidene plaatsen in Verwey's werk hoe sterk deze geestelijke band is geweest. In zijn boekje over zijn verhouding tot Stefan George vertelt hij o.a. hoe Kitty Verwey en de Duitsche dichter hun kennis van Skandinavische literatuur en dichtkunst uitwisselden als George in Noordwijk op bezoek kwam en de vriend droeg zijn stemmingsvolle gedicht ‘Dünenhaus’, uit ‘Die Lieder von Traum und Tod’ dan ook op aan den dichter èn zijn vrouw, ter herinnering aan het huis in de duinen:

> Wo ihr gern erforscht wann meine seele
> Euch umarmt, wann ihr sie ewig fliehet
> Sinnend wenn die schatten weich
> Abends über Holland sinken...

Kitty van Vloten heeft haar kennis van de Skandinavische talen niet onbenut gelaten en Verwey heeft, bij zijn vertalingen daaruit, zeker haar hulp niet ontbeerd. Geestelijke samenwerking is het kenmerk van dit huwelijk geweest en Verwey heeft de vrouwelijke gemoedskracht die hem bezielde verheerlijkt in smenig gedicht:

> Kracht van 't gemoed, bezieling van den dader:
> Mijn Schoonheid, o mijn Liefde en mijn Geweten.
>
> *(I. 405.)*

Dat deze gemoedskracht en deze gewetensvolle liefde ook onvermoeid werkzaam zijn gebleven te zijner nagedachtenis totdat haar sterven hereeniging bracht, het is een toewijding waarvoor ieder, die Verwey's levenswerk bewondert, de nagedachtenis van Kitty van Vloten in eere houden zal.

April 1948

Register

A

Abercrombie, Lascelles, 254.
Ablaing van Giessenburg, prof. d', 282.
Addens, J., 260, 261.
Aimard, G., 40, 46, 47.
Aischylos, 109.
Aletrino, A., 123, 151, 183, 262, 263, 268.
Allebé, A., 19, 140, 169.
Anderson, A.W., 103.
Andriessen, A.W., 37.
Angelo, Michel, 239, 245, 288, 322.

B

Bauer, M., 19, 309, 311 e.v.
Becht, H.J.W., 257.
Beer, T H. de, 168.
Beets, N., 128, 129, 181, 188.
Berlage Nz., H.P., 19, 21, 293.
Biederlack, H.J., 23.
Bilderdijk, W., 85.
Binger, Hyman, 147, 257.
Boeken, H.J., 123, 221, 225, 228, 231, 232, 235, 249, 252.
Boissevain, Ch., 85.
Bosboom, J., 19, 174, 175.
Bosboom-Toussaint, A.L.G., 37, 154, 155.
Blink, H., 151.
Braakensiek, J., 58.
Breitner, G.H., 11, 19, 169, 262.
Bremmer, H.P., 61.
Brink, J. ten, 129.
Brugmans, H., 18.
Buitendijk, G., 151.
Burgersdijk, L.A.J., 109.
Byron, Lord G.C., 59, 60, 65, 66, 80, 183.

C

Cachet, C.A. Lion, 305.
Campen, Jacob v., 12.

Cedercreutz-Lagerborg, Nanny, - zie: Lagerborg.
Clausen, drukkerij, 158.
Colenbrander, T., 305, 313.
Coleridge, S.T., 59.
Constant Rebecque, F.W. baron de, 76, 89, 92, 93.
Cooper, J.F., 38.
Cosman, H., 130, 147.
Costa, Isaäc da, 26, 61.
Costa, M.B. Mendes da, 121, 122, 123.
Costa, Rachel Mendes da, 262, 268.
Couperus, L., 127, 309.
Cuypers, P.J.H., 12, 19.

D

Dante, 126.
Derkinderen, A.J., 19, 290.
Deventer, Ch.M. van, 18, 122, 151, 158, 160, 161, 185, 262, 263, 268.
Deyssel, L. van, 122, 145, 147, 151, 156, 158, 162 e.v., 169, 170, 183, 184, 225, 243, 244, 245, 318, 319, (zie ook Thijm, K.J.L. Alberdingk).
Diepenbrock, A., 219, 290, 300, 301, 303, 309, 312, 321.
Dillewijn, J.G. van, 25, 35, 52.
Dinger, Rutger, 245.
Doedes, N.D., 157.
Doorenbos, Martha, 200, 203, 205.
Doorenbos, Mientje, 113.
Doorenbos, W., 58, 61, 65, 67, 72 e.v., 102, 115, 123, 125, 130, 133, 150, 151, 156, 181, 189, 193, 198, 200, 202, 306, 307.
Dozy, G.J., 130.
Duyts, C.E., 188.
Dyserinck, J., 161.
Dijsselhof, G.W., 19, 305.

E

Eeden, F.W. van, 18, 109, 122 e.v., 135 e.v., 142, 145, 147, 149, 157, 168,

177 e.v., 182 e.v., 188, 189, 216, 220, 228, 231, 233, 235, 241, 245, 262, 265, 268, 273, 276, 277, 281, 283, 284, 287.
Ehnle, A.J., 61.
Emants, M., 108, 109, 119, 126 127, 150.
Erens, F., 109, 122, 123, 149, 151, 158, 159, 170, 181, 182, 185, 211, 221, 237, 242, 259, 262, 269, 281.
Euripides, 68.

F

Fiore della Neve, 81, 129, 160, 185, 186, (zie ook Loghem, M.G.L. van).
Frowein, P.C.F., 151.

G

Gennep, J. van, 265, 272.
George, St., 327.
Gerlings, H., 305.
Gerritsen, C.V., 23.
Gilpin, miss, 90.
Goes, F. van der, 23, 67, 72, 73, 77, 102, 109, 121, 136, 144, 145, 147, 149, 151, 158, 170, 181, 190, 198, 203, 234, 246, 273, 274, 275, 276, 279, 284, 300, 304, 318.
Goethe, J.W. von, 60, 65, 66, 68, 277, 279, 306.
Gorter, H., 116, 138, 144, 245, 253, 278, 290, 321, 322.
Gosler, W., 80, 81, 130, 188, 200.
Gouverneur, J.J.A., 38, 176.
Graaff, uitgeverij de, 186, 187.
Grasé, J.C.G., 159.
Groenewegen, Jacoba, 260, 261, 287.
Groeningen, A.P. van, 159.

H

Haaff, M.J. van 't, 109 e.v., 225.
Haar, B. ter, 38.
Hall, F.A. van, 76.
Hall, J.N. van, 168, 181, 189.
Hamaker-van Vloten, C., 220.

Hamers, T., 10.
Hardenberg, A.M., 10.
Hasebroek, J.P., 26.
Havard, H., 13.
Haverman, H., 19, 122.
Heemskerk, Th., 19.
Hegel, G.W.F., 279.
Heine, H., 67, 84.
Helder, Gepke, 33, 34, 35.
Hell, W. van, 53, 56, 62, 63, 64, 68, 81, 102, 110, 131, 314.
Hemkes, F.L., 85, 93.
Hesta, Leentje, 42, 52, 71, 79, 82, 87, 94, 98, 170, 193, 269, 270.
Hofdijk, W.J., 128, 129, 181.
Hoff, J.H. van 't, 262.
Hofker, G.J., 277.
Hogendorp, W.K.L. van, 76.
Holst, R.N. Roland, 249, 293, 299.
Holst-van der Schalk, Henriëtte Roland, 293, 295, 297, 298, 299, 321.
Homerus, 103, 110.
Hooft, P.C., 60, 61.
Horatius, 134.
Houten, B. van, 314.
Huet, Cd. Busken, 157 e.v. 173, 255, 304, 305.
Huygens, Cornelie, 81.

I

Ising, A., 121.
Israëls, Aleida, 313.
Israëls, Isaac, 19, 169, 192, 193, 269, 272.
Israëls, Jozef, 19, 268, 269, 313.

J

Jacobs, Aletta, 74.
Jelgersma, D.G., 122, 150, 222.
Jolles, A., 155.
Jolles-Singels, J.C., 154, 175.
Juliana, Prinses, 299.

K

Kalff, M., 22.
Kant, I., 279.
Karsen, J.E., 19, 21, 221 e.v., 290, 313.
Kate, J.J.L. ten, 59, 65, 71.
Keats, J., 115 e.v., 152, 281.
Kepper, G., 160.

Kloos, W., 18, 72, 73, 75, 80, 85, 87, 93, 102, 105, 108, 109, 115 e.v., 122, 125 e.v., 138, 144, 145, 147, 149, 150, 152 e.v., 166, 169, 170, 175, 177 e.v., 185 e.v., 189, 195 e.v., 216, 219 e.v., 232 e.v., 238, 241 e.v., 250, 265 e.v., 273, 276 e.v., 284, 305.
Knuttel, G., 19.
Koch, R., 49.
Kollewijn, R.A., 128, 129.
Koo, J. de, 81, 129, 168, 170.

L

Lagerborg, Nanny, 260, 261, 288, 291, 292.
Leeuw, A. van der, 176.
Lennep, J. van, 37, 148, 257.
Lennep, W.W. van, 116, 117.
Loghem, M.G.L. van, 185, (zie ook: Fiore della Neve)
Longfellow, H.W., 97.
Looy, J. van, 19, 109, 124, 139, 140, 152, 156, 157, 169, 185, 263, 290, 291, 304.
Looy, S.L. van, 304, 305.
Lotsy, M.C.L., 150, 268.
Luther, M, 38.

M

Maarel, M. van der, 309, 313, 314.
Maerlant, J., 305.
Maeterlinck, M., 320.
Maris, Gebr., 19.
Marlowe, Chr., 172, 173, 276.
Matthes, van Lankeren, 55, 57, 69.
Maurik, J. van, 17.
Maurits, Prins, 308.
Mauve, A., 19, 313.
Mees-Verwey, Mea, 255 e.v., 258.
Mercier, Hélène, 74, 133.
Mesquita, J. Jessurun de, 64.
Mesdag, H.W., 19.
Meyes, C.B. Posthumus, 122.
Mezger, J.G., 36.
Modderman, T., 173.

Mont, P. de, 81.
Moore, Th., 65.
More, Th., 304.
Mouton & Co., 314.
Muller, H.C., 121.
Multatuli, 61, 67, 68, 148.

N

Netscher, F., 150, 168, 184.
Nieuwenhuis, F. Domela, 23.
Nieuwenhuis, T., 305.

O

Obdam, Van Wassenaar, 100.
Oldenbarnevelt, J. van, 308.
Oliviera Jr., E. d', 73, 146.
Oltmans, J.F., 37.
Opzoomer, Adèle, 150, 155, 156, 219.

P

Paap, W., 67, 72, 74, 102, 109, 118 e.v., 122, 126, 134, 146, 148, 186, 187, 200, 201, 212, 221.
Perk, J., 61, 72, 73, 79, 80, 108, 109, 116, 117, 135, 146, 147, 161, 197, 198, 199, 207, 247, 281, 305.
Pierson, A., 222, 271.
Pimentel, H., 64.
Plato, 74, 134, 185.
Prins, A., 169, 222.
Prins, J. Winkler, 245.
Potgieter, E.J., 125, 159, 171, 182, 281.

R

Racine, Jean, 60.
Reynier, C.A., 50.
Rembrandt, 185.

Renan, E,, 178, 222.
Reydon, H.A., 99. 105.
Robertson, Suze, 19.
Roelants, uitgeverij, 257.
Roeloffsen, Huebner & van Zanten, 221.
Ronkel, ds. van, 31.
Ronkel, Ph. S. van, 33.
Royer, L., 12.
Roodhuijzen, A., 170.
Rössing, A., 135, 136.

Rössing, J.H., 168.
Rousseau, J.J., 279.
Rubens, P.P., 322.

S

Samson, H.G., 122.
Schalk, Henriëtte van der, zie: Holst.
Schiller, F. von, 37.
Schimmel, H.J., 132.
Schrikker & Peereboom, 75, 76.
Schwartze, Thérèse, 313.
Severy, Nellie, 96, 97.
Shakespeare, W., 137, 150, 152, 171.
Shelley, P.B., 59, 60, 63, 115, 119, 120, 124, 126, 134, 152, 183, 186, 304, 315.
Sherwin, F.R., 76, 89 e.v., 95, 103, 270.
Sidney, Sir Philip, 304.
Spakler, J.C., 62, 66.
Spinoza, B. de, 255, 256, 279.
Spruijt, C.B., 172, 175.
Streckfuss, K., 38.
Stuiveling, G., 109, 118, 171, 175.
Swarth, Hélène, 130, 178, 245.
Swift, J., 175.

T

Tak, P.L., 144, 193.
Tasso, T., 66, 236.
Tex, Jhr. Mr. C.J.A. den, 13.
Thijm, J.A. Alberdingk, 117, 160, 164, 166, 168, 172, 179, 254, 257, 271, 272.
Thijm, K.J.L. Alberdingk, 109, 122, 124, 149, 178, 184, 225, 242, 245, 265, 278, 281, 306, 319, (zie ook: Deyssel, Lod. van).
Tholen, W.B., 313.
Thomas à Kempis, 29, 45.
Thorbecke, J.R., 74.
Tienhoven, G. van, 13.
Tollens, H., 257.
Toorop, J., 19, 290, 305.
Treub, M.W.F., 23.
Trelawny, E.J., 183.

V

Valk, M. van der, 19, 169.
Vanderbilt, W.H., 90.
Vergilius, 119.
Verlaine, P., 248, 249.
Verloop, J., 36, 53, 87.
Vermeylen, A., 291.
Verne, J., 38.
Versluys, J., 148.
Versluys, W., 144, 148, 151, 158, 162, 175, 180, 189, 194, 236, 258, 276, 306.
Verwey, Anna Maria I, 24, 25, 26.
Verwey, Anna Maria II, 35, 87, 98, 223.
Verwey, Catharina, 30, 35.
Verwey, Christina, 25, 30, 35.
Verwey, Christoffel (grootvader), 10, 25. 30, 32, 49, 51, 52, 55, 69, 82, 290.
Verwey, Christoffel (oom), 25, 51.
Verwey, Christoffel (broer), 25, 26, 36, 71, 87, 98, 135, 221, 290, 311.
Verwey, Dirk Jacobus, 25, 51.
Verwey, Jacobus, 10.
Verwey, Jan, 10, 24 e.v., 49, 51, 52, 223, 240, 289.
Verwey, Margaretha, 26, 87.
Verwey, Martinus, 10.
Verwey, Wilhelmina Frederika, 33.
Verwey & van Dillewijn, 290.
Veth, J., 19, 109, 122, 124, 134 e.v., 140 e.v., 149, 157, 160, 161, 169, 185, 186, 188, 203, 249, 277.
Veth, P.J., 161.
Vloten, G. van, 279, 291.
Vloten, J. van, 142, 172, 182, 255 e.v., 261, 268, 289, 304.
Vloten, Kitty van, 7, 63, 177, 220, 221, 222, 226, 258 e.v., 280, 284, 287, 290, 314, 317, 322, 326.
Vloten, Martha van, 109, 136, 142, 183, 184, 220, 265, 266, 287.
Vloten, O. van, 288.
Vloten-van Gennep, J.E.H.C. van, 220, 226, 231, 259, 260, 282, 284, 285, 290, 304, 305.
Voltaire, 253.
Vondel, J. van den, 12, 60, 113, 148, 182, 257, 258, 298, 306.

Vos, J.C. de, 121, 124.
Vosmaer, C., 75, 109, 117 e.v., 125 e.v., 138, 173, 175 e.v., 191, 197 e.v., 203, 222.
Vijgh, A. van der, 10, 24, 32, 36, 49, 50, 51, 290.
Vijgh, Wilhelmina Frederika van der, 10, 24, 25, 28, 49.

W

Wenckebach, L.W.R., 305.
Weissenbruch, J., 19.
Willem van Oranje, Prins, 306.
Wilson, S.J. Bouberg, 121.
Witsen, W., 19, 122, 124, 169, 173, 177, 185, 220, 221, 228, 232, 234, 235, 262.

Z

Ziegelaar, W.F., 76, 83, 85, 88, 89, 92, 94, 99, 100, 103, 191.
Ziegelaar & van den Bergh, 76, 103, 149.
Zilcken, Ch.L.Ph., 290, 309, 312, 314.
Zocher, J.D., 13.
Zola, E., 245.